6

HRVATSKA
KNJIŽEVNA
REVIJA

MARULIĆ

1996

17339

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima)
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 1996.
Copyright:
HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon: (01) 431-950
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 120 KUNA.
Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2320418628

Cijena ovoga broja: 20 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske od 7. srpnja 1992. godine.

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 6 **ZAGREB, studeni - prosinac 1996.** **GOD. XXIX.**

Radovan GRGEC

Uz rub (109)

Sjećam se s kakvim sam zanimanjem u jedanaestoj godini života počeo čitati jeronimske knjige o političkim ljudima i događajima (npr. Jedni grade-drugi razgrađuju, knjige *Josipa Andrića* o Slovačkoj i Irskoj itd.). Neki dan čitam u novinama da je na filmskoj smotri u Veneciji "zlatnog lava" dobio film "Michael Collins". Nitko u mojoj okolini nije čuo za to ime, a mi smo već kao pučkoškolci čitali, zahvaljujući Andriću i HKD-u, kao najnapetiji roman izvještaje i knjige o junacima irske borbe za slobodu, kao što su bili *Eamon De Valera* i *Michael Collins*, ili o borcu za slovačku nezavisnost, kao što je bio *Andrej Hlinka*. Našavši se 80-ih godina u Dublinu, mogao sam čuti o irskim borcima iz usta nekih starijih Iraca, dok mlađi nisu baš mnogo o tom znali. Isti slučaj desio mi se nedavno u Trnavi kad sam govorio o Andreju Hlinki, predsjedniku Spolka sv. Vojtjeha, instituciji analognoj našem HKD-u.

Žao mi je što mlađi naraštaji o tim ljudima tako malo znaju, ali za one koji su rasli i formirali se u sredinama, stranim i neprijateljski raspoloženim katolicizmu i nacionalizmu, to je potpuno razumljivo. To vrijedi, naravno, i za nas Hrvate, bili oni "konvertiti" ili pravi konvertiti. Na primjer, dr. *Josip Andrić* bio je jedan od najsvestranijih intelektualaca svojeg vremena, ali ćete njegovo ime uzalud tražiti u Hrvatskom općem leksikonu (u koji su ušli npr. pjevači kao *Zdenka Vučković*). Uzalud ćete tražiti i ime mojeg oca, *Petra Grgeca*, koji je ušao u gotovo sve stare jugoslavenske leksikone i enciklopedije. Nema ni *Ante Jakšića*, ni *Ive Balentovića*, ni *Luke Perinića*, pa čak ni jednoga od glasovitih *Deželića*. Na pitanje zašto autori i suradnici tih leksikona nisu uzeli u obzir i ljude iz naših krugova, a uzeli su mnoge manje poznate, ti autori obično odgovaraju da njihovi leksikoni nisu telefonski imenici(!).

Tek sada vidimo kakve je duboke tragove u našoj kulturi i znanosti ostavilo pola stoljeća "jugoliberalizma" i "jugoboljševizma". Pa i u toj jugoboljševičkoj atmosferi djelovali su i objavljivali svoje knjige i oni koji nisu bili nikakvi "jugoboljševici", ali su pripadali raznim klanovima, u kojima je vrijedilo pravilo "ja tebi-ti meni". "Marulić", pak, kao svojevrsno glasilo katolički orijentiranih Hrvata, koji nisu baš omiljeni ni u krugovima "naprednih" klerikalaca, ima pravo i dužnost da sada, u hrvatskoj državi, upozori i na te propuste. Čujemo da se sprema i religijski leksikon, za kojega bi bilo bolje da ljudima odgojenima bez vjere pruži

neke opće obavijesti (koje ulaze u opću a ne samo vjersku naobrazbu), nego da bude na razini nekakve "teološke elukubracije" ili da o abecedariju odlučuju bivši svećenici i novi "konvertiti".

* * *

Iako sam i sâm ušao u razne abecedarije i leksikone, nacionalne i internacionalne (npr. Men of Achievement, International Who's Who of Intellectuals, Who's Who in Croatia), svjestan sam činjenice da je sve to uglavnom "sajam taštine" (koji se uz to i plaća). Ipak, uvijek me je zanimala zastupljenost Hrvata i u takvim publikacijama. Želio sam da ta zastupljenost bude što ravnomjernija za sve hrvatske krajeve i ljude jer sam načelno protiv ""metropolizacije" a za decentralizaciju i "policentrizam", tj. želio bih tu vidjeti zastupane Dalmatince, Zagorce, Bosance i Hercegovce, Slavonce, Primorce, Ličane, Gorane, Istrane, Bunjevce, Kotorane, Međimurce, Podravce, Hrvate koji žive u inozemstvu itd. Nažalost obično "lavlji dio" dobije Zagreb i ljudi koji u njemu žive. Iako sam rođeni Zagrepčanin, znam da se Hrvatska ne može poistovjetiti sa Zagrebom, kao ni Francuska s Parizom ili Italija s Rimom. Eto, tako razmišlja "fetivi" Zagrepčanin, odgojen od oca Podravca, odrasla u Bosni, koji je uvijek i svagdje u prvom redu bio Hrvat.

U Francuskoj je nedavno objavljen "Dictionnaire des intellectuels français" kod Seuila u redakciji *Jacquesa Julliarda* i *Michela Winocka*. Naravno da je taj leksikon pobudio zanimanje i znatiželju francuskih katoličkih intelektualaca. *Bernard Pivot,* u tv-emisiji 27. IX. 1996., pitao je M. Winocka zašto u leksikon nisu ušli *Alain Besançon* ili *Pierre Manet*, a ni neki drugi katolički intelektualci, na što je Winock odgovorio da se osjeća kriv. Međutim, auditorij nije time bio zadovoljan, kao ni kad optuženi odgovaraju da su krivi, ali ne i odgovorni (ili obratno). Mi se, pak, moramo zadovoljiti time da "optužimo" glavnog i odgovornog urednika bez obzira na to koliko je u izostavljanju nekih imena bila kriva njegova suradnička ekipa. Mora biti svjestan toga da je "zajašio tigra".

Na primjer, list La Croix, osvrćući se na spomenuti leksikon, uz konvencionalnu inicijalnu pohvalu uloženom trudu, iznosi imena kojih su se autori svakako morali sjetiti. Kako svatko nastupa prvenstveno "pro domo", a tako radimo i mi, tražeći svoje ime ili ime poznatih nam osoba u leksikonu te uspoređujući njihovo neuvrštavanje s uvrštavanjem po našem mišljenju "manje vrijednih i poznatih", tako se i *Jacques Nobécourt* čudi kako su mogli izostati npr. *Merklen, Gabel, Pierre L'Ermite, Emile Poulat,* itd.

Razumljivo je da se čudimo izostanku i imena hrvatskih katoličkih intelektualaca koji su obilježili svoje vrijeme i povijest zagrebačke nadbiskupije, kao što se čudimo ignoranciji nekih naših novinara koji nisu naučili ni pravo prepisati titule crkvenih dostojanstvenika ili njihovoj ignoranciji u vezi s poviješću i imenima nama bliskih naroda koja su za bivšeg režima uglavnom bila "počašćena" etiketom "klerofašizma" ili "nacionalizma".

* * *

Istina je da su nam vrlo bliski po svojem povijesnom i geopolitičkom razvoju upravo neki prostorno daleki narodi, kao što su Irci, ali i prostorno bliski narodi, kao što su Slovaci. Kad je katekizam bio još posebna književna vrsta s pitanjima i odgovorima, na pitanje "tko je moj bližnji?" odgovarali smo: "Bližnji je svaki čovjek, bio prijatelj ili neprijatelj".

Ipak, taj pojam možemo suziti na one koji su nam najbliži, prostorno, krvno, politički ili nekako drugačije. Još uvijek vrijedi ona dosjetka po kojoj je naša ljubav prema bližnjemu upravno razmjerna s kvadratom njegove udaljenosti, a to znači da svoju kršćansku ljubav prema bližnjemu možemo provjeriti tek ponašanjem prema najbližima: prema ukućanima, sustanarima, članovima istog naroda, iste zajednice itd. Isto tako vrijedi i ona svetopisamska da ne možemo ljubiti Boga, kojega ne vidimo, ako ne ljubimo bližnjega, kojega vidimo.

Ne možemo ljubiti ni čovječanstvo ako ne ljubimo konkretnoga čovjeka pojedinca bez obzira na razne kozmopolitske deklaracije i deklamacije. Svoju ljubav prema čovječanstvu, svoje humanističke i filantropske tirade, dokazujemo ljubavlju prema vlastitom narodu, domu i domovini, koju možemo ljubiti strastveno, "do bola". "Ja domovinu imam / i u srcu je nosim / i brda joj i dol. / Gdje raj da ovaj prostrem / uzalud svijet prosim / i gutam svoju bol", pjevao je *Kranjčević.*

Sv. Pavao u poslanici Rimljanima (Rim 9, 2-5) govori nam kako u svom srcu nosi duboku i trajnu bol te kako bi, ako ustreba, želio biti i proklet za svoju braću, svoju rodbinu po tijelu, svoje sunarodnjake. Naravno, nije to ona ljubav o kojoj je pjevao Ljermontov ("Ljublju otčiznu ja, no stranoju ljubovju") ni ono o čemu je govorio jedan zapovjednik koncentracionog logora, koji je, tako pričaju, dr. *Vladku Mačeku* odgovorio na prigovor kako sve to može činiti iako je kršćanin: "Znam, doktore, da ću za to gorjeti, ali gorjet ću za Hrvatsku!"

Mi, pak, koji se divimo pravoj kršćanskoj ljubavi *majke Terezije, Maksimilijana Kolbea* ili *Damjana de Veustera*, vjerujemo da milost Božja neće mimoići ni one koji su svoj dom ljubili "stranoju ljubovju" i koji su bili zaraženi virusom te ljubavi, od koje se ne ozdravlja, nego samo recidivira.

Takvom je ljubavlju bio "zaražen" naš drug iz Lepoglave, *Štefina Sulimanac.* Istodobno smo u Lepoglavi s njime bili i moj otac i ja, i veliki zagrebački nadbiskup *Alojzije Stepinac,* koji je izjavio da se u ljubavi prema domovini ni od koga ne da natkriliti.

Oni koji su jednom, u mladosti, tom ljubavlju "zaraženi" i "zavedeni", da se poslužim izrazom kojim se *Jeremija* obraća *Jahvi* (Jer 20, 7-9), nose je obično stalno u srcu, čudeći se katkada kako je ta ljubav bila jača i pjesme o njoj ljepše kad su bili sužnji (*Miljković*) ili kako ju je bilo lakše ljubiti "iz daljine" (*Maruna*). Znam da su i moje pjesme iz zbirke "Reći ime" zvučale nekako uvjerljivije iz "sužanjske" perspektive nego sve ono što sam napisao sada kad imamo svoju državu.

* * *

Nakon svoje "sezone u paklu" neki, poput *Rimbauda*, prestaju pisati, a neki pokušavaju pisanjem liječiti zadobivene traume, koje ih katkada pobjeđuju, kao npr. *Prima Levija*. Mnogi se neće složiti s *Adornovom* izjavom: "Nakon Auschwitza nema više poezije", a drugi će je drugačije interpretirati, primjerice kao: "Nakon oslobođenja iz Auschwitza čežnja za slobodom gubi svoju vitalnost, kao što je ta čežnja u paklu sovjetskoga koncentracionog logora kod *Solženjicina* vjerojatno urodila snagom jačom od svih metastaza. Ipak, valja priznati da nas realizacija i postignuće naših snova i čežnji katkada onesposobljuje za borbu i slabi naše imunološke obrambene mehanizme.

Kršćani ne bi smjeli odustajati od svoje borbe i čežnje za Kraljevstvom i od svojega kršćanskog angažmana. Ta čežnja ne smije umrijeti ni onda kad nam govore o "Božjoj smrti" ili "Božjoj krizi". Poznati teolog *Johann Baptist Metz*, naime, misli da kriza europskog kršćanstva nije prvenstveno nekakva crkvena kriza, nego upravo "Božja kriza", odnosno kriza "kršćanskog Boga". Mi smo već više puta rekli kako kršćanskog Boga prepoznajemo u "epifaniji lica" našeg bližnjeg (*Lévinas)* ili u liku Krista patnika, kojega je s toliko umjetničke snage, ali i ljudske sućuti, znao prikazati jedan *Rouault*, što ne bismo nipošto mogli reći za iznakažene likove slikara *Francisa Bacona*, vrlo aktualnog u naše vrijeme. Taj homonim poznatog filozofa iz XVI. stoljeća, gazeći ljudske likove i iznakazujući ih, kao da gazi u njima i njihov vapaj za oslobođenjem, ali i svako ljudsko dostojanstvo.

Čežnja za oslobođenjem, ljubavlju i pravdom ne smije nestati, pa ni onda kad je "vrijeme nevrijeme i divlja sudbina", kako bi rekao *Miroslav S. Mađer*, ni onda kad nas zaboravljaju oni koji su u posljednji čas počeli mahati barjakom pod kojim smo se mi borili i trpjeli dok su oni pomno pazili da taj barjak ne bude bez "socijalističkih obilježja". Nemamo mi ništa protiv radnika "posljednjeg sata" u vinogradu, ali bismo željeli da se ne zaboravi ni naša patnja i borba, bilo izvan žica i zidina, bilo unutar njih, kad smo u Lepoglavi, u Staroj Gradiški ili na Golom otoku, čeznuli za slobodom, za starim grbom i znakom "bez socijalističkih obilježja", za molitvama i pjesmama glasno izrečenima sa krovova naših kuća.

Ne bismo, ni kao kršćani ni kao Hrvati, smjeli odustati od svojih nekadašnjih snova, čežnji i angažmana ni sada kad mnogi naši suputnici, supatnici i istomišljenici postaju posjedovani onim što posjeduju, zasićeni i prezasićeni užicima i probicima, otuđeni novcem, vlašću i čašću, zaboravljajući da su nekada bili patnici i ratnici.

Sve to, naravno, vrijedi i za umjetnike i za književnike kršćanskog nadahnuća, koji ne bi smjeli zaboraviti da su vjera i kultura sestre, o čemu je nedavno govorio i *Ivan Pavao II.* u Bretagni te da i životom i stvaralaštvom valja premostiti jaz između vjere i kulture, koji je Pavao VI. nazvao najvećom dramom naše epohe.

* * *

* * *

Čežnja za Kraljevstvom, o kojoj smo toliko pisali, ne smije nestati. Za kršćanina je služba tom Kraljevstvu glavni smisao povijesti, iako tu službu mnogi smatraju čistom utopijom. Doduše, Crkva nije Kraljevstvo, nego samo njegov početak, gdje utopija ima svoje realno mjesto. To su vrlo dobro znali angažirani kršćani kao *Péguy* i *Bernanos*. U toj su utopiji oni vidjeli čežnju i težnju prema besmrtnosti i uskrsnuću. Kraljevstvo, za kojim su čeznuli, bio je onaj Eden, o kojemu piše *James Barr* u svojoj knjizi "Eden i potraga za besmrtnošću".

Valja, ipak, imati na pameti da to Kraljevstvo nije nalik na kraljevstva ovoga svijeta, kao što je to izričito naglasio naš Kralj, naš Mesija, Isus Krist, čije se Kraljevstvo počelo ostvarivati njegovim đolaskom među nas. Toga događaja sjećamo se upravo u ove božićne dane, želeći svim našim čitateljima, prijateljima i suradnicima:

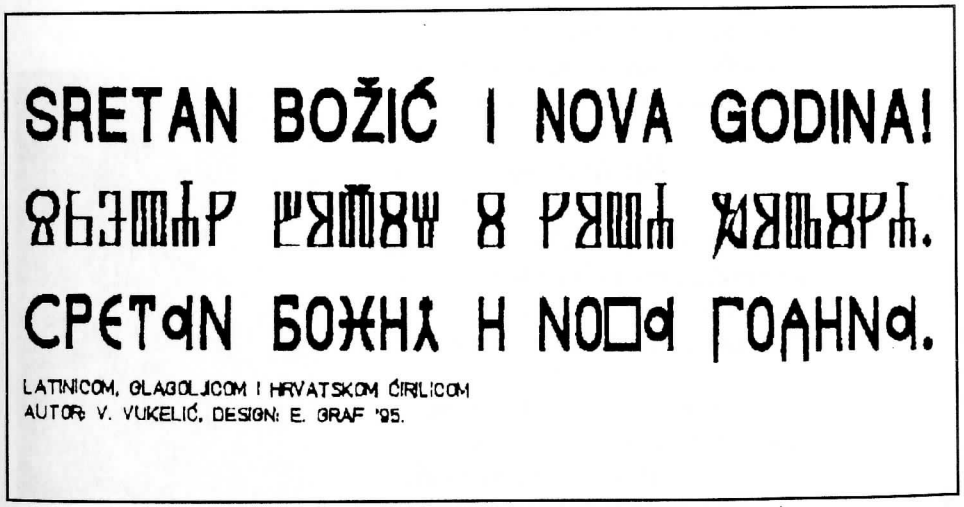

Branimir ŽGANJER

Zagrebačka sveta noć

Zvon svetog Marka čuješ čak na Cmroku,
zvuk svetog Petra i bat katedrale
do Črnomerca stigne ko od šale
i s Markom slaže se u skladnom sroku.

Za tren se jave u najkraćem roku
sve druge crkve velike i male
i sjajnim glasom bučno Boga hvale,
odjekuju u svakom gradskom bloku.

Približava se ponoć. Već su sjele
na grane prve pahuljice bijele
i pokrile su crijep na našem krovu,

a cesta bruji kao da je živa.
Svi dobro znamo šta se noćas zbiva.
Sva gradska zvona na ponoćku zovu.

Božićni dar

Objasnit moram tko sam, to sam dužan.
Pronašli su me, još sam bio mali,
u kutiji u našoj katedrali.
Tad časna reče: "Nije bio ružan,

da, bio je ljepuškast, malko tužan."
No neću da me sada netko žali,
ni da sam hrabar neću da me hvali,
jer nekom trebam, čak sam mu i nužan.

U dom, gdje živim, stižu razni ljudi.
U meni par od jutros radost budi.
ON reče "Sedam godina si star.

A što je bilo, neka te ne brine.
Bog šalje nam te ko božićni dar,
a ONA doda: "NAŠ ĆEŠ BITI, SINE!"

O VELEBITSKOM USTANKU U HKD-u

U okviru tribine HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) održao je u četvrtak 17. listopada prof. dr. *Ivan Biondić* predavanje o Velebitskom ustanku 1932. god. Među brojnim slušateljima bili su i predstavnici slovačkih Hrvata iz Hrvatskog Groba, čiji je načelnik *Jožef Nemčović* pozdravio skup. U uvodnoj je riječi ravnatelj HKD-a prof. *Radovan Grgec* istaknuo važnost toga događaja za buđenje nacionalne i državotvorne svijesti našeg naroda. Predavač je opisao teške prilike u kojima je tih godina živio hrvatski narod u šestojanuarskoj Jugoslaviji, tako da je ustanak bio izraz hrvatske volje i želje za oslobođenjem i nezavisnošću. Upravo Velebit je simbol te volje i želje pa je i papa *Pio XII.* prigodom hrvatskog hodočašća zaželio da naša vjera ostane postojana kao stanac kamen s našeg Velebita. Nakon predavanja bila je kratka diskusija. Istaknuto je da je popularizaciji Velebitskog ustanka mnogo pridonio naš član mr. *Nikola Bićanić* svojim knjigama o dr. *Franu Biničkom* i u "Vili Velebita", izdanima u nakladi HKD-a.

TKO JE BILA ŠTEFA JURKIĆ?

Hrvatska književnica *Štefa Jurkić* (1895-1971), jedna od najpopularnijih jeronimskih spisateljica (Petnaest tornjeva, Plašt maloga križara, Čipke itd.) i supruga velikog hrvatskog slikara iz Bosne i ilustratora jeronimskih izdanja *Gabrijela Jurkića*, danas je, nažalost, malo poznata. Uzalud ćete tražiti njezino ime, kao i ime tolikih pisaca kršćanskog nadahnuća, po raznim leksikonima, premda se njezin pripovjedački opus može usporediti s djelima *Ivane Brlić Mažuranić* i *Jagode Truhelke*. Na pitanje zašto se danas o njoj malo zna, pokušali su u četvrtak 24. listopada 1996. odgovoriti bivši član uredništva HKD-a i suradnik "Marulića", književnik mr. *Svevlad Slamnig*, i ravnatelj HKD-a prof. *Radovan Grgec*. Slamnig je opisao njezino stvaralaštvo od "Jairove kćeri", objavljene u *Marakovićevoj* "Hrvatskoj prosvjeti", do njezine smrti u franjevačkom samostanu u Livnu. Njegova majka kao i Grgecov otac bili su usko povezani s obitelji Jurkić. Rodbinskim vezama bio je s njima povezan rektor Zagrebačkog sveučilišta dr. *Marijan Šunjić*, također prisutan na ovoj književnoj večeri. Nakon predavanja povela se zanimljiva diskusija o književnosti kršćanskog nadahnuća i o značenju hrvatskih umjetnika iz Bosne.

(GK 3. XI. 1996.)

PREDSTAVLJANJE "NEDOPJEVANE PJESME" U HKD

Na književnoj večeri HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) predstavljena je u četvrtak 7. studenog zbirka pjesama prof. *Stanislava Vitkovića* "Nedopjevana pjesma". Najprije je ravnatelj HKD-a prof. *Radovan Grgec* odao počast autoru, mladom katoličkom intelektualcu, kojega je, kao i tolike hrvatske živote, "progutao krvavi svibanj", tako da se njegov sin, dr. *Stanislav Vitković,* zagrebački prebendar i tajnik HKD-a, rodio kao posmrče. O izboru pjesama u Vitkovićevoj zbirci govorio je, zatim, prof. dr. *Dragutin Rosandić*, označivši ih kao "govor srca" i "ustreptale lirske naracije". Vitković je pjesnik ugođaja tišine i samoće. Njegove pjesme domoljubnog, duhovno-religioznog i ljubavnog nadahnuća izraz su profinjene osjećajnosti. Pojedine pjesme iz zbirke krasnoslovile su članice zagrebačkog Kazališta mladih. Književnoj večeri prisustvovao je velik broj znanaca i prijatelja obitelji Vitković i HKD-a uz majku dr. Stanislava Vitkovića.

KNJIŽEVNA VEČER O POSJETU HKD-a SLOVAČKOJ

Na književnoj večeri, održanoj u prostorijama HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) na Tomislavovu trgu 21 u četvrtak 14. studenoga, govorili su o značenju puta HKD-a i markuševačke župe u Slovačkoj (u lipnju) ravnatelj HKD-a prof. *Radovan Grgec* i vođa puta *Stjepan Pačarić*. Predavanje je bilo popraćeno dijapozitivima. Svrha puta bila je produbljenje i proširenje odnosa između Hrvatske i Slovačke, posjet rodnoj kući utemeljitelja HKD-a, kardinala *Jurja Haulika*, u Trnavi i posjet Hrvatskom Grobu, gdje se nalazi spomenik dr. *Josipa Andrića*, glavne ličnosti stoljetne povijesti HKD-a. Usput su putnici posjetili i Bratislavu i mjesto Šenkvicu, u kojoj se, za razliku od Hrvatskog Groba, izgubila svijest o pripadnosti hrvatskoj domovini. U Hrvatskom Grobu dočekao je putnike p. *Ferdo Takač,* isusovac i prevoditelj jeronimskih izdanja na slovački jezik, te načelnik *Jožef Nemčović*. U Trnavi je ploča na rodnoj kući kardinala Haulika privremeno uklonjena radi obnavljanja fasade. U Društvu sv. Vojtjeha, bratskoj instituciji Jeronimskom društvu, prvi je predsjednik bio vođa slovačkog naroda za nezavisnost *Andrej Hlinka*, također prijatelj dr. Andrića i dr. Deželića, koji su 1929. postavili spomen-ploču i na Haulikovu rodnu kuću. Usred Hrvatskog groba, Andrićev spomenik, djelo bunjevačkog Hrvata *Neste Orčića*, podsjeća na vrlo uske veze između Hrvatske i Slovačke. Te veze produbljuje HKD i redovitim slanjem svojih izdanja slovačkim Hrvatima i Društvu sv. Vojtjeha (Adalberta).

Marijan VOGRINEC

Gajac

Sada je već veliki mrak
a negdje nad Velebitom
naša je zvijezda
Ti me pitaš
je li put
pravi
Vuk negdje
Urlik u noći
Rogač samo u zametku juga
Makija
Vlasta će možda doći iz Švedske
I djeca
Poglavito djeca
To je doba spokoja
Doba mora i soli
Doba kad se krv
vraća u vene predaka

Trenutak

Bistro oko
Dva lista
Buba
Proljeće tišinom toplom
u krvi
vrutak budi
Gdje si
tako nespoznatljiva
za taknuti
ustreptalu put
S visina
tone dašak zelene plime
Osjetim mliječ kako se razlijeva
beskrajnom tihotom
Buba
Dva lista

Prošli sve ...

Prošli sve širine
Divili se neshvatljivome
Cijenili jače i pametnije od sebe
Padali
i opet se osovili na noge
Vidjeli neviđeno
Spoznali nespoznatljivo
Vidali rane
Padali
Padali
Dizali se snažniji
Trpjeli
Kleli
Bauljali
Uvijek bili svjesni
Pamtili
Pamtili da "čovjek čovjeku nije vuk"
Padali
Padali
Znali da svanuće nije tlapnja
Znali da rana nije nezacjeljiva
Trpjeli
Trpjeli
Trpjeli
Prošli sve širine
Znali
Bili i ostali
Ponovno padali i trpjeli
Malj bio na čelu
Iskušenje sumnjom žarilo
Prošli sve širine
Svanuće se tminom javlja
Grom i pošast
Kob
Nismo se dali
Ne damo se

Marijan VOGRINEC

Inferno

Izazov
velike bjeline
Ne znam mogu li dalje
Grč
Neka muka
Tu ćemo skončati
Pa
je li naše doba
tako okrutno
Ima li načina
za izlaz iz uza
Je li svitanje
prilika
usud
ili
zapravo
konačnica priče
Ne znam mogu li dalje
Velika bjelina nalegla na dušu
a talog nevidjelice
bit će opomena

Stanje

Daleko od svake jave
stisnuti uz oblutke
kao sječivo britki
Nevidjelica obavija
skrušeno tijelo
Suspregnut dah
nadilazi znatiželju
Negdje na horizontu tiho vene
san
Još možda koji trenutak
i veo nespoznatljiv
pustit će korov u dušu
I prejaka riječ
više nikomu ništa ne znači
Daleko od svake jave
srsi silaze u kost
Potonuće
I beskraj do u tamu
što sve obuzima

Žigljen

Bijelo u beskraj
Kamen
Kamen
Kamen
Kamen
Lađa na horizontu
Kamen
Vruć vjetar
Zadah benzina
Snješka
Kamen
Kamen
Plavet krvi
Opet Snješka
Dugo čekamo brod
a otok tiho diše
našim snom
Snješka s fotoaparatom
Kako je Pag daleko
Prizna je na drugom kraju svijeta

Pjesma

Mnoge su planine
a dragulj je
samo u jednoj
Tvoje srce je planina
I sada
što
Dvaput je dah stao
Tvoje srce je planina granitna
Samo kapljica
Samo tračak svjetla
Samo tihi zvuk
Tu smo negdje u dosluhu
u srži
jeziva pamćenja
To se može pojmiti a ne mora
Pjesma je stvar
duše u naponu

Luka PERINIĆ

Iz moje ladice - IX

"Domagoj" - povodom 90. obljetnice osnutka

Pred 90 godina (tj. 9. studenoga 1906.) osnovano je na zagrebačkom svučilištu Hrvatsko Katoličko Akademsko Društvo "Domagoj". Kad je "Domagoj" slavio svoju 25. godišnjicu, na njegovoj svečanoj matineji u Hrvatskom glazbenom zavodu održao je Dr. Stjepan Markulin (prvi potpredsjednik Društva) referat "Domagoj u svojim počecima", koji je objelodanjen u "Luči" (br. 5, od siječnja 1932.). Taj broj "Luči" u cijelosti je posvećen 25-godišnjem jubileju. A jer će i danas, nakon 65 godina, spomenuti referat biti mnogima zanimljiv, ovdje ga donosimo:

"Domagoj" u svojim počecima

"Na obratu 19. i 20. stoljeća češće se čuo vapaj za uzgojem obrazovanog katoličkog laikata. Izražavali su tu želju muževi, koji su dublje pratili prilike katoličke crkve i vjere u Hrvatskoj i koji su osjećali potrebu, da se što prije uzgoji inteligentni naraštaj, odan vjeri otaca, najbolji zalog dobre narodne budućnosti. Živog izražaja toj misli dao je god. 1900. Prvi hrvatski katolički kongres u Zagrebu. U sekciji za katolički život pod predsjedanjem msgra Matije *Stepinca*, na referat sveuč. prof. dra Koste *Vojnovića*, a u stilizaciji bilježnika dra Velimira *Deželića* st. stvorena je ova rezolucija:

"Prvi katolički kongres u Hrvatskoj izražava želju, da se svjetovna naobražena ruka (laikat) katoličke Crkve u Hrvatskoj uzgoji u dubljem poznavanju dogmatičkih istina, prava, ustrojstva i povijesti svoje Crkve, da je uzmognu braniti u javnom životu o boku svećenstva i *pod vodstvom Episkopata*". Od sredstava za postignuće ove svrhe označuje kongres kao najvažnije, da se na hrvatskom sveučilištu ustroji društvo za katoličke đake, čija bi svrha bila: daljnji napredak u vjerskim načelima, vježbanje u milosrdnim djelima, te iskazivanje dužne počasti kod crkvenih svečanosti i zgoda.

Drugi, koji je odlučno pokrenuo ovo pitanje, bio je biskup krčki. dr. *Antun Mahnić*. Koliko je on ovo pitanje smatrao odlučnim, vidi se odatle, što je njemu posvetio prvi svoj članak, potpisan punim imenom, u prvom broju prvog godišta njegove *Hrvatske Straže* god. 1903. On piše:

"Od rezolucija, što ih je prihvatio Prvi hrvatski katolički kongres u Zagrebu god. 1900, cijenimo najvažnijom onu o *katoličkim svjetovnjacima*. Pitanje o katoličkim svjetovnjacima za nas je danas životno pitanje. Žalosnim srcem opažamo, kako je naš javni život općenito lišen duha Isusova. U politici, u znanosti i umjetnosti, ne će da se prizna evanđelju onaj uticaj, koji mu dolikuje kao božanskoj nauci... Već je skrajnje vrijeme, da se katolici otresu mrtvila, te stupe iz domaćeg

skrovišta i iznesu u javnost svoje uvjerenje. U srcima Hrvata, hvala Bogu, plamti svjetlo Isusove vjere, ali ono, što žalimo, jest to, da je ovo svijetlo poznato isključivo domaćem ognjištu. Ovo svijetlo treba postaviti na svijećnjak, treba s njime stupiti u javnost. Da to urade, pozvani su u prvom redu naši svjetovnjaci. To je *veličanstvena zadaća katoličkog laikata.*" Tako je, eto, o toj zadaći sudio veliki naš biskup. Na pitanje, što treba odmah učiniti i kako započeti, odgovara: "Najprije bi trebalo da započnu hrvatski sveučilišni građani, da ustroje katoličko akademsko društvo poput onih, što opstoje na drugim sveučilištima. U naše javne prilike treba unijeti katolička načela, ako očekujemo bolju budućnost za Crkvu i za to treba odvažno raditi, treba se oduševljeno boriti. Na noge, katolici! Bog će nas pomoći!"

Biskup Mahnić nije ostao samo kod riječi: on je prešao odmah na djelo. Prvo je hrvatsko katoličko akademsko društvo niklo na bečkom sveučilištu. Tamo je već od god. 1893. postojalo slovensko katoličko akademsko društvo "Danica". Po njezinom uzoru osnovana je 12. V. 1930. "*Hrvatska*". Zlatni križ i lipova grančica na hrvatskoj trobojci, njezin je znak, a geslo: *Za vjeru i dom!* Rade u njoj Butković, braća Marakovići i drugi. Ne imadu lagan posao. Dok je "Danica" nikla na zdravom stablu tadanje već radine slovenačke katoličke inteligencije, "Hrvatska" prima iz domovine samo porugu, jer je hrvatska inteligencija zaražena liberalnim idejama. Tako mora društvo "Hrvatska" tek da budi svoju domovinu Hrvatsku. Da posao stavi na sigurnije temelje, osniva ona početkom školske godine 1905/6 "*Luč*", kao list hrvatskoga katoličkog đaštva. Ovim listom budi ona katoličku svijest u hrvatskom đaštvu. Ona se uređuje u društvu "Hrvatskoj", ali se štampa na Krku. To govori sve. Već prvo godište okrunjeno je prvim uspjehom. O praznicima 1906. sastaje se na drevnom Trsatu a pod okriljem Majke Božje prva četa katoličke mladeži. Mi smo bili tada još jedino zbornici Marijini, okupljeni u sveučilišnoj Marijinoj kongregaciji pod vodstvom tadašnjeg člana mlade zagrebačke isusovačke kuće o. Alojzija *Ersina*, koji je umio s puno takta voditi nas mlade ljude u najrazličitijim zgodama i pitanjima života. Otkako je u listopadu 1905. stigao prvi broj "Luči", mi smo je smatrali svojim glasilom i nastojali, da je zbornici drže i čitaju. Kad je pak uredništvo "Luči" objavilo prvi sastanak katoličkog đaštva na Trsatu, bilo nam je jasno, da moramo tom sastanku prisustvovati i kod njega sudjelovati. Pripravni nas je odbor pozvao, da dademo jednog referenta, pa smo povjerili prefektu Blažu, da preuzme referat "O štampi dobroj i zloj". U konzultu kongregacije od 29. lipnja 1906. zaključili smo, da ćemo poći na sastanak, te je određen njezin prefekt, da kongregaciju na sastanku zastupa. Osim njega javili smo se stud. phil. Ivo *Juras* i ja, da ćemo poći na sastanak.

Živo mi je u pameti to moje prvo službeno putovanje s drugom Blažom. Išli smo među svoje prijatelje i znance, koje nismo još nikada prije vidjeli. Išli smo, da se prvi put sastanemo s onima, s kojima ćemo započeti veliko djelo. Još življi mi je u pameti boravak u trsatskom samostanu, veliki vrt, u kojem smo šetali i raspravljali, velika dvorana Hrvatske čitaonice, u kojoj smo vijećali, a nezaboravan prvi pohod u Gospino svetište uvečer uoči prvog pozdravnog sastanka. Nije samo prazna riječ

Butkovićeva u prvom uvodniku drugog godišta "Luči": "Pred nogama naše nebeske Majke zavjerismo se..." Uistinu se zavjerismo svojoj nebeskoj Majci u tišini njezinog svetišta u ljetnoj noći, kad se vidio samo žižak vječne luči, koji nam je pokazivao sigurno i nedvojbeno mjesto, gdje se nalazi On, naš Spasitelj, — put, istina i život.

Sastanak je brojio pedeset učesnika. Od Slovenaca prisustvovahu mu predsjednik "Danice" stud. phil. Mirko Božić, predsjednik "Zarje" u Gracu stud. iur. Martin Malnerić i predsjednik Slovenske Dijaške Zveze cand. phil. Davorin Gorjanec. Predsjedao mu je dr. Milan N. Maraković, drug Blaž bio je izabran potpredsjednikom, a ja tajnikom kongresa. Od gostiju prisustvovali su sastanku dr Binički i dr Alfirević. Za razvitak akcije važne su rezolucije o štampi iza Blaževog referata, koje su postale temeljem sveg našeg kasnijeg rada na tom polju i rezolucije o Đačkom Savezu iza referata dra Milana Marakovića. Jedinstveni stav za katoličku štampu, a protiv zle štampe tamo je našao svoj osnov i početak. Obligatorno primanje "Luči" i čitanje Mahnićeve "Hrvatske Straže" postalo je conditio sine qua non svakog organizovanog katoličkog đaka. Na svim universama i srednjim školama imadu se osnovati kongregacije, na zagrebačkom sveučilištu akademsko društvo na način "Hrvatske" u Beču, a sva ta društva udružiti u Savezu katoličkog đaštva. Tu je eto zametak našem "Domagoju". Zaludu smo mi Zagrepčani dokazivali, da se to još ne može izvesti i branili se od te dužnosti, rezolucija je bila prihvaćena i mi smo se vratili u Zagreb s teretom, za koji smo znali, da je teži od svih dosadašnjih.

Zašto nam se taj zadatak činio toliko teškim — gotovo neizvedivim? Zato, jer je duh, koji je tada vladao među sveučilišnom mladeži, a pogotovo u našoj štampi, bio do skrajnosti intolerantan, zadojen mržnjom na sve crkveno. Tako su primjerice na zagrebačkom sveučilištu oglase Marijine kongregacije sveučilištaraca, kad bi ih izvjesili u vestibulu sveučilišta, za čas "svjesni" akademičari išarali raznim pogrdnim izrazima, precrtali riječ "akademska" i napisali "popovska", umjesto riječi "kongregacija", stavili "bagaža" itd. Tada je radilo udruženje "Slobodna misao", koje je izdavalo list istoga imena. Tada je izlazila "Mlada Hrvatska", koja je primjerice pisala ovako: "Kršćanstvo precjenjuje čistoću na uštrb pravom smislu života" ili "Predziđe kršćanstva znači isto, što i stagnacija". Ili primjerice "Novo Sunce": "Ništa vrhunaravno ne opstoji. To je riječ bez smisla" ili "Jamačno će doći vrijeme, kad će narodi prigrliti jednu vjeru, kojoj će dogmom biti napredak, obredom umjetnost, a hramom priroda." Zatim "Hrvatska misao", organ hrvatske realističke struje: "Visoka pitanja, kojima se dosele bavila metafizika, ne rješava teorija, nego praksa". — Ovo nekoliko primjera dosta jasno osvjetljuje atmosferu, koju je udisala naša javnost. Naročito je pak početak školske godine 1906/7 bio na sveučilištu veoma buran. U turnusu fakulteta došao je red na teološki fakultet, da dade Štrosmajerovoj univerzi rektora, te rektorom bude izabran profesor dogmatike dr. Antun Bauer. Kad bi objavljena svečana instalacija novog rektora za dan 19. listopada 1906, naprednjaci podigoše silnu galamu i izdadoše veliki proglas proti teologije i rektoru—svećeniku, našto kongregacija zametne u oštru protuakciju na

obranu znanosti, te omogući nesmetano obdržavanje svečanog akta instalacije, na kojoj je novi rektor izrekao prekrasni govor o "Vjeri i znanosti."

Istoga dana stiže i Butkovićevo pismo, kojim nas opominje na rezoluciju o zagrebačkom akademskom društvu. Mi smo sadržaj toga pisma pretresali na vijeću kongregacije i došli i opet do zaključka, da je provedba te ideje "uz koju svi pristaju", za sada nemoguća. Kako je bila nemoguća, vidjelo se za par dana. Na 8. studenoga posjetiše nas iznenada Dr. Binički i Butković, da organiziraju konstituiranje društva. Iz kongregacije uzeše tajnika Matu i mene (naš je prefekt međutim otišao na gradačko sveučilište na daljnji studij), zatim kandidate Zagrepčane Ferdu Pavelića i Radoslava Jagića, te senjskog abiturijenta Šimu Bašića, koji je prisustvovao trsatskom sastanku, ali tada još nije bio u kongregaciji.* Nas petorica sastasmo se iste večeri u 8 sati u dvorani Hrvatskog katoličkog kasina (na uglu Jelačićeva trga i Praške ulice) s drom Biničkim i Butkovićem, da ogledamo situaciju. Butković je imao uza se štampana pravila "Hrvatske" i mi sve u duhu trsatskih rezolucija prihvatismo *en bloc* pravila uz sasvim neznatne preinake. Ime Domagoj uzesmo na prijedlog dra Biničkoga, koji je za svoju poeziju uzimao građu iz doba hrvatskih narodnih vladara. Knez Domagoj držao je jedinstvo sa Sv. Stolicom i bio vrag Mlečićima, zakletim neprijateljima Hrvata, zbog čega ga Mlečići prozvaše "Sclavorum pessimus dux". Znak i lozinku uzesmo zajedničku s "Hrvatskom". Kad je tako naša konferencija s uspjehom obavila sve predradnje, sazvasmo sutradan dne 9. studenoga u 2 sata poslije podne formalnu konstituirajuću skupštinu i osnovasmo akademsko društvo, da bude rasadištem hrvatskog katoličkog inteligentnog laikata.

Katolička je javnost oduševljeno pozdravila osnutak novoga društva. Kongreganističko glasilo, izvješćujući o trsatskom sastanku piše: "Kada se napokon u zadnje vrijeme ostvarila želja tolikih, te se osnovalo katoličko akademsko društvo "Domagoj" u Zagrebu, kongregacija ga je pozdravila, kako samo brat brata može pozdraviti. Kome je iole bilo moguće, pridružio se društvu, a sada svi složno nastoje, ne bi li ovo na našoj univerzi tako potrebno društvo što bujnije procvalo." (O. Ersin D. I. u prvom broju glasila "Pod zastavom bezgr. Djevice" 12. travnja 1907.). Isto kongreganističko glasilo stavlja svakom hrvatskom đaku, kojemu je stalo do procvata vjere i domovine i do vlastitog napretka, na srce također poziv "Luči": "Akademičari svih fakulteta i srednjoškolci svih zavoda treba da si preko Luči stisnu ruke." Pa doista zamjernom je snagom proniknula "Luč" već sav naš đački život.

List je dobar, lijep i jeftin, a na hrvatskom je đaštvu briga, da mu ne ugine ta jedva porasla uzdanica njegova. Za to ne smije biti nijednog katoličkog đaka, a

* Ferdo Pavelić danas je odvjetnik na Sušaku. Šime Bašić vratio se iz "Domagoja" u Senj stupio u teologiju i postao upraviteljem župe u Čanku u Lici, gdje je umro. Radoslav Jagić umro je još kao pravnik druge godine i pokopan je na zagrebačkom Mirogoju.

osobito ne smije biti nijednog kongreganista, koji ne bi bio pretplatnik "Luči", a uza to je još ne bi moralno podupirao ili radio oko njezinoga proširenja."*

O Božiću su sva đačka akademska, bogoslovska i franjevačka društva, te kongregacije izišle prvi puta organizirane pred javnost letkom "Narode, preni se!" koji je bio priložen svim katoličkim novinama i listovima, a prvi put je poimence izbrojio one hrvatske listove, koje bi trebalo bojkotirati. To su bili: Savremenik, *Pokret, Novi list, Sloboda, Hrvatski narod.* U odboru pak Domagoja izabran je revizor zle štampe, da pazi na *Hrvatski đak, Savremenik, Pokret*, itd. i da odnosni materijal odmah pošalje uredništvu "Luči" ili "Hrvatske Straže". Prvi istup "Domagoja" samoga bio je 25. veljače 1907. povodom đačke skupštine "u obranu" glagoljice. Nama je uspjelo dokazati, da je pokretašima ta "obrana" deseta briga, nego da im je samo do protucrkvene propagande. Domagoj je već tada stajao u uskoj vezi s bogoslovima, Zborom duhovne mladeži, Vijencem i kongregacijom u Nadbiskupskom sjemeništu, te stalno posjećivao bogoslove i njihove priredbe, a jednako i Hrvatski katolički kasino. Uzajamnost je bila srdačna.

U drugom semestru bio je glavni rad uperen organizaciji zagrebačkog sastanka. Nije bio malen posao, što ga je naš predsjednik s bogoslovima obavio. Prva naša priredba te vrste, ukonačiti i prehraniti preko 500 učesnika, prirediti materijal i lokal za kongres, iziskivalo je mnogo temeljite priprave. Ipak ni rad u samom društvu nije jenjao. Prijateljski su se sastanci redovno držali, debatiralo se o štampi i ustrojio pjevački zbor. Društvo se je prigodom posvete novog sveučilišnog barjaka založilo i provelo, da je na barjak uvezen i znak sv. Križa, jer je prvi nacrt bio eliminirao svaki religiozni znak. ("Luč" III., str. 105.)

Od 4-6 kolovoza 1907. držali smo zagrebački sveđački sastanak. Bio je to prvi nastup đačkih masa. Živo se sjećam frenetičkog oduševljenja, kad smo na pozdravnoj večeri u velikoj dvorani Sokola konstatirali i objavili, da se je skupilo preko pet stotina đaka iz sviju strana prostrane domovine. Iza trsatskog sastanka unutar same jedne godine nastali porast zapanjio je sve pesimiste i optimiste. Kompliciranj tijek kongresa s raznim sekcijama: svjetovnjaka i bogoslova, slovenskih i hrvatskih akademičara, abiturijenata i srednjoškolaca, te svečane sjednice dale su kongresu obilje rada i obilježje solidne organizacije. Žestoki napadaji na kongres sa strane liberalnog novinstva služili su samo bistrenju pojmova. To je onaj kongres, na koji je došao i abiturijent Petar Rogulja s fesom na glavi i zapanjen gledao, što se to radi i kako se debatira. To je kongres, na koji je došao i dr Janez Krek i sjedio u dnu dvorane na škrinji, a tek dovučen na podij rekao: *Maledictus qui confidit homini, etiamsi ille dr Krek!*

Iza toga sastanka nastao je novi život u Domagoju. Na semestralnoj su skupštini dne 3. studenoga 1907. među ostalima primljeni za nove članove Matija Belić, Rudolf Eckert, Mato Rebac, Petar Rogulja i drugi. Njihova imena naznačuju novu epohu u Domagojevu radu."

* O lijepim odnosima između "Domagoja" i Marijine kongregacije sveučilištaraca vidi izvještaj tajnika kongregacije i potpredsjednika "Domagoja" Stjepana Kropeka u "Luči" 1916/17, str. 200 i sl.

"Domagoj" je nakon osnutka bio lijepo primljen, a i njegov rad bio je odmah zapažen i uspješan. Tako da je već za *prve godišnjice* imao što slaviti. Zato ju je i proslavio 1. prosinca 1907. u dvorani Katoličkog Kasina na Kaptolu s bogatim glazbenim programom, deklamacijama i referatom o dotadanjem radu. Kako se radilo o proslavi već afirmiranog akademskog društva, to je i sam rektor sveučilišta poslao svog izaslanika na tu proslavu.

Peta godišnjica osnutka "Domagoja" nije se posebno slavila javnom manifestacijom, nego je "Luč" od 10. studenoga 1911. objavila zanimljiv uvodnik: "Rodu o Domagoju".

Deseta godišnjica zbila se za vrijeme I. svjetskog rata, kada je organizacijska djelatnost bila vrlo ograničena, a ni "Luč" nije mogla redovito izlaziti nego u godišnjim svescima. No ipak se 9. studenoga 1916. okupilo u rezerviranoj prostoriji "Kod janjeta" tridesetak članova na skromnu intimnu proslavu. Tom zgodom se održala i semestralna skupština Društva.

Petnaesta godišnjica proslavila se svečano (jer je rat već bio prošao) i to na "Đački dan" - 8. prosinca 1921. Tom zgodom je održao sv. misu zagrebački nadbiskup dr. A. Bauer u isusovačkoj crkvi. Svečana akademija s obilatim programom bila je u Hrvatskom glazbenom zavodu, a na njoj su, uz Nadbiskupa, bila još dva biskupa, rektor i prorektor sveučilišta, a uz brojne odličnike i jubilarac od 75 godina - don Frane Bulić. Glavni govor održao je senior dr. Velimir Deželić sin (koji je tada bio i narodni poslanik), a pjevao je (kao i na sv. Misi) Oratorijski zbor sv. Marka. Za ovu prigodu br. 2. "Luči" od 15. prosinca 1921. sav je bio posvećen "Domagojevu" jubileju te tiskan na finu papiru.

I dvadeseta godišnjica (1926.) slavila se na "Đački dan" 8. prosinca, počevši sv. Misom u crkvi sv. Marije te nastavljajući svečanom matinejom u 11 sati a završivši navečer ugodnim kongresom u Jeronimskoj dvorani.

Proslava *srebrnog jubileja* Hrv. Kat. Akad. Društva "Domagoj" bila je 6. XII. 1931. - i to doista svečano i dostojanstveno. I pokazala je kako je "Domagoj" imao i veliko značenje i velike simpatije među hrvatskim katolicima. Proslava je započela u 8 sati u kapeli Marijinih kongregacija kod isusovaca u Palmotićevoj ulici sv. misom, koju je predvodio hrvatski metropolita dr. A. Bauer. On je osobno podijelio domagojcima i domagojskim seniorima sv. pričest; propovijed je održao dr. Stjepan Bakšić, duhovnik "Domagoja", a pjevao je Oratorijski zbor sv. Marka (pod Pozaićevom dirigentskom palicom). Zatim se pred izloženim Svetootajstvom zapjevalo *Tebe Boga hvalimo* te završilo omiljenom pjesmom *Zdravo, Djevo, kraljice Hrvata.*

Poslije je održana svečana matineja u Hrvatskom glazbenom zavodu, kojoj je prisustvovao nadbiskup dr. Bauer s biskupima Premušem i Sallis-Seewisom. Sveučilište je zastupao osobno rektor dr. Belobrk te dekan pravnog fakulteta dr. Zuglia, dekan bogoslovnog fakulteta dr. Marić kao i predstavnici ostalih fakulteta.

Pedagošku visoku školu zastupao je rektor dr. Bosanac. Zatim su bili zastupnici HKD sv. Jeronima, provincijali franjevaca: konventualaca i trećoredaca, isusovaca, dominikanaca te brojni župnici, odličnici, sveučilišni profesori te delegati vjerskih i javnih ustanova, napose sjemeništa, kongregacija, akademskih društava slavista, prirodoslovaca i drugih strukovnih klubova.

Matineju je otvorio Domagoj Markulin, predsjednik "Domagoja", a ostale su čestitke izgovorili predsjednik Zbora duhovne mladeži zagrebačke, predsjednik Đačke Lige, predsjednica H. K. ženskog akad. "Domagoja", predsjednik seniora H. Kat. akad, društva "Domagoj" (dr. Lj. Maraković). Zatim su uslijedile čestitke u ime središnjeg hrv. kat. narodnog saveza i u ime Slovenskog kat. akad. starješinstva. Onda je uz veliko odobravanje uslijedila čestitka rektora sveučilišta dr. Belobrka a na kraju hrvatskog metropolite dr. Bauéra. Nakon toga pročitani su brojni brzojavi i čestitke, što su stigle za ovaj 25. jubilej "Domagoja". Javili su se nadbiskupi i biskupi iz Bara, Banja Luke, Beograda, Dubrovnika, Hvara, Krka i Križevaca, Mostara, Prizrena, Senja, Splita, Šibenika. Iz Sarajeva je nadbiskup Šarić poslao uz čestitku i sonet, koji je u čast "Domagoja" bio spjevao još g. 1910. (a koji je bio objelodanjen u njegovoj zbirci Pjesme, 1911. godine). Evo toga soneta:

POZDRAVLJAM TE NAŠ ZELENI GAJU

Pozdravljam Te, naš zeleni gaju
I ognjište rodne vatre naše
I ufanje vjerskom osjećaju!
Pred Tobom se već dušmani plaše.

Mlad si jošte ko cvijetak u maju,
Al' Te mlada mač Gospodnji paše;
Junak gledaš u oči i zmaju:
Lovorikom već Te ovjenčaše.

Kiti nam se svakim vrlinama
I steri se k moru od Dunaja!
Što nevjera, izdajnik polama,

Ruka Tvoja nek nam pouzgaja!
Pozdravljam Te, Doma gojitelju,
Ostaj vjeran Hristu Spasitelju!

Između ostalih čestitke je poslao: Klub hrvatskih književnika iz Osijeka, Pučka Kasina iz Subotice, Zadruga lučkih radnika iz Sušaka, omladinska društva "Domagoj" iz Pučišća i Tučepa te srednjoškolaca iz Splita, pa Zbor franjevačkih

bogoslova iz Makarske "Milovan" i H. K. Akad. društvo "Pavlinović" iz Splita te društva iz Dubrovnika, Kotora i Beograda, kao i mnogi seniori skupno i pojedinačno. Iz inozemstva se javilo kat. akad. društvo "Moravan" iz Brna i kat. akad. društvo "Odrodzenie" iz Varšave, kao i neki pojedinci.

Na matineji govorio je predstavnik prve domagojske generacije dr. Stjepan Markulin, koji je bio vrlo aktivan oko osnutka "Domagoja" 1906., a zatim sam govorio i ja kao jedan od mlađe generacije. Bila je i recitacija "Domagoju", koju je spjevao domagojac Ivo Veža, a nastupila je s pjevanjem gđa Vjera Richter - Maraković te sa sviranjem gudalački kvartet GDJ (u kojemu je svirao i prof. Rudolf Matz).

Istoga dana popodne domagojci su i domagojke sa svojim seniorima u crkvi sv. Franje Ksaverskog položili vijenac na grob svoga vođe i osnivača Hrv. Kat. Pokreta dr. A. Mahnića. Tom zgodom je govorio prvi predsjednik "Lige" i sada njezin duhovnik dr. Nikola Kolarek. A na koncu je održan blagoslov s Presvetim, dok je pjevao zbor franjevačkih trećoredskih bogoslova. Slavlje 25. jubileja "Domagoja" završeno je zanosnim pjevanjem *Zdravo, Djevo, kraljice Hrvata.*

Dobro je spomenuti i to da je g. 1926. nastao i "Ženski Akademski Domagoj" - iz ženske sekcije, koja je u poratnim godinama bila stvorena u "Domagoju". Mnoga ferijalna akademska društva iznikla su iz "Domagoja", a preko njegovih članova i njegovih seniora otvorene su brojne đačke organizacije na srednjim školama kao i brojna omladinska društva po selima. Mi smo u Dubrovniku organizirali đački "Domagoj" za srednjoškolce 22. svibnja 1921.

Iz "Domagoja" i njegovih seniora izašlo je mnogo djelatnika koji su se afirmirali u književnosti, novinarstvu, socijalnim i sindikalnim djelatnostima, pa u zadrugarstvu, bankarstvu, privredi te u brojnim drugim područjima društvenog javnog života, kao angažirani članovi Mahnićeva H. K. Pokreta.

Posebno treba istaknuti njihov uspješni rad na Orlovstvu, a zanimljivo će biti spomenuti i ono što piše u "Luči" od 1. I. 1929. u članku "Posljednji događaji na zagrebačkom sveučilištu". Radilo se o izborima za Hrv. Akad. Potporno Društvo, uoči kojih je 1. XII. 1928. došlo do krvavih događaja, pri čemu su i akademičari imali znatnog udjela. Neki su od njih bili i zatvoreni, njihovi klubovi pošli u štrajk, rektor je na osam dana zatvorio univerzu, a vlast je spomenute izbore zabranila. U spomenutom članku u "Luči" između ostaloga spominje se "kako se u ondašnjim protivštinama i akademski klub "Mahnić" bio u ponečemu postavio protiv "Domagoja". I spominje se ovo "Pred godinu i pol, našla se grupa ljudi, koja je istupila iz "Domagoja", proglasivši se nezavisnom. Ta disidentska grupa je akademski orao - Mahnić". A ovo prepisujem, da se vidi, kako se iz "Domagoja" regrutiralo članstvo i za orlovski akademski klub.

Ne sjećam se je li se nakon dvadeset i petog slavio još koji jubilej. Zadnji broj "Luči" tiskan je 1942. (br. 9 - 10) - za vrijeme N. D. H. "Luč" je prestala, nakon 37 godina izlaženja - "zbog nestašice papira"! 6. V. 1945. propala je N. D. H., a nadbiskup Stepinac ukinuo je 13. VII. 1945. daljni rad Kat. Akcije (prostorije njezine u Zagrebu ustupio je za Karitas).

U Stepinčevoj Kat. Akciji domagojci i njihovi seniori svojski su se bili angažirali, kako u Zagrebu tako i u provinciji. Samo društvo "Domagoj" službeno je ušlo u K. A. 1938. godine. Te je godine Biskupska Konferencija konačno sređivala organizacionu formu centralnih tijela K. A. na interdijecezanskoj razini.

Za prikaz H. K. Akad. Društva "Domagoj" trebalo bi prelistati "Luč", a i drugu našu štampu. Njegov arhiv i zapisnici nažalost dosad nisu pronađeni. A o njemu i ustanovama u kojima su djelovali njegovi članovi, a napose o vrijednim i zaslužnim njegovim seniorima i seniorkama te njihovoj ulozi u H. K. Pokretu i uopće u javnom životu hrvatskoga naroda u prvoj polovici dvadesetog stoljeća, trebat će više studija, rasprava i knjiga, jer smo nažalost dosad u tome vrlo siromašni.

Na svečanoj akademiji 6. XII. 1931. u Glazbenom zavodu u Zagrebu, u povodu 25. godišnjice "Domagoja", ja sam održao referat "Domagoj u svom životu i radu". Izostavivši uvod i prvi dio, slobodan sam ga prenijeti (iz "Luči" br. 5, 1932) evo ovdje:

Domagoj u svoj životu i radu

"Svojom jakom nutarnjom izgradnjom cjeline i pojedinaca kao i kompaktnom svojom organizacijom postao je "Domagoj" za kratko vrijeme važan faktor ne samo u životu organizovanog katoličkog đaštva na sveučilištu i u provinciji, nego i u stavu, koji je morala zauzeti mlada generacija našega pokreta prema različitim ondašnjim grupama i pojavama u našoj javnosti... Još od početka ovoga stoljeća pojavili su se u našem javnom življenju različiti predstavnici svakojakih novih "naprednjačkih" misli, koji su usisali na tuđim sveučilištima i posudili kod tuđih ideologa moderne stečevine zapadne pseudokulture u nakani da ih presade kod nas. Bez obzira na liberalne njihove nazore u svim pitanjima ondašnjeg vjerskog, prosvjetnog, socijalnog pa i političkog djelovanja, treba priznati, da je dio njihove taktike i način njihova rada pogađao u mnogočemu pravi put. To priznanje pogotovu vrijedi za onaj smjer njihova nastojanja, koji je ciljao prema najširim slojevima brojnog našeg seljaštva... Dok je čitav državni sistem i čitavo ukorjenjeno i dugom tradicijom ukočeno naziranje favoriziralo izabrane slojeve, a seljaštvo jedino iskorišćivalo i u svakom pogledu gnjetilo i mrcvarilo, dotle oni puni modernog socijalističkog duha, kojemu je otac Marks i njegov materijalizam, vrlo dobro proniknuše, da će skora budućnost izmijeniti bar u političkom i izbornom redu lice vremena te da će vodstvo i snaga biti u onim rukama, u kojima budu dosad ignorirani niži narodni slojevi. Otuda je i potekla ona njihova parola o t. zv. "sitnom radu", kojemu se morao priviknuti svaki intelektualac i koji je svatko morao da nauči cijeniti i poštivati... Utjecaj tih modernističkih liberalnih grupa nije bio dovoljno sistematski niti dovoljno organizovan; ali je ipak bio dovoljno jak zbog brojnih novina i brošura kao i zbog prigodne agitacije, koju su vodili njihovi predstavnici iskorišćujući bilo nezadovoljstvo raznih dijelova naroda, bilo mutnu i onda još neraščišćenu atmosferu u mnogim često i važnim pitanjima, bilo apatiju, zavist ili

indiferentizam, koji se i onda nalazio vrlo često u domovima upravo onih, što su prvi pozvani da ga se otresu...

Domagojci su morali da se suprotstave tim grupama, jer su bili uvjereni, da je "naprednjačka" navala tek kratak interval u narodnom životu, iza kojega će se i opet nastaviti drevna narodna tradicija, kakvu upravo oni nastavljaju, obogaćuju i oživljuju. Vodili su sa svojim protivnicima duge polemike bilo putem štampe, bilo u privatnim diskusijama, bilo u životu i radu na sveučilištu. Morali su pri tom vrlo vješto znati da distingviraju ona sitna zrnca njihovih socijalnih vrednota od pogubnih načela u pitanju vjerskom, etičkom i prosvjetnom, koja su bila uz njih tijesno skopčana. Morali su ujedno da i oni proniknu u važnost tih problema te da im posvete onu pažnju, koja im pristaje, da ih promjere i ocijene kroz prizmu svoga radikalizma te da i tu novu fazu društvenog života predusretnu i posvema pripravni dočekaju; čak, ako bude moguće, da oni djeluju na njezino opredjeljenje, na njezin razvoj i na njezinu formaciju... Odatle se eto rodila socijalna ideja "Domagoja" i odatle je eto nikao novi t. zv. socijalni Domagojev rad.

No nije tek s tim momentom Domagojac počeo da se bavi socijalnim problemima, on ih je indirektno iz cjeline svojih naziranja već davno determinisao i provodio, ali sada sve to postaje dio programa i — možemo reći — jedan od najglavnijih točaka Domagojeva programa... U našem đačkom kalendaru god. 1910. biskup Mahnić poručuje svojim mladim prijateljima diljem Hrvatske:

"Ustrajte u započetom radu. Nema pobjede bez boja: visoki se ideali postizavaju naporom i žrtvom... No uz vaše bih redove, pod istim barjakom, rado vidio koracati ostalu hrvatsku mladež, onu mladež, koja ne dijeli doduše s vama baštinstvo Muzinih sinova, no koja je zajedno s vama dionica prirodnih i natprirodnih dobara. S vama ih spaja krv i jezik, ista Kristova milost i vjera... Do vas je, mladi prijatelji, da u redovima drugova vama srodnih po dobi, vjeri i kršćanskom zvanju zapodjenete organizacijsko djelo, da u njihovim grudima raspalite plamen katoličke samosvijesti i ponosa, te ih primamite pod svoj barjak, gdje će vama uz bok biti boj Gospodnji... Nijedan sloj našeg narodnog tijela nije tako zanemaren kao seoska mladež... No ta će mladež doskora sačinjavati glavni stup hrvatske domovine..., u bližoj će budućnosti biti pozvana, da odlučuje o njenom udesu i da rješava najzamršenije kulturne i socijalno-političke probleme... Od vas, mladi prijatelji, očekujem nesamo smisla za ovu akciju nego i zanosa i ozbiljne djelatne volje..."

I Domagojci su shvatili taj poziv svoga biskupa i dali se svojski na posao... Ferijalna se društva učvršćuju i rastu nova, a cilj im je, da oživotvore program, koji im je njihov biskup zacrtao, a koji je morao nadoći kao logička rezultanta čitavog razvoja samog pokreta i našeg narodnog života uopće. I eto uz ferijalno društvo za Dalmaciju "Pavlinović", podiže se za Istru "Dobrila", za Bosnu "Martić", za Sloveniju "Štrosmajer", a kao praktički rezultat njihova djelovanja bio je osnutak 40 omladinskih društava u Dalmaciji, 15 u Istri, 15 u Banovini, 6 u Bosni... Domagojci oblijeću ta omladinska društva, drže im analfabetske tečajeve i brojna

predavanja iz najrazličitijih struka. Često ni oni sami u mnogim predmetima nisu dovoljno bili upućeni, pogotovu ne u onima, koji su seljaku najbliži i koji ga zbog toga najviše i interesiraju; stoga su samim prilikama bili prisiljeni na što dublji i što opsežniji studij i na izgradnju posebnih stručnjaka za različite grane ljudskih djelatnosti... Tako i u "Domagoju" i u ostalim zborovima i udruženjima nikoše "omladinske sekcije", a njihovi su članovi marnom agitacijom, člancima, publikacijama, predavanjima, kursevima i sastancima zapregnuli da zaoru dotad neoranu brazdu, tešku i napornu, ali potrebitu i plodonosnu.

Domagojci kao što su ozbiljno shvatili rad za novi poredak društvenog života, isto su tako ozbiljno shvatili i pripravu za taj rad. Bili su svjesni, da bez temeljitog poznavanja socijalnih problema uopće, bez poznavanja prikladnih praktičkih metoda za njihova ostvarenja, nema u tom smislu napredovanja, a niti rješenja onih specijalnih problema, koji su im se u ono vrijeme tu i tamo od sebe nametali. Trebalo im je neko iskustvo i neko znanje — i to su potražili u prvome redu kod Slovenaca, koje je u svakom pogledu veliki Krek sa svojim učenicima socijalno podigao i skladno organizirao. Išli su oni žedni znanja na Sv. Jošt k tom dobrom mužu, koji ih je s očinskom ljubaznošću dočekao i sve kao da ne će razglabao im o svim najvećim pitanjima, koja su se onda rješavala ili koja su se imala u skoroj budućnosti riješiti. Išli su k njemu pojedinačno i u grupama, pamtili i bilježili njegove promišljene riječi pune iskustva — i razmišljali u sebi i na glas, kako bi se jedno ili drugo moglo provesti i kod nas, koji bi se ljudi morali upotrijebiti i otkuda bi se moralo započeti. A Krek bi im često sa smiješkom znao reći: "Vi Hrvati samo raspravljate o programima, a pri tom zaboravljate raditi... Preveć ste veliki političari. A bez valjane ekonomske, prosvjetne i vjerske organizacije nema ni govora o zdravoj narodnoj politici ni o zdravom narodnom razvitku..."

No oni su u duši svojoj bili tvrdo odlučili, da će upravo na tome raditi.

I radili su.

Slovencu Mahniću treba da zahvale Domagojci svoju duhovnu vjersko-etičku i filozofsku izgradnju, a drugom Slovencu Kreku treba da zahvale svoj socijalni zanos i svoje sociološko znanje. No oni su učili i od drugih Slovenaca, mlađih i starijih, od svakoga tko im je bio voljan pružiti po koje korisno zrno, pregledali su njihove institucije, organizacije, zadruge kakve su u praksi; a putovali su i k drugim katoličkim prvacima na prosvjetnom i socijalnom polju u Njemačkoj i Belgiji. Tipičan je za to dnevnik pok. Rogulje, koji je bilježio za vrijeme svog socijalnog obrazovanja u Sloveniji (a koji je dijelom objelodanio u "Luči") kao i bilješke pok. Eckerta o ljudima i institucijama Belgije, koje je skicirao za vrijeme svoga boravka u toj zemlji i koje bi bio u posebnoj knjizi izdao, da ga nije smrt u po posla prekinula.

To doba pred rat bilo je najbujnije i najslavnije. Među Domagojcima sve je vrelo kao i u njihovim dušama. Rađale su se ideje i ostvarivale: radilo se s mnogo samosvijesnosti, mnogo oduševljenja i mnogo herojstva. Pojedinci su se u ono doba smatrali dovoljno zrelima i izgrađenima da mogu poduzeti najrazličitije akcije. "Luč" cvjeta, brojne domagojske sekcije u jeku su svoje djelatnosti, organizacijska

se moć ogleda u Vjesnicima, moralna snaga individualnih karaktera u govorima, člancima i uopće u svakom nastupu. Domagojska literatura daleko je naprijed od one početne periode, koju pogrešno nazivaju literarnom, a u znaku općeg nastojanja iznikoše ili novim životom proključaše i brojni srednjoškolski listići *(Rad, Učka, Vrelo, Jeka, Nada, Ljiljan, Ljubice, Danica, Neven, Travničko Smilje, Osvit* itd.). U to su doba Domagojci zaposleni u mnogim institucijama: neki kod organizacijskog sekretarijata, neki kod uprave i uredništva "Luči", neki kod Kršćanskih socijala, kod Društva sv. Vinka, kod Pijeva društva i t. d. i t. d. A sav taj njihov rad pun je mladenačkog žara i poleta, koji je uvijek začinjao i uzdizao sve domagojsko nastojanje, no koji je u ono doba bio na svome vrhuncu.

* * *

No čitav taj uzavreli domagojski život kao i mnoge zajedničke i pojedinačne snove jednim mahom porušio je — rat. Opustjeli su naši domovi, a ono najboljega, što je na leđima svojima nosilo glavni dio rada, moralo je na bojne poljane, da prolijeva svoju i tuđu krv...

I Domagojci su se raspršili na sve strane, pa iz škrtih izvještaja čitamo, kako se jedan ili drugi od njih nalazi na ovoj ili onoj fronti, kako je ranjen, zarobljen ili poginuo. Smrt je bila nemilosrdna prema Domagoju i prema čitavom pokretu, jer mu je u najkritičnije vrijeme pokosila i Eckerta i Petkovića i Šponara i Vargu i Matkovića i Kreka i Mahnića i Rogulju i mnoge mnoge druge, koji su bili prvi u organizaciji, ideologiji, prvi u borbi, prvi u radu, a eto prvi i u — smrti.

Velika je radost u općoj tuzi bila, kad su se u tom metežu stari znanci mogli bar na čas sastati, pa bilo to i na fronti uz svirku granata i topova. S bojnih poljana dopisivali su se Domagojci s onima, koje ratni orkan nije ponio u provalije smrti, a koji su ostali u domovini, da čuvaju i njeguju prigušeni plamen zajedničkog pokreta. A oni, koji su ostali na domaćem ognjištu, nisu imali formalne organizacije, jer je vladinom odredbom bio obustavljen rad svih društava. No oni su ipak radili. Bilo ih je malo, ali su se trsili, da u općem kaosu postave neki red i ravnovjesje, najprije u sebi, a onda u svojoj okolici. U tim teškim danima njihov ih biskup Mahnić nije ostavio, nego im se češće obraća važnim poslanicama, koje pružaju dragocjene direktive za snalaženje u ondašnjoj situaciji kao i za budući rad. U tim nepovoljnim prilikama proslavili su Domagojci i desetu godišnjicu svoga društva. "Luč" nisu mogli redovito izdavati, pa su je tiskali u semestralnim ili godišnjim svescima.

Ipak nekakav kontakt između članova "Domagoja", koji su se nalazili u Zagrebu, postajao je preko Roguljina konvikta, a donekle i s onima, što su krstarili dalekim razbojištima; — ali kontakt "Domagoja" s narodom, t. j. s omladinskim udruženjima na selu i s njihovim članovima, bio je posve nemoguć. Zatvoriše se omladinske društvene prostorije, umuknuše pozornice, zaključaše se knjižnice, prestadoše skioptička predavanja, izleti, pjesme — sve. Bilo je u početku pokušaja, da se nastavi rad s najmlađima, koji još nisu dorasli do puške, ali je daljnji razvoj ratnih prilika i njih trgnuo i odvukao u sveopći vrtlog, da im već u tim mladim godinama utuče volju za život i za svaki rad.

No rat je zato silio ljude na realnije produbljivanje mnogih pitanja, koja su već prije bila izbila na površinu i koja su se vukla bez temeljita rješenja. U nemogućnosti djelovanja na širokoj narodnoj njivi ljudi su razmišljali o dotadašnjem razvoju stvari na tom polju, vagali su različite i često dijametralno oprečne programe, gledali novo kretanje, koje rat u tom smislu sobom nosi i koje bi iza njega moglo prilike povesti svojim tijekom, pa su još dalje izrađivali prvobitni program svoga demokratizma. Načelo demokratizma, koje je "Domagoj" od prvih svojih godina prenosio i u svom praktičkom radu provodio, uplivalo je na razvoj njegove misli o našoj narodnoj zadaći i na poimanje nacionalizma uopće...

Domagojci su sa slovenskim đaštvom održali još god. 1907. zajednički sastanak u Zagrebu, zatim god. 1911. u Ljubljani; dopisivanje i izmjenični posjeti između njih bili su česti i živahni, pogotovu iza dodira na sv. Joštu s Krekovim naukom i njegovim nacionalnim programom... Balkanski rat, njegov rezultat i prilike u Austro-Ugarskoj monarhiji bacili su u to pitanje još jedan novi motiv: naš odnos prema Srbima pa i Bugarima. Mlada domagojska generacija oslanjajući se na dodir s plemenitim predstavnicima srpske omladine na različitim europskim sveučilištima izgrađivala je i u tom pogledu svoj nacionalni program... Sva ta temeljna narodna pitanja kao i sva manjinska pitanja prodiskutirali su Domagojci međusobno, napose u svojoj "narodno-obrambenoj" sekciji, koja je god. 1913. i 1914. bila tako aktivna, da je svoja naziranja u tim pitanjima nametala i mlađim i starijim drugovima. Kroz rat su se pojedinci mnogo bavili temama, koje je bila postavila domagojska narodno-obrambena sekcija, osvjetljavali ih na različite načine i na različite načine rješavali. No stvari su, bez obzira na njihova teoretska rješavanja, naglo i neočekivano donijele svršetak rata, oslobođenje i ujedinjenje Hrvata, Srba i Slovenaca.

Domagojci su taj čas radosno dočekali, jer su vjerovali, da se njime otvaraju našem narodu vrata nove epohe, slobodnije, bolje i ljepše. Ta oni su od rođenja bili rodoljupci, veselili su se veselju naroda i znali su da rad njihova pokreta nije sam sebi cilj, nego da preko pojedinaca smjera na boljitak narodni. No u tome nisu išli tako daleko, a da bi zaboravili, da opet ni rodoljublje, ni demokratizam, ni nacionalizam kao takvi nisu ni u logičkom ni u ontološkom redu konačna naša težnja i da im ne smiju uzmanjkati ona načela, za kojima ljudski duh po svojoj naravi teži... Domagojci su u novoj državi vidjeli formalno ostvarenje onog demokratizma i nacionalizma, koji su osnivali na načelu Vrhovne istine; no bili su svijesni, da im nedostaje dovoljno sadržaja, a da bi mogli vidjeti potpuno ostvarenje svoga programa, jer je svu onu podlogu, koju jedan pokret treba da bazira na svojoj snazi u narodu, svjetski rat bio sveo na ništa. Onaj prosvjetni rad omladinskih udruženja, koji je bio pred rat okupio tisuće mladih poletnih duša, spremnih i sposobnih da preporode domovinu, rasplinuo se u krvi i patnjama rata. Stoga je Domagojcima bila prva briga, da se i opet prihvate temelja i da i opet započnu ispočetka ili nastave na onim sitnim ostacima ostataka, koje oganj i mač još nije bio totalno pokopao. Ta im se briga činila još važnijom, kad su znali, da će i u mogućem ostvarenju nacionalih težnja njihov rad biti vrlo potrebit, možda još

potrebniji nego prije, — jer su bili sigurni, da će i opet izbiti na površinu kulturni, ekonomski i socijalni kontrasti te da će i opet biti predmetom nove kulturne borbe kao i pitanja školska i vjerska; ta i nadalje kao i uvijek ideje katoličkog pokreta ostaju kontradiktorne liberalnima!

No rad su sada mnoge okolnosti otežavale... U čovjeku je uzdrmana duševnost, u njemu je kao i oko njega mnogo toga porušeno i slomljeno. Vraćaju se ljudi s bojnih poljana sasvim izmijenjeni u obličju i u duši, s drugim znanjem, naklonostima i strastima, a isto su tako izobličena lica i duše susretali na onoj negda mirnoj očinskoj grudi, po kojoj sada haraju također nove strasti. Sve se razvija u vratolomnu tempu, čovjek nema kada ni da odahne, stiže ga promjena za promjenom, udarac za udarcem i u vrtlogu čuvstva i misli, u načelnoj beznačelnosti, u posvemašnjoj nesređenosti rađaju se konfuzne i protivurječne težnje, da za čas i opet ustupe mjesto drugima. Rat nije nikoga učinio zadovoljnim. Nezadovoljstvo je poslije rata kao neko normalno stanje, a izraz mu je u revolucionarcima, anarhistima, boljševicima. Rat je porušio društvo, poremetio društvene odnošaje, razrovao moralne temelje. Stoga je teško napredovao trijezni i sređeni rad.

Domagojci se vraćaju u svoje društvene prostorije i pričaju teške svoje dogodovštine. Još sve miriši po barutu i sve naliči na kasarnu, rat se nastavlja u drugim oblicima i ratni mentalitet vrlo lako ispliva na površinu.

Da faktički provedu negda zamišljeni nacionalni program, združuju se sa slovenskim akademičarima, primaju ih u svoje društvo, pristaju na fuziju "Luči" sa slovenskom "Zorom", a na mariborskom sastanku formiraju zajedničku đačku centralu "J. K. Đ. Lige". No prilike su htjele, da to dugo nije potrajalo, jer sama fuzija nije imala dovoljno organske podloge, te se kod svega toga odigravao isti proces, koji je proživio u to doba naš kulturni i narodni život uopće.

Kad su se prilike bar donekle konsolidirale, a duhovi primirili i sredili, i opet je "Domagoj" zagrabio u prosvjetni rad u narodu, šireći svim svojim raspoloživim silama mlado Orlovstvo, koje je načinom prosvjetne akcije i gimnastičkim programom vrlo dobro pogađalo i pristajalo novim prilikama. Ljudi su voljeli gibanje, osjetili su potrebu gimnastike; vojnički red i disciplina, iako su zbog nedavnog rata bili zazorni, ćutili su se u nutrini kao neka potrebna, kao neka navika, kojoj ipak rado pristupamo; povorke, nastupi, zajedničko djelovanje uopće vrlo su doboro pristajali uz duh vremena i vrlo dobro pogodovali živom razmahu prosvjetne akcije u narodu. Stoga i Orlovstvo, kao i mnoge druge institucije kod nas, zahvaljuju upravo "Domagoju" svoj postanak, u njemu nalaze oslonac i iz njega regrutiraju svoje vođe i propagatore.

Eto i ženski domagojski pokret, koji se pred rat tek naslućivao, sada uskrsava u "Domagoju", gdje su akademičarke formirale posebnu svoju žensku sekciju, koja će malo pomalo ojačati, emancipirati se i pretvoriti se god. 1926. u samostalni ženski akademski "Domagoj".

Domagojci stupiše u kontakt s raznim đačkim organizacijama drugih kulturnih naroda; obnavljaju svoje sekcije, napose literarnu, socijalnu i zadružnu; pohađaju srednjoškolska udruženja, hvataju se i opet s njima u jedno kolo i priređuju

dva manifestativna kongresa god. 1926. u Dubrovniku, god. 1927. u Splitu, a zatim svake sljedeće godine po jedan uspjeli tečaj; "Domagoj" osniva svoj konvikt, radi, nastoji — i giblje se na davno zacrtanu putu sve naprijed k svome usavršavanju.

U svom 25. godišnjem životu dao je "Domagoj" katoličkoj Hrvatskoj lijepu falangu boraca i radnika, koji su nikli iz različitih domagojskih generacija, koji su naginjali različitim metodama, ali koje je vodio isti duh, ista načela i isti cilj. Raspršeni su širom domovine, da rade u mnogim zvanjima i mnogim institucijama, i vesele se u svome duhu današnjem slavlju svoje duhovne centrale.

A sadašnji "Domagoj" ponosan na slavnu i zamjernu svoju tradiciju ne kani ostati prekriženih ruku, jer je uvjeren, da baš ovo vrijeme od njega mnogo traži i očekuje. Bez galame i bučenja, bez naklapanja i pozerstva radi na njivi Gospodnjoj, a na toj njivi nije više onako osamljen kao što je negda bio, jer su uz njega i oko njega iznikla brojna udruženja međusobno povezana u harmoničnom sklopu cjelovite hrvatske katoličke akcije. I u svojoj 25. godišnjici obnavlja zavjet, koji su već njegovi osnivači postavili, da će nastavljati sada i u budućnosti slavnu katoličku tradiciju svoga naroda, da će za nju raditi i boriti se junački i hrabro, kako je to znao svijetli knez Hrvata, čije ime nose, i da će pun ljubavi i zanosa i pun vjere u pomoć odozgora čuvati amanet svojih pređa i predati ga budućim pokoljenjima živeći uvijek i radeći uvijek sa svojim narodom, za svoj narod i za njegovu bolju budućnost."

Nevenka STARČEVIĆ-KAPETANOVIĆ

Svijet u meni

Moja krv teče
iz svake ljudske rane.
Moj je život prekinut
ma gdje da srce naprasno stane.

Ponovo postajem beskućnica
sa svakim uništenim domom.
Tužno moje srce jeca
u ritmu s napuklim zvonom.

Moja su mračna svanuća.
Moja sva životna bespuća.
Moja su sva stradala djeca
što nasilje im djetinstvo presijeca.

Suosjećam sa svakim stradalnikom.
S izgnanim se osjećam prognanikom.
Patim zbog svakog zagaženog cvijeta.
Bolujem rane čitavog svijeta.

Mate SUŠAC

Samo zaspao

Jakovu Jači Ivaštinoviću

Samo zaspao - reče medicinska sestra.
Samo zaspao i otputio se prema kući
sa svim prozorima okrenutim prema raju.
Pa, zbogom. Neka te povedu ruke, koje si grlio
i kad Ti se činilo da ih nema.

U Zagrebu našem, ljubljenom, evo me
da bih se sklonio na ijedno mjesto koje nije prazno
stol naš nasušni
koji ne ponire pod laktom subesjednika.
Jesen je život sa sjenama
s vodoskocima koji vrište u prazno
sa sjetnom sjenom "Blata", s Rabbyjevom odsutnošću
s Khuenovim stubama
s leptirima jednodnevnim s maglama nad Medvedgradom
s doktorima s pozlaćenim abortusima svojim
s izlozima poput ikona poslaganim
s gradskim smećem što razmeće se miomirisima
po stranicama i samicama našim
po Zagrebu ljubavi naše.

Samo zaspao. Kasno bijaše za oproštaj. Sni ne čekaju.
U novi notes upisujem Tvoju adresu i broj telefona
da bih mogao, još jednom, viknuti: "Slavonska kućo, stojiš li!"
da bih mogao čuti: "Ne padam!"
i dok sam živ da bih se mogao pitati
gdje li budemo kad nam najviše treba
hrvatska ljuta riječ na ljutu hrvatsku ranu?

Navratio u Šišićevu nisam, premda me Ela molila
jadeći kako ne zna kamo bi otišla da te nađe
i - kako unići u grobnicu s petnaest pečata
poslaganih na odru. Nizašto, tek da se vidi.

Nizašto? A mogao si neumrijeti tako umorno
s kapom na potiljku od Goga do Magoga mogao si
prodavat jeftine zjake za skupe pare
nu ti si poput brijega ogrnuta ledom
u ukletom sobićku punio provalije nadama
s ona dva snajperska metka ispred sebe
s čitavim stoljećima bedema u sebi
s djevojčicom Hrvatskom na slici iznad sebe
s obećanjima siromaha s tapšanjem trbuhozboraca pod sobom.

Onda se otputi tako odlučno. Smrt je nekoliko koraka
između sna i sna...
Tragove neka čuvaju prašina ili vjetar
kome na radost, kome na suzu, svejedno
ni ovo prijateljske tuge ne zavrijeđuje niti jedno slovo.

U Zagrebu nada naših
ljeta Božjega tisuću devetstotina devedeset četvrtog
Tvoj nedostojni prijatelj Mate Sušac.

Ravensburg, kraj studenog, '94.

Zvonko MAJER

J. S. Bach: Sonatas y partitas para violin solo

Sâm
u beskrajnu prostoru.

Među nama su
milijuni godina,
prostor
milijuna svjetova.

On i ja,
sami,
i sve je tajna.

Tražim ga
i ne mogu ga dokučiti.

Samo
zvuci Bachove sonate
kao tračak svjetla
u noći,
beskrajnoj noći.

I smirenje
u beznadnoj nadi.

Noć 27.-28. srpnja 1991.

Benedikta ZELIĆ-BUČAN

Sumarni pregled povijesti Hrvatskog katoličkog pokreta

(Bilješke uz referat-članak L. Znidarčića, Organizirano djelovanje katoličkih svjetovnjaka na području Zagrebačke nadbiskupije (1852-1994), Zbornik "Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994, Zagreb 1994.)

Iako se naslov ograničava na samu Zagrebačku nadbiskupiju, autor je u ovom referatu dao pregled organiziranog djelovanja katoličkog pokreta među Hrvatima bez obzira na političke i crkvene administrativne granice. U naslovu stoji kao donja vremenska granica god. 1852. jer je to godina uzdizanja Zagrebačke biskupije na stupanj nadbiskupije, a referat je održan na znanstvenom skupu koji je upriličen u prigodi proslave 900. obljetnice Zagrebačke biskupije i prvog spomena grada Zagreba. Ali kako se za razdoblje druge polovice XIX. st. zapravo nema što kazati o nekom organiziranom djelovanju hrvatskih laika, izuzev bratovština, kongregacija i nekoliko pobožnih društava, autor je sve to prikazao na samo pola stranice. Prikaz stvarnog organiziranog rada katoličkih svjetovnjaka autor je započeo tek od IV. poglavlja svojeg referata osvrtom na reprezentativni I. kongres katoličkih laika u Zagrebu 1900. god., koji je ostao samo na deklaracijama. Glavninu svojeg referata autor je posvetio prikazu organizacija i djelatnosti hrvatskih katoličkih laika koja je započela inicijativom krčkog biskupa Antona Mahnića pokretanjem katoličke revije "Hrvatska straža" u Beču 1903. god., te osnivanja prvog katoličkog akademskog kluba "Domagoj" u Zagrebu 1906. god.

Odazivajući se s izvjesnim zakašnjenjem prijateljskoj molbi autora (pismo od 24. II. 1996.) da se na ovaj referat osvrnem "što strožom kritikom ne samo s formalne nego i sadržajne strane", kao jedna od rijetkih još živućih nekada aktivnih organiziranih katoličkih laikinja dobronamjerno ću upozoriti na neke nedorečenosti i propuste ovog referata, a iskoristit ću priliku da iznesem i neke osobne prosudbe.

Ovaj pregled autor je razdijelio na nekoliko poglavlja držeći se vremenskih odsjeka: V. Od godine 1900. do 1914. (s. 378-381.), VI. Ratno razdoblje 1914. do 1918. (s. 381-382), VII. Od godine 1918. do 1929. (s. 382-385), VIII. Od godine 1929. do početka II. svjetskog rata (s. 386-388), IX. Ratno razdoblje godine 1941. do 1945. (s. 388-389), IX. Pod komunističkom vladom nakon drugoga svjetskog rata (s. 389-391) i kao posljednje: nakon političkih promjena godine 1990 (s. 391-392).

Glavna pozitivna odlika ovog referata leži u tome što je, iako na ograničenu prostoru, dato mnoštvo podataka iz čega se može dobiti makar i blijeda slika o mnogostrukoj djelatnosti hrvatskih katoličkih svjetovnjaka okupljenih u organizacijama Katoličkog pokreta, kasnije Katoličke akcije. No upravo iz te odlike proizlaze i sve manjkavosti ovoga pregleda. U procjepu između obilja podataka i ograničena prostora autor je bio prinuđen da neke pojave ili zbivanja samo spomene

bez ijedne riječi objašnjenja, ili je pak kratko dodato objašnjenje ostalo nejasno i nedorečeno, Kada bi se htjelo sve te nedorečenosti i propuste dopuniti i objasniti, trebalo bi napisati barem tri puta opširniji osvrt nego je sam referat. Zato ću se ograničiti samo na nekoliko primjera gdje je zaista potreban komentar ili dopuna.

Kada govori o II. sastanku hrvatskih i slovenskih katolika u Ljubljani 1913. god. autor napominje da je tada "došlo do isticanja jugoslavenske ideje" (s. 380) i točka. U sljedećem poglavlju (Ratno razdoblje 1914-1918) govoreći o novinarskoj djelatnosti istaknutog prvoborca Hrvatskog katoličkog pokreta Petra Rogulje, ponovno naglašava to jugoslavenstvo i kaže da je po Rogulji nazvana "treća generacija" katoličkog pokreta "prihvaćala u politici ideju jugoslavenstva". To nadovezuje na predhodnu napomenu da je Roguljin članak "Pred zoru" (Luč, br. 1/ 1916-1917) postao i novim programom, kojemu je duh dala narodno-obrambena sekcija "Domagoja" (s.382). Ta dva puta istaknuta primjedba o jugoslavenskoj orijentaciji pripadnika hrvatskog katoličkog pokreta uz izričito apostrofiranje "Domagoja" bez objašnjenja političkih okolnosti u Austrougarskoj monarhiji i u Hrvatskoj posebno, koje su pogodovale, a i generirale takovu orijentaciju, današnjoj generaciji koja ima iskustva s praktičnom primjenom te ideje u ostvarenoj političkoj zajednici južnih Slavena, a pogotovo nakon iskustava domovinskog rata, zvuči jako odiozno i baca ružno svjetlo na prvoborce hrvatskog katoličkog pokreta. U ovako prostorno skučenu članku, razumije se, nije bilo moguće sve to objašnjavati, ali u tom slučaju takove primjedbe koje suvremena generacija bez dodatnog objašnjenja ne može objektivno prosuditi mogle su jednostavno izostati. A nije ni fer od strane autora što je kao nositelje tih ideja apostrofirao "Domagoj". Prosječni čitatelj, naime, znade da se je prijeratni katolički pokret dijelio u dvije grane: domagojce i orlove-križare, pa lako može dobiti pogrešan dojam kao da su samo domagojci bili jugoslaveni. A zapravo oni drugi to tada nisu ni mogli biti, jer oni su nastali tek u jugoslavenskoj državi. Autor je to i opisao u daljem tijeku referata, ali su rijetki čitatelji koji će uočiti tu vremensku razliku, pa je ovom nepotrebnom primjedbom zapravo nanesena moralna šteta i kasnijem "Domagoju", koji su s druge strane optuživali zbog "ustaštva".

Podulje objašnjenje svakako je tražila i informacija o ideji osnivanja posebne katoličke političke stranke. Neposredno nakon informacije o pokretanju političkog katoličkog dnevnika "Hrvatstvo" 1904. god. za koji kaže da se je i stranački angažirao (ne kaže kako!) "tako da nije uspio u svojim nastojanjima postati značajnijim čimbenikom u hrvatskom katoličkom životu te je bio kratka vijeka" (nije jasno je li zbog tog svojeg političkog angažmana bio kratka vijeka!), nadovezuje informaciju da se uz taj dnevnik pojavila i "težnja da se osnuje i posebna katolička stranka, ali je svećenička javnost to odbila". Pa dalje o tome nastavlja: "I katolički su svjetovnjaci, učenici biskupa Mahnića, odbili misao katoličke političke stranke smatrajući da je strančarstvo nespojivo s katolicizmom ... Učenici biskupa Mahnića, mladi pripadnici hrvatskog katoličkog pokreta, prihvaćali su biskupovu misao: na temelju papinskih dokumenata zabranjeno je vezivanje bilo kakove političke stranke

s Crkvom, vjerom i kršćanskom demokracijom" (s. 380). Iz takve stilizacije teško je shvatiti što se misli pod tom "kršćanskom demokracijom" ako se iz političkog života isključi stranački život koji je jedan od bitnih oznaka parlamentarizma i demokracije uopće. I kasnije su orlovi i njihovi ideolozi (I.Merz) bili protivnici političkog angažmana vjernika i smatrali su to svojom prednosti nasuprot onima koji su se zalagali da svjesni i organizirani katolici i putem na kršćanskim načelima usmjerene političke stranke porade na rekristijanizaciji javnoga života, zakonodavstva i državne uprave. Ne mora svaki stranački rad biti "strančarstvo", kao što ni politika uopće ne mora biti i "politikanstvo". Kasnija iskustva, pojave i razvitak izričito protukršćanskih i protucrkvenih ideologija i političkih sustava u svijetu potakla su crkveno učiteljstvo na II. vatikanskom koncilu da u tome dade jasne smjernice u okviru pastoralne konstitucije o crkvi u suvremenom svijetu (Gaudium et spes), te upozorava, što se tiče političkog rada, da kršćani u tom pogledu moraju biti svjesni svojeg posebnog poziva. "Oni, naime, treba da daju primjer ... kako je moguće uskladiti vlast sa slobodom, osobnu inicijativu sa solidarnošću i potrebama čitava društvenog tijela ... A političke stranke moraju promicati ono što se po njihovu sudu traži za opće dobro" (GS, 75, Dokumenti, s. 733). Istina je da se Crkva kao božanska ustanova ne može, niti smije poistovjetiti ni s jednom strankom ni političkim sustavom, ali je također istina da su u svojem djelovanju za promicanje zemaljskih vrednota kršćani ne samo slobodni nego i dužni i na tom polju djelovati upravo po svojem kršćanskom uvjerenju. A smjernice iste konstitucije lijepo naglašavaju tu distinkciju formulacijom da treba razlikovati "ono što vjernici - bilo pojedinačno, bilo udruženi - rade u svoje ime kao građani vođeni svojom kršćanskom savješću od onoga što rade u ime Crkve skupa sa svojim duhovnim pastirima". (GS, 76, Dokumenti, s. 733). Malo kasnije su hrvatski katolici, senoiri, zaista i osnovali jednu katoličku stranku, tzv. "Hrvatsku pučku stranku", kojoj se, istina, može koješta zamjeriti, ali na temelju jednog konkretnog primjera ne smiju se izricati načelne prosudbe.

Autor se je trudio da barem spomene sve organizacione grane Katoličkog pokreta i kasnije Katoličke akcije i sva područja njihove mnogostruke djelatnosti na vjerskom, prosvjetnom, zadružnom, sindikalnom, odgojnom, pa čak i novčarskom planu, ali se je kod svega toga relativno mnogo dulje zadržao na informiranju o djelatnosti orlovskih, kasnije križarskih organizacija, nego na radu ostalih organizacija. To je, međutim, i razumljivo kada se uzme u obzir da pisac ovog članka već dulje vrijeme priprema cjelovitu povijest orlovsko-križarske organizacije, pak je o toj grani katoličkog pokreta imao daleko više podataka. Samo da već jednom izađe s tom povijesti na svjetlo dana! I neka ne čeka da dođe do svih dokumenata za koje zna, dosta će biti ako navede koji su i kod koga se nalaze, pa će mladi to moći iskoristiti i povijest dopuniti.

Ja bih ovdje upozorila i na dvije veoma značajne djelatnosti HKAK "Domagoj" i katoličkih intelektualaca, većinom domagojskih seniora 30-ih godina, koje su u ovom pregledu autoru izmakle iz vida. Radi se o pokretanju socijalne knjižnice i organiziranju Socijalnih tjedana. O toj djelatnosti treba nešto pobliže kazati.

Domagojsko đaštvo je na svojim Ferijalnim tečajevima gdje bi se okupili u velikom broju đaci domagojci iz svih tadašnjih domagojskih organizacija, nakon poluzatvorenih duhovnih vježbi proučavali jednu okvirnu temu. Predavači su bili većinom seniori, a i neki u dotičnoj problematici bolje upućeni akademičari. Tako se na Ferijalnom tečaju na Badiji (Korčula) god. 1933. god. rodila ideja da bi s takvim vrijednim predavanjima trebalo upoznati i šire krugove. Već iduće godine ideja se ostvarila, pokrenuta je Moderna Socijalna Knjižnica (MOSK) koja je objavljivala svakog mjeseca po jednu brošuricu na dva arka (32 str.) o nekoj temi iz idejno-filozofske i socijalno-političke problematike toga vremena. Brošurice su se tiskale i redovito preko povjereništava u domagojskim organizacijama na terenu i rasprodavale u nakladi od oko 10.000 primjeraka. Navodim teme prve godine rada te knjižnice: Papinska enciklika "Quadragesimo anno" (br. 1-2), Zašto u Njemačkoj progone Židove, Kapitalizam, Što je masonerija, Masonerija u Hrvatskoj, Selo u Rusiji, Marksizam, Ukrajina u pandžama zvijeri, Tko vlada u Rusiji? - Ta se djelatnost nastavila sve do svj. rata. Te su knjižice bile pisane širim krugovima razumljivim stilom i jezikom te tako upoznavale širu đačku i studentsku, a i drugu javnost, sa svim filozofskim, društvenim i političkim idejama i društveno-političkim sustavima (boljševizam, kapitalizam, korporativizam) svoga vremena.

Za intelektualce su hrvatski katolički intelektualci, većinom domagojski seniori, ali ne samo oni, po uzoru na ustanove "Socijalni tjedan" u zapadnoj Europi, već 1932. god. organizirali kasnije nazvani "pripremni" hrvatski socijalni tjedan s okvirnom temom "Načela društvene obnove", sa samo tri predavanja. Kako se ovaj "pokus" pokazao uspješnim prišlo se tijekom idućih nekoliko godina pripremama za osnivanje trajne ustanove (u okviru Katoličke akcije) "Socijalni tjedan" sa svrhom da proučava i širi saznanja o suvremenim društveno-političkim ideologijama i sustavima. Socijalni tjedan kao ustanova oformljen je 1937. godine. Te iste godine održan je II. socijalni tjedan s okvirnom temom Kršćanska obitelj, razmatrana s moralnog, socijalnog, pravnog i ekonomskog gledišta. Iduće 1938. godine održan je i III. socijalni tjedan s okvirnom temom "Društveni poredak i društveni pokreti" na kojemu je održano tijekom sedam dana (23.-29. X. 1938.) ukupno 11 predavanja i održane 2 konferencije i ankete. Materijali svih predavanja na sva tri socijalna tjedna objavljena su u posebnim publikacijama. Svakoj je na kraju dodat i sažetak na francuskom jeziku, koji je tada bio međunarodni svjetski jezik.

Na kraju bih predložila i lijepo zamolila sve još živuće članove bilo koje od nekadašnjih katoličkih organizacija u okviru Katoličkog pokreta i Katoličke akcije da napišu sve što znaju i čega se sjećaju o radu organizacija kojima su pripadali. Makar to bila mala organizacija u nekom malom mjestu i za neko ograničeno vrijeme sve će to jednom dobro doći za buduću preglednu povijest Hrvatskog katoličkog pokreta. Svakako da treba sabrati i sve eventualno postojeće dokumente (zapisnike, blagajničke knjige, kronike i sl. te popise članova, jer sada to više ne treba kriti zbog mogućih progona). Neka katolička publikacija trebala bi otvoriti svoje stranice

za objavljivanje tih malih kamenčića za budući mozaik. Moglo bi se objavljivati i na dva mjesta, ali ipak u određenim publikacijama, da se ne izgubi evidencija. Mogli bi možda nekadašnji križari objavljivati u časopisu "Križ", domagojci u "Maruliću", a oni iz "neutralne" Kat. akcije po želji u jednom ili drugom časopisu ili pak na nekom trećem mjestu. Ali treba požuriti. Nitko od onih koji su sudjelovali u predratnim kat. organizacijama danas nema manje od 70 godina, i nitko nema više mnogo vremena. Stoga na posao!

Ivan TANOVIĆ

Jedanaest haiku pjesama

Mudrac promatra
zvijezde. Djeca odlaze
na spavanje.

* * *

Mrlje vlage na
staroj fotografiji.
Srce prebrojava...

* * *

U crnoj noći
na brijegu vrišti zvono.
Crveni jezici požara.

* * *

Miševi i mačke odlaze u priču.
Dječak zatvara knjigu
djetinjstva.

* * *

Na cesti prema
groblju povorka. Ljudi
i čovjek prolaze.

* * *

Čita na crkvenim vratima
obavijest o smrti.
Hvala Bogu, to nije on.

Noć u knjižari.
Knjige razmjenjuju misli
prije rastanka.

* * *

Trgovac otvara dućan.
Siromah
obara oči.

* * *

Na trnovitu putu
trn.
Vrlo crn.

* * *

Note,
crne točke na papiru.
Raskošno pjeva violina.

* * *

Blato do koljena.
Čizme u izlogu
čekaju dječaka.

* * *

Predrag GRUBIĆ

Metafizik, ustrijeljen tišinom

I, napokon, eto: ustrijeljen tišinom
Rastjerao govor nepripadnog glumišta
I pao na stol, kao divljač
Među majke johe,
Gdje jednoć svjetlina
Čekićala mu žiće!
Potom ponijet inicijativom istine
Susretao
U ledenu tjesnacu povijesti
Ostatke trešnjina cvata,
I glasnike vječnosti i obilja
Susretao
U izložbenu paviljonu druge neke stvarnosti.

Odbio dječakove košuljice i tajne:
Posred Svjetlosti izložio je biće.

Zagovor ljubavi

Nepostojanje, neprisutnost,
Daljina nebeskih sandala,
Što li, kćeri,
Kad praznoća umjesto (pri)suća
Tako jezovito eterom nam ječi -
Pa i prijetvoran dodir pod plećku
Mučki može leći?!
A sržna bijaše ljubav, i eros i agape,
Sada mrtva u postelji jedinstva.
Zašto ispadamo iz sretne manjine povijesti
Na različite strane raspukle tišine
Kao izdomnici
Unajmljeni od patnje,

Što prijepor je tek
I gorostas, malenu vidiku?!

Radovan TOLJANIĆ

Nad grobom

Na crnom mramoru
groba moje majke
rune se bijele krizanteme...

Dočekanu nježnost
raznijet će vjetrovi.

Put kroz plamen

Na brijegu
- svuda oko mene -
šumarice gore...

U predvečerje
rumeni oblak
vodi me sa sobom
odjevena u ruho
od modroga tkanja.

Sada je trenutak,
- ja se Križu molim -
i krećem kroz šumarice što gore...

Mladen JURČIĆ

Uz mirne vode
ili o sakramentima sv. ispovijedi i pričesti

Ovaj je svijet mjesto proturječja, suprotnosti i krajnosti, a tako je i s našom dušom, kojom struje tjeskobe i žarka nadanja, boli, niske strasti i uzvišene, suptilne težnje, uzburkana, oprečna čuvstva, ljubavi, mržnje, bjesovi, stvaralačka plodnost i tajanstvena uzdizanja k nespoznatnom, mrak i svjetlost, zloba i velikodušnost, frustracije i radosti, praznina i ispune, orkani i dah najblažih vedrina, beznadni očaj, pouzdanje i ushiti.

U toj stalnoj, zbunjujućoj složenosti, uskomešanosti, pa i zbrci, pri usponima na osunčane vrhunce i padovima u ponore, u izmjenjivanju dana i noći, pašnjaka i pustinja u nama, ekstaza i posvemašnje obeshrabrenosti, skoro svi mi nagonski težimo konačnom pročišćenju, uklanjanju, ili barem nadilaženju, boli, tjeskoba, strahova, unutrašnjih potresa, kaotičnosti koja nas izgriza, nečistoće koja se iz dana u dan nakuplja u prolaženju proturječnim svijetom, pa osjećamo bitnu potrebu da stalno ostanemo u ozračju svojih sunčanih vrhova, pod stalnim okriljem najplodnijih, zelenih krajolika tajanstvene ispune, smirenja i sigurnosti što ih inače, pod zagušljivim naslagama svagdanje magle, odviše rijetko i tek nakratko dostižemo, jer nas s njih ubrzo odagnaju život, naša neustrajnost, grješnost i nesavršenost, pa se sve više udaljavamo od njih, noseći ih ipak u nostalgičnoj i često bolnoj uspomeni, kao da su slike u nekom starom albumu što ga tek povremeno otvaramo, a onda nas prelije prohujala, već i zaboravljena, izgubljena milina i prisnost.

Kako god bili tašti, slijepi, neosjetljivi, rijetko smo - ili nikad nismo - zadovoljni sobom. Uvijek težimo nekom materijalnom ili duhovnom cilju, svakako nastojimo postići "sreću", ljubav ili bogatstvo, jer vjerujemo da će nas upravo to zadovoljiti, ispuniti i u potpunosti ostvariti, da ćemo upravo tu "pronaći sebe", napokon postati mi u pravom smislu. No tjeskobe, stalno nove nevolje i težnje, unutrašnja rastrganost i lutanja nikad ne prestaju, a blagodati raznih uspjeha i "katarzi" kratkotrajne su. Na kraju ništa ne može zadovoljiti često i nama samima nejasna, a uporna traženja. Bolna se praznina stalno vraća, kao da je negdje u kutu našeg bića iscrpljujuća, zahtjevna i neispunjiva rupa bez dna, zamka koja neprestano zijeva, pa u nju neizbježno padaju sva prolazna, kratkotrajna zadovoljstva, radosti i ispune. Nagonski osjećamo da nas ništa do kraja ne pročišćuje, ljestve visinama lome se pod nama i ostaje samo siva, beznadna stvarnost, puna nevolja i zamki, u kojoj se je zapravo nemoguće pročistiti, a ponekad nam se čini da je nemoguće i opstati. Zato mnogi bježe drugim, lažnim stvarnostima — u samozavaravanje, drogu, u naručja najrazličitijih sekti i "učitelja", u kratkotrajne (ili duge, postanemo li njihovi robovi) iluzije televizije, filma, sve savršenijih, zaokupljajućih video-igara, "alternativne stvarnosti", kompjutora, u svjetove Interneta, ili kamo god možemo pobjeći od svog pravoga "ja", od stvarnosti postojanja koja nas plaši. Iz tjeskobnih

pitanja nutrine zaranjamo u lažne dojmove da smo postali netko drugi, gospodari svega oko sebe i da se naš dotad prazni i pusti svijet odjednom pretopio u začudne, raznovrsne slike, informacije, doživljaje, u kojima postajemo "junaci" sposobni nadvladati i sebi podrediti cijele, pa makar i programirane, svjetove. Smatramo da se tu pročišćujemo i dokazujemo, no često postajemo robovi koji su, kao i pravi robovi, u bijegu — od sebe i od života.

Kako dakle zaista nadvladati to duboko ukorjenjeno, neizbrisivo nezadovoljstvo nama samima, svojim "ja" za koje, ma što inače mislili i govorili, osjećamo da je puno nedostataka — kako zaista očistiti, izbrisati, sve te naslage i naplavine, sve nebitno i nečisto, od čega često i nesvjesno bježimo, a ne možemo pobjeći?

Kakve god, sami po sebi, odluke o poboljšanju donijeli (ako smo uopće dovoljno svjesni i duboki da bismo imali takve težnje), kako se god pokušavali uzdići, svi naši napori i pokušaji ostaju odviše subjektivni, zatvoreni u nas same i u naša (često pogrešna) zamišljanja, prosudbe, procjene i osjećaje. Pa i obraćenja u svim drugim vjerama, kojima nedostaje sakrament ispovijedi, imaju tu manu subjektivnosti i pogodne "zatvorenosti u sebe", pogodne zato što, odlučivši da ćemo se promijeniti, nikome ne moramo ponizno (a poniznost je jedan od najvažnijih uvjeta za obraćenje) priznati svoje grijehe i nesavršenost (a svi smo griješni i nesavršeni), pa na putu poboljšanja zapravo nema nikakvih konkretnih, "neugodnih" koraka skidanja starih naslaga pomoću objektivnoga priznavanja, nego samo odlučimo da ćemo se popraviti i sve je u redu. No je li? Takva obraćenja kao da idu "crtom manjega otpora" i za nas "prikladna" pojednostavljivanja.

Nigdje kao u katoličanstvu nije čin obraćenja tako konkretan, ispunjen nužnom poniznošću, niti na tako zadovoljavajući način ujedinjuje unutarnje (skrušenost, vjeru i ljubav prema Stvoritelju) s izvanjskim — s posve određenim i zato nepobitno vrijednim koracima, povjeravanjem bez zadrške ispovjedniku. Kako smo rekli, obraćenja bez ispovijedi sve "rješavaju" vrlo pogodno, bez neugodnosti priznavanja grijeha i pogrešaka (pa možda i bez istinskog, bitnog sučeljavanja s njima), no "neugoda" skrušena i iskrena ispovijedanja mala je cijena za najveći cilj: sjedinjenje s Bogom i za najveću "ugodu": milost posvećujuću.

U sakramentu sv. ispovijedi, mi katolici imamo ujedno najbolju psihološku i vjersku, duhovnu pomoć, a i najbolji čin skrušenosti, znak nužne poniznosti i pokoru za grijehe koje, pred samim Bogom, moramo priznati ispovjedniku — posebnim autoritetom odozgo obdarenu posredniku između nas i Božanstva, kako god ti grijesi bili teški, ili čak jedva izrecivi. No bit i jest u tome da se najdublje raščlanimo i procijenimo pa, sučelivši se sa svim svojim nedostacima, izrečemo i najteže izrecivo o sebi, jer upravo takva raščlamba, takvo sučeljavanje i spoznaja pročišćavaju i oslobađaju.

Često je ukazivano na samospoznajnu i samoizgrađujuću korist sakramenta ispovijedi, čija su iskustva utjecala i na psihoanalizu, pa je ustanovila nužnost svjesna odnosa prema nekom prošlom problemu ili traumatičnu doživljaju i važnost

prisjećanja svega, kako bismo se oslobodili negativnih posljedica onoga što, često i nesvjesno, držimo duboko u sebi. Nadalje, psihologija pozna i "terapiju razgovorom", iznošenje problema liječniku, što također vrlo blagotvorno djeluje, jer čovjek osjeća potrebu povjeravanja nekoj drugoj osobi nečega što ga posebno muči, a takvim se povjeravanjem zapravo liječi. Uzrečica "skinuti teret s duše" pomoću povjeravanja istinita je i odslikava našu stvarnu potrebu.

Iako u sakramentu ispovijedi puko psihološko pročišćenje (dobrobit što je u potpunosti priznaju i ateisti) nikako nije najvažnije (na prvom je mjestu pomirenje s Bogom), ono je tu sigurno najpotpunije i najplodnije, jer čovjek se, ako je istinski pokajnik, tražitelj smisla i viših razina svog složena i široka bića, tu spušta najdublje u sebe, svjesno i objektivno spoznaje i razmatra svoje tamne strane, proturječnosti u sebi, koje ga razdiru i izvor su tjeskobe, nezadovoljstva sobom i nemira koji razgrađuje mogućnost posjedovanja samoga sebe u najvišem i najplodnijem — u nalaženju krajnjega smisla, najveće ispune, samoostvarenja i mira u Bogu i Njegovoj nazočnosti u našem pročišćenu biću.

A ispovijed je istinsko i najbolje pročišćenje, ujedno — kako smo rekli — simboličan i posve stvaran čin, jer na ovom nas svijetu određuju čini, postupanje, a ne samo apstraktno, nedjelatno mišljenje i subjektivne nakane, kao kad se samo "u sebi" promijenimo, pa vjerujemo da smo bolji i čistiji, premda objektivno nismo učinili ništa, a nemamo ni stvarne potvrde o svojoj preobrazbi, osim vlastitih zamišljanja.

Tako što ne može nas ni psihološki posve zadovoljiti, pa nemir i sumnje nagrizaju usavršavanje lišeno stvarnosti sakramenata, jer nedostaje objektivni i stvarni čin skrušena priznanja grijeha. Ako je sve zatvoreno samo u nas, ne možemo biti posve zadovoljni, pa uman čovjek uvijek nekako nagonski traži objektivnu potvrdu ispravnosti svojih ključnih čina, od kojih je najvrijedniji uzdizanje prema Bogu.

Već smo rekli da najveća blagodat ispovijedi nije psihološka, iako smo s njom počeli. Ispovijed je ujedno simbolični, obredni, ali i posve stvarni čin pomirenja s Vrhovnim Bićem, koje pozivamo u naše srce, kroz milost posvećujuću uranjajući u Božju dobrotu, milosrđe, ljubav i tajnu, jer između Njega i nas više ne stoji zid grijeha, ni kaotična svijeta s varkama, zamkama i nedostojnošću. U ispovijedi na najbolji način "umiremo" grijesima pa se iz mraka ispovjedaonice, kao iz utrobe, preporođeni "od Duha" rađamo u novi, sad daleko svjetliji, smislom isto tako preobraženi svijet. Zato se katoliku svako obraćenje, ključno popravljanje i odluka za temeljno mijenjanje života, bez ispovijedi čine nepotpunima i nedovoljnima, kao da u svemu nedostaje ono najvažnije.

Sveta je ispovijed odbacivanje staroga ruha i oblačenje novoga, svadbenoga, jer bez njega, po Kristovim riječima, nećemo moći za svadbeni stol u Kraljevstvu Božjemu, nego ćemo biti izbačeni van, u tamu, a Sveto pismo upozorava: "Blago onome koji pere svoje haljine." Sami ih ne možemo oprati, nego nam za to treba pomoć spasonosne tajne sakramenata.

Poslije sv. ispovijedi čista srca pristupamo pričesti — otajstvenu Gospodnjem stolu, najbogatijem od svih stolova. Ti su sakramenti ničim drugim nadoknadivo središte i vrhunac duhovnoga života, pa bez njih nema istinskog unutrašnjeg napredovanja, očišćenja, ni uzdizanja.

Iako se u današnjem svijetu svijest o grijehu sve više gubi i proglašava se zastarjelom (no vjerska i filozofska djela, kao i rasprave o moralu od drevnih vremena do danas kontinuirano ističu apsolutnu nužnost odbacivanja mana i poroka, oslobođenje od grijeha), ona je za duhovni život bitna, zajedno sa spoznajom varljivosti, grješnosti i kaotičnosti ovoga svijeta, koji pravim, smislenim sjajem može zasjati samo pred očima onoga tko je pročistio i sakramentima sv. ispovijedi i pričesti osmislio sebe i svoj svijet, oslobodivši se za ono najbolje u biću. U središtu će vjere uvijek biti spoznaja o Božjoj svemoći i našoj nemoći, o tome da se grijeha možemo osloboditi samo Kristovom žrtvom i priznavanjem da smo grješnici, ili će od naše vjere ostati tek ljuska.

Ispovijed i pričest najbolji su put k duhovnoj ispuni. Kroz beskompromisno i ponizno sučeljavanje sa sobom i svojom griješnošću, sve nečisto i nevrijedno spalo je s nas, pročišćeno nam je cijelo biće, a i cijeli naš prisni svijet, jer sve u nama, ali i oko nas kao da je zadobilo posebnu svježinu, oštrinu, sjaj i svrhu, pa duboko osjećamo Kristove riječi: "Gle, sve činim novo". Sviće jutro novoga života i kao da su se začudno vratili djetinjstvo duše i - makar kako daleki - prvotni, neuništivi sjaj što smo ga poznavali kao djeca, jer u svetoj je pričesti neko čudno nadvremensko, uvijek isto, kroz sva naša doba nepromjenjivo ozračje nedužnosti i miline. Ponovno osjećamo duboko pouzdanje, smirenost, pomirenost, bliskost sa svime (sve kao da je ponovno stvoreno), a i tajanstvenu nazočnost najboljega i najdragocjenijega Prijatelja u nama i oko nas...

Otvarajući najzelenije i najplodnije krajolike nutrine, razinu koja u nama inače nažalost spava, takvo stanje briše granice između ovoga tužnoga svijeta i otajstva zavičajne nam onostranosti, pa za njim treba svom dušom čeznuti, dok ne postane stalno, dok nam se biće, čestim primanjem sakramenata, trajno ne obnovi i preobrazi, a naše se "ja" ustali u milosti.

Zato ljudima koji ne primaju sakramente ispovijedi i pričesti nedostaje cijela dimenzija dubine, uvida, uzdizanja i smirenja — boravka uz mirne vode, kako bi rekao Psalmist, gdje je Gospodin pastir.

Kako je sv. ispovijed stvarni susret s Bogom, kad Mu se posve povjeravamo, pa možemo reći da sebe bitno čistimo prije ulaska kroz Božja vrata, od goleme su važnosti osoba i uloga ispovjednika, koji uvijek mora imati na umu da se pokajnik zapravo ne ispovijeda njemu, nego samome Kristu, a ispovjednik je samozatajni posrednik između Boga i nas, pun razumijevanja, ljubavi i želje da duše što uspješnije očisti i privede ih zavičajnu ozračju onostranosti. Zato mora imati ne samo obrazovanje, nego mnogo takta, strpljivosti, blagosti i uvida u ljudsku nutrinu i psihologiju. Tu se on najviše približava Kristu i najtjesnije je, mistično povezan s Njim, jer u Kristovo ime (i kao sam Krist) oprašta grijehe, a to inače može samo Bog.

Ima svećenika koji su pravi junaci i "sveci" ispovjedaonice, a svoje su postojanje posvetili najvrednijem cilju — čišćenju i usmjeravanju duša k Bogu, pa najveći dio života provode u blagoslovljenu i spasonosnu polumraku ispovjedaonice, gdje s velikim uvidom, požrtvovnošću i razumijevanjem pomažu pokajnicima. Takav je, primjerice, bio i blaženi Leopold Mandić, a i drugi su se, sjedeći u ispovjedaonici, naizgled statični, ali paradoksalno u najvećoj mjeri aktivni, do najsjajnije svjetlosti popeli upravo kroz pročišćujući polumrak te jedinstvene prostorijice — ispovjedaonice, koja je prag vječnoga života.

Mogu reći da su mi, osobno, svete pričesti najljepši, najuzvišeniji i najplodniji trenuci, kad osjećam da živim osmišljenim, punim i vrijednim životom, a kao uzor-osobe i duhovnici, u posebnu su mi sjećanju ostali ispovjednici, oci isusovci u, kod zagrebačkih vjernika omiljeloj, "Palmi" (isusovačkoj crkvi u Palmotićevoj ulici), kod kojih se, još od djetinjstva, uglavnom ispovijedam. Isusovci su općenito poznati kao vrlo obrazovani, zauzeti i požrtvovni duhovni vođe, pa su tako reći u svako doba na raspolaganju pokajniku, koji ih u ispovjedaonicu može pozvati i kad nije vrijeme ispovijedanja.

Očinski likovi tih ispovjednika iz Palmotićeve posebno su sjajne točke u mom duhovnom životu, jer već mi nekoliko desetljeća neumorno, s dubokim razumijevanjem pružaju najvažniju pomoć — priliku za unutrašnje očišćenje, pa kao da, blago i zadivljujuće strpljivo, postavljaju ljestve za uspon prema sjaju najdražih modrina.

S bezgraničnom se zahvalnošću i divljenjem sjećam, primjerice, pokojnog o. Kukule, čovjeka ne samo punoga milosti, duboke mudrosti, i vrhunskoga psihologa, nego u pravom smislu posrednika između Kristove milosti i skrušena pokajnika, ili pak o. Njavre, koji zbog godina, nažalost, više ne ispovijeda (bio je ispovjednik još moje majke), a pokornicima je s karakterističnom blagošću, prenosio ne svoju, nego Božju riječ i oproštenje.

Od "aktivnih" ispovjednika tu su ljudi isto tako posebna značaja, sa svim kvalitetama što smo ih gore iznijeli: o. Rusan i o. Ipša, ispovjednik istinske širine i pravi duhovni vođa, koji se, nedvojbeno po Božjem nadahnuću, kroz savjete, ukazivanje na dragocjene pobožnosti i poticanje na njih, skrušena pokajnika zdušno trudi privesti na što bolji put, usmjeravajući ga daljnjem duhovnom napretku, a čovjeku se, kad uđe k njemu u ispovjedaonicu, čini da se našao u predvorju Kristove milosti, što ispovjedaonica i jest, ako je u njoj ispovjednik svjestan svoje velike zadaće.

Kad mislim na te duhovnike, poželim da sam daleko bolji književnik, jake nadarenosti, jer ako bih svojim nevrijednim djelom ikome htio, kako se kaže, "podići spomenik", onda su to upravo ti umni ljudi srca, žarke vjere, duboke inteligencije i dirljive blagosti, s posebnom životnom misijom, a zaista ih, kako Krist kaže, "poznajemo po njihovim plodovima" i to onakvima kakvi ne propadaju, nego uviru u vječnost, jer njihovi su plodovi mnoge očišćene, spašene i zahvalne duše.

Ispovijed i pričest ključni su trenuci našega duhovnog života i postojanja uopće, jer nam pružaju jedinstvenu priliku da taj život obnovimo i iz beznadna ga

sivila, koje poravnava i ništi sve naše težnje, uzdignemo na živu, dostojnu razinu, k novim, sve svjetlijim dimenzijama, prema kojima se je moguće penjati samo poslije potpuna pročišćenja, odbacivanja tereta starih naslaga koje nas, svojom stvrdnutom težinom, pokapaju i guše. Ti su sakramenti jedini način da zauvijek ne utonemo u živo blato grijeha, a ni u strahovitu ispraznost i osamu (makar se kretali u biranu društvu i usred najvećih vreva), koje su naš svijet, ako u njemu nema istinskih, osobnih susreta s Bogom u radosti i čistoći počinka na Njegovim livadama vrhovna smisla, nade, utjehe, uslišanih molitvi i temeljne ljepote iz koje izvire svaka druga krasota, tajanstveno se prelijevajući u vidljivi svijet.

Sv. ispovijed i pričest tako su blagotvorni, štoviše nezamjenljivi, za naš duhovni život, da možemo posebno moliti za milost da im često pristupamo, pa evo pogodne molitve:

"Sine Čovječji, Isuse Kriste, koji si po riječima anđela sv. Josipu, svom zemaljskom ocu, došao spasiti svoj narod od grijeha njegovih, potražiti i spasiti izgubljeno, a od punine Tvoje svi mi primismo; koji si rekao: "Ištite i primit ćete, tražite i naći ćete, kucajte i otvorit će vam se", a učio si nas da u molitvama tražimo Kraljevstvo nebesko, pa će nam se sve drugo nadodati, molim Te pomozi mi da se oslobodim svojih preteških grijeha, oprosti mi po svojoj muci što si je podnio za nas, po prevelikom milosrđu svojemu i po svom Presvetom Srcu. Pomozi mi da bez teškoća, tjeskoba, odugovlačenja, dvojbi, ali i skrupula, što prije ispovijedim svoje grijehe i da to što češće činim, kako bih mogao pristupati Tvom stolu, jer blago onima koji su pozvani na gozbu Jaganjčevu, cilj i svrhu naših ovozemaljskih života. Svete su pričesti najviši vrhunci našega postojanja, ulazak u ono za nas najvažnije i najdragocjenije — u Tvoju posvetnu milost. Zato me, molim Te, vodi do nje sigurnom rukom, odagnaj strahove i malodušnost, daj da Te nađem u Tvojoj milosti, jer danju Te i noću tražim, Gospodine, kako bi srce moje zadobilo jedini mogući mir. Isuse, žedan sam i gladan Tebe, vjerujem u Tebe, pomozi mi. Blagoslovljen koji dolazi u ime Gospodnje. Amen.

Sveti Ignacije Loyola, koji si toliko držao do sakramenata sv. ispovijedi i pričesti i kojega su teško mučile skrupule — ti, čiji red ima tolike zasluge upravo u ispovijedanju pokornika, pomozi mi da se ispovijedam bez straha, dvojbi i skrupula te da nađem dobra ispovjednika, koji će, uviđavno, mudro i blago, biti posrednik između mene, raskajana grješnika i Presvetog Srca Isusova. Amen."

Mladen JURČIĆ

Studeni

Dalekoj jezgri tuge i miline
proćućeno blago jesenjega dana;
među žutim lišćem modra lopta sine,
kroz tamne grane nježnost mi k'o rana.

Grimizno sunce sluti vatru svetu,
gavran i zvona sjećanjima rone,
dijete se smiješeć raste prema ljetu,
sve mudro, zrelo, maglama već tone.

Mladen JURČIĆ

Popis imovine

Žalosno malo opipljivog, čvrstog... mudrog.
Ništa korisno: Hladoviti šumski putovi
uvijek svježe ushitnome,
odsjaji srebra na pučini, vatra
u skrivenu, toplu ognjištu bića,
sad u bolne slike rasuto djetinje bogatstvo,
kad obični glog, šumarak, obronci i voćnjak
u tajne su riznice temelj polagali
uvida, spoznaja, dragosti.
Sve što se poslije rascvjetalo
iz prvotna je planulo pupanja,
inače samo gubitkom dozrijevah.

Nekoliko proturječnih spoznaja
(do svake sam svjetlosti kroz duge tmine ronio):
da sve zbiljski postojeće ravnodušno je,
prijevarno, neprovidno, zaludno
bez nezbiljske veličajnosti Vrhovne Krasote
što svaku potvrđuje stvarnost;

da nema nam mjesta
do u srcu tajne ludosti,
da osporavani je znak Čovjeka
iz davne božanske bajke
toliko nam bliži od svega neospornog,
a blaga mu Riječ iz nedogleda,
neuvjerljiva, krivo, kažu, prenesena,
u mnogim izgubljena pričama,
dvojbena podrijetla i izvornosti,
čudom neuhvatljive vječnosti značenja,
tu gdje čuda su posve nemoguća
i gdje nikako ne može biti vječnosti,
u srcu tako nedvojbeno nadvisuje, mrvi, ništi
svijetom najuvjerljivije potvrđenu umnost.

Malo što istinski moje - te knjige
zimzeleni krajolici duha,

bolno daleko od "općeg ukusa",
zaludna strast da odviše pomno izbrušeno,
odviše duboko, teško dokučivo umjeće pjeva
poticajnom nježnošću prvoga osvita
tajne dubine bića zadaćom
zaboravljena svjetla obasja
do podneva konačna, čista izraza.

Pa ta jedina ljubav - trajno i visoko
jedinstveno gnijezdo bića u biću,
(tek je vjernost značenjem postvaruje),
poneka vatra druženja sred zimskih pustara
(koliko drugi već mogu odbljesnuti
samotni žar naših otajstava),

uporni pokušaji zaista dostojna života:
imetak škrt, smiješno zaludan i rasut,
al čudnom nekom srcu skriveno nasljeđe,
poticaj, pitanje, utjeha, znak,
u dugoj noći daleko svjetlucanje
možda ipak ponečeg neprolaznog.

Zapjevati

Zapjevati tek kad nešto jače
no mudrost tišine me prožme,
kao da bistrinom cvrkut proplamsa,
sabranošću podnevna muka
rođen i potaknut ne ruši,
nego potcrtava, priznaje, naviješta
tajnu svetost tiha listanja,
ne mreška nego potvrđuje
sjaj slika predubokih,
odviše nježnih, pouzdanih
za naš razorno nesigurni glas...

Zlatko KUDELIĆ

Drukčije o II. svjetskom ratu

Nakladni zavod Znanje iz Zagreba objavio je 1994. godine knjigu "Uzroci drugog svjetskog rata", čiji je autor poznati engleski povjesničar A. J. P. Taylor. Široj je javnosti Taylor poznat po djelima "Borba za prevlast u Europi", koje je objavljeno u Sarajevu 1968. godine, i "Habsburška Monarhija 1809-1918", objavljeno u Zagrebu 1990. godine. Treće Taylorovo djelo, *Uzroci drugog svjetskog rata*, izazvat će kod šire čitalačke publike veliku pozornost s obzirom na to da je u vrijeme objavljivanja u Velikoj Britaniji (1962. godine), izazvalo niz polemika u javnosti. Taylorova je knjiga kod nas objavljena nakon autorove smrti, a u njegovoj je domovini u vrijeme objavljivanja označena djelom kojim autor navodno umanjuje Hitlerovu krivnju za rat, ali je ta knjiga istovremeno razočarala one krugove u Europi koji su se nadali da će ovim djelom na neki način moći obraniti Hitlera i njegovu politiku. Taylor je žestoko reagirao na primjedbe u Engleskoj da su njegovo djelo oduševljeno dočekali Hitlerovi zagovornici, napominjući da povjesničar nikako ne smije prešućivati određene činjenice pa čak ako one idu u prilog njegovim protivnicima. Po Taylorovu mišljenju temeljno pitanje u proučavanju uzroka II. svjetskog rata leži u politici Velike Britanije i Francuske, koje su imale odluke u svojim rukama, a političkim su stavovima uoči II. svjetskog rata omogućile Hitleru sve ono što je postigao do 1940. godine. Taylor izričito tvrdi da je austrijsku krizu izazvao Schushnig, a ne Hitler, te da je britanska vlada 1939. godine kod Hitlera stvorila dojam kako joj je više stalo da Poljake prisili na ustupke nego da Njemačkoj pruži otpor (8-9). Takve Taylorove zaključke možemo razumijeti s obzirom na činjenicu da Taylor polazi od drugačijih pretpostavki o Hitleru i njegovim ciljevima nego što su to činili povjesničari nakon II. svjetskog rata. Taylor odbija mišljenje o Hitleru kao čovjeku koji je želio rat radi samog rata, mišljenje po kojem Hitler predstavlja nihilista ili manijaka kojemu je cilj potpuno uništenje ljudi i društva, već misli da je Hitler djelovao po precizno određenom dugoročnom i koherentnom planu, čega se dosljedno držao, zbog čega se borio za vlast i u skladu s čim je oblikovao svoju vanjsku politiku. Hitler je, misli Taylor, nastojao stvoriti kolonijalno carstvo u Istočnoj Europi, istrijebiti stanovništvo i tamo naseliti Nijemce. Taylor upozorava na činjenicu da su sile pobjednice u I. svjetskom ratu bile svjesne da će Njemačka nastojati u dogledno vrijeme postati velika sila, te da je nakon 1933. bilo jasno da će njezina dominacija biti osebujne, barbarske naravi. Iz ovih pretpostavki Taylor postavlja dva pitanja koja on drži okosnicom čitave svoje knjige: prvo, zašto se sile pobjednice iz I. svjetskog rata nisu oduprle Njemačkoj odmah na početku, te drugo, zašto su na kraju ipak pružile otpor? U vezi s tim pitanjima moramo napomenuti kako Taylor, s obzirom na njegovu tezu o planiranom Hitlerovu pokušaju stvaranja Njemačke kao sile, govori o nizu mitova koje su stvorili povjesničari o Hitleru u razdoblju do 1939. godine. Kao prvi Taylor novodi mit o

uroti kojom je Hitler navodno osvojio vlast, dok u stvarnosti svatko može utvrditi da je Hitler došao na vlast uz pomoć Papena i konzervativaca koji su bili uvjereni da ga drže u šaci, no on se uspio otrgnuti njihovu utjecaju i diskreditirao ih. Jedini originalni doprinosi Hitlera bili su u Njemačkoj antisemitizam i javni radovi u cestogradnji i građevinarstvu, a Hitler nije imao nikakve ekonomske planove, već se uhvatio onoga što mu je prvo naišlo (11). Slijedeći mit koji odbija Taylor jest palež Reichstaga, s kojim nacisti nisu imali ništa. Taylor tvrdi da su Hitler i nacistički šefovi bili zatečeni tim događajem, a vjerovali su da je to djelo komunista. Antikomunističke zakone proglasili su stoga što su uistinu vjerovali da Njemačkoj prijeti komunistički ustanak, no popis onih koje valja uhititi, upozorava Taylor, još prije Göringa sastavio je socijaldemokrat Severing. Hitler je vjerovao u komunističku opasnost i iskoristio ju je stoga vrlo djelotvorno. U tom Hitlerovom postupku Taylor vidi analogiju s kasnijim držanjem u međunarodnim odnosima: dok su druge zemlje mislile da on priprema agresiju na njih, Hitler je bio uvjeren da ga te zemlje nastoje spriječiti u restauraciji Njemačke kao samostalne velesile, a to uvjerenje nije bilo neosnovano. Po Tayloru Hitler nije išao na rat koliko je očekivao da će ga biti, osim ako ga ne izbjegne nekom smicalicom. Optužiti Hitlera da sprema agresivni rat na temelju toga što je naredio generalima pripremanje planova u slučaju rata, misli Taylor, pogrešno je, jer su ti planovi bili samo mjere opreza, a nikako nacrti za agresiju. I britanski i francuski planovi od 1935. godine bili su isti, pa nitko nije optuživao britansku ili francusku vladu da žele započeti agresivni rat (13). Vezano uz pitanje Hitlerovih agresivnih namjera Taylor spominje mit o njemačkom naoružanju do 1936. godine, koje je Hitler, misli Taylor, namjerno preuveličavao kako bi ostavio dojam veće snage njemačke vojske nego što je ona stvarno bila. U stvarnosti se Hitler bojao da će mu opasti popularnost poveća li troškove naoružanja na račun opadanja životnog standarda građanstva. Savezničke je obavještajna služba precijenila njemačke snage dvostruko, tvrdi Taylor, a u vezi s njemačkim pobjedama 1939. i 1940. godine zaključuje kako su se pokazale ispravnim Hitlerove procjene da Poljsku može poraziti samo ako se ne umiješaju Engleska i Francuska. Pobjeda nad Francuskom, po Tayloru, samo je bio neočekivani Hitlerov dobitak, jer je njegov ulazak u Belgiju i Francusku bio motiviran obranom područja Ruhra. Stvarna njemačka vojna proizvodnja dosegla je maksimum u 1944. godini, dok je u početku rata bila na istoj razini kao i prije rata. Stoga Taylor zaključuje da se bit Hitlerove politike nalazi u domišljatosti, a ne u vojnoj snazi, jer je Hitler izgubio rat upravo kad je presudnu ulogu dobila vojna snaga (16-20).

Taylor se osvrnuo i na pitanja životnog prostora (Lebensraum) o kojem je Hitler pisao u svom djelu *Mein Kampf*, te ja zaključio kako ono nije izvorno Hitlerova misao, već je takav plan postojao u vrijeme prvog svjetskog rata, kada su njemački ratni ciljevi bili kontrola nad Belgijom, aneksija francuskih željeznih rudnika, osvajanje Ukrajine, čišćenje Ukrajine i Njemačke od nenjemačkog stanovništva i naseljavanje Nijemaca. Takve planove odobravalo je i njemačko Ministarstvo vanjskih poslova, pa i jedan "dobri Nijemac" Bethmann-Hollweg,

upozorava Taylor, zaključujući da je Hitler odustao od ideje o kontroli i nad Zapadom. Hitler je samo ponavljao uobičajene desničarske ideje, a ljevičarske je metode iskoristio kako bi ovladao masama, koje je onda izručio desnici, koja ga je zbog toga na kraju i podržavala. Prema Tayloru Hitler nije imao nikakav konkretan plan za budući osvojeni teritorij, ako pod pojmom "plan" razumijemo nešto potanko pripremljeno i razrađeno. U pogledu budućeg životnog prostora, tvrdi Taylor, nije bilo u Hitlerovu krugu nikakvih analiza ni definiranja što bi ti prostori trebali postati ili kako bi se mogli iskoristiti, pa su upravljači osvojenih područja tijekom rata bili u nedoumici hoće li tamošnje stanovništvo istrijebiti ili ga eksploatirati. Hitler je stigao tamo dokle je stigao zato što drugi nisu znali što bi s njim, misli Taylor. No on brani i zagovornike pomirljive politike prema Hitleru, koji su shvatili da se samostalna i moćna Njemačka mora nekako uklopiti u Europu, što su pokazala i kasnija iskustva, a ukazao je i na bojazan tadašnjih političkih krugova da bi poraz Njemačke slijedila ruska dominacija nad velikim dijelom Europe, što se i obistinilo. Stoga Taylor daje pravo osuđivati zastupnike miroljubive politike prema Hitleru samo onima koji su željeli da Sovjetska Rusija preuzme mjesto Njemačke (23-25). U vezi s problemom odnosa prema Hitleru i pružanja otpora njegovoj politici Taylor tvrdi da je priča kako su svi konzervativci bili za snažan otpor Hitleru, a da su svi laburisti odlučno zahtijevali masovno naoružavanje, običan mit. U stvarnosti su gotovo svi listovi u Engleskoj osim jednog, Reynolds Newsa, pozdravili Münchenski sporazum, jer su zagovornici pomirljive politike u Engleskoj držali da je to za njihovu državu najbolje, a sumnjali su da se i narodima Istočne Europe najbolje može pomoći ratom. Po njemu je britansko držanje u rujnu 1939. bilo nedvojbeno junačko, ali je to bilo junaštvo preko tuđih leđa. Britanski je narod u usporedbi s Česima i Slovacima, a naročito s Poljacima, relativno malo propatio. Nije potrebno olako izvlačiti zaključak o krivnji zagovornika pomirljive politike, misli Taylor, jer nije dužnost povjesničara da kaže što i kako je trebalo učiniti, već mora otkriti što se i zašto napravilo. Malo toga ćemo novog otkriti budemo li stalno samo okrivljavali Hitlera. On je bio dijete Versaillesa, ali najvažnija je bila suradnja i podrška njemačkog naroda, misli Taylor. Hitler je počinio niz zločina, no druga je strana njegova vanjska politika. Htio je od Njemačke stvoriti dominantnu silu, te je koristio metode koje su koristile i druge zemlje, tvrdi Taylor, samo da bi ostvario vitalne interese svoje zemlje (25-26).

II.

Ovaj pregled Taylorovih stavova o samom Hitleru i politici u Europi između I. i II. svjetskog rata bitan je stoga što će čitaocu olakšati daljnje praćenje njegove knjige. Tražeći korijene sukoba u drugom svjetskom ratu, Taylor se okrenuo događajima krajem 1918. godine, kada po njegovom mišljenju, susrećemo odluke presudne za kasnije izbijanje drugog svjetskog rata. Taylor navodi kako je jedini cilj sila u I. svjetskom ratu bila pobjeda, kojom bi se poraženoj strani nametnula

volja pobjednika, ali jasnu predodžbu o tome kakva će ta volja biti nije imao nitko. Drugi svjetski rat je potekao iz pobjeda u prvom i iz načina kako su te pobjede iskorištene (40). Odluka koja će u krajnjoj crti dovesti do drugog svjetskog rata, procjenjuje Taylor, bila je odluka da se njemačkoj vladi odobri primirje. Primirje je Nijemce obvezalo privremeno, a Saveznike za budućnost, a riješilo je i pitanje njemačkog jedinstva, budući da je njemački Reich opstao na kraju prvog svjetskog rata, ali su nestala dva carstva, habsburško i tursko. Njemački problem nije riješen poslije I. svjetskog rata stoga što je on u biti bio politički: Njemačka je ostala kudikamo najjača europska sila koja je nadjačavala npr. Francusku i svojim potencijalima i stanovništvom. Taylor misli da nije bilo bitno spriječiti obnovu Njemačke, već da je to trebalo provesti miroljubivim načinom. Tu je ideju prihvatio i Lloyd George, koji je zaslužan i zato što je grad Danzig potpao pod međunarodnu upravu, a nije posve predan Poljskoj, ističe Taylor. Same Nijemce najviše je smetalo što su na istoku izgubili teritorije na račun Poljske, a što se tiče problema razoružanja Njemačke, Taylorova je ocjena da su se Nijemci mogli ponašati kao bilo koja neovisna država, jer su se Saveznici suočili sa pitanjem prisile prema Njemačkoj. Prisilno postupanje prema Njemačkoj, u slučaju da ona odbije ispuniti zahtjeve pobjednika, teško se moglo provesti zato što je postojala bojazan da Njemačka neće moći ispuniti sve nametnute joj obveze prema pobjednicima, no Taylor naglašava i činjenicu da Francuska, Velika Britanija i SAD u prvom poratnom desetljeću nisu bile složne u odnosu prema Njemačkoj. Svaka je od tih zemalja vodila vlastitu politiku, pa britanski političari nisu bili spremni podržati baš sve francuske zahtjeve; u stvari, zaključuje Taylor, Saveznici su željeli ugovorni savez uperen protiv Njemačke koji će Nijemci dragovoljno prihvatiti (40-52). Francuski pokušaj da se na istoku dobiju saveznici, Poljska i Čehoslovačka, imao je kao posljedicu isključenje Rusije iz europske politike, a sklapanje ugovora s Poljskom i Čehoslovačkom zapravo je bilo preuveličavanje njihove snage, misli Taylor (60). Francuzi se u stvari nikad nisu pitali kako će pomoći svojim saveznicima, a između francuske diplomacije i vojne strategije postojala je jasna kontradikcija jer su vojne snage spremane za rovovski i obrambeni rat. Jedina crvena nit koju povjesničar između dvaju svjetskih ratova može primijetiti je nit koja govori o naporima da se Njemačka smiri i o neuspjehu tih nastojanja. U tom kontekstu Taylor spominje i sporazum u Locarnu 1925. godine, koji nastaje zbog odbijanja Stresemanna da prihvati njemačke istočne granice. Teoretski je sporazum Francuskoj dao odriješene ruke da preko demilitariziranog Porajnja pritekne u pomoć istočnim saveznicima, a da time ne proigra britansko savezništvo. Ovim je paktom, misli Taylor, stvarno završen I. svjetski rat, a njegovo odbijanje jedanaest godina kasnije označilo je početak II. svjetskog rata.

Pojava Adolfa Hitlera na političkoj sceni može se po Tayloru objasniti željom da se nacionalsocijalističkim saveznicima desnice omogući stvaranje većine u Reichstagu, kako bi se prekinula anomalija četverogodišnjeg vladanja predsjedničkim dekretima. Konzervativni političari su očekivali da će Hitler biti

poslušna figura, no on je raskinuo spone kojima su ga mislili obuzdati. U unutrašnjoj politici Hitler je krenuo neočekivanim putem, ali je vanjsku politiku vodio kao i njegovi prethodni kolege u Ministarstvu vanjskih poslova, tvrdi Taylor. Hitler je poredak stvoren na zapadu ostavio na miru, držeći se "kontinentalne" politike, želeći da Saveznici prihvate odluke iz ožujka 1918. godine i da Njemačkoj priznaju pobjedu na Istoku. Taylor ističe kako su takve ideje prihvaćali mnogi Englezi još 1918., a i francuski krugovi bili su skloni u ono vrijeme tim idejama. No, Hitler se našao u ratu sa zapadnim silama prije nego što je osvojio Istok, iako mu je upravo osvajanje Istoka bio primarni cilj (96). U samoj Njemačkoj već je pola stoljeća prije Hitlera pisano sve najgore o demokraciji. Hitler je bio prvi koji je inzistirao na akciji da se smanji nezaposlenost, misli Taylor, a antisemitizam nije bio nikakva novost, već je bio "socijalizam" budala, koji su mnoge stranke propovijedale. Sve što je Hitler činio protiv Židova, ukazuje Taylor, slijedilo je logički iz rasnih teorija u koje je maglovito vjerovala većina Nijemaca. Što se tiče vanjske politike, Taylor misli kako je Hitler omogućio Nijemcima da dožive ostvarenje svojih očitovanja, ali na njihovu veliku žalost. U stvari Hitler nije bio ništa nemoralniji od mnogih tadašnjih državnika, ali ih je sve nadmašio u nemoralnim djelima; ako se moral zapada činio višim, to je stoga što je to bio moral statusa quo, a kod Hitlera je to moral revizionista. Njegov je cilj bilo rušenje postojećeg europskog poretka, a metoda strpljenje. Bio je majstor u igri čekanja, procjenjuje Taylor, i radije je čekao da protivničke snage iznemognu u vlastitoj zbrci i same mu donesu na pladnju pobjedu. Tako je postupao i u vanjskoj i u unutarnjoj politici. Nije postavljao točno određene zahtjeve, već je objavio da je nezadovoljan, a onda čekao da mu ustupci sami padnu u krilo, samo je opet pružao ruku za još. Razvoj događaja mu je nametao njegovu omiljenu taktiku-čekanje, a samo je povremeno podbadao profesionalce iz Ministarstva vanjskih poslova na akciju, na smionu inicijativu kojom se situacija dovodi do kritične točke. Upravo se takav obrazac prvi put pokazao kod problema naoružanja, misli Taylor, kad je očiti put da se zaustavi Njemačka koja želi stvoriti veliku vojnu silu, bio intervencija i silom sprečavanje Njemačke da se naoruža. Britanci i Talijani nisu bili suglasni s tim postupkom, jer kao prvo SAD ne bi sudjelovale u intervenciji, a javnost je u Britaniji i SAD bila protiv toga. Francuzi su pak bili odlučni samo ako su imali uz sebe Britance, a po Tayloru, da su bili pošteni, dodali bi da ni oni nemaju snaga sposobnih za intervenciju. Druga je alternativa bila da se ništa ne poduzme, ali su to saveznici odbili kao neprihvatljivo i nerazumno. Francuzi su uporno ostajali na svome da će pristati na ravnopravnost u naoružanju s Njemačkom jedino ako dobiju čvrste garancije Britanije poduprte štabnim dogovorima i povećanjem britanske vojske. Britanci su to odbili, misleći da će ravnopravnost u naoružanju zadovoljiti Nijemce i neće biti potrebne garancije. Britanci su, po Tayloru, tražili od Francuza da se odreknu superiornosti koju su oni zamišljali stvarnom, a nudio im se samo izgled da bi se nešto neodređeno moglo poduzeti ako bi se Nijemci nedolično ponijeli. Francuzi nisu time mogli biti zadovoljni, te su izjavili da će pristati na ravnopravnost Njemačke jedino ako ona

ostane razoružana u još jednom "pokusnom" razdoblju od 4 godine, a to je, misli Taylor, Hitleru došlo kao naručeno, jer je znao da je Francuska sama, a da su Englezi i Talijani naklonjeni njemačkom stajalištu. Stoga je Njemačka 14. X. napustila Konferenciju o razoružanju, a tjedan dana kasnije istupila iz Lige naroda, a da protiv nje nisu poduzete odgovarajuće mjere (97-103). Ovim je događajem, po Taylorovoj procjeni, preostao jedino povratak tradicionalnim instrumentima diplomacije. Od trenutka pojave Hitlera svi su počeli stidljivo prilaziti natrag k tom putu, a prvi je bio Mussolini. Predložio je pakt četiri sile - Njemačke, Francuske, Velike Britanije i Italije - koje bi tvorile svojevrsni "direktorij", koji bi diktirao političke uvjete manjim državama i proveo reviziju na miran način. Englezi su, ističe Taylor, bili oduševljeni ovim prijedlogom (103-104).

Navedeni primjeri metode Hitlerova postupanja u politici koje je iznio Taylor mogu se prihvatiti samo ako prihvatimo i Taylorovo mišljenje da Hitler nije bio tvorac određenog sustava, kojim se od početka smišljeno priprema veliki rat koji će uništiti postojeću civilizaciju i postati gospodar svijeta, jer su državnici previše zaokupljeni događajima i zbivanjima da bi mogli slijediti neki unaprijed određeni plan. Oni naprave korak, a onda im iz njega proizlazi slijedeći. Sustave stvaraju povjesničari, a sustavi pripisani Hitleru zapravo su sustavi koje su stvorili autori kao što su Hugh Trevor-Roper, Elisabeth Wiskemann ili Allan Bullock, koji su pisali o Hitleru kao o političaru koji je unaprijed precizno odredio kada će napraviti koji korak. Hitlerovi ciljevi bili su revizija njemačkih granica i pretvaranje Njemačke u dominantnu europsku silu, tvrdi Taylor, uz stvaranje većeg broja satelitskih zemalja, a ne otkidanje komadića njihova teritorija. Poljska je trebala biti njemački saveznik, ali je cijena za to bilo pitanje Danziga i koridora. Pakt o nenapadanju iz 1934. godine između Poljske i Njemačke, tvrdi Taylor, značio je odvajaje Poljaka od Francuske, što je Hitler i želio, a Poljska je mogla balansirati između SSSR-a i Njemačke.

U tom kontekstu Taylor se osvrnuo i na pitanje "životnog prostora", o čemu je govorio Hitler, i zaključio da nije bilo ekonomskih razloga za širenje na istok. Njemačka je imala optimalan broj pučanstva, monopol na trgovinu s jugoistočnom Europom, a nedostatak sirovina na domaćem tržištu mogla je nadoknaditi novim izumima, npr. proizvodnjom sintetičke nafte. Taylor je zaključio da je Hitlerova ratna politika stvorila zahtjev za životnim prostorom, jer ni Hitlera ni Mussolinija nisu vodili ekonomski motivi, već su poput većine državnika bili željni uspjeha, samo što su im apetiti bili veći nego kod drugih, a sredstva bezobzirnija. Kao primjer ovog mišljenja autor je naveo Ukrajinu, gdje je Hitler koristio i istrebljivanje pučanstva i ekonomsko izrabljivanje, ali bez ikakvih značajnih gospodarskih rezultata. Stoga je Taylor zaključio da se posljedice fašizma očituju u javnom moralu a ne u gospodarstvu. Fašizam je trajno izopačio duh međunarodnih odnosa jer su se Hitler i Mussolini hvalili time što ne priznaju ustaljena mjerila, pa su davali obećanja koja nisu održavali. Državnici drugih zemalja nisu mogli pronaći odgovor na to, a htjeli su naći rješenje koje bi bilo privlačno i Hitleru i Mussoliniju za

iskrene međusobne odnose. Taylor je ukazao da su se državnici zapadne Europe kretali u moralnoj i intelektualnoj magli-čas prevareni od diktatora, čas varajući sami sebe, a često varajući vlastitu javnost (136-138).

III.

Na temelju spomenutih Taylorovih misli u njegovu se djelu o uzrocima II. svjetskog rata objašnjava i čitav tijek događaja koji su obilježili razdoblje europske povijesti od 1936. godine pa do napada na Poljsku 1939. godine. Taylor je upozorio na suprotne interese koje su između 1936. i 1938. godine imali Hitler i Mussolini: dok je Mussolini želio sačuvati protektorat nad Austrijom i Madžarskom i proširiti talijansko prvenstvo na Sredozemlju na račun Francuske, Hitler je namjeravao od Njemačke napraviti vodeću europsku silu kojoj bi Italija u najboljem slučaju bila mlađi suradnik. Po Taylorovu mišljenju ni jedan od njih dvojice nije htio podupirati ambicije drugoga, već je htio iskoristiti spor drugoga sa zapadnim zemljama da bi izvukao ustupke. Kako bi se izbjegle moguće svađe između Hitlera i Mussolinija, misli Taylor, obojica su isticala moderan i kreativan duh svojih dviju država kojim su one nadvisile dekadentne demokracije, što je u stvari, po Tayloru, bila Osovina Rim - Berlin iz studenoga 1936. godine. Neslaganje kasnijih istomišljenika u ratu, Japana i Njemačke, Taylor je uočio već u to vrijeme, napominjući da je Hitler htio gurnuti Japan u rat protiv SSSR-a i Engleske, a da sam ne žrtvuje veze s Kinom, čiju su vojsku organizirali njemački generali. Japan opet nije htio prisutnost Njemačke na Dalekom istoku, pa su i jedni i drugi nastojali, tvrdi Taylor, izazvati sukob iz kojega će izvući korist. Rješenje ovih suprotnosti pronašao je von Ribbentrop, misli Taylor, a to je bio Antikominternski pakt, koji zapravo nije obvezao ni jednu stranu na akciju. Bio je uperen protiv komunizma, ali nije izričito spominjao SSSR, iako je izazvao zabrinutost u Moskvi zbog mogućeg rata na Dalekom istoku. Antikominternski pakt i Osovina Rim-Berlin djelovali su na zapadne zemlje pa su odlučile prihvatiti SSSR u Ligu naroda, ali su nastojale u borbi između fašizma i komunizma biti ili neutralne, ili čak na strani fašizma, govori Taylor, jer iako su se bojale Hitlera kao vođe jake i agresivne Njemačke, pozdravljale su ga kao zaštitnika europske civilizacije od komunizma.

Taylor je ukazao i na problem španjolskog građanskog rata, koji je u svim dosadašnjim predstavljanjima događaja koji su doveli do izbijanja II. svjetskog rata služio kao dokaz precizno isplaniranog nacrta za osvajanje Europe koji su, navodno, provodili Hitler i Mussolini. No, Taylorovo je mišljenje da je u španjolskom građanskom ratu određeni interes mogao imati samo Mussolini, koji je želio diskreditirati demokraciju, te se nadao da će dobiti pravo koristiti španjolske sredozemne luke kako bi zaprijetio Francuskoj. Hitler je dao samo skromniju pomoć, a glavni mu je cilj bio produbljivanje jaza između Italije i Francuske. Njemački su piloti samo koristili Španjolsku kao poligon za provjeravanje zračnih snaga. U stvari su se Mussolini i Hitler držali kao Velika Britanija i Francuska u slučaju

Etiopije, zaključio je Taylor, a ishod španjolskog građanskog rata odlučila je nikakva politika Velike Britanije i Francuske, koje su odbile pružiti pomoć republikancima. Velika je Britanija utjecala na Francusku da ne interveniraju zbog želje da se izbjegne novo žarište sukoba u Europi, a simpatiziranje sa fašistima, ako ga je bilo, dolazilo je na drugo mjesto, napomenuo je Taylor (152-154). Iako je Španjolska dominirala kao tema u međunarodnim odnosima, pitanje fašizma ili demokracije nije bilo u središtu unutarnjih španjolskih odnosa, jer su pobunjenici koje je vodio Franco mislili prvo na Španjolsku, a sam Franco nije imao namjeru vezati državu uz bilo koga ili čiju ideju. Izražavao je verbalno ideološku solidarnost s Hitlerom i Mussolinijem, no niti su Britanci morali brinuti za Gibraltar, u Čehoslovačkoj je krizi Franco objavio neutralnost, a neutralnost se održala i tijekom drugog svjetskog rata. Ovakav ishod španjolskog građanskog rata iznenadio je mnoge, jer je sam rat imao veliki utjecaj u međunarodnoj politici dok se vodio. Njime su postignute dvije stvari: Prestalo se razmišljati kako bi se zaustavilo Hitlera, a zabijen je klin između Velike Britanije i SSSR-a. Istovremeno su britanski državnici, ukazuje Taylor, nastojali steći naklonost kod Mussolinija kako bi ga naveli da obuzda Hitlera (156-157).

Taylor je razdoblje od okupiranja Porajnja pa do anektiranja Austrije označio razdjelnicom između dva svjetska rata. Anektiranjem Austrije počelo je predraće u kojem su do izražaja došli diplomatski potezi Velike Britanije i Francuske koji su omogućili sve Hitlerove uspjehe do 1940. godine. Taylor je odbacio uvriježeno mišljenje da se iz tzv. "Hossbachova memoranduma", zapisnika sa sjednice od 5. XI. 1937., na kojoj je Hitler iznio planove njemačke politike, mogu izvući dalekosežni zaključci o planskom osvajanju Europe u točno određenim okvirima i po precizno određenom planu. Za Taylora je to mit, a argumente je dobio analizirajući sam memorandum, prema kojemu je Hitler planirao primjenu sile tek 1943-1945., što je bila prva mogućnost. Prema drugoj, ako bi izbio građanski rat u Francuskoj, moguća bi bila akcija protiv Češke, a treća je mogućnost pretpostavljala rat Francuske protiv Italije, što bi Njemačka iskoristila da istovremeno uništi i Češku i Austriju. Hitlerovo je izlaganje bilo velikim dijelom maštanje, bez veze sa stvarnošću. Taj sastanak s vodećim ljudima države, misli Taylor, bio je manevar na domaćem planu, jer je Hitler nastojao skršiti otpor ministra financija Schachta daljem širenju naoružanja, pa je Hitler nastojao parirati Schachtu drugim argumentima. Kako su kasniji politički događaji išli nešto drugačijim putem, Taylor je odbacio tezu da se "Hossbachov memorandum", koji je korišten i na suđenju u Nürnbergu kao dokaz osvajačke politike, može prihvatiti. No, ostvarile su se druge prilike koje su omogućile Hitleru uspjehe do ljeta 1940. godine. Čovjek koji je Hitleru omogućio pobjede, po Tayloru, bio je Neville Chamberlain, koji je nastojao izbjeći rat, a prihvaćao tezu da se nacije mogu zadovoljiti i pretvoriti u miroljubive države ako se udovolji njihovim željama. Taylor je upozorio na mišljenje dominantne skupine u Liberalnoj i Laburističkoj stranci Velike Britanije da su njemački zahtjevi opravdani, ali im se ne smije udovoljiti dok je Hitler na vlasti.

Među političarima zapadne Europe, navodi Taylor, nije bilo većeg otpora širenju njemačkog utjecaja u srednjoj Europi, te da su engleski krugovi razumjeli težnje jačeg povezivanja Austrije i Njemačke. No, Taylorovo je mišljenje da je presudni korak prema aneksiji napravio kancelar Schuschnig, koji je suviše računao na Mussolinijeve garancije Austriji i bio žrtva uvjerenja da se savjest Europe može pokrenuti u akciju ako se raskrinkaju nacionalistički nemiri i javno prokažu spletke, dok Hitler nije znao o nacističkim planovima u Austriji. Schuschnigov posjet Hitleru 12. II., prema Tayloru, značio je samo korak dalje prema "evolutivnom" rješenju jer je Austrija jače vezana uz Njemačku, a europske zemlje nisu bile spremne boriti se za austrijsku slobodu. Posljednji Schuschnigov pokušaj očuvanja austrijske slobode, navodi Taylor, raspisivanje plebiscita, Mussolini je označio pogreškom, dok su Englezi odbili preuzeti odgovornost davanja savjeta koji bi Austriju mogli dovesti u nepriliku. Francuska je politička scena u to vrijeme bila okrenuta domaćim problemima te se čekalo upute iz Londona, koje nisu došle. Hitler se jedino bojao reakcije Mussolinija, koji je izjavio da ga Austrija ne zanima, na što mu je Hitler obećao da će u znak zahvalnosti uvijek biti uz njega, makar ratovao s cijelim svijetom, što se i obistinilo, navodi Taylor. Isto je tako ukazao da je njemačka vojska bila oduševljeno primljena u Austriji i da je najveći broj ljudi glasovao za Anschluss. Uvjerenje da je Hitler planirano i namjerno osvojio Austriju Taylor odbija na temelju navedenih činjenica kao mit, jer je lavinu događaja pokrenuo kancelar Schusschnigg, pokušavajući spriječiti neizbježno povezivanje Njemačke i Austrije, koje bi bilo provedeno prije ili kasnije evolutivnim načinom. S njemačke strane nije bilo ni vojnih ni diplomatskih priprema za plansko pripajanje Austrije, već je sve improvizirano u nekoliko dana, zaključio je Taylor, ali je Hitler prvi put tu izgubio moralnu prednost oštećenika i pretvorio se u javnosti u osvajača. Uspjeh u Austriji, koji nije tako lako očekivao, pretvorio ga je u bezobzirnijeg i samouvjerenijeg političara, spremnog da silom forsira pregovore (180-184).

I na primjeru događaja oko Čehoslovačke Taylor je pronašao argumente da su presudnu ulogu u osvajanju te zemlje odigrali potezi francuske i britanske diplomacije. Čehoslovačka je smetala Hitleru, a od savezničke je Francuske bila odijeljena Njemačkom. Dodatne poteškoće stvarao je višenacionalni sastav te zemlje, čiji je predsjednik Beneš izbjegavao bilo kakav povod za rat zbog straha da Česi ne pretrpe poraz kakav su pretrpjeli 1620. na Bijeloj gori, nadajući se da će Česi moći preživjeti u slučaju većeg rata, što se, navodi Taylor, u stvari i dogodilo. No, problem je ležao u činjenici da su i Hitler i Beneš, kao i čitava europska javnost, precjenjivali moralnu i materijalnu slabost sila koje su vodile Ligu naroda, prvenstveno Francuske. Beneš je računao da će i Francuzi i Englezi priteći Češkoj u pomoć u slučaju krize, što je bila pogrešna procjena. Taylor je naveo da ni engleski ni francuski politički krugovi nisu imali rješenje za pomoć Čehoslovačkoj, što su jasno i rekli na međusobnim susretima, a željeli su spriječiti krizu kako bi izbjegli strahotu izbora između rata i poniženja (189-190). Cilj Britanaca i Francuza bio je da Čehe natjeraju na ustupke, a ne da obuzdaju Nijemce, što je Taylor oslikao

izjavom jednog britanskog višeg diplomata da Britanija podržava Njemačku u slučaju Sudeta, iako su Francuzi zastupali Čehe (197). To mišljenje potvrdila su i izvješća britanskih predstavnika iz Praga i Berlina Foreign Officeu, prema kojima je Čehoslovačka morala postati Njemačka satelitska država, odreći se postojećih savezništava, a Sudeti bi morali dobiti autonomiju ili se čak priključiti Njemačkoj. U izvješćima je stajalo da bi britanska vlada Čehe mogla prisiliti na takvu politiku (201-202).

Slijed događaja koji su pokrenuli Hitlerovu akciju protiv Čehoslovačke potaknuo je, po Tayloru, predsjednik Beneš, koji je 20. V. 1938. pokrenuo mobilizaciju, dok je češka vlada objavila da ih Hitler želi napasti. Poslije rata u njemačkim dokumentima nije nađena potvrda da su Nijemci spremali napad, upozorava Taylor, već je jedini rezultat mobilizacije bila panika od mogućeg rata kod Engleza i Francuza, a Hitler je tek tad donio odluku o razbijanju Čehoslovačke u bliskoj budućnosti. Engleski i francuski političari odlučili su prisiliti Beneša na ustupke Hitleru da se izbjegne rat, naveo je Taylor, a nakon neuspješnog ustanka sudetskih Nijemaca, koji Hitler uopće nije iskoristio kao motiv za napad, kolaps se dogodio u Parizu, a ne u Pragu, jer je francuska vlada izbjegavala donošenje odluka do zadnjeg trena. Daladier je na kraju prepustio odluku Chamberlainu, koji je, istaknuo je Taylor, u posjet Hitleru otišao naoružan samo negativnim mišljenjem o Versajskom sporazumu i uvjerenjem da će Hitler postati miroljubiv ako se udovolji njegovim zahtjevima. Umjesto da se Čehe spasi od raspada, zaključio je Taylor, od njih se tražilo da ustupe teritorij koji čvrsto drže kako bi Francuska mogla izbjeći rat. (211) Predsjednik Beneš se našao pred prijetnjom da će, ako ne pristane na Hitlerove zahtjeve, na njega i vladu pasti odgovornost za izbijanje rata, a raskinuti će se anglo-francuska solidarnost, pa Francuska neće sama moći intervenirati. (215) Svo to vrijeme Hitler je čekao da se Čehoslovačka sama raspadne, jer su njen teritorij željele i Poljska i Madžarska, misli Taylor, dok su Rusi namjeravali, ako Poljska posegne za teritorijem koji je željela uzeti Čehoslovačkoj, napasti Poljsku da vrate teritorij koji su im Poljaci oduzeli 1921. godine. No, mišljenje je britanske vlade bilo protiv intervencije u slučaju njemačkog napada na Čehoslovačku, jer to ne bi Česima znatnije pomoglo, što su prihvaćali kao argument i Francuzi. Taylor je zaključio da su i Česi i Rusi bili isključeni sa sastanka u Münchenu, dok sam Hitler nije ni postavljao neke zahtjeve, već je milostivo primio ono što su mu drugi nudili. Čehoslovačke predstavnike nitko nije ni pitao za mišljenje, ali je, po Tayloru, Beneš mogao na kraju rata sa zadovoljstvom zaključiti da su Česi bili pošteđeni strahota rata te da Prag nije bio toliko uništen kao druge srednjoeuropske metropole. (223) Što se tiče Francuza, Taylor je iznio mišljenje da su Münchenskim sporazumom oni zapravo popustili pred stvarnošću-odrekli se položaja najvažnije europske sile što su ga naoko zauzimali još od 1919., a koji je bio samo umjetna tvorevina, jer su sve vrijeme mislili da su prednosti stečene 1919. lovorike na kojima se mogu izležavati, a ne da ih moraju braniti. Britanci su za razliku od Francuza uključili i moral u politiku, napominje Taylor, a britanska je politika prema

Čehoslovačkoj potekla iz uvjerenja da Njemačka ima pravo na sudetskonjemački teritorij na temelju nacionalnog načela, pa je od Čeha i tražen teritorijalni ustupak da ne bi došlo do rata. Münhenski sporazum predstavljao je trijumf britanske politike koja je bila usmjerena upravo na taj cilj, istaknuo je Taylor, i trijumf onih političkih krugova u britanskom mnijenju koji su se zalagali za ravnopravnost među narodima te su 1919. osuđivali odluke iz Versaillesa. (227-228). Chamberlain je, po Tayloru, vještinom i upornošću naveo najprije Francuze, a zatim Čehe da slijede liniju moralnoga prava.

Poslije Čehoslovačke, prema uvriježenu mišljenju, mnogi su govorili i slijedećem Hitlerovom potezu, no Taylor ističe da on nije planirao kao slijedeći korak invaziju Poljske. Odnosi s Njemačkom jesu bili zamršeni, ali je Hitler planirao da bi se suradnja s Poljskom popravila ako ona vrati Danzig Njemačkoj i dozvoli povezivanje Istočne Pruske koridorom s Njemačkom. Problem Danziga nije bio velik stoga što je Poljska gradila luku Gdynia, a zapadni su političari u to vrijeme nagađali da će Njemačka i Poljska zajednički surađivati u osvajanju Ukrajine. Poljski predsjednik Beck uopće nije krio aspiracije prema Ukrajini pred von Ribbentropom u Varšavi, ističe Taylor (233-236). No, pred Hitlerovim zahtjevima Poljaci nisu namjeravali popustiti kao Česi, držeći se neovisnom velesilom, napomenuo je Taylor, zaboravljajući kako su stekli neovisnost 1918. samo zato jer su poražene Rusija i Njemačka. Poljaci u Beckovo vrijeme nisu bili spremni izabrati saveznike između Njemačke i Rusije, a samo je Danzig sprečavao suradnju s Hitlerom. Taylor je procijenio da poljski predsjednik Beck nije ni mogao zamisliti kako bi pitanje Danziga moglo izazvati koban rasplet. Istovremeno su zapadni diplomati predviđali da će Hitler pripremiti napad na Nizozemsku ili Švicarsku, ili zračni napad na Englesku, što, prema Tayloru nije imalo nikakve osnove. Iznenađenje se dogodilo u proljeće 1939. godine: Slovaci su nastojali postići ne samo autonomiju, već i slobodu, a Hitler nije mogao dozvoliti da češke trupe upadnu u Slovačku, što su Česi i namjeravali nakon što su u Pragu donijeli naredbu o raspuštanju slovačke vlade. Taylor ističe da Hitler nije mogao dopustiti Česima da vrate svoj stari prestiž oružanom intervencijom u Slovačkoj, pa je samo iskoristio postojanje nacionalnih težnji Slovaka i priznao im državu. Svijet je ove akcije gledao kao dio smišljene kampanje, a u stvari se radilo samo o Hitlerovu reagiranju na iznenadne promjene političkih prilika. Javnost u Britaniji, napomenuo je Taylor, bilo je revoltirano stoga što je sve ono što je u Njemačkoj postojalo-tajna policija, SS i logori-prenio Hitler u Češku, pa je njegov zločin bio u tome da je ponašanje kod kuće prenio i na okupirana područja, a ne način vođenja vanjske politike.(242.) No, javnost je ovaj put reagirala oštrije, iako za to nije bilo razloga, misli Taylor, jer je Hitler samo iskoristio slabosti zapadnih zemalja i unutrašnju krizu u Čeho-Slovačkoj. Ipak je javnost počela mijenjati mišljenje i govoriti o točno određenom planu osvajanja koji je Hitler postavio, što je utjecalo i na držanje vlade, pa je Chamberlain dao nekoliko izjava o mogućem otporu Hitleru. To, međutim, nije spriječilo Englesku banku da Nijemcima isporuči češko zlato vrijedno 6 milijuna funti, napomenuo je

Taylor, a politika se nastavila voditi istim načinom-razgovorima s Hitlerom. U samoj su Engleskoj u javnosti prvo mjesto dobili oni koji su od samog početka govorili protiv Hitlera i politike popuštanja, što je prisililo i Chamberlaina da u javnosti istupi oštrijim izjavama, no većih reakcija na okupaciju Češke nije bilo.

Slijedeći događaj koji je samo u javnosti pojačao uvjerenje da se Hitlerova osvajanja provode po precizno napravljenu planu bilo je pripojenje grada Memela Istočnoj Pruskoj, koje je, po Tayloru, uslijedilo po želji pučanstva tog grada, pretežno njemačkog, nakon okupacije Češke. Memel je pripadao Litvi po odlukama iz Versaillesa, no Taylor negira da je pripojenje Memela Hitler isplanirao, jer o tome u njemačkim dokumentima nema dokaza. Pripojenje je bila posljedica spontane želje pučanstva, a jedina svrha koju bi pripojenje imalo bila bi moguća zamjena za Danzig, misli Taylor. Ujedno je napomenuo da je Hitlerov cilj bio savez s Poljskom, a preduvjet koji bi to omogućio bilo bi vraćanje Danziga Reichu, nakon čega bi se sklopio pakt o nenapadanju na 25 godina i vodila zajednička politika prema Ukrajini. Poljski predsjednik Beck mogao je izbjegavati neugodnu njemačku ponudu savezništva dokle god je Danzig bio predmet spora, a time je mislio sačuvati i neovisnost Poljske. Savez Britanaca i Poljaka za Becka je, po Taylorovoj procjeni, značio ojačanje položaja u cjenkanju oko Danziga, a Britanci, koji su dali garanciju Poljskoj da će im priteći u pomoć u slučaju rata, zajedno sa Francuzima, sad su se obvezali na otpor i nisu se mogli nečasno okaljati pred svijetom i vlastitim narodom kao što je to bilo u vezi s Čehoslovačkom. Sam se Hitler nadao da će zapadne sile postupiti u vezi sa Danzigom isto kao i u vrijeme događaja oko Čehoslovačke, ali je Francuzima i Englezima bilo jasno da Poljaci neće popustiti bez borbe. Europska je diplomacija, ocijenio je Taylor, mislila da patnje Danziga treba ignorirati u nadi da će i ostali to učiniti (293-296). Slaba nada bio je pokušaj da bi se Hitlera zaplašilo SSSR-om, s kojim su ustvari tek počeli pregovori. No, Englezi i Francuzi nisu mogli odgovoriti na ruski zahtjev može li njihova vojska proći sjevernom Poljskom i rumunjskim teritorijem da bi došla u kontakt s njemačkom vojskom u mogućem sukobu, jer su namjeravali prodrijeti u Njemačku oklopnim kolonama u slučaju sukoba. Poljski predsjednik Beck odbio je mogućnost prolaza ruskih jedinica jer bi to bila nova podjela Poljske. U diplomatsko su pregovaranje ušli i Nijemci, ukazuje Taylor, i gotovo istovremeno su pregovarali s Rusima. Cilj ovog manevra, misli Taylor, bilo je sporazumom sa Sovjetima "slomiti živce" zapadnim zemljama, a onda uz suradnju tih istih zemalja prisiliti Poljake na ustupke. Kad je ugovor između Njemačke i SSSR-a potpisan, a sadržavao je tajnu klauzulu kojom se Njemačka odrekla interesa za baltičke zemlje i istočne dijelove Poljske gdje je bilo Ukrajinaca i Bjelorusa, bilo je poništeno rješenje iz Brest-Litovska, ali s pristankom Njemačke umjesto uz podršku zapadnih sila. Taylor odbacuje mišljenje da je to bio ugovor o podjeli Poljske, iznoseći misao da je pravi ugovor o podjeli bio u Münchenu: Britanci i Francuzi diktirali su Česima podjelu. Sovjetska vlada, međutim, nije poduzela sličnu akciju prema Poljskoj, već je samo obećala da će ostati neutralna, što su Poljaci i tražili.

Zapad je bio ogorčen rusko-njemačkim savezom, no Taylor naglašava da je gorčina zapada bila pomiješana s bijesom što ispovijedanje komunizma nije bilo ništa iskrenije od njihova vlastita ispovijedanja demokracije (308). Daljnja zbivanja i političke odluke u vezi sa Danzigom bili su uvjetovani upravo rusko-njemačkim sporazumom, misli Taylor, a tek tada je Hitler odlučio vojnim putem riješiti pitanje Danziga te predvidio napad na Poljsku 26. VIII. 1939. Britanci su i ovaj put pokušali diplomacijom naći rješenje, dok su Francuzi odustali od aktivnog djelovanja. Britanci su ponudili rješenje da pučanstvo Danziga samo odluči kome bi pripalo, s tim da će Hitler priznati poljske privredne interese. Velika Britanija potpisala je savez s Poljskom koji se odnosio i na pitanje Danziga, no problem je bio kako natjerati obje strane na pregovore, jer su u Britaniji bile takve prilike u javnom mnijenju da vlada nije mogla otvoreno diktirati uvjete Poljskoj, kao što je to učinila s Čehoslovačkom, napominje Taylor, a nije smjela dozvoliti Hitleru da on diktira uvjete. Hitler se nadao da će kao i u slučaju Austrije i Češke i kod pitanja Poljske diplomatskim sredstvima izvući ustupke, pa je odgodio planirani napad 26. VIII. i pokušao pregovorima postići cilj. No, kako Poljaci nisu popuštali, nije mogao dugo čekati i 29. VIII. ponudio je izravne pregovore s Poljskom ako drugi dan u Berlin dođe poljski oponumoćenik. Dva dana kasnije, 31. VIII. poljski predstavnik Lipski došao je u Berlin, ali kako je došao u svojstvu ambasadora, a ne kao opunomoćenik koji bi pregovarao o Danzigu, Hitelr nije još jednom mogao odgoditi napad, zaključio je Taylor, pa je 1. XI. 1939. započeo napad na Poljsku, čime je počeo rat. Britanski primjer Chamberlain i u tim je trenucima pokušao naći kompromisno rješenje, a britanska i francuska vlada u početku su samo upozorile Hitlera da bi moglo doći do objave rata, ali su još postojale nade da ako nagovore Hitlera da povuče vojsku dođe do novih pregovora, navodi Taylor. No, pod pritiskom parlamenta i javnosti Chamberlain je bio prisiljen Njemačkoj uputiti ultimatum, nakon čega su to morali učiniti i Francuzi.

Završavajući djelo o uzrocima drugog svjetskog rata, Taylor je napomenuo da su Britanija i Njemačka zapravo zaratile zbog onog dijela versajskog ugovora o miru koji su obje držale već odavno najmanje opravdanim-pitanjem Njemačke i Austrije, Sudetima i pitanjem Nijemaca u Danzigu. Britansku politiku miješanja pomirljivosti i čvrstine Taylor je ocijenio neuspješnom, jer je Hitler bio u pravu kad je očekivao da Francuzi i Englezi neće htjeti rat, no pogriješio je pretpostavljajući da će rat do kraja izbjegavati. Borba u Europi koja je počela 1918. kad je njemačka delegacija kapitulirala pred maršalom Fochom zaključila se 1940. godine na istom mjestu pred Hitlerom, istaknuo je Taylor. U Europi je stvoren novi poredak kojim je gospodarila Njemačka. Britanski je narod sam odlučio prkositi Hitleru, ali nije imao snage da razgradi Hitlerovo djelo. Sam mu je Hitler pomogao zarativši 1941. godine sa SSSR i SAD, dvjema silama koje su samo tražile da ih ostali svijet pusti na miru. Time je Hitler prekinuo izoliranje Europe od ostalog svijeta, na čemu se i temeljio njegov uspjeh zaključio je Taylor, te je nastao pravi svjetski rat. U njegovoj sjeni svijet živi i danas.

Tomislav MARETIĆ

Latice na vodi

(slapovni pjesmotok)

Škripa kočnica. Silaze s vlaka... svatko u svojem smjeru.
Zaobilazi lokvu s prtljagom u rukama.
Razilaze se latice usred mlake - proljetno sunce.
Nad prljavim snijegom slabašna visibaba.
Planinareći prema vrhu sve bjelji, sve ljepši snijeg.
Planinarski dom još u zimi iznad proljeća.
Perem bakandže na izvoru: blato se slabo otkida.
Trag stopala u šljunku polako iščezava.
Pijesak sipi među prstima, natrag k svojem moru.
Jedro nasred pučine, sada u drugom smjeru.
Dok pere rublje misli na svojeg dragog, negdje daleko.
U staroj krčmi mornar nalijeva još rakije.
Porigotina, al uz zid, ipak zbori o diskreciji.
Stane lepeza na tren sakriv' sadržaj šapta.
Šetajući korzom amo-tamo gledaju tuđu odjeću.
Do ruba mola. Dalje prestaju svi tračevi.
Bijelim jedrom na pučini uhvaćen brzi maestral.
Čist stolnjak na užetu sanjari crno vino.
Pokraj šarene livade kovitla se jesensko lišće.
Iz daleka lepršа na vjetru topolin list.
Nekakvo pismo! Nestrpljivi su prsti dok ga otvaraju.
Sadržaj ćemo (he, he), zadržati za sebe.
"Ti si za mene baš otvorena knjiga!" - pa pocrveni.
Kroz rešetke pavijan se svađa s čimpanzom.
Dječak drhtavom rukom pruža kokice malenoj srni.
Trag jelena u blatu. Treperi brsnati lug.
Moderna glazba. Orkestar pun šumova nadglasava rog.
Žena se još ne vraća. Muž se češka po glavi.
Novčić se vrti, ispruženi dlan čeka sudbu... iz zraka.
Ni pismo niti glava, bio je ...čep od pive!
Čaše na šanku, jedna tjera drugu niz pohlepni jednjak.
Spustiv' se niz tobogan opet trči na ljestve.
Proljetna kiša. Svoje snove djeca su ponijela kući.
Sad u kadi kišobran miriše na proljeće.
Tuširajući se toplom vodom motri kišu na cesti.
Nasred vode latice, gle... zaklanjaju sunce.

P. S.
Samoslijedni slapovni (kaskadni) pjesmotok jest zapravo jednoautorska renga. To znači da se uradak ne čita kao jedinstvena pjesma nego kao haikai-niz, što se sekvencijalno nastavlja nadahnjujući se i vežući se po nekom od načela rengovnog lančanja. Između svakog nastavka, to jest retka pjesmotoka postoji neizrečena sveza koju vrijedi pronaći, a koja je važna značajka ovog pjesničkog žanra. Svaki redak predstavlja nastavak (svezu, kariku) kao i predložak za novo nastavljanje, a ujedno je (najčešće) i zaseban haiku, u slogovnom ritmu 5/7/5 ili 7/7.

Ivo BALENTOVIĆ

Petru Grgecu

Mladost mu zakinuta uz grohot bitke i topova.
Iza svake klisure na fronti vreba smrt i kosi...
Život pun zamki. Teškoća, ali i snova.
A čovjeka života rijeka ko triješčicu nosi...

Pa ipak, i pored svega on je bio visok u nizini.
Čovjek pera - poezije i mudra slova.
Jednako tih i skroman dok stoji na visini.
Nije se plašio životnih izazova.

Uspravan. S načelima koja nikad ne donose
obilje na pladnju sreće. Skromnosti poklonik,
u radu za narod i vjeru borio se
i gordost sjajem časnim resila mu lik.

Uspravan tijelom i duhom, u sudaru sa zlom
i u tamnici - isti. Savjest mu bješe čista.
U srcu ljubav i molitva za patnički Dom.
Na njega spomen časni zvjezdano blista.

Na obali rijeke Mirne

Jutros rosom preobilno.
Svud dragulji sjaju s trave.
Ptičica se pjevom javlja.
Posvud osmijeh zore plave.
Zbog ljepote preobilne
i Učka se milo smješka.
Gdjegdje blisne lice Mirne.
Obris lika Velog Jože.
Dan protiče. Sunce ispi
sve dragulje s mokre trave.
Netko tužna glasa reče:
dani bježe, život kasa.
A gle, Mirna, svejednako
u spokoju teče, teče...

Dubravka KABIĆ

Nešto o meni:

Mlada ptica,
centimetar pjesme,
plavi pokolopac na gomili stoji.
Komad kruha na stolu,
donijet' ću radost sa sobom,
pokloniti sreću
osvježiti dan.

Nikola BIĆANIĆ

Lipota duše dičije

Najlipše je biti dite
dok te krive vridnosti
ovog svita nisu zavele.
Tada se i dragom Bogu možeš molit
poput čiste duše dičije,
koja mu se često moli
da joj ispuni njezine želje ditinje!...
Tà i Isus je opominjao svoje apostole
da puste dičicu da k Njemu dolaze,
jer je Bog malima otkrio ono što je
sakrio od "umnih" i od filozofije i
jer je dičici naminio Kraljevstvo Božje!...
No teško se uzdići do te nevine i
prave dičije razine,
kad sotona zavodljivim "dobrima"
ovog svita dušu napastuje!...

Rajko GLIBO

Strah od metafore

Bunim se, bunim... snagom tako čudnom
Čudne nemoći svima suvremene
Modeliram zapise i finiram rime
Strah od metafore uporno prati me

Moja duhovnost ljulja se i klati
A materija se kreće samostalno
Permanentnost mijena naš usud prati
Strah od metafore muči nas kristalno

Zvoni usamljeni zov iz vremeplova
Magični prizori izranjaju smjelo
Skupljena snaga hvata glas tog zova

Sve se razara da se novo stvara
Do korijena mi se stići prohtjelo
Riječi se traže za puno godova

Alen MILKOVIĆ

Uslišena žela

Skakuću mehkim ozračjem
Biele iskrice, razigrane,
I svuda lieću
I svuda slieću,
Prhkom vjetrić raznosi ih,
Prhkom tjera na sve strane.

I množtvo sjajnih Mliečnih stazah
Stere se srjed Zagreb Grada,
Studen' je
I zima je,
Sad Šenoin duh uzpravan gleda
Gdje stasa Hrvatska Država mlada.

Mato MARČINKO

Bila jednom jedna crkva

Hrvati i Srbi su dva posve različita naroda (Citati u daljnjemu tekstu su iz knjige: L.V. Südland, Južnoslavensko pitanje, MH, Zagreb 1943.)

30.

S pomoću krivotvorenja povijesti Srbi su u čitavom svijetu stvorili raspoloženje za svoje težnje. "Tako su Srbi, izprva najmanji narod među južnim Slavenima, postali 'velikom slavenskom granom' s pomoću svoje 'narodno-crkvene' 'pobožne prevare' i slavenskih i njemačkih učenjaka, pa je tako rusko-srbsko krivotvorenje poviesti podpuno postiglo svoj cilj, da se naime Srbi prikažu što većima, a katolički Hrvati što manjima. Podpuno je usvojeno motrište Vuka Karadžića, osnivača narodno-političkoga svesrbstva (velikosrbstva). Ne može se Hrvatima sasvim poreći obstojnost, pa se zato barem slabi njihova samostalnost, koliko je to već moguće."

Na zemljovidu francuzkoga povjestnika Henria Thiersa sjeverozapadnim granicama srbskoga Dušanova carstva bijahu označeni Villach, Trst, zatim Istra, morska obala do Preveze, na jugu do zaljeva Volo, zatim morska obala do Galipolja, morski tjesnaci, Crno more do Kilije i zatim Dunav; tu se nalazi i tvrdnja, da se Dušanovo carstvo protezalo do Klagenfurta. "Pa onda se još neko čudi, da Srbi traže za sebe sve južnoslavenske zemlje! Ta oni imaju za to znanstveno uporište, jer je službeno mnienje znanosti, da su Srbi glavni sastavni dio južnoslavenskoga stanovništva i da su Hrvati samo neznatni maleni narod, koji nema pravo na samostalni život. Mora se neizrecivim žrtvama, u moru krvi platiti spoznaja, do koje se moglo doći jednom ili dvjema objektivnim i savjestnim znanstvenim radnjama!"

"Srbi su uviek znali istinu pretvorili u laž, laž u istinu, veliko u maleno, a maleno u veliko, jer im tradicionalnapolitičko-diplomatska nadmoć Bizanta bijaše baštinom. Zato bijahu uporabljeni kao političko oruđe. Godine 1848. poslužili su habsburškoj dinastiji protiv Mađara, a od godine 1878. služili su Mađarima protiv Hrvata. Samo izgleda da se zaboravlja, da je dosele propao svatko, tko se služio srbskom pomoću. Stari Bizant poslužio se njima u borbi protiv Bugara i Hrvata, ali godine 1346. pokušao je Dušan Silni osvojiti sam Bizant. Turci se služahu Srbima od godine 1557. do 1689., a upravo Srbi zadadoše od godine 1804. do godine 1912. smrtni udarac turskoj vladavini u Europi. Neka se samo ne zaboravi, da će biti samo nuždna zakonska posljedica, ako Austro-Ugarska bude morala platiti troškove bizantinske pomoći u razdoblju od godine 1690. do 1914." Pilar-Südland je, kako znamo, imao pravo.

31.

"Promatramo li Hrvate i Srbe u poviesti, vidjet ćemo dva naroda s dva sasvim oprječna lica. Srbi bijahu nekada najmanje od balkansko-slavenskih plemena. Skupina

Srba, koja ionako ne bijaše baš mnogobrojna, ostavila je još jedan svoj dio u solunskom tematu, gdje je propao poput mnogih drugih Slavena na Balkanu. Samo jedan dio Srba dođe u zemlju, koja se kasnije zvaše Rašom. Samo to je prvobitna srbska naselbina, ono pleme, što ga Konstantin Jireček zove 'pravim Srbima'. Što tomu ne spada nije Srbin, kao ni današnji Hrvati i Bugari o kojima velikosrbi gdje god mogu tvrde, da su 'zapravo također Srbi'. To je već bizantinski način mišljenja i gledanja, kada se ne vidi što stvarno obstoji, nego samo ono što je na korist porastu vlastite moći, a u tomu se bizantinski car Konstantin VII. Porfirogenet nimalo ne razlikuje od raznih ruskih pisaca, pa od Vuka Stefanovića Karadžića, Miroslava Spalajkovića, Vladana Đorđevića i kako se već zovu svi ti paladini velikosrbskoga pokreta."

"Raša je pripadala prolazno Hrvatskoj, poviestni izvori ne dopuštaju o tomu nikakve sumnje. Nu vladavina hrvatskoga plemstva bijaše tvrda, a još nepodnošljivija bijaše bugarska vojnička vlada. Srbi se priklоniše Bizantu i služahu mu. U središnjemu položaju i jakoj životnoj snagi srbskih seljaka gorštaka upoznao je Bizant uskoro izvrstnu jurišnu snagu protiv Bugara kao i protiv Hrvata. Zato podpomagahu Bizantinci već veoma rano Srbe u njihovu zadatku, da budu nositelji bizantinskoga crkveno-državnoga i političkoga utjecaja. Srbi tako doskora slomiše moć hrvatske plemenite gospode, steknu bizantskom pomoću Zetu i Duklju, koja se nekada zvaše Crvenom Hrvatskom, pod vlastiti svoj utjecaj."

"Srbi služahu Bizantu, ali bijahu tako gorljivi učenici njegove životne mudrosti i političke metode, da mu veoma rano postadoše neugodni. Pa kada se je Bizant godine 1204. slomio, ugrabiše oni čak i državnu Crkvu, taj kamen mudraca bizantske moći. Nakon toga je brzo sliedio njihov uzpon i po sustavu bezgraničnoga vlastohleplja, htjedoše Srbi, sluge, progutati Bizant, svoga gospodara. Nakon toga služahu Srbi Turcima veoma uspješno, tako uspješno da su Turke progutali. To je razvoj prilika od godine 1400. do 1913. godine. Srbi su služili i Austro-Ugarskoj, te su i nju htjeli pojesti, a to je također i jedan od uzroka prvoga svjetskoga rata. Oni se uviek dadu uporabiti kao sredstvo za navalu i stalno pri tomu nastoje, da po mogućnosti što više prisvoje od onoga, koji navaljuje i od onoga, koji se brani, tako budu onaj treći, koji se smije. Činjenica je, da je do sada svaki gospodar Srba skupo platio njihove usluge."

"Sasvim je drugčija slika Hrvata. Izprva su oni mnogo veći narod, koji iz svoga narodnoga središta naseljuju zemlju sve do Skadarskoga jezera i srbske Morave i vlada nad zatečenim prastanovnicima kao gospodujuća kasta, kao krvna aristokracija. Nu zemljopisna nejedinstvenost pomaže, da se pojavljuju mjestne plemićke vladavine. Središte države razvilo se uskoro u današnjoj sjevernoj Dalmaciji i okolnim krajevima, kao najkulturnijemu području. Unatoč velikoj vojničkoj snazi i vojničkim vrlinama ne bijahu Hrvati nikada napadači i ograničavahu se uviek na obranu. Oni se ujedinjuju u veću državu, ne da bi osvajali, nego da bi se branili. To je proveo Tomislav, pobjednik nad Mađarima i Bugarima. Ali napadači ne bijahu Hrvati nikada. Tu im svjedočbu daju izričito stari ljetopisci, a i poviest nam potvrđuje, da Hrvati nisu nikada išli za osvajanjem!"

Hrvati i Srbi imaju, dakle, posve oprječno lice. "Ta suprotnost potječe iz dvaju sasvim različitih poviestnih razvojâ, koji s obzirom na susjedstvo pokazuju zapravo veoma malo dodirnih točaka. Ta dva razvoja su proizvod sa sobom donesenih raznih sklonosti, družtvovnoga ustroja obaju naroda, zamljopisnoga položaja i time uvjetovanih vanjskih utjacaja, kojemu podlegoše. Srbi zahvaljuju svoje lice pravoslavlju, koje

predstavlja zapravo samo crkvenim utjecajem neizmjerno povećanu i produbljenu nacionalnu sviest, jer su Srbi bili u stanju, da stvore narodnu Crkvu. Što se pak tiče narodnostnoga momenta, dolazi u Srba mnogo više do izražaja balkansko-romanski nomadski element od slavenskoga, element crnih Latina (Latini nigri), koji se pokazuje u šestdeset i četiri posto tamnih tipova u Srba i u licima, koja nalikuju na ptice grabežljivice i u tamnim sievajućim očima. Lice Srba jest lice pravoslavlja, a lice Hrvata je lice katoličanstva, islama i bogumilstva."

Današnje Srbe stvorilo je pravoslavlje. "Pošto su svi pripadnici jedne vjere, oni su iznutra jedinstveni kao malo koji narod i u tom imaju prednost pred Hrvatima, koji su iznutra mnogo nejedinstveniji i zapravo propali, te zaostali za Srbima zbog toga, što su bili razdieljeni u katolički i bogumilski, kasnije muslimanski dio naroda. Budući da pravoslavlje predstavlja također zatvoreni iztočni kulturni sustav, nisu druge kulture, kao na primjer talijanska u Dalmaciji i Njemačka u ostaloj Hrvatskoj, mogle tako snažno djelovati na Srbe kao na Hrvate, koji s njima tamo zajedno prebivaju. Većina od onoga, čime se Srbi hvale kao svojim narodnim osobinama, većim je dijelom odgojni posljedak njihove narodne Crkve. Svoj neizmjerno razvijeni nacionalni osjećaj, svoj katoličkim Hrvatima nadmoćni individualizam, svoju 'neodoljivu snagu asimilacije', svoju nadmoćnu lukavost, neku prirođenu političku nadarenost, nesavladivu težnju za stjecanjem moći i za vladanjem, koja obilježuje čitavu njihovu poviest, sve to zahvaljuju Srbi svojoj vjeri. Moglo bi se gotovo reći: 'Srbstvo je nagon, koji je postao nagonom istočne Crkve za proširivanjem'."

Družtveno tkivo hrvatskoga i srbskoga naroda posve je različito. "Hrvati bijahu vladajući sloj, koji se kao rasno plemstvo znao stoljećima održati. Ako je to plemstvo i jako iztriebljeno, plemićki značaj se ipak narodu neizbrisivo utisnuo. Njegovi tragovi su hrvatska vjernost, hrvatska gostoljubivost, visoko razvijeni smisao za estetiku i ljubav za umjetnost i kazalište, a s druge strane slab smisao za realne strane života. U srbskomu narodnomu značaju ogleda se naprotiv seljačka crta, dakako uz jaki pridodatak bizantinskoga poimanja svieta, praktične filozofije života i nesavladivoga vlastohleplja."

Temeljna razlika između Hrvata i Srba toliko je različita, da su je uočili i drugi pisci - veli Pilar-Südland. "Vidimo dvie sasvim odieljene prošlosti, dva posve razna narodna tipa koji su odatle nastali, različitu narodnost i onda razne političke ciljeve, koji su potekli iz poviesti, vjere i zemljopisnoga položaja. Hrvati su tiekom čitave svoje poviesti pokazali, da se žele priključiti Srednjoj Europi, dok su to Srbi činili samo prolazno i u nuždi. Čim nužda bijaše prošla, oni se smatrahu neodoljivo privučeni Orientu. Hrvati su vjerni svojoj državi po predaji, zbog karakternih osobina i vjerskih obzira, dok Srbi, po riečima njihova govornika Jovana Cvijića: 'ne mogu biti lojalni podanici tuđe uprave', i to jednako iz tradicijsko-političkih i vjerskih motiva."

U Hrvata ima snažan osjećaj vlastite državnosti i nagon za samoodređenjem. Oni hoće biti gospodari u vlastitoj kući. "Narodnostnim pomicanjem u tursko doba, Srbi su došli u posjed velikoga područja, koje je poviestno bezuvjetno hrvatsko, i tamo se srbske težnje za proširivanjem i vladanjem još i nadalje očituju. Sukob između dva oprječna politička ideala tu su neizbježivi, i oba politička cilja stoje neprijateljski jedan prema drugomu. Zaključak: Srbi i Hrvati su dva naroda s izrazitim, sasvim različitim obličjem, koje se ni u kojemu slučaju ne može i ne smije pomiešati."

Na kraju osamnaestoga stoljeća Srbi pisahu mješavinom crkvenoslavenskoga, ruskoga i srbskoga jezika. Srbski povjestnik pop Jovan Rajić napisao je svoje obsežno djelo *Istorija raznih slavenskih narodov, najpače Bulgar, Horvatov i Serbov* još tim jezikom. "Ruski jezik dospio je u tu mješavinu tako, što su Srbi svoje crkvene knjige u osamnaestomu stoljeću dobivali gotovo izključivo iz Rusije, a tamo se crkvenoslavenski jezik mnogo izkvario ruskim jezikom, a u knjigama nalazio se i po koji ruski tekst. Pošto je književnost pisana tim jezikom morala ostati narodu nerazumljiva, podigao je Vuk Stefanović Karadžić na književni jezik onaj narodni govor, kojim se govorilo u zaleđu Dubrovnika."

"Hrvati izabraše svojim književnim jezikom dubrovačko narječje, koje je štokavsko i iekavsko i ima bogatu književnost iz šesnaestoga stoljeća." Štokavštinom je, uzevši u obzir ikavsku štokavštinu te ikavštinom prožetu ijekavsku, govorila većina hrvatskoga naroda. "Tomu nasuprot zanimljivo je ustanoviti, da je Vuk Karadžić književnim jezikom odabrao jezik manjine naroda. U Vuka Karadžića opaža se nastojanje, da izborom zapadnoga štokavsko-iekavskoga narječja prenese srbski utjecaj po mogućnosti što više na zapad. To nas uostalom u njega kao osnivača novovjekoga nacionalističkoga svesrbstva i ne začuđuje."

Birajući književni jezik za Srbe, Vuk Stefanović Karadžić vodio se svesrbskim narodnocrkvenim nakanama. "Od Vuka Karadžića potječe tvrdnja, da su zapravo samo čakavci Hrvati, a možda još donekle i kajkavci, koji su - veli on - već više Slovenci nego Hrvati, ali svi štokavci da su Srbi. Kao temelj za ovu teoriju sadržano je kao u svakomu Bizantincu pa tako i u Vuku Karadžiću nastojanje, da se latina, katolika, učini što manjim, neznatnijim i prezrenijim, kad ga se već ne može sa zemlje odstraniti. Ova tvrdnja Vuka Karadžića služi još i danas kao temelj za tvrdnju, da su Bosna i Hercegovina kao i Slavonija i Dalmacija i s obzirom na jezik, koji se u njima govori, srbske zemlje. Znanstvenici se još uviek ne mogu osloboditi utjecaja bizantinskoga krivotvorenja poviesti, premda je Franc Miklošić u svojoj 'nauci o glasovima' još godine 1879. ustanovio, da katolici štokavskoga govora u Bosni govore hrvatski."

Hrvatske zemlje - uža Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Bosna i Hercegovina - bijahu sve do kraja petnaestoga stoljeća narodnostno jedinstvene hrvatske zemlje. U njima nastaju jake narodnostne promjene tek nakon osmanskoturskoga osvajanja. "U spomenutim hrvatskim zemljama nastao je novi jedan element, koji potjecaše većinom s jugoistočnoga Balkana i bijaše balkansko-romanske rase i grkoiztočne vjere. Pod utjecajem hrvatske sredine i srbske narodne Crkve taj se element poslavenio i jako proširio utjecajem crkvene politike pećke patriaršije, te se konačno tek u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća pretvorio i nacionalno-politički u Srbe pod utjecajem svesrbskoga pokreta."

"Nije bez ironije, da se na temelju putopisa jednoga Rusa, P. A. Tolstoja, dokazalo, da se grkoiztočno pučanstvo u Boki Kotorskoj pojavljuje tek od sedamnaestoga stoljeća i da se autohtoni katolici u tim navodno srbskim krajevima zovu izričito Hrvatima ('nazivajutsja Hervati')."

"Tvrdnja, da je štokavština posebno srbsko narječje, vriedi upravo toliko, koliko i ona, da je pravoslavlje najstarija vjera u Bosni i da su četiri petine stanovničtva Bosne pravoslavni."

33.

Položaj Srba nakon godine 1830. bijaše izvanredno povoljan. "Međunarodna diplomacija stalno ih je pomagala spram Turske, jer se njena vladavina u Europi smatrala nemogućom. Osim toga natjecahu se Rusija i Austro-Ugarska o utjecaj na Balkanu, pa su Srbi vještom politikom uviek mogli imati podporu jedne od tih dviju velevlasti. Ne smije se ni previdjeti, da je položaj Srba nakon godine 1868. postao i u Austriji mnogo povoljnijim, a osobito u Hrvatskoj i Slavoniji nakon Khuena, i da se vlast nakon Kallayeve smrti i u Bosni otvoreno naslanjala na Srbe. U doba aneksije nastala je u tomu malena stanka, ali se kasnije opet s tim u Bosni nastavilo."

Zahvaljujući podpori nekih snaga i političkih činbenika u Austro-Ugarskoj monarhiji, Srbima je uspjelo nakon godine 1860. pridobiti široke grkoiztočne gomile za srbsku narodnu misao. "Tu činjenicu oni nastaje na svaki način prikriti i prikazati, kao da se je netom posrbljeni element odavna nazivao srbskim. Tragično je samo to, što ih je državna vlast u tomu poslu često puta izravno podržavala, kao na primjer u užoj Hrvatskoj i Slavoniji."

"Konačno ne smijemo predvidjeti ni ovaj važni činbenik moći na političkomu području, koji odlučuje položajem u korist Srba, a to je njihova narodna Crkva. Jači, bezobzirniji, vlastohlepniji i duševno pokretniji pojedinac je jaka aktivna stavka u narodnoj politici, a ta svojstva zahvaljuju Srbi izključivo svojoj Crkvi. Srbi to rado svojataju kao svoju nacionalnu zaslugu, kao što uobće rado puštaju, da im Crkva stupa u pozadinu, ali to je već takav bizantinski način. Srbi su postigli zavidne uspjehe, ali samo na području razvoja vlastite moći i u onomu, što u tu svrhu trebaju. Oni nisu nikada stvorili kulturne vrijednosti izvan toga kruga, a ne će ih nikad ni moći stvoriti, jer su sa svojom pripadnošću pod Bizant zauviek osuđeni na bizantinsku kulturnu neplodnost."

Srbi zahvaljuju svojoj Crkvi i u političkomu smislu mnogo više, nego što se obično misli. Posredovanjem Crkve, Srbi su sve do danas preuzeli predaju fine bizantinske poltike i diplomacije, koju vode najrafiniranijim sredstvima. Svaki Srbin je rođeni diplomat i političar, a to svojstvo stječe on već svojim crkvenim odgojem. Odatle i njihovi zamjerni uspjesi na diplomatskom području. Razsadnici te političke vještine su crkvene i školske obćine, u kojima svjetovnjaci sudjeluju u upravi Crkve i stječu prvo svoje školovanje u bizantinskoj političkoj umjetnosti u borbama sa svećenstvom o prevlasti. Tamo oni stječu pouku u političkim smicalicama. Pravoslavni duhovni i crkveni ideali postali su uzorima nacionalnih težnja. Pri tomu treba upozoriti na pećku patriarhiju i na činjenicu, da se misao o novoj srbskoj državi rodila u glavi karlovačkoga metropolita Stratimirovića. Što svakoga promatrača mora zapanjiti, to je neobično brzo širenje političkih misli i novih pogleda među Srbima. To sve širi Crkva, njezino svećenstvo i njezino ustrojstvo. "Budući da crkvena i nacionalna nastojanja idu uviek uzporedno, ima svaka politička misao i svoju vjersku primjesu, pa je zato shvaća i onaj najneškolovaniji i ona ga se prima."

Narod i država u Srba proizvod su njihove narodne Crkve. Ni demokratizam nije naškodio Srbima, jer su oni zadržali svoje crkveno to jest teokratsko vodstvo. Srbske crkvene općine posuđivale su novac uz ne baš nizke kamate. U gospodarenju novcem vježbahu se svi, koji sudjelovahu u upravi crkvenim imutkom. Posljedica je

toga, da srbski trgovci prave veoma rado novčane poslove, koje prečesto prelaze u lihvu.

Pod konac osamnaestoga stoljeća naseliše se u čitavoj Austro-Ugarskoj, a osobito na njenu jugu levantinski trgovci, po narodnosti Grci ili Cincari (Cincari su macedonski i epirski balkanski Romani), po vjeri grkoiztočnjaci. Nu dok oni koji prebivahu u Beču postadoše Nijemcima, na jugu se oni u razdoblju od godine 1860. do 1900. nacionaliziraše skoro izključivo u Srbe. Pa čak i tamo, na primjer u Zagrebu, gdje su živjeli u čistoj hrvatskoj sredini. "To je ona neodoljiva snaga asimilacije u Srba, koja se sastoji u tome, da svatko mora prije ili kasnije postati Srbinom, tko god stupi u srbsku narodnu Crkvu. Nacionaliziranjem tih Levantinaca stekli su Srbi svojoj narodnoj misli ne samo većinom imućne ljude, nego i tradiciju praktično izkušane trgovačke vještine."

Za vladanja bana Khuen-Hederwarya i pod okriljem svoga povlaštenoga položaja u to doba, sagradiše Srbi uzornu gospodarsku organizaciju sa sjedištem u Zagrebu. Osnovaše "Srpsku banku" i družtvo "Privrednik" za posredovanje namještenja u trgovini i veleobrtu (industriji). "Budući da je čitava politika Srba politika osvajanja, dobila je i njihova gospodarska politika osvajački značaj s neprikrivenim ciljevima, da posrbi po mogućnosti sve gospodarske izvore na jugu. Sve položaje, koje su Hrvati napuštali, nastojahu oni popuniti svojim ljudima. Ovu osvajačku nakanu srbske gospodarske politike u hrvatskim zemljama valja imati na pameti, da bi se shvatilo, zašto su protusrbski izgredi u Zagrebu godine 1895., 1902. i 1914. nakon sarajevskoga atentata bili uviek izrazitim biesom upereni protiv srbskih dućana. Gomile su u Zagrebu kao i u Sarajevu osjećale, da je srbski trgovac prvoborac srbskoga osvajačkoga nadiranja i zato su svoj bies izkalile najprije na njemu."

34.

Kada im je u njihovoj povijesti išlo zlo, Srbi su bježali na hrvatsko područje. A kada im je išlo dobro, nastojahu osvojiti hrvatske zemlje. Stjepan Uroš II. Nemanjić protupravno je u svoj kraljevski naslov stavio Hrvatsku i Dalmaciju. "Protuudarac izveli su Hrvati Bosanci: Kralj Stipan Tvrdko I. okruni se godine 1378. kraljem Srba, Bosne i Primorja i uze godine 1390. još i naslov kralja Hrvatske i Dalmacije. Godine 1378. zove se Stipan Tvrdko ponosno: Kralj Srblem, Bosne, Primoria i k tomu. Dvanaest godina kasnije, u jednoj izpravi od 1. kolovoza 1390. naziva se on: Dei Graciae Rascie, Bosne, Dalmatie, Croatie, Maritimeque rex inclitus (Milošću Božjom slavni kralj Raše, Bosne, Dalmacije, Hrvatske i Primorja). Izgleda dakle, da nije stekao dobro izkustvo s grkoiztočnim "Serbli", jer ih izbacuje iz svoga naslova i naziva se samo po zemljopisnom pojmu 'Rascia' (Raša)."

35.

U Srba se nacionalni pokret pojavljuje u izrazitu crkveno-narodnu obliku srbstva, kakva ga vidimo još i danas. "Grkoiztočnjačtvo nije religija onoga svieta, nego je naprotiv religija ovoga svieta. To je posljedica njegovih jakih sveza s državom. Država uobće ne može uporabiti kao pomoćnika Crkvu, koja nema smisla za stvarni život. Glavni je cilj grkoiztočnjačtva, da učini po mogućnosti što većim i jačim sve one

narode i države, koji mu pripadaju i da, obratno, učini što manjim i slabijim sve one, koji bi mogli postati opasnima njemu samomu ili njegovim narodima i državama. To postizava grkoiztočnjačtvo na veoma jednostavan način tako, što naučava svoje vjernike i zapravo ih sili, da ne vide ono što jest, nego samo ono što je grkoiztočnjačtvu koristno. Osim toga je ono svoje vjernike oboružalo jakom sugestivnom snagom, tako da mogu svoje gledanje i svoje shvaćanje nametnuti i nebizantincima. Neka bude spomenuto, da je grkoiztočnjačtvo uviek izvanredno opasno svojim malenim pripadnicima, jer je u skladu sa svojim nastojanjem oko jedinstva, uviek raspoloženo žrtvovati svoje manje članove za probitak većih."

U borbi protiv Mađara godine 1848./49. Srbi su se pridružili Hrvatima. Nu veoma brzo zahtijevahu Srijem za srbsku Vojvodinu, koju je tek trebalo stvoriti na hrvatskomu narodnomu i državnomu području. Time bi Srijem bio izuzet iz hrvatske banske vlasti.

"Ponašanje Srba u Sriemu postalo je Hrvatima sve sumnjivije, pa tako nalazimo u *Pozoru* od 10. ožujka 1863. veoma značajne rieči, 'da Hrvati ne mogu autohtono hrvatsko katoličko stanovničtvo u Sriemu prepustiti za gospodstvom idućoj požudi novo doseljenih Srba'. Da dokaže postojanje te 'za gospodstvom iduće požude', pozivlje se pisac članka na zaključke srbskoga crkvenoga sabora godine 1861., po kojima su samo grkoiztočni Srbi punopravni građani Vojvodine, dok su pripadnici drugih vjera naprotiv samo bezpravne parije. I u članku *Glas iz Slavonije*, koji je izišao u *Pozoru* od 4. ožujka 1863. žali se hrvatski političar Josip Miškatović, da srbski listovi *Vidovdan* i *Srpski dnevnik* tvrde, da su Hrvati kamen smutnje među južnim Slavenima i zaključuje riečima: 'Ali sve žrtve hrvatskoga naroda za volju sloge nisu Srbima dovoljne, jer oni ne će ni slogu ni ljubav, nego smrt hrvatskoga naroda'."

Srbi su se također protivili utjelovljenju Vojne krajine u sklop Kraljevine Hrvatske, da Hrvati ne bi politički ojačali.

U razdoblju od godine 1861. do 1867. nastaju u Hrvatskoj dvije stranke, koje su se na različite načine odnosile prema srbskomu pitanju u hrvatskim zemljama: tako zvana Strossmayerova stranka i Hrvatska stranka prava ili Starčevićeva stranka. "Prva je nastojala oko sporazuma sa Srbima, a druga je propoviedala bezobzirnu borbu protiv Srbstva."

Strossmayer nije, kako se pogrješno misli, utemeljitelj nove hrvatske kulture. "Kulturno značenje Strossmayerovo sastoji se u tomu, što je snažnu kulturnom nastojanju ilirizma stavio na razpolaganje znatna sredstva svoje bogate biskupije. Kulturni kvasac bijaše jedino i izključivo humanistička misao, koja je doniela uspjehe na polju kulture u svezi s nedvojbenim kulturnim darom Hrvata. Strossmayer kao biskup jedne biskupije, u kojoj ne bijaše samo mnogo Srba, nego pod koju podpadoše i čitava kraljevina Srbija, bijaše brzo shvatio koliko je srbsko pitanje vjersko pitanje, zbog nerazdružive povezanosti srbstva s grkoiztočnjačtvom. On je možda također i slutio kakva će se nesreća dogoditi, kada se katolička i grkoiztočna vjera namjere jedna na drugu, te je već od godine 1861. osjećao da se bura približava. Unatoč svomu njemačkomu podrietlu smatrao se on Hrvatom i bijaše jedan od mnogih, koji se osjećahu privučenima ćudorednim i kulturnim sadržajem ilirskoga humanizma. Tim većma je zazirao od borbe, koju je vidio da dolazi. Kao snažna osobnost htio je to izliečiti u svomu korienu, posegnuvši za starom papinskom mišlju o uniji (jedinstvu). Strossmayer je htio privesti sve južne Slavene katolicizmu ili barem grčkoj uniji i time onemogućiti borbu između Hrvata i Srba. Namisao bijaše upravo veličanstvena, ali već unaprijed

osuđena na neuspjeh, morala je doživjeti istu sudbinu, koju je doživjela papinska politika i koju će uviek morati doživjeti."

"Strossmayer je mislio svoju namisao provesti u velikomu stilu. Vjeran svojoj lozinki: 'Sve za vjeru i za domovinu', htio je spojiti narodne i crkvene probitke i pomagati ih ne samo crkvenim nego i svjetovnim sredstvima. On je htio Hrvatsku učiniti duhovnim središtem čitavoga Balkana, osnovao je u Zagrebu Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti, založio se uspješno za osnivanje sveučilišta u Zagrebu, koje je obskrbio obilnim novcem, a da političko ime ne bi nikoga povriedilo, odlučio se za 'jugoslavenstvo', za koje je razvio živu promičbu. Njegova stranka, koja se novačila iz najobrazovanijih krugova Hrvatske, vjerna hrvatskim humanističkim mislima, izbjegavala je borbu sa Srbima i izlazeći im u susret do skrajnih granica, nastojala ih je pridobiti za Strossmayerove misli i za prijateljsku suradnju s Hrvatima. Ta je politika doživjela podpuni slom."

U Strossmayerovoj stranki bijahu zastupana tri pravca: jedni su htjeli (kao na primjer Franjo Rački) da se Srbi i Hrvati obuhvate pod imenom Srbo-Hrvata, drugi su smatrali da su Srbi i Hrvati jedan narod s dva imena, a treći su pak tražili da se primi zajedničko ima "Srbi". Ovo zadnje motrište podpomagala je svom silom većina Srba. Sva tri pravca kao i čitava politika Strossmayerova pomagahu i protiv njegove njegove volje srbstvo, koje je susretljivost Hrvata izkoristilo u svrhu promičbe i za političko i gospodarsko širenje. Radikalne hrvatske stranke uzele su to za povod da napadnu Strossmayera, čije misli, koliko god dobro i plemenito zamišljene, ipak ne bijahu bez opasnosti za Hrvate."

Posve drugim putem no Strossmayer pošao je dr. Ante Starčević. "On je shvatio, da se protiv srbskoga lukavoga i nasilno osvajačkoga pohoda ne može uspjeti humanom diplomatikom i htio je zato čitav hrvatski narod povesti u bezobzirnu borbu protiv navale srbstva. Starčević je pobijao ilirski humanizam i njegova kulturna nastojanja kao nesuvremena i neupotrebiva. Nasuprot velikosrbskomu idealu stavio je Veliku Hrvatsku, htio je čitav narod oduševiti tim idealom, pa najprije pregaziti sve unutrašnje protivnike, a zatim pristupiti ujedinjenju hrvatskih zemalja. Iz činjenice da su balkanski Romani velikim dielom imali udjela u postanku Srbstva, iz činjenice da je ono izprva bilo maleno i da su njime vladali Hrvati, sazdao je on teoriju da Srbi nisu nikada postojali, ali je pri tomu previdio činjenicu da nikada nije bilo države bez snažnoga narodnoga elementa."

36.

Nakon austro-ugarskoga zauzeća Bosne i Hercegovine Srbi se približiše Mađarima. Kada se prema Hrvatima oštrije nastupilo, prijeđoše oni na stranu Khuena Hederwarya i postadoše njegovom glavnom podporom.

"Khuenu bijaše kroz dvadeset godina (1883.-1903.) uspjelo da vlada Hrvatima s pomoću Srba, i samo u tomu razdoblju Hrvati su vidljivo nazadovali.

U Dalmaciji je austrijska vlada podržavala neprirodno državnopravno lebdeće stanje. Protiv neprestanih hrvatskih zahtjeva za utjelovljenje Dalmacije Hrvatskoj austrijska vlada se oslanjala najprije na Talijane a kasnije i na Srbe, koji su time uživali sve prednosti vlasti.

Radikalni Srbin i hrvatomrzac dr. Nikola Stojanović napisao je u kolovozu 1902. u Zagrebačkomu *Srbobranu* niz članaka izpunjenih tolikom mržnjom protiv Hrvata, da je javno mnienje u Hrvatskoj zakipjelo. Ti članci, koji Hrvatima poricahu pravo na obstanak, kao i kasnija brošura istoga pisca, bijahu prožeti mišlju: 'Borba između Hrvata i Srba mora se voditi do konačne propasti naše ili vaše. Jedna strana mora podleći. A da će Hrvati podleći, jamči nam njihova brojčana manjina, zemljopisni položaj, okolnost da posvuda žive izmiešani sa Srbima, a isto tako i tiek obćega razvitka, po kojemu ideja srbstva znači napredak.' On izlaže nadalje, da Hrvati nisu ni pleme ni narod, nego katoličkim klerikalizmom Srbima otuđena i propala stranka, te zaključuje: 'Slom klerikalizma u našemu narodu znači također i konačni kraj hrvatstva'."

Riječkom rezolucijom od 3. listopada 1905., prihvaćenom na prijedlog dr. Ante Trumbića, zatraženo je pravno utjelovljenje Dalmacije Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, "kojima već virtualno (nepojavno) i pravno pripada". Srbi su zaključke Riječke rezolucije prihvatili Zadarskom rezolucijom od 17. listopada 1905., ali pod uvjetom "da se sa strane Hrvata obavezno prizna ravnopravnost srbskoga naroda s Hrvatskim".

Riječkom rezolucijom Hrvati htjedoše postići glavni svoj zahtjev što ga postavljahu od godine 1796., a to je ujedinjenje Dalmacije s ostalom Hrvatskom. Osim toga htjedoše učiniti kraj nesnosnim prilikama u Hrvatskoj. "Budući da su Srbi uviek jedno i drugo sprječavali, stavivši se u službu državne vlasti, nastojahu Hrvati privući Srbe ustupcima. Takav ustupak došao je do izražaja i prihvaćanjem nekadašnje Daničićeve teorije, da su Hrvati i Srbi jedan narod s dva razna imena. Čudno se doimlje ono stalno naglašivanje 'ravnopravnosti', koje se čini sasvim suvišno u narodnomu jedinstvu."

Hrvatsko-srbska koalicija (savez) malo je Hrvatima donesla dobra. "Srbi zadobiše u Hrvatskoj i Slavoniji sve veći utjecaj i ne bijaše im baš mnogo stalo do pomaganja Hrvata, da ojačaju."

"Godine 1903. bijahu Karađorđevići stupili na srbsko priestolje. Oni nisu nipošto tek započeli svesrbski (velikosrbski) pokret. Ali je izvan svake sumnje, da su dali novi polet tomu više od četrdeset godina staru pokretu i da su mu iz dinastičkih i ostalih razloga posvetili posebno zanimanje. Već su tada oni naišli na Spalajkovićevu osnovu, koji je srbsku akciju usredotočio na Bosnu. U glavnome se posvetila pozornost provedbi te osnove. Kad je godine 1905. buknula austrougarska kriza, bijaše ona na srbskoj strani praćena napetom pozornošću i bijaše stvorena odluka, da se izrabi za srbske ciljeve. Srbska vlada bijaše također točno obaviještena o tomu, da su dalmatinski Hrvati počevši od godine 1902. tražili oslon na tamošnje Srbe. To se veoma spretno uporabilo kao polazna točka, pa moramo smatrati da su Srbi razjasnili Hrvatima, kada su tražili povezanost s njima, da su ih spremni pomoći, ako se stave na stranu Mađara. Samo se tako može razjasniti, da se Dalmacija, koja je u golemoj većini mislila starčevićanski, dala pridobiti za motrište izraženo u rezoluciji."

"Hrvati su nastojali pridobiti Srbe, da postignu svoju stogodišnju narodnu želju za utjelovljenjem Dalmacije, ali si pri tomu dadoše nametnuti sve oružje sverbskoga pokreta, koje su u nuždi grčevito prihvatili, te su također pristali da se Bosna i Hercegovina prepuste Srbima i bijahu tako došli pod vlast Srba."

(Nastavlja se)

Milan RADIĆ

Vedrina

Na jedno oko već žmiri dan.
Smiješe se maglice,
love se,
hvataju, iskre i poniru
u plavo svjetlo nebeskoga kandila.

Šuma u zelenu tamburu svira.
Slavlje počinje.
Tisuće se ruku bjelasaju, talasaju,
grle, miluju, rukuju i brate.
Plešu maglice.
Svijaju se plavi bokovi,
nabrekla su stegna,
kose im zvijezde boje.

Sviraju i trave zlatnim gudalima,
breza u bijeloj haljini šeta,
a noć je sve dublja, jedrija i teža.

Kupa se cesta u rijeci vatrometa
i grabi široko nemirnim rukama.
Luduje cesta:
javi se,
skriva,
zapjeva, postane plava,
pa siva,
a onda se propne iznad triju rijeka
crvena, vruća,
upaljena, teška
i tutnji
i grmi
i zvijezde plijeni.

Poskakuje i noć i pjeva tamnim glasom
uspavanku snima ispod crnih krovova.
Vedrina neba noćas dječji obraz ima.

Ivana RADIĆ

Suze i život

Dvije kaplje, dva bisera
pozlaćenih rubova,
Dvije sestrice, dva udesa
i kamena ćelija.

Vraćanja nema, naprijed u život,
još uvijek utjehu imamo
u dvije kaplje pozlaćenih rubova
što ih ko radost primamo.

Procvala grana

Procvala grana lipe
lagano cvjetove njiše,
na modroj svili dana
ljeto riše,
zlato trusi
i opojno sokove siše.
Svi se mirisi grada
u jedan sliše.
Sad ulica svaka
duboko diše.

Ilija PEJIĆ

Na braniku hrvatskoga jezika

Četiri i pol desetljeća časopisa Jezik

I. Kroz Scile i Haribde

U jesen 1996. navršit će se četrdeset i četvrta godina kontinuirana izlaženja *Jezika, časopisa za kulturu hrvatskoga književnoga jezika.* Pokretači i urednici ovog vrijednog, za naše jezikoslovlje i općenito za jezičnu (govorenu i pisanu) kulturu nezaobilaznog periodika bili su Antun Barac, Josip Hamm, Mate Hraste, Ljudevit Jonke, Petar Skok i Sreten Živković, svi već odavna preminuli. Ne treba posebno isticati da je riječ o čuvarima hrvatske jezične baštine, vrsnim poznavateljima naše pisane riječi. O njima najbolje svjedoče njihova djela koja su nam ostavili. Oni su 1950. g. osnovali društvo kojemu osnovna zadaća bijaše proučavanje i promicanje hrvatskog jezika i hrvatske knjige: *Hrvatsko filološko društvo,* a 1952. pokrenuli glasilo društva, što je *Jezik* do danas i ostao.

Čim se list rodio, nastali su problemi oko naslova. Stjepan Ivšić je htio da se zove *Hrvatski jezik,* ali u svojoj nakani nije uspio, jer pridjev *hrvatski* unitaristima je smetao. Prijedlog A. Barca, tadašnjeg predsjednika HFD-a da se časopis jednostavno zove *Jezik* prihvaćen je, ali da u podnaslovu stoji *časopis za kulturu hrvatskoga književnoga jezika.* I ovakav, uistinu kompromisan naslov mnogima je smetao, posebice svojim podnaslovom pa je i oko toga dignuta hajka, 1960. g. list na kratko prestaje izlaziti, već slijedeće godine urednici su morali ustuknuti i preimenovati podnaslov da bi uopće mogao izlaziti. Sve do 1969. list je nastavio svoj život s novim podnaslovom *časopis za kulturu hrvatsko-srpskog književnog jezika,* a od te godine vraća se prvotnom nazivu. Tako izlazi i danas.

Od samog početka davnih pedesetih godina uređivali su ga i u uredništvu bili naši najvrsniji jezikoslovci. Ipak, dvojica su mu utisnula neizbrisiv pečat. Prvi, Ljudevit Jonke (glavnim mu je urednikom 1952-1970.), sveučilišni profesor u Zagrebu, jedan od osnivača lista, veliki i priznati stručnjak i nadasve dosljedan u svojim stavovima. Jonkea nasljeđuje 1970. g. Stjepan Babić, tada već afirmirani lingvist i pisac niza zapaženih članaka upravo na stranicama *Jezika.* U četvrtstoljetnom dugom razdoblju kao glavni i odgovorni urednik on će nastaviti sustavnim radom, postajući najplodnijim i najrevnijim *Jezikovim* piscem, ali u teškim trenucima pokazat će mudrost vodeći časopis kroz Scile i Haribde mučnog svakodnevlja i zadivljujuću upornost u kojoj je bilo zaista rijetkih kompromisa. Danas uz Babića *Jezik* uređuju Ivo Škarić i Mile Mamić. A uz njih u uredništvu su: Sanda Ham, Zvonimir Junković, Radoslav Katičić, Josip Lisac i Stjepan Vukušić.

Na stranicama tog lista u dugom razdoblju, u nizu članaka (osvrta, prikaza, rasprava, polemika), prikazana je mnogoslojna složenost hrvatskog jezika u

povijesnoj protežitosti i sadašnjoj pojavnosti. A to znači da je jezik shvaćen veoma široko i proučavan iz različitih kutova. Gotovo da i nema lingvističke discipline koja nije zastupljena u časopisu. Dobro se to vidi iz *Bibliografije Jezika I.-XX. godišta* (1974.) i *Bibliografije Jezika XXI.-XL. godišta* (1995.), dragocjenim pomagalima koja na jednom mjestu okupljaju članke iz: fonetike i fonologije, akcentuacije, morfologije, tvorbe riječi, sintakse, leksikologije, pravopisa, književnog jezika, prevođenja, stilistike, tekstologije, povijesti jezika, dijalektologije, slavistike, sociolingvistike... Uz znanstvene, teorijske studije kojima se šire vidici naše jezikoslovne znanosti, nerijetko su se pojavljivali i članci i u njima konkretna rješenja. Časopis je bio i ostao otvoren svima. Ipak uz spomenute osnivače i urednike, valja ovdje spomenuti i one naše vrsne jezikoslovce, suradnike koji su svojim radom obilježili noviju hrvatsku jezičnu misao: V. Anić, D. Brozović, Ž. Bujas, R. Filipović, B. Finka, P. Guberina, E. Hercigonja, R. Katičić, A. Kovačec, M. Kravar, Z. Junković, M. Lončarić, A. Menac, M. Moguš, Ž. Muljačić, I. Pranjković, V. Putanec, P. Skok, P. Šimunović, I. Škarić, P. Tekavčić, S. Težak, Z. Vince...

Burna previranja oko hrvatskoga jezika koja su češće bila političke naravi više nego jezične možemo odčitavati danas sa stranica *Jezika* počev od Novosadskog dogovora (1954.), izrade Pravopisa (1960.), rada dviju matica na zajedničkom rječniku, Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika (1967.), Hrvatskog proljeća (1971.) pa sve do polemike Ivić-Raguž:Katičić-Babić. Uvijek i po pravilu branjena je samobitnost hrvatskog jezika od unitarističkih nastojanja. Njegovanje jezične kulture, čistoće, okrenutost hrvatskoj jezičnoj tradiciji, blagu koje je pohranjeno u mnogim djelima starije književnosti, orijentacija je koja se u naše vrijeme pokazala ispravnom i izuzetno mudrom. *Tuđicama se udaljujemo od svog naroda* naslov je članka S. Babića (*Jezik,* br. 3, 5 (1956/57), str. 92-95) i u njem se najbolje uočava taj smjer. Ali tuđice nisu bile samo riječi iz europskih jezika, već i iz srpskog. Srpski jezik uz podršku vlasti i politike bio je daleko veća opasnost u rastakanju hrvatskog jezika, kidanje stoljetne razvojne niti, udaljavanje od hrvatskog naroda. Zato su mnogi naši lingvisti (Babić, Brozović, Katičić, Ladan) ispravno kritički ocijenili prestanak rada 1967. na *Rječniku hrvatskosrpskog književnog jezika* jer je nanosio više štete nego koristi hrvatskom jeziku, potirući razlike u odnosu prema srpskom (više u: *Kritika,* br. 1, 1968.). Doba je to Deklaracije, Novosadski dogovor je mrtav, a njegova htijenja i ostvarenja pokazala su se za nas opasnima i neprihvatljivima (S. Babić: *Htijenja i ostvarenja Novosadskog dogovora, Jezik,* 15 (1967), str. 3-13). Sve su češći zahtjevi da se o jeziku raspravlja znanstveno, a da se u politici poštuje načelo ravnopravnosti (S. Babić: *U lingvistici znanstvenost, a u politici ravnopravnost, Jezik,* br. 16 (1968). A ravnopravnosti ne bi nikad bilo da se nije odlučno i složno oduprlo zatirajućoj, sad vidimo, velikosrpskoj politici kao što se oduprlo 1971. g. u vrijeme Hrvatskog proljeća. Oduševljenje, ali i kritičnost s kojom se u zanosu gledalo na budućnost Hrvatske i hrvatskog jezika bez tutorstva ilustrira S. Babić, tada glavni urednik

Jezika, u članku *Dobronamjernima za razmišljanje* (*Jezik*, br. 3, 1971., str. 95.): "U naše dane hrvatski književni jezik doživljava svoj preporod. Očituje se to na svim područjima njegova života, a među ostalim i u buđenju starijih, većinom silom potisnutih riječi: odvjetnik, glazba, skladatelj, tisuća... Bude se zapretane riječi i postaju mlade, svježe, poletne, kao i u trenutku svoga postanka. Znak je to novoga života hrvatskog književnog jezika, znak je da se zalutali, umrtvljeni rukavci vraćaju svojoj vječno živoj i životvornoj matici, znak je da se Hrvati vraćaju izvorištu svoga izraza i svoje kulture. Ni najvjerniji nisu vjerovali da se u tako kratko vrijeme može postići tako mnogo."

II. Polemika Ivić - Raguž - Katičić - Babić

Najdulja rasprava vođena na stranicama *Jezika* trajala je pune četiri godine. Započela je 1985. i trajala sve do 1989. Njezino je izuzetno značenje, jer je pokazala pravo lice srpskih akademika i lingvista prema hrvatskoj književnoj i jezičnoj baštini. Pokazala je i veliko znanje, a iznad svega odvažnost hrvatskih jezikoslovaca s druge strane. Povod polemici bila je studija Pavla Ivića *L'evolution de la langue litteraire sur le teritoire linguistique serbo-croate* objavljena u *Revue des etudes slaves* (3. sv. broja 56. za 1984. u Parizu). Iskrivljenim tumačenjima o razvoju književnog jezika na "srpsko-hrvatskom jezičnom području" prvi se suprotstavio Dragutin Raguž, a poslije su se uključili Radoslav Katičić i Stjepan Babić. Članke iz spomenute polemike možemo svrstati u dvije skupine: u prvoj bi bili radovi koji izravno osporavaju Ivićeve teze i s njim polemiziraju, a u drugoj, oni koji neizravno rasvjetljuju i objašnjavaju sporna mjesta iz njegove studije. A što je bilo sporno u Ivićevoj studiji?

Raguž je u članku *Razvoj književnoga jezika po Pavlu Iviću* (*Jezik*, br. 1, 33 (1985/86), str. 15-31) naznačio ta sporna mjesta, a to je iskrivljena slika razvoja hrvatskog književnog jezika i hrvatske književnosti, prikaz iz kojeg se razvoj uopće na nazire, Ivićeva tvrdnja da standardni jezik u Hrvata nastaje krajem 19. st., znatno kasnije nego kod Srba, da je Vuk S. Karadžić najzaslužniji u toj standardizaciji, svojatanje Dubrovnika kao grada i države u kojoj se očitovala višestoljetna sfera srpskog utjecaja, posebna "zabrinutost" nad jezičnom čistoćom u hrvatskom jeziku te svođenje narodnog imena za jezik i narod (hrvatski) na mali prostor, po pravilu gdje se govorilo čakavštinom i kajkavštinom, a područje štokavštine nastanjivali su po Iviću "katolici srpsko-hrvatskog jezika"... Raguž je vještinom vrsnog znalca i snagom činjenica ismijao takva kriva tumačenja gdje je znanost potpuno u sjeni te u službi politike, dugotrajne, sustavne, koja se proteže od Karadžića, Skerlića, Popovića i Belića sve do potpisnika Memoranduma.

U svome prikazu Ivić se poslužio metodom prešućivanja. Prešutio je u nastajanju i razvoju hrvatskoga jezika udio hrvatske glagoljaške književnosti iz najstarijih razdoblja, narodni jezik koji je prodro u tu književnost, zanemario je lekcionare, a poslije mnoga književna djela u renesansi, baroku, prosvjetiteljstvu,

bogat leksikografski i gramatičarski rad. Prešutio je rane početke tiskarstva na hrvatskom tlu, a poslije njegov bogati razvoj. Iz Ivićeva rada ne nazire se razvoj hrvatskoga jezika jer po njemu nema jedinstvenog jezika pa ne može biti ni razvoja. A ako priznaje postojanje jezika, svodi ga na mali prostor. Inače, slika je ovakva: postoji više dijalekata s mnoštvom mjesnih govora, među njima nema dodira, dubljih i trajnijih veza, a književnost nastala na tim dijalektima je pokrajinska, razdrobljena, male literarne vrijednosti. Sasvim su druga mjerila i kriteriji kada Ivić vrednuje razvoj srpskog jezika i srpske književnosti. Dobro je to Raguž uočio: "... s jedne strane Srbija i Bosna s ćirilicom, s druge strane Hrvatska (dalje od Zadra) s glagoljicom; na pravoslavnom Istoku obilna originalna književnost, a na katoličkom Zapadu prijevodna glagoljska književnost..." (*Razvoj*... str. 17.). Pritom je isključio postojanje hrvatske ćirilice (hrvatica, bosančica) kao hrvatskog pisma i gdje god se pojavljuje ćirilica "... to je za Ivića sfera srpskog utjecaja." (*Razvoj*... str. 17.). Hrvatski jezik je sveden na područja gdje se govorilo čakavštinom i kajkavštinom i pisalo glagoljicom i latinicom, a iz njegova korpusa isključio je štokavštinu široko rasprostranjenu. Već u 4. broju *Jezika* istog 33. godišta uključio se u raspravu i Radoslav Katičić i pojasnio *O čem se zapravo radi* (str. 113-116). A radi se o tome da je Ivić srpski jezični razvoj pretpostavio hrvatskom razvoju, srpsku srednjovjekovnu književnost hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti jer nije se "... osvrnuo na hrvatsku glagoljašku književnost najstarijih vremena, o kojoj imamo pouzdana znanja... Nije se nadalje osvrnuo na značenje i ulogu koju je glagoljaška književnost imala za književni i književnojezični razvoj Hrvata,... mikroskopskom preciznošću (je) razglobio svu dijalekatnu raznolikost hrvatskoga pisanja u renesansi, baroku i prosvjetiteljstvu... ne uočavajući i ne prateći dinamiku književnih i književnojezičnih dodira preko granica i dijalekata." (str. 114.)

Iz stava koji ne uključuje razvoj proistekla je i Ivićeva tvrdnja da je hrvatski standardni jezik (novoštokavski jezični standard) stvoren pod kraj 19. st. pa se o počecima standardizacije u 17. st. (a začetnikom se smatra Bartul Kašić, gramatičar kojeg Ivić prešućuje u svom radu, Pažanin koji je prigrlio štokavštinu bosanskog tipa ali i dubrovačku te isticao njezinu rasprostranjenost i pogodnost u sporazumijevanju na širokim prostorima) ne može biti govora. Radi se ovdje o dva suprotna načelna stava u shvaćanju standardizacije. Prvo je statično i zastupa ga Ivić: standardni jezik je uspostavljeno stanje i drugo, Katičićevo dinamično shvaćanje: "Standardni jezik jest uspostavljeno stanje, ali takvo koje u sebi nosi sav proces svojega nastanka." (R. Katičić: *Ipak još jednom, Jezik,* br. 5, 36 (1988/89), str. 154). A taj nastanak slikovito je prikazao Raguž: "Hrvatski se književni, standardni jezik rodio s Kašićem, tamo 1604., ustao na noge i prohodao u 18. st., stasao u 19. st. i udružio svoju folklornu tradiciju s V. S. Karadžićem." (*Razvoj*... str. 30.).

Dinamično shvaćanje, prisutno u razmatranju i drugih standardnih jezika, koje u sebi uključuje razvoj, u našem slučaju doticaje, interferencije i naslojavanja narječja potvrđena u brojnim djelima od glagoljaša preko renesansnih pisaca do

prosvjetiteljstva, na širokom prostoru od Dubrovnika duž cijele obale, kroz cijelu unutrašnjost sve do Slavonije, nije mogao prihvatiti Ivić, jer bi to implicite značilo priznanje postojanja prilično ujednačenog hrvatskog jezika, postojanje jedinstvene hrvatske književnosti, a time i hrvatskoga naroda prije 19. stoljeća. A to je bilo u suprotnosti s dvostoljetnom srpskom politikom posezanja. U duhu takve politike veći dio naroda nije bio svjestan svoje nacionalne pripadnosti, te mase on naziva "katolici srpskohrvatskog jezika", a to je značilo da nisu Hrvati kao što je izrijekom Ivić tvrdio za Marina Držića u Dubrovniku. Ako nisu Hrvati, mogli su lako postati Srbima "katoličke vjere", a tako su nerijetko Hrvate štokavce srpski intelektualci i nazivali (Karadžić, Skerlić, Popović...). Hrvatskom imenu i hrvatskom narodu po njima bio je namijenjen, kao što smo već vidjeli, mali, skučeni prostor. A ipak se, ističe Ivić začuđeno, hrvatsko ime proširilo na široka prostranstva u 19. st. Po njemu, zaslugom moćne Katoličke crkve i jezika koji je odabrala za svoje djelovanje.

Raguž je u pravu kad je ovu raspravu s Ivićem nazvao mučnom, jer je prisiljavala naše znanstvenike da brane i dokazuju već odavna usvojene i poznate znanstvene činjenice o hrvatskom jeziku, njegovu imenu i imenu naroda koji je njim govorio i pisao. I tu dolazimo do onih tekstova kojima se nije ulazilo izravno u polemiku. Prvi se u 33. godištu *Jezika* javio akademik Rafo Bogišić člankom *Narodnosni pridjev u djelima hrvatskih renesansnih pjesnika* (br. 5, str. 129-136), navodeći brojne potvrde narodnog atributa hrvatski u prigodnim pjesmama, posvetama, predgovorima i u pastoralnoj alegoriji. Ističući za jezik i književnost narodni atribut hrvatski, Hrvati su čuvali svoju individualnost. Bogišić to sažima na kraju članka: "Narodni atribut koji je po prirodi stvari svoj život i javljanje počeo nakon doseljenja i oblikovanja vlastite državnosti do posebnog izražaja došao je u kompleksu glagoljaštva, a kao formalna nominalna i stvarna protuteža agresivnom romansko-latinskom svijetu. Ostavši rano bez države, a očitujući prirodni poticaj za trajanjem i postojanjem, hrvatski se atribut okupio oko jezika, pisma i književnosti pa tako od početka stekao naglašeni karakter kulturne individualnosti, prirodne emancipacije i prirodne želje za postojanjem... Izgubivši kvalitet političke i državne organizacije (gdje će prevladati atribut ugarski) ostao je i živio tamo gdje je trebalo naći znak jednog dubljeg, narodnog postojanja (jezik to je narod)" (str. 135). U sagledavanju tog šireg kulturnog okvira hrvatskim pjesnicima i piscima (i drugim kulturnim djelatnicima) nije "... smetala čak ni činjenica što su bili odijeljeni državnim granicama. Tu činjenicu u svojim odnosima hrvatski renesansni pjesnici su ignorirali." (Bogišić: *Narodnosni...* str. 136). Katičić je u članku *"Slovenski" i "hrvatski" kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti* (Jezik, br. 4, 36 (1988/89), str. 97-109) u brojnim glagoljaškim tekstovima najstarijeg razdoblja hrvatske književnosti (Vinodolski zakon 1280., Dukljaninova kronika, Vatikanski brevijar 1379., Brevijar popa Mavra 1460., Petrisov zbornik 1468...) potvrdio supostojanje oba atributa. Slovenski je atribut stariji, a isti autor je ustvrdio kako nam se "... razmeđe 12/13. stoljeće nameće kao najvjerojatnije vrijeme za ulazak naziva *hrvatski* uz prvotni naziv slovenski u

glagoljašku književnost kao imena njezina jezika, a po značenju posve jednaka s njim" (str. 102). Brojni pjesnici oslonjeni na živu glagoljašku tradiciju kako ilustrira primjerima Katičić, od Marulića, Vetranovića, Hektorovića, Nalješkovića, Vidalija, Zlatarića pa sve do kneza Jurja Zrinskog dvojako su svoj jezik imenovali. Uskoro se javio i treći naziv *dalmatinski,* ali u opreci prema talijanskom jeziku. Uporaba imena hrvatski i slovinski nije uvijek bila jednoznačna jer su se kroz vrijeme iskristalizirala dva značenja: "Jedno od njih, uže, odnosi se na Hrvatsku kao političko tijelo, na staru zemlju rodovske vladavine Hrvata, poslije kraljevinu Hrvatsku, za razliku od kraljevina Dalmacije, Bosne i Slavonije. U drugom, širem značenju hrvatsko ime znači isto što i ime slovinsko, samo je moguća zamjena za nj. U svojem užem značenju hrvatsko je ime u odnosu na svoje šire značenje i na značenje imena slovinskoga imena ime pokrajinsko. *Hrvat, hrvatski*, može tako biti isto što i *Slovinac, slovinski,* a može označavati posebnu vrstu Slovinca i slovinskoga. "(Katičić: *"Slovenski"* ... str.106). Uz *slovenski/slovinski, hrvatski i dalmatinski* kao zamjenjive nazive javlja se i naziv *ilirski*. Ilirsko ime upotrebljavalo se za sve Slavene u najširem značenju. Ima potvrda da su se slovinski i hrvatski naziv za jezik književnosti rabili i u tom najširem značenju (Š. B. Kožičić, B. Kašić). Bio je to neizravan odgovor Iviću koji nije htio uvidjeti ni kontinuitet hrvatskog jezika ni kontinuitet hrvatske književnosti i njezino značenje u razvoju tog jezika na putu standardizacije. Sve imenovano slovinskim, slovenskim, dalmatinskim, ilirskim nije smatrao i hrvatskim. A kad se ukazalo da je riječ o zamjenjivim nazivima, kad se sustavno i znanstveno jezikom činjenica prikazao i razvoj hrvatskog jezika od prvih početaka (R: Katičić: *Jezik pismenosti na tlu Hrvatske, Jezik*, br. 5, 34 (1986/87), str. 129-143) i kad se prikazala i višeznačnost pojma jezik (R. Katičić: *O višeznačnosti pojma jezik, Jezik,* br. 1, 34 (1986/87), str. 1-6) i ukazalo na posebnost hrvatskog književnog jezika određena poviješću, kulturnim i političkim hrvatskim i europskim kontekstom, a posebice njegova veza s hrvatskim narodom i njegova ostvarenja u književnim djelima (R. Katičić: *O hrvatskom književnom jeziku*, Jezik, br. 2, 35 (1987/88), str. 33-38), Ivić nije pokazao razumijevanja za jezik činjenica, ostao je pri svojim prvotnim stavovima u svim spornim pitanjima (P. Ivić: *Sve moje konstatacije i dalje čvrsto stoje, Jezik*, br. 3, 36 (1988/89), str. 72-84), iako je i sam isticao kako *"Nauci trebaju činjenice, a ne emocije"* (*Jezik*, br. 3, 33 (1985/86), str. 78-87).

Mučna je i Ivićeva teza kako mnogi stariji hrvatski pisci nisu bili svjesni svoje nacionalne pripadnosti, iako su sami u svojim djelima isticali kojim jezikom pišu i kojem narodu pripadaju. I te činjenice on je previdio. U popis Ivićevih krivih shvaćanja spada i svojatanje Dubrovnika sa zaleđem kao sfere srpskog utjecaja i srpskog grada. A dokle takva posezanja mogu ići pokazali su Srbi 1991. g. upravo na Dubrovniku, rušeći ga i paleći. Zanimljivo je i svjedočenje M. Krleže upravo o ovoj temi. Pedesetih godina JAZU i SANU su organizirale historiografski institut i na prvom radnom sastanku održanom u Dubrovniku redali su se srpski znanstvenici sa svojim tezama: "... ništa drugo u svojim tezama nisu iznosili nego argumente o

srpskom porijeklu Dubrovnika na takav način da je to neshvatljivo." (*Miroslav Krleža o hrvatskom književnom jeziku, Jezik,* br. 4, 33 (1985/86) str. 113).

Značenje osobe i djela V. S. Karadžića previše se isticalo u standardizaciji hrvatskog književnog jezika. To je išlo tako daleko da se već jedno stoljeće ispredao i stvarao mit. Ne može se zanijekati da je zahvaljujući hrvatskim vukovcima (Maretić, Broz, Iveković) utjecaja bilo, ali on nije presudan, jer Hrvati su imali književni jezik i prije Vuka. Štokavska usmjerenost hrvatskog jezika bila je i prije njegove pojave, čak dva stoljeća ranije (primjer Bartula Kašića), a okrenutost folklornoj tradiciji i izražajnosti narodne pjesme prisutna je i kod Grabovca i kod Kačića i mnogih drugih (slavonski pisci), opet znatno prije. Ivić to zna, ali prešućuje kao što je prešutio i niz drugih činjenica. Važno je ovdje istaći da za hrvatski narod folklorna tradicija nije imala ono značenje koje je imala za srpski: "Folklorna tradicija, usmena književnost samo je jedan od konstitutivnih elemenata modernog hrvatskog jezika. Drugi su elementi i druge tradicije bile dublje i trajnije, pa je njihovo zanemarivanje za hrvatski kulturni svijet izazivalo šokove. Prikazivanje tih drugih tradicija nužno je za objašnjenje nastanka književnoga, standardnoga jezika Hrvata. Tu više Karadžićev model ne objašnjava sve (zapravo vrlo malo), jer je prejednostavno." (D. Raguž: *Razvoj...* str. 30). Katičić je studiozno prikazao Karadžićev model, a posebice istražio korijene i začetke stvaranja mita, nauka po kojem je i Gaj bio njegovim sljedbenikom i dobrano ih uzdrmao navodeći čitav niz primjera iz kojih je očito kako su se mnogi istaknuti hrvatski filolozi suprostavljali tako pojednostavljenim i iskrivljenim gledištima (Gaj, Babukić, Šulek...). Upravo ti filolozi su isticali kako se u svojem radu oslanjaju na bogatu književnu, leksikografsku i gramatičarsku hrvatsku tradiciju (R: Katičić: *Vuk Stefanović Karadžić i književni jezik u Hrvata, Jezik*, br. 2, 35 (1987/88), str. 38-48). Članak je postigao puni uspjeh, ne samo što je razotkrio mit, već je i Vukovo značenje sveo na pravu mjeru.

Iviću je smetala i hrvatska okrenutost kulturnoj i jezičnoj tradiciji, a posebice kako sam ističe: "Njihov je otvoren cilj čistoća hrvatskoga književnoga jezika, što općenito znači različitost od istočne varijante. Program im nije izričito izložen, ali se jasno manifestira u časopisu *Jezik*, u preporukama koje se poslije primjenjuju u izdavaštvu i nastavi." (P. Ivić: *L'evolution...* str. 340. i D. Raguž: *Razvoj...* str. 28). Da ovo nisu riječi akademika Ivića, bile bi smiješne. Zar je čudno da jedan narod skrbi o čistoći svoga jezika? Tko će se drugi umjesto njega brinuti? I tu se pokazuje opasnost izjednačavanja, utapanja hrvatskog jezika u srpski jer kako Raguž u istom članku (*Razvoj...*) zaključuje da Ivića "... zanima hrvatski jezik samo u koliko je jednak sa srpskim..." (str. 29). Katičić je još eksplicitnije iznio svoje mišljenje o jezičnoj čistoći: "Zalažem se za živ odnos prema punini jezične baštine i za stvaralački pristup terminologiji u plodnoj napetosti između međunarodnih riječi i domaćih tvorba..." (*Ipak još jednom*, str. 150). Dalje, on uvažava jezičnu kulturu koja "... pretpostavlja nesputanost jezičnog stvaralaštva, a ta opet nesputanu

okrenutost vlastitoj tradiciji, vlastitoj povijesti." (*Ipak još...* str. 153). Bez tuđe zabrinutosti i tutorstva.

Vrijeme tih mučnih polemika nepovratno je iza nas. Pred hrvatskim jezikom, hrvatskom književnosti i hrvatskim narodom svijetli su trenutci slobodnog i nesputana razvoja. *Jezik* će i dalje ostati ono što je bio, *časopis za kulturu hrvatskog književnog jezika,* sjecište i presjecište svih zbivanja oko jezika. To ne znači da polemika neće biti. Bit će ih, pokazala su najnovija zbivanja vezana uz pravopisnu problematiku (*Jezik*, 40. godište, S. Babić: str. 65-76, 97-102; D. Brozović. str. 129-135), ali nikad više iz pera mrzitelja i zatiratelja svega hrvatskoga.

~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~

Božo KUKOLJA

Biti nadomak svemu

Biti u zagrljaju vremena
na usni dana

Biti i ne biti
u travi i u zrnu pijeska
pod visokim zvijezdama

Na toploj svjetlosti sunca
i sna
bez brige, bez očaja
i bez uzdaha

Uobličen u sebe sama

Biti nadomak svemu
i svima
kao kap vode
ili zrak svjetlosti

Biti uvijek na svakome mjestu
što je predodređeno životom i smrću
da budemo tu.

Barbara TANODI-KUKOLJA

Ispraćaj

Sunce putuje nebom
i razbija
ništavilo dana

Put sunca
moja je radost
najveća,

Što život slavi
dok se poljima nepreglednim
smiješe
i plave plavi cvjetovi lana

Sva zemlja svijetli

U svetom miru zvijezda
noću
sjajne dragulje
nebo zemljom toči!

Sva zemlja svijetli
jače negoli danju
dok u rascvalom mraku
mirišu
bijeli ljiljani noći.
~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~

Stanislava ADAMIĆ

Pokosit ću livade

Pokosit ću livade
Prosut ću miris
do planina, do oblakâ
Pretočit ću krv opijenu.
Rasanit ću priču korijenja
S korijenjem pomamno ću rasti.

Neću da mi je ograda kamen
i trnje zasjeda.
I močvarni lopoč zamka
Male životinjske uljeze
pretvorit ću u zavodljive anđele.
Igrat ću se s koprivama
Od loze plest ću vijence
Svoju ću kosu prepustiti vjetru
da se raspojasa.
Opsjeda i nebo i ponore.

O, kako sam teška
kako laka!
Nisam više breme zemlji
Sa zemljom
svemirske prostore ganjam.
Ja se rasipam
ja sanjam
ja se ranjavam
Gradim mostove, podižem tornjeve
Ja sam tašta
Moje su boje i sjene upornost Rasta

O cvjetovi, moji neugasivi svjetovi
Vratite mi radost prvog rođendana
Jedan mali cvijet
kome ne znadoh ime.

Tomislav MILOHANIĆ

Pjev i zvon

razliježe se večernji zvon
dolazak je odlasku sklon
a ja bivstvujem razapet
na strunama duha
ili predan na gozbu
krvi emocija i srha

zvon se razlijeva po zatonu
vrludanja i rosa
sa zvonika završava let
u kljunu raspjevana kosa
nutrinu ruje duh misao stremi
u krugove više
rascvjetava se poj kroz pupovlje
razgaljujući srce zabigliše

razliježe se jutarnji zvon
rastanak je susretu sklon
i živim razapet na strunama
duha
i predan na gozbu krvi emocija
i srha

Kad kamen procvjeta

pod zelenim zagrljajem ruševine
stenju
zelena živost prohujalost golica
sve zapisano na litici i kamenju
samo je sjećanje otajstvenih skica
koje pijanog leta zaboravlja ptica
za novu sjetvu božanstvena klica

Anto ĆOSIĆ

Esej o blesavosti

Glupost i blesavost nisu sinonimi. Svi, naime, povremeno činimo gluposti, a blesavost je izričaj s nešto tamnijom nijansom. Ona je (blesavost) bliže leksemu - *ćaknutost*. Inače, blesavost je teren iz kojega niče i raste zločin. U ovom zadnjem, suvišnom ratu vidjeli smo mnogo zločina i mnogo blesavih postupaka. Zato sam ovaj tekst i nazvao - *Esej o blesavosti*.

Prema američkim statistikama ovim našim globusom kreće se oko 80 posto mediokriteta i ako je to točno, a mislim da jest, onda se ne treba čuditi ratovima, koje su poveli blesavi srpski generali i još blesaviji politikanti, praćeni bulumentom davitelja, bezumnika, zvekana, svesebica, glavosječa, glavoloma, bolvana, zlatohlepnika, slaboumnika, mazgova, podrepaša i ostalih opasnika.

Kad paljanski mudraci izjaviše da narodi, koji su stoljećima stanovali jedni kraj drugih, ne mogu više živjeti zajedno - onda takve izjave spadaju u kategoriju visoke blesavosti. Logična posljedica takve "politike" je ljudožderska pjesma, koju su pjevali "oslobodi telji" Vukovara:

Slobodane, šalji nam salate,
biće mesa, klaćemo 'Rvate . . .

Simptomatično je da ovakva kanibalska "lirika" obilježava srpski put u demokraciju na kraju XX. stoljeća, dok je skakutanje durmitorskog Nerona po brdima oko Sarajeva obilježilo početak krvave ere i krvoprolića tisuća nevinih, koje su snajperisti gađali kao glinene golubove. Nošen mutnim inspiracijama Neron je stvarao mračne stihove o još mračnijoj budućnosti:

Vuksane, Vukdane,
lepo ti je ime.
Spusti se u gradove
da bijemo gadove.

Svoje domoljubno ganuće Pesnik je zaodijevao u jeftino iskićen patos - koji je odzvanjao zloslutnom prazninom. Vođama "srpske republike", koja je počivala na mistifikacijama, bijaše bitno da njeni građani sudjeluju u kolektivnom obezvređivanju onoga na čemu se zasniva ljudsko dostojanstvo i veličina ljudskog života.

Totalitarni teror paljanskih vođa proizveo je krajnju osamljenost na rubu ludila, trudeći se da opću mentalnu aktivnost održi na stupnju blesavosti. Na žalost, jedan dio srpskog naroda se okaljao braneći zločine svojih starješina - koji su uporno obmanjivali i varali svoj narod, koji su život pretvorili u bijedu, u jad, u užas i u tavorenje.

Mnogi srpski paranoici pobjegli su u političare, pokazujući nam stravične dubine svoje ćaknutosti. Mučenje, premlaćivanje, silovanje i ubijanje nevinih ljudi

po logorima pretvorilo se u razbibrigu četničkih debelokožaca, koji su, služeći zajedničkoj blesavosti, iz koje je izrastao zločin, kultivirali vlastito bezumlje.

Ako se dio naroda, bez logike i karaktera, poveo za nastranostima jednog čovjeka - onda se može govoriti o mentalnom zdravlju cijele jedne nacije, koja se, napuštena od Boga, počela ponašati posve iracionalno.

Žestoki atak na sve nesrpsko naučio nas je da se treba čuvati ljudi, koji izjavljuju da su ugroženi - pa smatraju da se moraju braniti i stoga mučki, iznenada napadaju.

Narod kojemu je lažima ispran mozak ušao je hladnokrvno u zločin, povodeći se za jeftinom demagogijom zadrigle zvijeri, koja perverzno uživa u prolijevanju nevine krvi.

Rat u Bosni je pokazao da se blesavost javljala u opasnim dozama, što znači da nerazboriti političari nisu od povijesti ništa naučili, te stoga ne znaju da će, uništavajući bližnje, uništiti i sebe sami.

Od Vuka, koji je govorio: - Srbi svi i svuda! - do Radovana, koji se osjećao ugroženim, blesavost je postala gardedama, koja je svojim šarmom zavodila ugroženi narod, ali protiv nje se, kako reče Schiller, bogovi uzalud bore. Srećom, blesane prepoznajemo po ponašanju i po govoru: - *Qualis vir, talis oratio!* Tupoglavost je strašna, nesalomljiva snaga; ona je stijena o koju se razbila površnost europskih političara.

Šekspirolog s Pala u svojoj maloj duši skriva veliku ideju o uništenju multikulture i svi intelektualni tikvani iz bližeg i daljeg okoliša podržavaju njegovu zamisao kao veoma originalnu. Da bi se realizirala ova fantastična ideja, treba najprije iskorijeniti sve Hrvate i Muslimane, a zatim Nijemce, Amerikance i sve ostale, koji vjeruju u multikulturu, jer im upravo oni smetaju da se prošire od Balkana do Kamčatke. Blesavost je doživjela svoj klimaks u tvrdnji da je i sam Isus Hristos - Srbin, koji će zaštititi svoj nebeski narod.

Slaveći godišnjicu "oslobođenja" Srebrenice Srbi pokazaše elementarno pomanjkanje kulture (morala), pokazaše političko sljepilo i uobičajeni prostakluk. Zar oni zaista ne vide razrušene domove, zemlju posutu leševima, zar na sve strane ne susreću krv i polomljene ljudske kosti? Zaista je užasno živjeti sa spoznajom da se kraj vas kreću ljudi, koji misle da je sve to normalno - *come il faut!*

Ako na području Banje Luke imamo, na žalost, još uvijek polpotovsku situaciju - onda treba svakome biti jasno da se s privrženicima zabluda može razgovarati samo jezikom koji oni razumiju.

Anto ĆOSIĆ

Briljantan duh

(Sjećanje na Dragutina Kolaka)

Listajući jedan stari broj časopisa MARULIĆ iz godine 1995. naiđoh na ime pjesnika i filozofa Dragutina Kolaka, koji je 1943. godine u Zagrebu objavio zbirku pjesama *Mistika cvieća.*

Opkoliše me sjećanja na Dragu, na Banju Luku, na Vrbas i noćne šetnje beskrajnim alejama, koje bijahu kao stvorene za misaone spekulacije čovjeka, kojega nikada nije mučila dosada života. Miljenik Fortune, koji je znao uživati u prirodi, *sub Jove*, kako se volio izraziti — ubijao se dokazujući kako i ocvale dame mogu strasno voljeti i ta kasna tamburanja knjiškog moljca — o ljubavi, o novom svijetu duha, o jeziku koji uvijek iznevjeri — bijahu, u stvari, narativna raskoš ljepoduha-svilenjaka, dok je njegova *forma mentis* bila sklona hiperboli u tolikoj mjeri da je izmicala sferi objašnjivog.

Ponesen ljubavlju, te dubokim i nježnim tajnama, lud od svoga tijela i prijatelj plemenite dokolice, znao bi uzvitlanim jezikom dovoditi svoj habitus u takvo somatsko stanje da je i neveselo vrijeme, u trenutku svojih nadahnuća, pretvarao u romantičnu senzibilnost, kojoj je davao puninu smisla.

Bijaše noćna ptica. Mogli ste ga, u pola noći, susresti u dugim banjalučkim alejama kako nekom prijatelju recitira stihove Homera ili Rilkea, mogli ste ga vidjeti kako traga za odbjeglim suncem ili prati veslanje roda u visinama. Ponekad bi gledao smirene duše stabala i usnulih breza osluškujući akorde jeseni. Taj šarmer, duhoviti kozer i ženoljub opijao se do besvijesti kao E.A.Poe.

Svojim crnim, sarkastičnim ruganjem znao bi postidjeti neukost nekog nadobudna prijaška, koji bi mu dosađivao suvišnim pitanjima.

Umro je u rujnu, prije ovog zadnjeg rata. Jesen, ukrašena ružom i okerom, ispratila ga je do posljednje štacije. Dok sam iznad otvorenog groba govorio o pjesniku, šahisti i knjigoljubu, pirkao je topao vjetrić, a ptičice su, u obližnjem grmu, otpjevale veseli rekvijem.

Zalazeći, sunce je pozlatilo vrhove krošanja i križeva.

Ivan BERISLAVIĆ

DVA UMIROVLJENIČKA SONETA

Besplatno na pašnjake!

Kraljica jednom M. Antoaneta,
kad sazna da puk kruha gladan plače,
savjetova mu da jede kolače
jer imaše ih i za svoja pseta.

Odonda prođe dvjestotinjak ljeta
i dio puka stekne ljudske plaće,
a dio drugi tvrdu koru žvače,
jer prema svemu svakoj vlasti smeta.

Taj drugi dio - sve umirovljenici
vježbaju hodat' po tananoj žici
penzije dok se budućnosti groze

neće li brstit' bilje kao koze.
No vlast ih vodi ljepšoj sutrašnjici:
na pašnjake nek' besplatno se voze!

Umirovljenički jadi

Bio si nešto, a sad ništa više
jedan od onih koji od svih prava
pravo tek na smrt imaju, dok kiše
mokre im ponad oronulih glava.

U škripcu između' tiha zaborava
i životarenja, dok jedva se diše,
pitaš se čemu bješe prošla slava
i minuli rad, kad ga zbilja briše.

Tol'ko te puta prevariše, da sad
ne uzdaš se ni u se ni u nasad
svoj koj' tek čeka baštinu što vrijedi.

A čekaš i ti, a i društvo čeka
da penziju ti otplavi oseka,
kad izdahnut ćeš od gladi i jedi.

Dubravka KABIĆ

Samo svoja

Kao Mjesec žuboreći u odrazu rijeke
naslonila sam se na nebo.
Gonjenih nogu rasparala površinu,
otvorila neodlučne oči.
Dugih istina proletjele su godine,
otkrile koljena,
protrčale ispred nas.

Opstanak

Nadolazeći izvori
odnijeli su sobom dječja
šaputanja,
digli prašinu
netrljajući ljudima oči.
Odzvanjaju istine,
provlače se kroz kapljice
nepresušnih nadolazećih izvora.

Stipan TROGRLIĆ

Katolička i liberalna struja u Istri 1896. - 1914.

Potreba (re)definiranja pojmova

Ideološki (marksistički) obojena historiografija, pretvorivši se u sluškinju politike, u prvi plan je stavila ne objektivnu analizu prošle stvarnosti, nego "znanstveno" opravdanje ideoloških shema iz kojih su proistekle i političke zablude. S tim ciljem stvoren je i tzv. marksističko lenjinistički terminološki "novogovor". Evo nekoliko primjera toga "novogovora": Spartakov ustanak postaje klasna borba u Rimu, o jakobinskom teroru piše se kao o revolucionarnoj ali demokratskoj diktaturi jakobinaca, uspostava ruske vlasti u Estoniji god. 1940. pretvara se u socijalističku izgradnju u Estoniji. I tako redom.

U kontekstu "novogovora" veoma je zanimljivo određivanje pojma "klerikalizam". Definiran kao političko-socijalni pokret koji za cilj ima čitavi društveni život staviti pod ravnateljstvo i nadzor Crkve, klerikalizam u liberalnim krugovima postaje oznaka za cjelokupnu djelatnost Crkve. Čak i one akcije, bilo hijerarhije bilo laika, izravno usmjerene protiv političke uloge Crkve, jednostavno se nazivaju klerikalizmom. No, kako se najčešće radilo o pojačanoj reakciji na ateističku propagandu i zahtjevu za uvažavanjem kršćanskih načela u javnom životu, što je bilo isto toliko legitimno kao i zahtjevi drukčijeg i sadržaja i ideološkog predznaka, opravdano se dovodi u pitanje postojanje klerikalizma u Hrvatskoj. Umjesto ideološki obojenog naziva klerikalizam predlaže se uporaba naziva katolicizam.

Nešto slično dogodilo se i s pojmom liberalizam. Uopćene definicije o liberalizmu kao svjetonazoru koji za polazište ima shvaćanje da je puna sloboda i autonomija čovjeka na svim područjima djelovanja uvjet napretka i rješenja ljudskih problema, zanemaruju povijesni razvoj liberalizma i njegovu slojevitost i višeznačnost. U praksi se nerijetko događalo da je "nekima sloboda i jednakost bila alibi i maska iza koje su sakrivali vlastite probitke" (V. Kapitanović). Konkretno u hrvatskim prilikama liberalizam je imao izrazito borbenu protukatoličku crtu.

Prve naznake idejnog sučeljavanja

Prikazujući društveni život istarskih seljaka nakon revolucionarne 1848/49. godine, B. Milanović ističe da su se seljaci okupljali jedino po kućama oko ognjišta i u crkvama oko svećenika. I dok je katolička Europa ozbiljno nagrižena ateizacijom, istarsko selo daleko od intelektualnih rasprava na jednostavan način izražava svoju vjernost Crkvi i Bogu. Tako 60-ih godina 19. st. Pietro Aleseh tršćanski dekan ističe Slavene (Hrvate i Slovence) kao one "koji među tolikim tršćanskim nacijama pokazuju najveći žar za božanski kult i općenito su najrevniji u prakticiranju vjere,

pa kad zvoni "Zdravo Marijo" vide se posvuda slavenski žitelji kako mole sa šeširom ili kapom u ruci, dok to čini smiješno mali broj Talijana i Nijemaca ili nitko od njih". Matko Laginja u "Istarskim pričicama", objavljenim u Šenoinu "Vijencu" 1879-1880 god., spominje neke "čudne slobodnjake" koji svećenike i laike koji rade na očuvanju narodnog jezika u liturgiji nazivaju "clericalcima". A jakobinstvo je sinonim za racionalizam i skepticizam, pa tamo gdje se ugnjezdilo ovo zlo ljudi više ne vjeruju bezuvjetno svemu što zvonar pripovjeda, što je ukazivalo na početke rastakanja jednostavne, djetinje vjere u istarskoj hrvatskoj sredini.

Dolazak Antuna Mahnića za krčkog biskupa 1896. godine utjecat će na razbuktavanje idejnih sučeljavanja između katoličke i liberalne struje unutar hrvatskog nacionalnog pokreta u Istri. Teško je prihvatiti ocjenu nekih povjesničara, kasnije nekritički preuzimanju, da je Mahnić radio na potkopavanju jedinstva Hrvatsko-slovenske stranke. Isto tako naziv klerikalizma za njegovu cjelokupnu bogatu i raznovrsnu djelatnost ne može izdržati ozbiljnu kritiku. Neprijeporno je da je Mahnić pripadao tzv. intrasigentnim katolicima - katoličkoj grupaciji koja je, u skladu s knjigom španjolskog svećenika Sarda y Salvany "E liberalizmo es pecado" (Liberalizam je grijeh), objavljenoj 1884 god., liberalizam zaista smatrala grijehom. Mahnić će u nastojanju definiranja liberalizma napisati da "u liberalizmu nema zapravo pozitivna sadržaja... a njegova se povijest karakterizuje kao razorna slika svega što je pozitivno".

Istarski katolicizam pred izazovima ateističkog liberalizma

Tek na početku 20. st. pojavom svjetovne inteligencije građanskog sloja nastale su društvene pretpostavke za širenje liberalnih ideja i u istarskom hrvatskom društvu, dotada sastavljenom samo od seljaka i svećenika. Liberalizam talijanskog građanstva koji je pomalo puštao pipke prema hrvatskim ruralnim sredinama predstavljao je ne samo vjersku, nego svojim nastojanjem da se Hrvati talijaniziraju, i nacionalnu opasnost.

Liberalne ideje u istarsku seosku sredinu u pravilu donose studenti i učitelji. Kako je mogao izgledati susret seljaka-vjernika, nositelja tradicionalnih katoličkih vrijednosti i studenata praškog sveučilišta pobornika liberalnih ideja govori niz članaka u "Pučkom prijatelju" iz 1909 godine.

Razgovor, zapravo žučnu polemiku, vode Crni študent i mudri Jure (pridjevi Crni i mudri nisu slučajno izabrani). Ako zanemarimo jasno navijačko opredjeljenje "Pučkog prijatelja" koji će odrediti ishod polemike u korist mudrog Jure, u polemici je odlično dočarana atmosfera sraza tradicionalnog i novog sustava vrednota. Zanimljiva je i ikonografija tog sudara. Pod seoskom lipom nakon mise Crni študent s "Novim listom" i "Pokretom" pod rukom (simboli liberalnog tiska) obraća se narodu. Jasno, ljudima koji su netom izišli iz crkve ne može govoriti protiv vjere. Zato se služi oprobanom liberalnom frazeologijom kako njegov govor nije uperen

protiv vjere kao takve nego protiv popova koji su iskvarili Kristov nauk, a Crkvu koriste za osvajanje političkih pozicija.

Primjetna su obostrana pretjerivanja i demonizacija protivnika. Katolička strana na svakom mjestu ističe superiornost kršćanskog učenja i moralnih načela. Napisi u riječkom "Novom listu" proglašavaju se masonskom zavjerom protiv Crkve, a neutralni stavovi "Naše sloge" služenjem dvojici gospodara. Liberalima pak smeta i samo spominjanje Boga u društvenom tisku. Za njih je klerikalizam i karitativno-socijalni rad svećenika, a tu je i uobičajena optužba Crkve kao one koja sije strah i drži u neznanju priprosti seljački svijet.

Optužbe sve jače, podjele sve konkretnije

Na sve otvorenija sučeljavanja i sukobe između istarskih "klerikalaca" i "liberala" od 1907. god. utjecat će slijedeći čimbenici: opće crkvene prilike za pontifikata Pia X. (1903-1914). Dijalogu sa suvremenim svijetom, kojeg je započeo njegov prethodnik Lav XIII. (1878-1903), Pio X. je, slikovito kazano, zalupio vrata, a osudom modernizma u enciklici "Pascendi" pojačao je antagonizme i podjele. Širenje katoličkog pokreta u Istri, radikalnog u nastojanju da se katolička načela poštuju i u javnom životu, na jednoj strani, te borbeni protukatolicizam Napredne omladine, na drugoj strani doveli su do podjela među učenim dijelom istarskih Hrvata: srednjoškolcima, studentima, učiteljima i svećenicima.

O podjelama među đacima pazinske gimnazije dragocjena su svjedočanstva B. Milanovića, jer je kao đak gimnazije i sam sudionik tih podjela. U svojim sjećanjima evo kako je on doživio i prikazao đačka podvajanja. "U vjerskom pogledu prodirao je među đake naše gimnazije i uopće među inteligenciju indiferentizam u duhu tadašnjeg liberalizma. Neki su bili otvoreni protivnici vjere i crkve".

Pod utjecajem Mahnićeva katoličkog pokreta Stojan Brajsa je god. 1907. počeo okupljati đake katoličke orijatnacije i održati im predavanja o evoluciji, socijalizmu i sl. Kako je stvaranje organizacija u gimnaziji bilo zabranjeno, potajno su se sastajali na Gortanovom brijegu kod Pazina. Pokušaj pazinskog sveučilištaraca Frane Slokovića da dođe do pomirenja između katoličke i liberalne struje, propao je kad se na sastanku obiju grupa počeo dijeliti "Hrvatski đak" glasilo hrvatskih naprednjaka. Propalo je i nastojanje profesora da dođe do približavanja među đacima, pa je svaka grupa počela izdavati svoj list, katolička "Daj naprijed", a liberalna "Naprijed".

Novu iskru razdora zapalio je izlazak prve generacije maturanata iz pazinske gimnazije. Od 32 maturanata nijedan se nije prijavio za studij teologije (svećenički poziv). Optuženi su neki profesori da su odvraćali đake od studija teologije, izrugujući svećenički poziv. Svoje protukatoličko raspoloženje neki su profesori pokazali i nagovaranjem đaka da ne idu na sastanak đaka Hrvatskog katoličkog pokreta u Zagreb 1908. godine.

Kad je "Đačko pripomoćno društvo" iz Pazina godine 1909. obznanilo odluku o osnivanju zavoda (kolegija) za đake pazinske gimnazije i da će se briga za odgoj đaka povjeriti salezijancima, protiv osnivanja zavoda ustala je grupa od 27 istarskih intelektualaca (odvjetnici, liječnici, književnici, narodni zastupnici). U "Osvrtu" na odluku kao razlog suprotstavljanja navode gospodarske i nacionalne razloge. Međutim, kroz iskazanu "laganu" netrpeljivost prema salezijancima očito je za podizanje glasa protiv zavoda važan razlog bio i strah od širenja Mahnićeva katoličkog pokreta u Istri.

Godine 1908. prigodom osnivanja studentskog društva "Istra" u Puli, odbijen je prijedlog bogoslova da se u statut društva unese odredba o kršćanskim načelima kao temeljnim odrednicama rada društva. Odgovor je bio osnivanje paralelnog studentskog društva "Dobrila", u čijim je statutu izričito naglašeno da će se njegov rad zasnivati na kršćanskom nauku i odredbama Crkve.

Na blagdan Duhova 27. svibnja 1911. godine u Puli se sastala glavna skupština učiteljskog društva "Narodna prosveta" (društvo je osnovano 1899. god., a 1905. pokrenulo je istoimeno mjesečno glasilo). Podjele dotada prikrivene i potiskivane zbog viših (nacionalnih) interesa izbijaju na površinu.

Nakon protokolarna otvaranja skupštine i pozdrava predsjednika društva i glavnog urednika učiteljskog glasila, Josipa Baćića, stvari su se odvijale uobičajenim tijekom sve do točke dnevnog reda "Naša organizacija". Situacija je postala napeta kad je učitelj Josip Matanić, usprkos dosta zbrkanom govoru, jasno istakao da se učitelji ne bi trebali vezivati uz svećenstvo, te da "smutljivce" iz društva treba ukloniti. Među "smutljivce" je ubrojen i kao takav izravno prozvan Josip Baćić. Predbacivalo mu se tiskanje Mahnićeve uskrsne poslanice u "društvenom glasilu", navodno slanje novina na recenziju prije nego su izišle u tisak i reklamiranje knjiga vjerskog sadržaja na stranicama "Narodne prosvjete".

Pred optužbama Josip Baćić nije ustuknuo. Čak što više, zatražio je donošenje posebne rezolucije u kojoj bi se preciziralo da "Narodna prosvjeta" (i društvo i glasilo) svoj rad temelje na "istinama svete rimske vjere". Kad je njegov prijedlog odbačen s obrazloženjem da se društvo tih načela u radu uvijek pridržavalo, Baćić je s grupom istomišljenika napustio skupštinu. Slijedeće godine 29. X. ova će grupa u Svetom Petru u Šumi osnovati Katoličko učiteljsko društvo za Istru "Hrvatska škola" i pokrenuti istoimeno glasilo.

Vrtlog idejnih previranja zahvatio je i svećenički stalež. Dok je umjereni (liberalni) dio svećenika tražio dijalog i otvaranje prema nekim zasadama liberalizma, radikalni dio (mlađe svećenstvo oko Mahnića) zalagalo se za dosljedno provođenje kršćanskih načela na svim područjima života. Po njima liberalizam je antipod kršćanstva i među njima nemoguć je dijalog a da pri tom kršćanska načela ne izgube na svojoj čistoći i jasnoći.

Na tragu iznesenih podataka veoma je zanimljivo opažanje Antuna Bozanića: "Danas s vremenske distance možemo konstatirati da u onim istarskim krajevima gdje su u Mahnićevo doba jačala liberalna shvaćanja danas vlada vjerski

indiferentizam i potpuna mladost u vjeri. Mnogo se i drugih stvari od tada zbilo. Gdje su pak u ono doba uzdrmani vjerski temelji, došlo je tijekom vremena do jačih udaljavanja od vjere. Zato lutnja u ono doba očito nije bila pravo rješenje". (A. Bozanić, Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik, KS, Zagreb, 1991. str. 158.)

Ne dovodeći u pitanje iznesenu tvrdnju, ipak smatram da ona vapije za detaljnijom i egzagtnijom povijesno-sociološkom analizom koja bi je potvrdila ili demantirala. U svakom slučaju nameće se potreba istraživanja i pokušaja odgovora na pitanje: Koliko je proces napuštanja tradicionalnih katoličkih vrijednosti u istarskoj hrvatskoj sredini rastakao i njenu nacionalnu samosvjest, te koji su činitelji taj proces ubrzali, a koji su ga zaustavljali i zaustavili?

LITERATURA

1. S. Ahonen, *A Study of the Post-Marxist Transformation of the History Curricula in East Germany and Estonia 1986.-1991*, Annales Academiae scientiarum, Fenniciae 1992.
2. J. Krišto, *Dalekosežne posljedice netočnog pridijevanja: Je li bilo klerikalizma u Hrvatskoj*, Časopis za suvremenu povijest, 25 (2-3) 1993.
3. Isti, *Prešućena povijest, Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.-1918.*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1994.
4. V. Kapitanović, *Mihovil Pavlinović i liberalizam u drugoj polovici 19. stoljeća*, u: N. Stančić (ur.), *Mihovil Pavlinović u politici i književnosti*, Globus, Zagreb 1990.
5. B. Milanović, *Istra u 20. stoljeću*, 1. knjiga, IKD Juraj Dobrila, Pazin 1992.
6. Isti, *Moje uspomene*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1976.
7. M. Laginja, *Što imamo u Istri - Istarske pričice*, Consilium, Zagreb 1994.
8. G. Valdevit, *Chiesa e lotta nazionali: il caso di Trieste (1850-1919)*, Aries Edizioni, Udine 1979.
9. A. Mahnić, *Na raskršću dvaju doba*, Narodna prosvjeta, Zagreb 1924.
10. *Pučki prijatelj*, poučno gospodarski list, Krk, Pazin, godište 1907.-1914.
11. *Narodna prosvjeta*, mjesečnik za školstvo, prosvjetu i umjetnost, glasilo istoimenog učiteljskog društva, Pula, godište 1906.-1912.
12. *Hrvatska Škola*, list za školstvo, prosvjetu i književnost, glasilo Katoličkog učiteljskog društva Hrvatska škola, godište 1912.
13. J. Šidak i dr., *Povijest Hrvatskog naroda*, Školska Knjiga, Zagreb 1968.
14. G. Martina, *La Chiesa nell'età del liberalismo*, Morcelliana, Brescia 1983.
15. A. Bozanić, *Biskup Mahnić, pastir i javni djelatnik u Hrvata*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1991.

Diana DOBRAN

Posluhni me

Pušti me noćaska u samini stati;
Pušti!
Večeraska se nećemo pominjati.
Daj si mira,
Posluhni mučanje ko u meni spi
I meka te nose uni modri sni . . .

Marija CRVELIN

Pozdravljam Rajnu

U razlivene vode
Rajne
tone nebo,
oblaci, vidici.
Rajna, moćna rijeka
jakim zamasima,
s vjetra udarima
preskače pragove,
razbija grebene,
vrti krugove
i brza k Sjeveru.
Na širokim grudima,
na mutnim stazama
u mokrim brazdama
nosi terete tegljača,
začarane brodove,
oblake, kiše, svodove.
Boje svih zastava i
meridijana.
Obale nekud bježe
sa zlatnim mrljama
breza i topola.
U smiraju dana
pod rujem oblaka
to Lorelaj domahuje nama
putnicima vlaka I. C.
Pred snagom ove vode
pred čudom prirode
osjećam se nemoćna.
Kratka tijeka.
Prolazna vijeka.
Vlak, zmaj iz bajke,
staklenim krilima,
sav u svjetlima
leti i juri.
Motiv za maštanje.
Povod za pjesmu.
Ja ne vidim njegov let,
ali gledam Rajnu
u velovima sutona.

Rijeku koja teče trajno,
vjekovima beskrajno.
Koliko je stara ova rijeka
pred kojom su zastajale
vojske, horde i kohorte.
Svjedok povijesti. Nijem.
Na obroncima brda
koja dotiču Rajnu
vinogradi usnuli.
U pazusima svojih godova
čuvaju život grozdova
koji će dati vino
iskričavo i zlatno.
Rajnsko vino.
Vino za radost.
Kad se raspjevaju
pjesme i česme
bit će blagdan života.
U svakoj će suzi vina
sjati kaplja sunca
rajnskih dolina.
Undine će pjevati
iz vodenih vrela
pjesmu čežnje
za dušom
koju nije srela.
Mutna i šumna
teče Rajna.
Nisam jaka kao ova rijeka
kratka sam života i vijeka,
samo jedan njen val.
Val koji se diže i pluta,
koji pada, posrće i luta,
val koji hita
i stiže
kraju svoga puta
tražeći odgovore i tajne.
Ali val sam koji nosi
u srži svoje biti,
u svakoj svojoj niti
živu iskru duha.
I moćnija sam od Rajne.

Željko STIPIĆ

Čudoredan svijet dobroga Bošnjanina

(Djelo Alije Nametka od tematskih ishodišta do stilističkog modela)

Brojni su stvaralački dometi hrvatskih književnika ostali od književne kritike i, osobito, povijesti nacionalne književnosti, nezapaženi ili neprimjerenim načinom, zapaženi. Prigodničarski napisi su često i jedinom građom koja je pola stoljeća omogućavala književno-znanstveni susret s mnogim, osobito ovostoljetnim spisateljskim osobnostima.

Stupivši u osobitom trenutku u hrvatsku književnost, u vremenu kada se iz slomišta raznovrsnih literarnih nastojanja stvarao i uobličavao paradigmatski model koji će kasnije biti imenovan "suvremenom hrvatskom književnošću", Alija Nametak* začetno se priklanja onim literarnim htijenjima koja su "modernističkim", "avangardnim" shvaćanjima literature ponudila na utuk tradicionalno, realistički oblikovano, a tematski čvrsto situirano književno štivo.

Malobrojnost kritičkih refleksija i relevantnijih znanstvenih radova o novelistici Alije Nametka je onemogućila sastavljačevo znatnije oslanjanje na književnopovijesnu i književnokritičku građu i nagnala ga dodatnim iščitavanjima Nametkove novelistike koja su, na kraju, i omogućila, uz dakako ovovremeni rekvizitorij analitičkog zahvaćanja književnih činjenica, ovu kritičku refleksiju o novelističkom opusu Alije Nametka.

Rođen u Mostaru (7. ožujka 1906.), potomak uglednog muslimanskog pjesnika (pisao na turskom jeziku) Huseina Čatrnje (autora stihova u više rukopisnih zbirki - medžmuama), Alija Nametak se prvim tiskanim radovima javlja kao dvanaestogodišnjak, u časopisu "Biser" (Mostar 1918.) Pravim se ulaskom u svijet književnosti (*prema "Zapisima"*)[1] može smatrati objavljivanje *Crvene pjesme* (Jugoslavenska njiva, 1926.). Prve literarne radove Alija Nametak objavljuje u časopisima Novi Behar, Savremenik, Književnik i Hrvatska revija. Društvo hrvatskih književnika 1928. godine Nametkovu novelu *Podne* nagrađuje drugom nagradom za najbolju novelu. Tematikom, jezikom, objavljivanjem (uglavnom) u zagrebačkim književnim časopisima i pri Matici hrvatskoj, te brojnim javnim istupima, Alija Nametak se čvrsto vezuje uz hrvatsku književnost. Alija Nametak je autor triju međuratnih novelističkih zbirki: *Bajram žrtava* (1931.), *Dobri Bošnjani* (1937.) i *Ramazanske priče* (1941.) U ovim je novelističkim zbirkama Nametak objavio najvažnije novelističke uratke koji su ga svrstali u sam vrh onovremenih pisaca-novelista. Za vrijeme rata Nametak će objaviti više raznovrsnih (tematikom, žanrom i kakvoćom) uradaka: *Za obraz* (novelističku zbirku 1942.), *Omer u naćvama* (pučki igrokaz, 1942.), *Mladić u prirodi* (priče, 1943.), *Dan i sunce*

* koji je bio i suradnik "Marulića" (op. ur.)

[1] *Ispovijest jednog našeg pisca*, Alija Nametak o sebi i svojim knjigama, Jutarnji list, 1931.

(novelističku zbirku, 1944.) i *Abdulahpaša u kasabi* (komediju u tri čina, 1945.) Valja reći kako barem dva među navedenim naslovima zauzimaju neprijeporno važna mjesta unutar hrvatske ratne književne proizvodnje. Riječ je o novelističkim zbirkama: *Za obraz* te *Dan i sunce*. U potonjoj je objavljena i novela *Sunce* - najreprezentativnija i ponajbolja Nametkova novela. Nakon sloma NDH, nove vlasti zatvaraju "reakcionara" Aliju Nametka poradi njegova neprikrivenog hrvatstva i muslimanstva. Osuđen na dvadeset godina zatvora, Nametak će u zeničkoj kaznionici provesti punih deset godina. Nakon izlaska iz zatvora komunističke će vlasti onemogućiti Aliju Nametka u bilo kakvom javnom radu. Kao namješteniku knjižnice Muzičke akademije dopušteno mu je tek prikupljanje narodnih pjesama i pisanje kulturno-povijesnih studija.

Sredinom šezdesetih (1966.) pojavit će se u Zagrebu (nakladnik Znanje) opsežna knjiga, uglavnom već objavljenih, predratnih i ratnih, Nametkovih novelističkih uradaka. Četrdesetak novela je podijeljeno u četiri tematski zaokružene cjeline i tiskano pod naslovom *Trava zaboravka*. Odabir novela i pogovor (rijetka analitička studija o Nametkovu opusu) je uradio Dubravko Jelčić. Istih godina u Sarajevu izlaze i ponovljena (neznatno dopunjena) izdanja *Ramazanskih priča* (1967.) i pučkog igrokaza *Omer u naćvama* (1969.). U okviru projekta Pet stoljeća hrvatske književnosti, izdavači Matica hrvatska i Zora izdaju izabrana djela (Novele: A. Muradbegović, J. Kušan, A. Dean, Alija Nametak). Četrnaest Nametkovih novela popraćeno je tekstom *Alija Nametak - stvarnost i legenda* Dubravka Jelčića, tekstom iz knjige *Trava zaboravka*. Nakladni zavod Matice hrvatske 1978. godine izdaje Nametkov opsežan roman *Tuturuza i Šeh Meco*. Nametkove su novele birane i u recentne antologijske odabire. Novelu *Napršće* srećemo u izboru Suvremena hrvatska novela, (1971., sastavljač Dubravko Jelčić), a novelu *Sunce* u antologiji *Biserje* - Izbor iz muslimanske književnosti (1972., sastavljač Alija Isaković). Krajem šezdesetih Nametak sudjeluje u objavljivanju Kurana na hrvatski jezik (prijevod Muhameda Pandže i Džemaludina Čauševića). Alija Nametak umire u 82. godini života 8. studenog 1987. godine. Ponovljena objavljivanja zapaženijih Nametkovih proznih uradaka, uvrštavanje novela ovoga pisca u suvremene hrvatske i muslimanske novelističke antologijske odabire i pored brojnih prešućivanja Alije Nametka, npr. u *Povijesti hrvatske književnosti* Ive Frangeša (1987.) dokazima su egzistencijalne opstojnosti Nametkove proze, posebice novela, i u kontekstu najnovije hrvatske književne produkcije.

Od lamentacija do sarkazma - traganje za tematskim određenjima Nametkove proze

Pokušavati odrediti osnovna tematska ishodišta Nametkove proze znači zahvatiti u jedno povijesno nedovoljno poznato područje. Preduvjet za upuštanje u traganje za tematskim preokupacijama Alije Nametka jeste poznavanje složenih događanja: socijalnih, političkih, klasnih i kulturoloških previranja u Bosni i

Hercegovini začetkom 20. stoljeća. Svekoliko propadanje bosanskih muslimana nastupa u drugoj polovici devetnaestog stoljeća, a završava dvadesetih godina ovog stoljeća. Novostvorena Kraljevina SHS je na različite načine, ponaosob agrarnom politikom, mijenjala iz korijena vjekovima ustaljeni kodeks življenja muslimanskog pučanstva u Bosni. Preko noći ostavljeni bez zemlje, dakle bez minimuma egzistencijalne sigurnosti, ne dobivši najčešće nikakva obeštećenja, begovi i age, ti negdašnji moćnici, posjednici sveukupne zemaljske vlasti, obnoć postaju ljudi drugog reda, "bivši ljudi". Upravo su sudbine takovih ljudi, u različitim povijesnim situacijama, postajale beskrajno zahvalnim tematskim materijalom hrvatske nacionalne književnosti u svekolikoj njenoj historijskoj protežnosti. Ono što je za senjske patricije učinio Novak, za dubrovačke gospare Vojnović, za Batoriće starih zagorskih krovova Gjalski, za "sve te Glembajeve" Krleža - za razvlašćene će bosanskohercegovačke muslimanske posjednike učiniti hercegovački prozaik Alija Nametak.

Trajno se vezujući uz muslimanski živalj u vremenima njegove političke, povijesne i moralne dekadencije, Nametak čitateljima svojih novela predočava ogoljelu, umjetnički oblikovanu, zbilju jednog osobitog povijesnog trenutka. Ovaj će autor, još 1931. godine od anonimnog spisatelja *Jutarnjeg lista* nazvan bosansko-hercegovačkim Đalskim, u širokom spektru motiva, na više ili manje estetski relevantan način, izložiti sudbinu cijelog jednog naroda, napose njegova višeg društvenog sloja. Zarana su se i prosuditelji Nametkovih knjiga morali odrediti naspram regionalnoj dimenziji proze Alije Nametka. Ostavljajući po strani svu složenost problematike regionalnog u literaturi, poslužit ćemo se jednom opaskom suvremenog promišljatelja Nametkove proze. Prema Dubravku Jelčiću, Alija Nametak je "svoj književni interes ograničio samo na muslimansku sredinu, koja je u toj regiji dominantna i sasvim sigurno, najkarakterističnija, ali koja ipak nije jedina - iz čega proizlazi da je pisac, ovako parcijalnim zahvatom, nesumnjivo mogao produbiti svoja zapažanja i time dobiti na temeljitosti, ali je neizbježno morao izgubiti na obuhvatnosti, propustivši mogućnost da iz svog aspekta stvori individualiziranu, vlastitu sliku toga složenog nacionalnog i vjerskog mozaika koji se zove Bosna"[2]. Spočitavati nekom autoru regionalnost višestruko je teorijski osporivo, a istodobno znači, dosljednom primjenom dakako, vrijednosno dovesti u pitanje i brojne autore svjetskoga ugleda. Zalogom stvaranja "individualizirane, vlastite slike" ne mora biti minicuozno zahvaćenje u svaki mogući tematski segment. Svaki se dio odlikuje, dakako estetski relevantno predočen, mogućnošću mnogoznačnog predočavanja svekolike tematske strukture. U pozadini su Nametkovih likova, kroz više stoljeća, stajali sigurnost jednog moćnog i ustaljenog državnog poretka i pripadajućeg mu sustava vrijednosti. Sve to, obnoć srušeno, stavit će pripadnike jednog društvenog sloja pred mnoge, njima dotada nepoznate, egzistencijalne situacije. Njihova je nesnalaženja, stradanja i psihičke traume, moguće odrediti kao tematska ishodišta Nametkove proze.

2. Dubravko Jelčić, *Alija Nametak - stvarnost i legenda*, u Alija Nametak: *Trava zaboravka*, Znanje, Zagreb 1966., str. 339.

Ciklički se vezujući za sudbine obiteljskih zajednica, npr. Duranića, pripovjedač izlaže, kroz intimne drame pojedinaca, pripadnika više po ničemu skladne obitelji, dramu jednog vremena. Možda će nam upravo ciklus o Duranićima najbolje pokazati korijene i tijek nezaustavljiva propadanja muslimanskih posjednika u Bosni i Hercegovini. Opčinjenost pokrčmarenog negdašnjeg bega "pod fermanom sultanovim" Hamida Duranića zamamnom Nadretom uvodni je motiv ciklusa. Hasnija Duranićeva (*Izvan okvira*) lomi ustaljeni kodeks ophođenja, ali zatečena nesnalaženjem pred "čovjekom iz daleke morske zemlje" bude, po regulama istog kodeksa o koji se tek jednom ogriješila, životno slomljena. Nižući u krupnim planovima likove - dolaznike u Hamidovu kavanu, to utočište bivših ljudi, pripovjedač se zavlači pod kožu ljudima koji "sebe osjećaju agama, pa makar i nemali ničega". Sva veličina prošlog života, u danima koji su nepovratno minuli, tako se snažno zrcali u svakodnevnim kahvanskim putešestvijama Sulejmana Defterdarevića, Uzeirage Oruča, Muhamedage Zambaka...

"Kako danas, tako sutra, tako i dalje dolazit će oni dok jednog po jednog ne odnesu na ramenima ljudi dobra srca, spuste ih u zemlju i po daskama naspu kamen i zemlju." (*Hamidova kavana*). Povrijeđen i dotučen saznanjem o sevdaškoj avanturi Hasnijinoj (*Otrgnut cvijet*) strada Omerbeg Šahinbegović. Ibrahim Duranić, hiroviti provincijski intelektualac i budući izvjestitelj peštanskih novina, u zametnutom sjemenu Duranića vidi sveopći kraj, opću kataklizmu, režiranu zakonskim uredbama, a ne silama i oružjem ljudskim. "Kad se obazre u jučerašnjicu, vidi samo jad i čemer, obenavljene starce, utučene muževe i usplahirenu mladost zbog gubitka onog što pokoljenjima bješe uporište. Nestade zemlje radi koje se njegovi stari biše, gotovo bez prekida, i bez umora, na sve četiri strane svijeta. Oduzeše je zakonima i uredbama, a stari su govorili da je oteše hajdučki, a zatim, malo - pomalo, vidi on to istom sada, počeše se ti starci i muževi i mladići usrpljivati, jer dođe glad i neimaština i prodade se što se prodati dalo, samo ostaše krovovi nad posrebrnjenim glavama, kao grobnice za života načinjene da u se prime, kad bude trebalo, ispijene živote."[3] Već spomenutom ženskom izdanku Duranićevih - Hasniji, Nametak se vraća na kraju predočenog ciklusa. Povratnica iz daleke švapske zemlje, prolazi mučan put povratka u sredinu koja teško prima one koji se jednom ogriješe o njene regule življenja. I površniji uvid u tematiku Nametkove proze motritelja upućuje k temi muslimanske žene, predočene u Nametkovim pripovijetkama čitavim nizom, više ili manje, sebesvjesnih individualnosti. Sebesvjesnom ženom Nametak se prvi put značajnije stvaralački pozabavio kroz lik Fatime iz novele *Krik* (1931.), te tragične žrtve vlastite sreće, čije je izgaranje u erotskim žarnicama sve prije nego nesamovoljno. Kontroliranom nagonu Fatiminu možemo sučeliti gotovo animalnu strast Sekaninu (*Začarano ogledalo*). Sekanin nagon ima malo dodirnih točaka s Fatiminim promišljenim manipuliranjem vlastitim strastima. Uz dva predočena lika u paradigmu Nametkove zaokupljenosti Ženom potrebito je uvesti

3. Alija Nametak, *Dobri Bošnjani*, novele, Matica hrvatska, Zagreb, 1937. str. 65.

i treći, višestruko značajan, lik. Dočim prva dva lika pripadaju počecima Nametkovog opusa, lik Zumrete javlja se u poznim pripovijetkama. Novela *Napršće*, s protagonisticom Zomretom, pojavila se pola stoljeća nakon Salihove vizualne opčinjenosti ženom švapskog činovnika. Pripovjedača Žena - hurija uzavrelog Salihovog mozga - zanima tek kao objekt, gotovo predmet, dok će Zumreta, lik ratom oslobođene žene, predstaviti ne samo jedan novi daleko pretenciozniji književni lik, već i drugačijeg, pedesetak godina iskusnijeg pripovjedača. Vezujući lik Zumrete uz burne godine drugog ovostoljetnog ratovanja i bremenite godine poraća, Nametak će iznaći u sebi potrebnu snagu i o događajima iz nedavne prošlosti progovoriti otvoreno, mitorušilački. Razotkrivajući životnu sudbinu nemoralne žene koja u ratu ne razlikuje uniforme i majčinsku bol koju ne umanjuju ideološke razlike među vojskama koje su odvele njene sinove, pripovjedač će u *Naprščetu* ogoliti više ljudskih sudbina u tragičnim ratnim događanjima. Kazna, taj *deus ex machina* Nametkove proze, sustiže Zumretu na kraju kroz mučno ubojstvo vlastitoga djeteta. Manirom iskusnog satiričara Alija Nametak će i u noveli *Napršće* progovoriti o nepravednoj poslijeratnoj ogorčenosti ama baš svim Prošlim i nekritičkom otvorenosti prema Novom. Upravo će satiričnost biti onom odrednicom koja će i stilski konačno prikloniti Nametka jednoj od matica suvremene hrvatske književnosti. Ovu ćemo ocjenu pronaći i u Jelčićevoj raspravi *Suvremena hrvatska novela*, uvodnom tekstu analitičko-prikazivačke provenijencije istoimene dvotomne antologije: "Alija Nametak, u posljednje vrijeme opet aktivni, čak i osvježeni pjesnik muslimanskog života, koji je u izražaju suvremene moralno - psihološke situacije ove sredine neočekivano ostvario i neke (za nj neobične) kritičko - satiričke akcente koji ga povezuju s malobrojnim našim suvremenim književnim analitičarima i britkim kritičarima i satiričarima individualnih ljudskih slabosti i društvenih deformacija ..."[4]

Onkraj literarnih događanja

Pojavivši se početkom tridesetih godina samostalnom novelističkom zbirkom *Bajram žrtava* Alija Nametak se naraštajno pridaje, iako nešto stariji, generaciji Šegedina, Dončevića, Desnice, Marinkovića, Simića... Objavljujući prve literarne radove nakon burnih modernističkih previranja, posvemašnjeg (dakako i književnog) ratnog zatišja, ekspresionističkih iskoraka (prije ostalih) Šimića i Krleže, pripadnici će ovog naraštaja, oslanjajući se čvrsto na tradicijom namaknutu stilsku i tematsku raznovrsnost, a u opreci naspram onemoćaloj građanskoj književnosti, donijeti hrvatskoj međuratnoj književnosti prijeko potrebitu svježinu, jedan nadasve osobit pristup svijetu književne kreacije.

4. *Suvremena hrvatska novela*, priredio Dubravko Jelčić, Zora, Zagreb 1971., svezak I., str. 28.

Alija Nametak prvim novelama *Kmet, Napast, San čovjeka božjeg,* objavljenima u *Savremeniku* i *Hrvatskoj reviji* ničim ne iskače, ni formalno, ni tematski, izvan okvira onovremenog umjetničkog neutralizma koji je značio nadasve zanimljivo okupljanje na stranicama istoga časopisa pisaca različitih ideoloških i umjetničkih usmjerenja.

Često je o Aliji Nametku iznošena neistina kako je ovaj pisac u hrvatsku književnu produkciju uveo novi tematski kompleks, dakako mislilo se na teme vezane uz muslimansku bosansku stvarnost. Treba samo prelistati "Kratak pregled hrvatske knjige u Herceg-Bosni od najstarijih vremena do danas" Hamdije Kreševljakovića (1912.) i uvjeriti se u "prednametovsku" nazočnost tema iz života bosanskih muslimana u hrvatskoj književnosti. Osobito valja upozoriti na nedovoljno znanu poplavu književnih činjenica s tematikom iz muslimanskog života krajem devetnaestog stoljeća. Roman o prvim okupacijskim danima u Mostaru *Bez nade,* autora Hadžića i Milićevića, Matica hrvatska će izdati 1895. godine. Istim će autorima, isti izdavač, samo dvije godine kasnije, objaviti roman, dakako opet je riječ o muslimanskom tematskom kompleksu, *Bez svrhe*. Istih će godina u Zagrebu izaći dvije zbirke pripovijedaka autora Hadžića i Milićevića *Na pragu novog doba* (1896.) i *Pripovijesti iz bosanskoga života* (1898.). Spomenimo i novelističku zbirku *Nojemova lađa* Ahmeda Muradbegovića koja izlazi 1926. i koja je, pod utjecajem ekspresionističke poetike, umjetnički snažno predočila psihološke traume bosanskog stanovništva u izmijenjenim povijesnim prilikama. Nabrajanjem ovih književnih činjenica nismo željeli samo osporiti ponavljanu neistinu o Aliji Nametku, već i ukazati na korijene, moguća ishodišta, najranijih Nametkovih uradaka.

U motrenju međuratnog dijela Nametkovog opusa potrebitim se nameće razjasniti i Nametkov odnos naspram socijalne literature. Već činjenica da prvi Nametkovi radovi vremenski korespondiraju s pojavljivanjem Knjige drugova, lijevim nastojanjima sa stranica časopisa Kritika, Krležinim *Predgovorom* grafičkoj mapi Krste Hegedušića, upućuje na mogući utjecaj socijalno angažirane literature na Aliju Nametka. Uzevši za tematsku podlogu vlastite proze politički, kulturni, ekonomski i moralni pad bosansko-hercegovačkih muslimana, Nametak se morao suočiti s posvemašnjom bijedom širokih slojeva pučanstva, dokučiti uzroke bijede i moguće izlaze iz postojećeg stanja. Uspoređivanje dviju novela, od kojih je prva *Kmet* (1930.) a druga *Preporuka* (1935.), pruža uvid u način na koji se fenomen socijalno angažirane literature reflektirao kroz novelistiku Alije Nametka. Književna je kritika zarana zapazila kako je Nametkov *Kmet* već imenovanjem klasno determiniran. Nametkov Ahmed nije ni u jednom trenutku glasnogovornik nikakvih, pa ni vječnih humanističkih teza o evanđeoskoj ljubavi sviju sa svima, ali unutarnjom logikom svojih promišljanja i još više postupcima, estetski relevantno "zagovara" svevremensku ideju čovjekoljublja.

Nametkova je novela *Preporuka* prožeta atmosferom umorne pjesme radnica povratnica iz tvornice duhana, neishranjena djeca lutaju ulicama, beznadno je duga

kolona žena koje čekaju prijem na posao. Socijalni je kontekst u *Preporuci* više sam sebi svrhom, nadmašuje i radnju i njene aktere. Ishitreno bi i krivo bilo na temelju jedne ili tek nekoliko novela priključiti Nametka socijalno angažiranoj literaturi, ali bi jednako krivo bilo kategorički odbaciti svaku vezu Alije Nametka i pokreta socijalne literature.

U sudbonosnim ratnim vremenima Nametak usmjerava spisateljski interes prema svijetu malih ljudskih sudbina, uklanjajući se uspješno Velikim temama. Ponijeti se ovako u vremenima jasnih društvenih podjela, značilo je, a još nedavno se tako mnogima činilo, svrstati se na historijski nadvladane "anakronističke" ljudske i spisateljske pozicije. Hrvatski su književni povjesnici, i kritici, desetljećima šutjeli, ili govorili malo i iskrivljeno, o piscu čiji je opus zaslužio znanstveno utemeljenu valorizaciju.

Poratne su godine vrijeme posvemašnje Nametkove literarne šutnje. Dubravko Jelčić će biti u pravu kad Nametkov povratk svijetu književnih činjenica nazove iznenađenjem, propuštajući dakako spomenuti i slova o razlozima višedesetljetnog "dobrovoljnog" literarnog egzila Alije Nametka. Priključujući se opet tamo gdje mu je i bilo mjesto, među hrvatske prozaike iz Bosne i Hercegovine, Nametak više neće biti onim starim idiličnim kazivateljem istine o brojnim muslimanskim životnim sudbinama. Životnim nedaćama obogaćen Alija Nametak će već prvim tekstovima nakon šutnje pokazati kako je i u godinama egzila pomno motrio ovoprostorna književna događanja, kako mu je jezični izraz ostao onaj stari. Novelistički su mu ostvaraji nešto opsežniji, kritičko - satirički akcent je prevladavajući. Ostajući i nadalje vjeran muslimanskoj svakodnevici, Alija Nametak će se u novim prilikama prikloniti onoj matici u suvremenoj hrvatskoj književnosti čiji predstavnici (npr. S. Novak, I. Raos, J. Barković) rafiniranoj analitičnosti pridaju kritički pristup društvenim deformacijama svih provenijencija.

Čudorednost izmičućeg svijeta

Svijet Nametkovih junaka, mikrokozmos je malih i običnom oku nezanimljivih ljudskih sudbina koje se lome i slamaju u sutonu jedne civilizacije i čija je slomišta moguće razumjeti tek u širem kontekstu, osobito povijesnom. Usmjeriti vlastiti spisateljski interes prema muslimanskom življu, činiti to pola stoljeća, nastojati kroz dio pokazati cjelinu, ostati dosljedan unutarnjim kreativnim impulsima - moguća su određenja jedne stvaralačke poetike.

Za Aliju Nametka Bosna i Hercegovina je sve prije nego zemlja mržnje, straha i rasapa. Književni su kritici dobro zamijetiti kako Nametkovi likovi ne poznaju mržnju. Poznata je Jelčićeva usporedba dvojice kmetova: Andrićevog Simona i Nametkovog Ahmeta. Ova usporedba, ne samo da potvrđuje naprijed iznesenu tvrdnju, već je i izvrsna ilustracija shvaćanja života likova Nametkove proze. Dva su to čovjeka istog ili barem sličnog društvenog statusa, žive u gotovo identičnim društvenim prilikama, životnim su nedaćama stavljeni pred jednak čin

- njihovi su postupci krajnje oprečni. Iako se Simonu ne može spočitati dosljednost literarnog subjekta, čiji su postupci posljedica osobitog shvaćanja života, mnoštvo nas izvanliterarnih razloga primorava Andrićeva kmeta motriti i u kontekstu autorove društvene angažiranosti. Nametkov Ahmet, ne samo da nije čovjek ograničene hrabrosti (ovo se za Simona ne bi moglo bez ostatka tvrditi), već kao antipod Andrićevu kmetu, pretpostavlja etičku vrijednost čovjekoljublja svim mogućim, prije svega, klasnim razmiricama. Nije Nametkov kmet čovjek izgubljenog ponosa. Nipošto! Ponos je temeljna etička odrednica protagonista Nametkove proze. Ahmetovo čovjekoljublje ne poznaje granice, neosjetljivo je za povijesni trenutak, ne uzmiče ni pred razjarenim ostacima taštine age Džankića "Čovjek je on, brate moj, čovjek. Boli i njega kad ga tko udari, a milo mu je kad ga tko pomiluje. A ne valja da umire polako, dlaku po dlaku. Nije to ljudski. Zar misliš da je meni slatko ovo što sad jedem, kad znam, da ima čovjek koji nije ni danas, ni jučer, ni prekjučer jeo?"[5] Čovjekoljublje, čak i prema agi čiju je zlu narav ne jednom osjetio, izvire iz ponosa koji upravlja svakim Ahmetovim postupkom.

Hasnija Duranićeva, izdanak poznavane i priznavane loze Duranićeve, odbačena je od ljudi - sumještana u provincijskom gradiću, od sredine "koja prezirno gleda djevojku koja je doživjela muškarca i što se divi muškarcu koji je doživio mnogo žena"[6], iskreno nakanjuje, nakon avanture na obalama dalekog mora, krenuti u novo, neporočno, životno razdoblje. I kad izgleda kako će ipak biti žrtvovan, Hasnijin će ponos zaustaviti uspaljenog Ahmeta-efendiju - posjednika svemoćne "preporuke".

Nije li napokon i Salih - najreprezentativniji Nametkov junak - tek tragičnom žrtvom izgubljenog ponosa. Pojedinačni se nazor, rezultat vijekovima stvaranog kodeksa ponašanja, spotiče o ljepotu nagog, suncem i Salihovim očima, oskvrnjenog ženskog tijela. Ponos je taj koji ne dopušta prepuštanje tjelesnim čarima ni vlastite a kamoli tek tuđe žene. Ogriješiti se o ustaljene norme ponašanja, osobito dovesti u pitanje vlastiti ponos, znači biti kažnjen. Požuriti se u susret hurijama - onostranim.

Kažnjen je i drugi Nametkov Salih - Salih Džokalo iz pripovijetke *Trava zaboravka*. Vedra mladenačka narav Salihova nakanila je najslađu životnu dvojbu Muškarčevu razriješiti životnim vezivanjem uz seljačku djevojku Sekanu Aličušića. Motiv selo - grad, koji je stupio u hrvatsku književnost za vrijeme stilske formacije predrealizma, pripovjedač smješta u osobit kontekst muslimanske okoline. Salih neodabirom "ucvili" gradsku izabranicu i bude kažnjen od nevidljive *trave zaboravke*. Grijeh učinjen ostavljanjem djevojke, suprostavljen novovjekom uzdanju u svemoć tjelesne privlačnosti, prevagne u travom zaboravkom ohlađenoj glavi Salihovoj.

Iako su Nametkovi likovi gotovo uvijek podijeljeni između onoga što jesu, ili barem misle da jesu, i onog što bi oni sami, ili češće oni kraj njih, željeli da

5. Alija Nametak, *Trava zaboravka*, Znanje, Zagreb, 1996., str. 50.
6. *Isto*, str. 142.

budu, treba istaknuti (izuzetak su novele *Ispod planinskih vrhova* i *Dobri Bošnjanin*) kako je riječ o svijetu koji ne poznaje osobe poremećenih duševnih stanja. Nametkovi su junaci, i pored svih nedaća koje ih sustižu, uravnotežene osobe, tlo je pod njihovim nogama vjekovima utabano, vrijednosni sudovi su odavno poznati.

Ipak, ponašanje pojedinih Nametkovih likova uvjetovano je osobitim animalnim impulsima, najčešće nagonima, koji ih vode i dovode u najrazličitije životne situacije, od usudnog skončanja Saliha - majstora Hujdura do životnog zaokreta i novog početka Saliha Džokala.

Strasti Nametkovih junaka najvećim su dijelom erotske provenijencije. Njihov je raspon zaista širok, od pomahnitalog, bezumnog, animalnog nagona do finog, produhovljenog, erotskog doživljaja. Najuspješniji Nametkovi ostvaraji uvijek se odlikuju osebujnom vezom specifičnoga etosa i pojedinačnih životnih egzistencija.

Jezik u djelima Alije Nametka

I najpovršniji uvid u jezik Nametkovih literarnih ostvaraja vodi nas k spoznaji o dvije ključne odrednice ovog fenomena: znalačkom služenju jezičnim sredstvima i uporabi brojnih orijentalizama. Prva će odrednica biti promotrena u kontekstu stilističkog preispitivanja novele *Sunce*, dok ćemo se ovdje usredotočiti na preispitivanje mjesta i funkcije orijentalizama. Vođen tezom Abdulaha Škaljića, izrečenom i promišljenom u uvodniku rječnika *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* (Svjetlost, Sarajevo, 1979.), sastavljač je sklon razlikovanju orijentalizama i (široko prihvaćenog naziva) turcizama. Najveći dio riječi, koje čak i jezični stručnjaci znaju nazivati turcizmima, ne potječe iz turskoga jezika. Najvećim je dijelom riječ o arabizmima i perzijanizmima. Nametkovi su orijentalizmi trojakog podrijetla:

a) arabizmi: *ahbab, belaj, ćeif, sevdah...*
b) perzijanizmi: *behar, duvar, česma, jaran...*
c) turcizmi: dušek, *begenisati, daidža, bezbeli...*

Alija Nametak se učestalo služi orijentalizmima iz nekoliko razloga. U društvenoj sredini koja je predmet piščevog zanimanja uobičajeno je mnoštvo riječi koje nemaju odgovarajuću zamjenu u vokabularu hrvatskog (osobito suvremenog) književnoga jezika. Riječi kao što su *čarapa, čekić, čizma* ili pak *duhan* nisu stilski markirane iz razloga nepostojanja hrvatskih zamjena. Drugačije je s orijentalizmima *čaršija, čoban* ili *bašta*, riječima za koje u hrvatskome jeziku postoje valjane istoznačnice. Dok smo u prvom slučaju isključili svaku mogućnost semantičke konotacije, ponaprije ekspresivne provenijencije, kod druge skupine Nametkovih orijentalizama valja razlikovati dva tipa. Iako se i ova skupina orijentalizama najčešće ne odlikuje značajnom ekspresivnom obilježenošću, među ovim riječima ima i onih s izraženom stilističkom obilježenošću, primjer riječi hurija u noveli *Sunce* (poglavlje *Hod prema dženetu*). U Nametkovom leksičkom rekvizitoriju tuđinskog podrijetla nalazimo i riječi, kao što su *avlija, somun, šejtan* koje su u

bosanski jezični idiom ušle zajedno s orijentalizmima, ali koje ne pripadaju ni jednoj od triju navedenih skupina. Ove riječi pripadaju grčkom, odnosno hebrejskom jeziku. Iz razloga realističnosti oslikavanja muslimanskog dijela bosansko-hercegovačkoga univerzuma, orijentalizmi u Nametkovoj prozi ne pružaju značajnije mogućnosti stilistički relevantnog iščitavanja.

Jezik Alije Nametka se odlikuje rijetkom gipkošću, kojoj uzroke valja tražiti u autorovoj sposobnosti znalačkog interferiranja čitavih segmenata govorenog jezika u artificijelni diskurz. Opredijeljenost za uklanjanje svakom eksperimentu, trajan pripovjedačev otklon od avangardnih i postavangardnih svekolikih jezičnih preispitivanja, koja su se dakako osjetila i u Nametkovoj matičnoj književnosti, svrstali su Aliju Nametka i jezičnim izričejem uz jedan trajno nazočan i podjednako trajno osporavan tijek suvremene hrvatske književnosti.

Hod prema dženetu (stilistička analiza novele Sunce*)*

"To se posebno odnosi na i danas produktivnog Aliju Nametka koji piše starinskim manirom gdje je etičko iznad estetskog i gdje nema vidnijeg napora da se stvaralački čin osamostali, odvoji od autorovih upliva u svijet i njegovo tumačenje."[7]

Brojni su se upiti nadali već i prije analitičkog zahvaćanja u novelistički predložak. Je li i u kojoj mjeri ova novela reprezentativna za pretežit dio Nametkovog novelističkog opusa? Je li oskudan interes za Nametkov stil, čak i kod književnih kritika koji su se ponajviše i ponajbolje bavili ovim autorom, slučajan ili šutnja znači i stanovitu ocjenu?

Može li stilistička analiza manje poznatog predloška pridnijeti ukupnom vrijednosnom pomaku pojedinog autora u kontekstu oficijelne povijesti nacionalne književnosti?

Glavnina je sastavljača kritičkih refleksija o prozi Alije Nametka, od prikaza Olinka Delorka (Alija Nametak, *Bajram žrtava*, Književni život, 1/1932.) do "stvarnnosno-legendarne refleksije Dubravka Jelčića (*Alija Nametak - stvarnost i legenda, Trava zaboravka*, 1966.) isticala "briljantnu stilsku eleganciju i uzoran jezik" (Dubravko Jelčić) Nametkove proze. Znakovito je da ipak gotovo i nema relevantnih pokušaja analitičkog dokazivanja ili osporavanja pozitivnih ocjena Nametkovog stila. I dok su neki za nacionalnu književnost od Nametka sigurno manje značajni autori dobivali i cijele monografije, Nametkov se opus prešućivao, čak i u onom dijelu koji je zarana ocijenjen kao najvrijedniji - poznavanje i korištenje jezičnih mogućnosti i briljantan stil. "Literarna inokoština" (određenje kojim se poslužio Slobodan Novak u prosudbi Raosova opusa) Alije Nametka sigurno je pridonijela nepostojanju primjerenog književno-kritičkog i stilističkog interesa za književne činjenice ovoga pisca. Vrijednosna pomjeranja u složenoj strukturi novije

7. Džemaludin Alić, *Bosanskohercegovačka pripovijetka dvadesetog stoljeća*, Život, br. 7-8, Sarajevo, 1980.

književne činjenice ovoga pisca. Vrijednosna pomjeranja u složenoj strukturi novije hrvatske književnosti su potrebna i neminovna, no njih neće (na žalost) omogućiti relevantne analitičke prosudbe, već će one uslijediti kao posljedica budućih, gotovo sigurno, neliterarnih i neznanstvenih događanja i događaja. Rezultat stilističke analize Nametkove novele Sunce bio bi utvrđivanje ovih stilskih karakteristika:

a) ritmizacija proznog iskaza
b) sklonost figuralnom izražavanju
c) vezanost uz pučku tradiciju
d) futur I. - sredstvo za izricanje afektivnosti
e) osobno ime u službi karakterizacije
f) osobna zamjenica i depersonalizacija.

Ritmizacija proznog iskaza

Ritmizirati prozni iskaz znači posegnuti za nekom od brojnih mogućnosti narušavanja proznom diskursu primjerenog neritmiziranog modela. Ilustrirati proznu ritmizaciju, na primjeru novele *Sunce*, najbolje je započeti prepoznavanjem pjesničkog (daktilsko-trohejskog) ritma na sljedećim primjerima:

Ljubi joj sunce mladost na bijeloj koži.
Rudi njena koža, jer sunce polako peče.
Neka prozirna magla treperi nad čitavim krajem.

Pjesnička priroda Nametkova ne ogleda se samo kroz poetskim ritmom prožet prozni iskaz, već još i više kroz pripovjedačev pristup nekim motivima, npr. motivu sunca: "Sunce na zenitu, pa nečujni slap rastaljena zlata pada na krajinu i svaka se zraka razbija o kamen i prska u bezbroj kapi." Navedenu je rečenicu moguće bez većih zahvata transformirati u novi, slobodnim stihom uobličeni, iskaz:

Sunce na zenitu
Nečujni slap rastaljena zlata
Pada na krajinu.
Svaka se zraka
Razbija o kamen i
Prska
U bezbroj kapi.

Impresionistički se doživljaj predvečerja, oslobođen okova govorene rečenične strukture, nadaje kao nov, topao i neponovljiv pjesnički doživljaj.

Sklonost figuralnom izražavanju

Učestalost uporabe stilskih sredstava u Nametkovoj prozi moguće je dovesti u vezu s širom pojavom prožimanja lirskog i epskog, proznog i pjesničkog u dijelu

hrvatske književne proizvodnje dvadesetih i tridesetih godina. I dok će neki književni povjesnici (npr. Frangeš) korijene ovoj pojavi nalaziti u umjetničkim tendencijama s početka stoljeća, drugi će praznu figuralnost povezivati s literarnim kretanjima dvadesetih godina.

Nametkova sklonost stilskoj figuraciji očitljiva je na sve četiri razine figuralnog izražavanja: figurama riječi, figurama dikcije, figurama konstrukcije i figurama misli. Evo nekih najočitijih primjera: *Ljubi joj sunce mladost ...* primjer je uspješnog pripovjedačevog posezanja za personifikacijom, ali i rafiniranom metaforom; trope srećemo i u ovim primjerima: *Sunce stalo da pjeva podnevnu pjesmu. Sunce se šeta preko i ogleda Sunce Pjeva svakom čovjeku na uho, da svatko čuje na svoj način.* Figure dikcije, ključna skupina pjesničkih figura pri ritmizaciji proze, najčešće će se pojavljivati kroz uporabu onomatopeje. Epiloški završetak *Krv mu je zakrkljala u grlu* možda je najuspješnijim, ali ne i jedinim primjerom upotrebe onomatopeje. Posebnu pažnju zaslužuje ključna riječ Nametkove novele - riječ *hurija*. Učestalost uporabe ovog arabizma, osobito kada se ima u vidu neznatan broj orijentalizama u ovom tekstu, dodatno će privući pažnju svakog motritelja stilskih osobitosti u noveli *Sunce*. Dvojako je značenje riječi hurija. "Hurija je svaka žena krupnih očiju (kao gazela), no hurije su i lijepe djevojke koje, prema Kuranu, zabavljaju u dženetu (raju) blažene vjernike".[8] Početni nam slog ove riječi, pravilno naglašene (Húrija) pruža dodatnu mogućnost stilističkog iščitavanja. Onomatopejom stvoreni dojam tamnog i hladnog posebno se ističe u okruženju s riječju Sunce i pripadajućim joj značinjskim odrednicama topline i svjetlosti. Inverzija i elipsa one su figure konstrukcije koje baš zbog ne tako česte upotrebe u noveli *Sunce* dobivaju izrazitu stilogenost: *Pa one dojke, malene i rumene... A on se već spušta niz krov prema ženi plazeći kao gušter, crn i suh.* Inverzija se, to smo mogli uočiti u drugom primjeru, zna javiti i u kombinaciji s poredbom. Evo još nekih uspjelijih primjera: *... ja već i nisam čovjek nego grana suha. Pa onda te dojke, crne, s pomodrelim žilama i duge kao u koze. I kosa crna, i duga i kuštrava.* U posljednjem primjeru srećemo pojavu inverzije u zajedništvu s polisindetonom. Elipsom *Tiho* stilogeno je stvoren dojam ugođaja maksimalnom redukcijom. Na drugom će mjestu elipsom *Možda* pripovjedač naznačiti dvije (značenjski teško razlučive) mogućnosti. Sumnja je našla mjesto do nade, obje mogućnosti isprepliću se u uskomešanim mislima i osjećajima Salihovim. Iako su zbog svoje brojnosti najmanje stilogene, figure misli također imaju važno mjesto u sveokupnom iščitavanju figuralnosti Nametkova proznog iskaza. Među inače brojnim poredbama, što ukazuje i na specifičan odnos pripovjedača i pučke tradicije ističe se primjer: *Dan je gonio dan, noć je gonila noć, a on je sate i sate ležao na krovu i gledao kako žena rudi na suncu kao grozd.* Antiteze su najučestalije među figurama misli: *Eto, Salih je mlad, istom je u tridesetoj, ali je njemu žao toga starog što iz dana u dan gine i ustupa mjesto novome.* Gradacijom će biti pojačana

8 Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1979.

jedna od najpotresnijih scena u noveli, trenutak Salihove okrutnosti nad vlastitom ženom. *On je udarao, ljubio i plakao.*

Vezanost uz pučku tradiciju

Na višestruku vezu između pučke tradicije i Nametkove proze već smo upozorili, no kako je riječ o možda najznačajnijoj odlici Nametkova stila, valja nam se njome posebno pozabaviti, iako bi se za ukazivanje povezanosti Alije Nametka i složenog fenomena pučke tradicije sigurno neki drugi predlošci pokazali upotrebljivijima od novele *Sunce*. Naime veza je u našem predlošku tek sporadična, ali njena ukupna nazočnost u pripovjedačevom proznom opusu traži njeno uvrštavanje u stilsku paradigmu novele Sunce. Uočenu je vezu moguće iščitati na dvije razine - razini frazema i razini poredbi. Prvu je razinu moguće motriti na primjerima: *Poštedjelo ih, pa eto, stari Memišaga dijelio i kapom i šakom za sreću u nesreći... Kuku meni nesretnici! Ta, pocrnjet će, grom je ubio, pa ne bi onda čovjek ni glavu okrenuo na nju.* Inicijalni dio već spomenutog primjera *Dan je gonio dan, noć je gonila noć...* dobar je primjer kako dva temporalna frazema, međusobno suprostavljena, u vezi s poetskom poredbom *... žena rudi na suncu kao grozd* autor upotrebljava na osobit, vrlo stilogen način. *Dan je kao posuđen iz pakla* primjer je koji nam ukazuje na nazočnost poredbi iz pučkog izričaja u Nametkovu izrazu. Visoko je stilogena i upotreba priloga eto, karakterističnog za pučki govorni izričaj: *Dao ključ Salih - majstoru Hujduru, pa eto njega, eto kuće, neka preda ključ i uređenu kuću, a na dlan će primiti koliko je pravo.* Tri su funkcije upotrebe ovog, za govor puka, uobičajenog adverba. Pripovjedač vrlo stilogenim načinom pojačava kolokvijalnost iskaza. Pri tom čini pažljiv otklon od uvodnog referencijalnog stila. Treći, zasigurno najdublji, razlog jest u ilustraciji duboke misaonosti koja je svoje ishodište nalazila u svekolikoj vjeri i povjerenju u Čovjeka. Ekspozicijsko Emin-hodžino kazivanje (*Trava zaboravka*), tumačenje ukupnih sadržaja Sudnjega dana okupljenim Rotimljanima nije samo poredbama, nabrajanjima i frazemima izvrstan primjer prožimanja usmenog i pisanog književnog diskursa, već je i rijetkim primjerom citatnog osamostaljivanja (navodnicima izdvojenog) pučkog besjedovnog iskaza: *Onda će tako zemlja biti sva ravna kao dlan. Neće se znati ni za brda ni za doline. Neće biti nigdje ni drveta ni travke. Tako će trajati četrdeset godina iza kijametskog dana. A onda će uliti iz neba kiša gusta kao menija, i nakon nekog vremena počet će nicati ljudi iz zemlje, goli kao od majke rođeni. Tada će se početi suditi ljudima...*[9]

9. Alija Nametak, *Trava zaboravka*, Znanje, Zagreb, 1966. str. 7

Futur I. - sredstvo za izricanje afektivnosti

Ako smo za uvrštavanje potonje stilske karakteristike razloge pronašli znatnim dijelom izvan novele Sunce, ovom ćemo se stilskom značajkom vratiti u potpunosti našem predmetu istraživanja. U pretežitom je dijelu novele ovaj glagolski oblik rijedak, dok će se pri samom kraju novele, u trenucima nestajanja jedne svijesti i njenog potpunog zamračenja, nametnuti visokom učestalošću. *Ona će se rastopiti i bit će jedna kap. I ja ću postati jedna kap, pa ćemo se oboje dići negdje i otići izvan svega. Još sam sunce, ali neću više biti sunce. Bit ću čovjek. I ona je sad hurija, ali će biti samo žena. I spojit ćemo se pa ćemo biti dvije kapi. I jedna će kap biti od mene, druga od nje. Bit ćemo jedno. Sad k njoj. Još se malo spusti, pa korak - dva, i već smo jedno. Evo, već mi je pod rukom... jedan... dva je...* U osam početnih rečenica odlomka pripovjedač upotrebljava čak dvanaest futurskih glagolskih oblika. Prijelaz je to u sferu oniričkog. Pomračen razum Saliha - majstora Hujdura. Početak kraja jedne, prvo poremećene; zatim halucinantne svijesti, koja polazi ususret dženetu, ususret hurijama. Potpuni završetak ovostranosti koja peče i prži gore od podnevnoga sunca. Nailazeće. Glazba iščekivanja. Prizivanje Dolazećeg. Ritam dženeta.

Osobno ime u službi karakterizacije

Naročito zadovoljstvo sastavljaču stilističke analize književne činjenice nije u iznalaženju površnih, često lako prepoznatljivih jezičnih osobitosti, već u traženju i nalaženju nevidljivih, često i pažljivo prikrivenih, niti koje prepoznate bacaju na analizirani predložak novu svjetlost, pridaju umjetnički transformiranoj zbilji drukčija, dotad nepoznata značenja. Smjestiti Saliha u odgovarajuću društvenu sredinu, povezati njegova promišljanja života s određenim vremenskim trenutkom ne znači u potpunosti objasniti ni Salihova shvaćanja a još manje ponašanje i postupke. Gdje su korijeni Salihove sposobnosti razumnog ovladavanja situacijom nad kojom se nakrilila sunčeva žega i erotske čežnje? Koji su razlozi Salihovoj pasivnosti? Izdvojene situacije (pogled na suncem usijana gradska krovišta; Salihova svirepost nad ženom) teško da mogu u potpunosti razotkriti svu složenost Salihova lika. Imenovanje lika je pripovjedački postupak koji je za autora - izvrsna poznavatelja jezika - sve prije nego proizvoljan čin. Brojni nas primjeri iz nacionalne književnosti, od Držićeve rimske kurtizane Laure do Krležinih junaka s kote tristotrinaest, upućuju na važnost odabira imena literarnim junacima. Rječnička provjera značenja imena protagoniste Nametkove novele upućuje nas kako na tursko-arapsko podrijetlo tako i na etimološko značenje *Dobar čovjek*. Je li dobrota onom etičkom odrednicom koja ravna mislima i postupcima Salihovim? Salihova pasivnost ne iznevjerava njegovu savjest koja je zatočenikom običaja i pravila jednog civilizacijskog okruženja. On je osobnost koju pripovjedač stavlja na utuk

čovjekove moraju biti usklađene s "vječnim" etičkim uzusima. Učiniti nešto više od prepuštenosti užitku promatranja suncu i Salihovim očima izloženog tijela prelijepe žene, znači barem se dvostruko ogriješiti. Kako god bilo veliko zlo ogriješiti se o ustaljena pravila i vjerovanja, još bi veće zlo bilo pogaziti dobrotu koja ravna svekolikim postupcima Salihovim. Pasivnost i dobrota su u dubokoj neporecivoj vezi, Salihov pokušaj njihovog osporavanja glavni lik Nametkove novele vodi izravno u smrt i među antologijski reprenzentativne likove nacionalne književnosti.

Osobna zamjenica i depersonalizacija

Pomnije motrenje leksičkog rekvizitorija Nametkove novele navest će nas i na pitanje o razlozima učestale upotrebe osobne zamjenice ženskog roda. Ova je pojava uvijek u vezi s pojavljivanjem Žene koja u Salihov život ulazi slučajno, postaje predmetom osobitog vizualnog (samo)zadovoljavanja, pretvara se u novo, mitski nestvarno stvorenje. Naznačenu će transformaciju lika žene švapskoga činovnika pripovjedač postići uz pomoć znanog stilističkog postupka. Preciznim bilježenjem svih zamjeničkih oblika, u tekstu ih se našlo pedesetak, njihovom analitičkom razdiobom, sastavljač je došao do zaključka o dvojakoj svrsi njihove visoke frekventnosti. Krajnje zgusnutim, najkraćim mogućim imenovanjem, pripovjedač postiže trajnu, sveprisutnu, nazočnost erotskog impulsa kroz cjelokupnu pripovjednu strukturu. Zamjenički oblici javljaju se na oba plana Salihovog očitovanja - planu misli i planu govorenja. Dalje, ovim se postupkom onemogućava potpuna i dovršena deskripcija erotskog objekta. Posvemašnja depersonalizacija. Krajnji je učinak anonimnost, a nestvarnost, nedodirljivost, svenazočnost mogući najvažniji razlozi. Tako jedna od hurija, čije je Alahom i tradicijom zajamčeno mjesto u, živom čeljadetu nedohvatljivim, visinama dženeta, silazi pred Saliha, u dvorište susjedne "pod plan" građene kuće. Mitsko, dženetsko biće, svojim otjelovljenjem kida okove jednog vjerovanja, po kome je i rad kojeg je stvoreno, pri čemu se dakako urušava jedan pojedinačni svijet priprostog, okovima vlastite dobrote raspetog majstora Hujdura.

Analizom novele *Sunce* nastojao sam upozoriti, znanim instrumentarijem stilističkoga motrenja književnih činjenica, na ključne stilske karakteristike proznoga diskursa Alije Nametka. Svaku je od naznačenih odrednica moguće pronaći u pretežnom dijelu Nametkovih novelističkih uradaka te ih je, sveukupno uzevši, moguće shvatiti i kao pokušaj uobličavanja *stilističkoga modela* Nametkove proze. Rezultati analize opovrgavaju praksu, nažalost i kroatostilističku, zaobilaženja slabije poznatih književnih činjenica. Nadajmo se kako će i ovo istraživanje potaknuti buduća književnoznanstvena iščitavanja Nametkove proze te, što je i važnije, približiti sveukupni opus Alije Nametka današnjem čitatelju.

Knin

I.
U duši zvona.
Suza slobode.
Zastava mira.

Uzdah povijesti.
Duh kralja Dmitra
Zvonimira.

II.
Ko jutarnje sunce
još blista slava
prijestolnog grada.

Živa davnina
ljubavlju poji
srca nam mlada.

Knjiga

I.
Do slova slovo.
Muka i radost.
Svjetionici.

Krilati konji.
Široki puti.
Novi vidici.

II.
Glagoljica.
Bašćanska ploča.
Zakonici.

Sveti misali.
Hrvatskog duha
spomenici.

Ruke

I.
Ravnaju plugom.
Izvlače mreže.
Žuljevi bole.

Miluju lice.
Prebiru žice.
Bogu se mole.

II.
Vitlaju mačem.
Vješala dižu.
Zar takva sudbina?

Mostove ruše.
Dječicu tuku.
Što je to s njima!

Voda

I.
Zrcalo neba.
Muzika kiše.
Žubor života.

Fontana sreće.
U slapu duga.
Kakva ljepota!

II.
Biblijski potop.
Žabokrečina.
Kaljuža siva.

Crvljiva lokva.
Utopljenik
u bari pliva.

Hrvati u Sofiji

Dok sofijske toplice "daruju zdravlje", planina Vitoša, "čistoćom i svježinom zraka produžava život građanima Sofije".

Boris Menardi: Bugarska, Zagreb 1977.

U crkvenom, znanstvenom i kulturnom životu Sofije i Bugarske tri Hrvata zauzela su istaknuto mjesto: Robert Menini, Stjepan Jurinić i Stjepan Verković.

Franjevac (kapucin) Robert MENINI (1837-1916), Splićanin, majka mu je Magdalena Lovrić, a otac Dominik. Na krstu je dobio ime Antun. Kratko vrijeme nakon rođenja njegovi su se roditelji preselili u Zadar, gdje je Dominik Menini bio upravitelj pošte. U Zadru je maturirao (1854), a u Beču je doktorirao iz pravnih znanosti. Godine 1863. zaređen je za svećenika i dvanaest godina bijaše pučki propovjednik. Tako je propovijedao u Zadru, Šibeniku, Dubrovniku i drugdje. Izvrsno je znao hrvatski, talijanski i bugarski. Objavio je jedanaest knjiga propovijedi, školskih predavanja i autobiografiju. Najprije je bio (1880) pomoćni biskup Sofije i Plovdiva, a zatim nadbiskup (1885) u tim gradovima. Pokopan je u katedrali u Plovdivu. Crkvi u Bugarskoj služio je 36 godina. U Sofiji je (1891) otvorio bolnicu koja je imala 40 postelja, a vodstvo i njegu preuzele su četiri milosrdnice iz Zagreba. I u Plovdivu je podigao bolnicu i otvorio sjemenište (1882). Mnogo se brinuo za sirotinju i otvorio je dva sirotišta. Često je boravio u Zagrebu i odsjedao u kući sestara milosrdnica u Frankopanskoj ulici. One su mu zdušno pomagale u Sofiji i Bugarskoj. Pravoslavna vlast je veoma cijenila njegov rad i prigodom smrti na bogoslužju mu je u katedralnoj crkvi u Sofiji bio nazočan car Ferdinand, svi ministri s predsjednikom vlade Radoslavovim, veleposlanici i mnoštvo svijeta. Dr. fra Hadrijan Borak autor je do sada najopširnijeg članka o nadbiskupu Meniniju.[1]

Stjepan JURINIĆ (Petrovina kod Jastrebarskog, 15. XI. 1855. - Samobor, 27. II. 1947.) čeka svojeg biografa, nemamo ni potpunog popisa njegovih radova, a nedostaju i neki podaci iz njegova života. Godine 1880. diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu prirodne znanosti koje je slušao kod profesora Pilara, Brusine i Jiruše. Oko 35 godina (otprilike koliko Menini) živio je i radio u Bugarskoj (1881-1916). Bio je najprije gimnazijski profesor u Silistri, Sofiji, Lonu i Gabrovu. Od 1894. do 1898. bio je docent za zoologiju i komparativnu anatomiju na Visokoj školi u Sofiji, prethodnici Sveučilišta.

Godine 1898. postao je Jurinić izvanredni, a 1904. redoviti profesor na Fizičko-matematičkom fakultetu, kojemu je bio dekan od 1910. do 1911., a rektor Sveučilišta 1912-1913. U mirovinu je otišao 1914. i vratio se u Hrvatsku 1916.

Živio je do smrti u Samoboru, u Mesničkoj ulici, a pokopan je zajedno sa ženom na samoborskom groblju. U Sofiji je obnašao i razne časti: bio je predsjednik Bugarskog prirodoispitateljnog družestva, godine 1883. postao je tajnik čitaonice Slavjanska besjeda (koja je osnovana 1880) u kojoj je održao niz predavanja o Hrvatskoj. Godine 1893. osnovao je Hrvatsku zadrugu u Sofiji, i tom je društvu bio prvi predsjednik i pisac statuta. Nabavio je iz Zagreba tamburice i osnovao u društvu tamburaški zbor koji je davao koncerte do gašenja društva 1911. Umro je kao bugarski državljanin i član Bugarske akademije. Je li još koji Hrvat, osim Jurinića i Tome Maretića, bio član Bugarske akademije? Jurinić je pisao i u nekim hrvatskim novinama, a najduže i najčešće u *Obzoru*, u kojemu je pod pseudonimom *P. o. iz Petrovine kraj Jastrebarskog* pisao o bugarskim političkim i kulturnim prilikama.

Godine 1913. Jurnić je u listu *Hrvat* napisao više članaka o protubugarskom duhu u srbijanskim školskim udžbenicima. U knjizi *Ocjena djela Makedonien und Alt Serbien von Spiridion Gopčević* pobijao je tezu S. Gopčevića da je Makedonija srpska. U osam brojeva *Svobode* (1891-92) pisao je o teškom stanju pučkih škola u Bugarskoj i pridonio poboljšanju tog stanja. U knjizi *Josif' Juraj Štrosmaer'* prikazao je brojne veze između biskupa i bugarskog naroda.

Je li Jurnić autor samo triju knjiga? To su: *Ocjena djela Makedonien und Alt-Serbien von Spiridion Gopčević,* Sofija 1892; *D-r' Josif' Juraj Štrosmaer', episkop bosnenski-džakovski i sremski,* Sofija 1906. i *Josif' Juraj Štrosmaer'*, Sofija 1907.[2]

Svoju ulicu u Sofiji ima J. J. Strossmayer, glavni organizator školovanja Bugara u Hrvatskoj. Moralno i materijalno je pomagao bugarske i macedonske književnike braću Miladinov (Dimitra i Konstantina) kad su u Zagrebu 1861. objavili veliki zbornik *Balgarski narodni pesni* (550 stranica). Pjesme su uglavnom sakupljene po Macedoniji. Zbornik su braća posvetila svojemu dobrotvoru, a do danas je doživio nekoliko izdanja.

Tragični Stjepan (Stefan, Stevan) VERKOVIĆ (Ugljara, Bosanska Posavina, 1821 - Sofija, 1893), čovjek pustolovna života, konačno se skrasio u Sofiji i uživao je mirovinu bugarske vlade, jer je dao svoju zbirku starina, povijesnih, arheoloških i numizmatičkih. Taj nesuđeni franjevac i ponekad mistifikator u znanosti, objavio je zbirku epskih i lirskih pjesama te pripovijedaka i običaja Macedonaca i Bugara.

II.

Ne znamo ni približno koliko je stotina bugarskih građana studiralo i diplomiralo na zagrebačkim fakultetima. Godine 1938. novine su zabilježile da je u glavnom gradu naše zemlje studiralo oko dvije stotine studenata iz Bugarske, dok je u isto vrijeme u istom gradu bilo oko tri stotine bugarskih vrtlara. Studenti su se hranili u gostionici *Lido* i imali su klub *Bugarsko akademsko kulturno-prosvjetno društvo* koje je utemeljeno 1935. pa im je godine (1938) bio predsjednik student tehnike Ivan Hinkov. U Zagrebu su uglavnom studirali studenti iz bugarske

provincije, a najviše ih je bilo na poljoprivredno-šumarskom fakultetu. Ispite su mogli polagati i na bugarskom jeziku.[3]

Godine 1940. bilo je u Zagrebu 255 bugarskih studenata, najviše na Medicinskom, Tehničkom i Šumarskom fakultetu.[4]

Ako od brojnih bugarskih studenata baš jedan jedini mora biti spomenut, neka to bude Ilija MILAROV (Sofija, 1852 - Zagreb, 1948), dramatičar i publicist. Prvi put je došao u Zagreb 1875. i u tom je gradu završio Pravni fakultet i od godine 1920. do smrti stanovao kao umirovljenik. Bio je državni nadodvjetnik u Plovdivu, a godine 1891. postao je predsjednik apelacijskog suda u bugarskoj metropoli. Neko vrijeme (do godine 1907) bio je intendant glavnog sofijskog kazališta, Narodnog kazališta koje je poslije dobilo ime Ivana Vazova. Kao intendant i kao muž hrvatske glumice Ivke Kraljeve (Kralj) od godine 1886, mnogo je pridonio zbližavanju sofijskog i zagrebačkog kazališta. Mnogo je pisao na hrvatskom jeziku, a posebno u dnevniku *Obzor*. Pod utjecajem ruskih književnika i ideologa (maturirao je na realci u Odesi) nastale su njegove simpatije za materijalističke i socijalističke ideje. Vlast mu nije dozvolila da u Zagrebu pokrene časopis *Svjetlo* (1882). Na bugarskom jeziku tiskao je barem četiri knjige (dvije se odnose na Ivana Vazova kao dramatičara i romanopisca), među kojima je najopširnija *Ruskoto obštestveno razvitie v kritikata na Belinski* (Sofija, 1900, str. IV+354). U Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu prikazivane su tri njegove drame: *Apostol* (1901), *Jesmo li muž i žena* (1901) i *Sujevjerje* (1905).[5]

I dio života Svetislava Milarova, brata našeg Ilije Milarova, vezan je uz Zagreb. Kad je J. J. Strossmayer započeo akciju među Bugarima za Uniju te zatražio u Carigradu nekoliko mladića za grkokatoličko sjemenište u Zagrebu, godine 1863. pozivu se odazvao Svetislav Milarov (rođen u Carigradu 1850). U Zagrebu je maturirao na gimnaziji (1875) i započeo studirati Pravni fakultet. Kao rusofil bio je obješen u Sofiji 1892. Pokopan je u obiteljskoj grobnici. Mnogo je pisao na hrvatskom jeziku. Tako je tiskao i brošuru *Iz uspomena jednog političkog patnika* (Zagreb, 1876, naklada: 400 primjeraka).[6]

O kazališnim vezama između Sofije i Zagreba ponešto je pisano, ali najmanje na temelju arhivskih istraživanja. Često puta je spominjano da je Ivka Kralj-Milarov, žena spomenutog Ilije Milarova, glumila u Sofiji, ali nije navedeno u kojem kazalištu, koliko dugo i u kojim ulogama. Njoj pripisuju u zaslugu što je u Sofiju pozvan Adam MANDROVIĆ, poznati zagrebački kazališni umjetnik. Odredbom ministra narodne prosvjete od 15. X. 1899. broj 1183 bio je imenovan gimnazijskim profesorom u Sofiji i dodijeljen na rad u kazalištu *Suza i smijeh* (Slza i smjeh) u svojstvu umjetničkog ravnatelja ili ravnatelja-redatelja. U bugarsku metropolu je došao u listopadu 1899. i već je 26. studenog uputio ministarstvu opsežnu predstavku. Predložio je da za kazalište bude izgrađena posebna zgrada koja mora biti uređena prema stečevinama suvremene tehnike. Tražio je i veće plaće za glumce. U Sofiji je Mandrović ostao nešto više od godine dana, do 15. siječnja 1901. Ali već 1902. ministar je ponovno pozvao uglednog glumca u Sofiju i ponudio mu ravnateljsko mjesto glavnog kazališta. Mandrović je postavio niz ozbiljnih uvjeta

koji nisu bili prihvaćeni. Njegova pisma bugarskim umjetnicima na sakatom bugarskom jeziku objelodanjena su, i svjedoče da nije zaboravio bugarsko kazalište i glumce.

Na početku ožujka 1901. u Sofiju je došla dramska družina M. Stojkovića i dala je niz predstava. Dne 11. ožujka bila je izvedena drama Schillera-Laubea *Dimitrij, samozvani ruski car,* u kojoj je sudjelovala bugarska glumica i članica sofijskog kazališta Roza Popova. Ona je svoju ulogu tumačila na hrvatskom jeziku.

Potkraj 1903. na dužnost umjetničkog ravnatelja glavnog sofijskog kazališta postavljen je književnik Srđan TUCIĆ, i na tom je položaju bio do 1. XI. 1905. Još prije Tucićeva dolaska u Bugarsku sofijsko je kazalište izvelo njegovu dramu *Truli dom* (Gnil dom) dne 20. I. 1903. Uskoro je pisac izveo, 8. XI. 1904., i svoju jednočinku *Povratak* (Budni večerj). Obje su drame dobro primljene.

Na prijedlog S. Tucića Milarov je u ožujku 1904. pozvao Andriju Fijana na gostovanje. Ono je održano od 4. do 18. III. i Fijan je nastupio u osam predstava, između ostalog nastupio je i u *Trulom domu*. Gostovanje je izvrsno primljeno i 10. ožujka bio je priređen svečani banket u čast zagrebačkog glumca.

Na početku 1905. u Sofiji i u Plovdivu je gostovala Marija Ružička-Strozzi. U Sofiji je od 10. do 22. III. odigrala u sedam predstava pet uloga. A nastupila je i u drami I. Milarova *Apostol*. I u ovom komadu glumila je na hrvatskom jeziku, ali je neke istaknutije rodoljubne odlomke kazivala na bugarskom, što je općinstvo razdragano primilo.

Godine 1906. gotovo cijelu Bugarsku je obišao zagrebački glumac Dragutin Freudenreich.

Između dvaju svjetskih ratova i za vrijeme II. svjetskog rata u Sofiji je gostovao redatelj dr. Branko Gavella, pjevači Zinka Kunc i Rudolf Župan, dirigenti Lovro Matačić i Jakov Gotovac, koji je osobno dirigirao izvedbom opere *Ero s onoga svijeta*.[7]

Od članaka o bugarskom i sofijskom kazalištu u našim novinama i časopisima spomenimo samo jedan, napisao ga je Srđan Tucić - *Bugarsko narodno kazalište*, Obzor, 1904, br. 110.

III.

Na početku ovoga članka dani su osnovni podaci o Splićaninu Robertu Meniniju, nadbiskupu Sofije i Plovdiva. Zaboravljeni Splićanin nije prvi ni jedini Hrvat koji je imao značajnu ulogu u katoličkom životu Bugarske. Fra Petar ZLOJUTRIĆ SOLJANIN (umro je 4. IV. 1623. u mjestu Gradovrh u Bosni) obnovitelj je katolicizma u Bugarskoj, ako već nije utemeljitelj. Prvi je biskup obnovljene biskupije u Sofiji sa sjedištem u Čipovcu ili Kipovcu. Neki su bugarski povjesničari zapisali da se jezik u bugarskim školama u sedamnaestom stoljeću nazivao na više načina, npr. bosansko-hrvatski, blgaro-hrvatski ili ilirski. Što se tiče pisma, neki tvrde da je bila bosančica. Prema nekim autorima, pisci školskih knjiga bili su isključivo bosanski franjevci.[8] Ovdje ću samo spomenuti da se časne

sestre iz Hrvatske opet vraćaju u Bugarsku, u zemlju u kojoj su bili davno prije komunizma koji ih je izagnao.

Na kraju ovog malog crkveno-jezičnog umetka, možda bi se moglo navesti da je u novije doba nastala teorija o bugarskom podrijetlu Hrvata, uz već poznate teorije o slavenskom, iranskom i gotskom podrijetlu. Akademik Lujo Margetić je godine 1995. postavio teoriju o bugarskom podrijetlu i to na temelju rječnika. Naime riječi knez i župan, kojima su oslovljavani hrvatski vladari, potječu iz bugarskog jezika.

IV.

U našim novinama objavljeno je mnogo članaka, putopisa, i uspomena na Sofiju i Bugarsku. Dr. Ivo RUBIĆ, poznati zemljopisni pisac, u sedam opširnih članaka 1936. iznio je svoje "impresije prilikom IV. kongresa sveslavenskih geografa i etnografa" i dao im naslov *Po Bugarskoj*. Kako su članci objavljeni u novinama do kojih nije lako doći, zato ću prepisati neka profesorova opažanja:[9]

"Najviše me je privlačio pogled od univerziteta prema Borisovoj gradini (park cara Borisa), koji ima u pozadini veličanstvenu silhuetu Vitoše. U Sofiji nisam našao spomenika romanskog, gotskog, renesansnog i ostalih stilova, koje smo mi navikli sretati u našim gradovima: nisam vidio portala ni grbova, slikovitosti zbijenih naših primorskih mediteranskih gradova, one stare kamene kuće, koje je sunce opalilo, a boja im se slila u nešto čarobno. To mi se činilo da je nedostatak Sofije, ali s druge strane one aleje po bulevarima, oni mali, vanredno lijepo uređeni vrtovi i parkovi sa onim rondoima uzbudili su u meni ideju ljepote Sofije. Borisova gradina nalik je Tiergartenu u Berlinu, Prateru u Beču, Boi de Boulogne u Parizu, Maksimiru u Zagrebu, Kalemegdanu u Beogradu. Ona je najveći park Sofije, ali je daleko uredniji nego ovi koje sam spomenuo. Meni se čini, da su zapadnjaci izrazili svoj estetski pojam više kamenom i slikom, a Bugari florom, a naročito cvijećem. Zato i zovu Bugarsku zemljom ruža i cvijeća. Kakove sve kombinacije ne čine oni raznim vrstama cvijeća, kako ne dozvoljavaju ni jednom listiću da izađe iz svog reda, da ne pokvari harmoniju cjeline, to je čudo."

O muzejima prof. Roglić kaže:

"Muzeja je dosta, ali su znatno zaostali za zapadnim i srednjoevropskim. U arheološkom sam našao mnogo orijentalnih ikona iz starih crkava i malu galeriju slika, - gdje je sakupljena kolekcija novih, modernih slikara Bugarske. U etnološkom sam vidio nešto neobično što valjda nijedan etnološki muzej nema na svijetu. Tu se nalazi top od drva i od trešnje. Ustanici su držali i vjerovali, da će tim topom izvojevati slobodu Bugarske. Na prvi se mah čini, da taj top uzbuđuje smijeh kod prolaznika. Međutim je obratno. On uzbuđuje poštivanje prema ustanicima i čuđenje nad njihovom herojskom sviješću."

Prof. Ivo Rubić je detaljno prikazao crkvu sv. Aleksandra Nevskog. Dao je osnovne podatke o Sveučilištu, pa zatim piše: "Slobodni univerzitet je neki novum za nas. Osnovan je 1920. godine. Pod kontrolom je ministarstva prosvjete. Ima tri

fakulteta: za diplomaciju i konzularnu službu, za administraciju i financije i za trgovinu. Pouka u svakom fakultetu traje tri godine."

Na kraju ovoga nepotpunoga članka navedimo imena predsjednika Hrvatske zadruge u Sofiji koja je utemeljena godine 1893.[10] Poslije prvog predsjednika, prof. Jurinića, došao je na čelo zadruge *Ivan Lovrić,* dugogodišnji ravnatelj i faktor državne tiskare (pečatnica), koja je osnovana 1880. u Sofiji i u kojoj su radili mnogi Hrvati kao tipografi i stručni radnici. Lovrić je inače iz Siska i kao umirovljenik ostao je u Sofiji te umro 1941. U jesen 1897. predsjednikom je postao gimnazijski profesor Karlo Sirovatka (inače Zagrepčanin), koji nije dugo ostao u Sofiji. Godine 1910. četvrti po redu predsjednik postao je prof. *Antun Bezenšek,* pisac knjige *Bolgarija in Serbija* (Celovec, Družba sv. Mohorja, 1897, str. 237 sa sl.) i tvorac stenografskog sustava koji je i danas u Bugarskoj na snazi. Anton BEZENŠEK (rođen 1854, a umro u Sofiji 1915) po narodnosti je Slovenac, ali je mnogo djelovao u Zagrebu. U tom je gradu maturirao, dobio sveučilišnu diplomu, bio je stenograf u Hrvatskom saboru i tiskao je četiri knjige. O njemu vidi članak u *Hrvatskom biografskom leksikonu.* U tom je leksikonu prikazana i Klotilda CVETIŠIĆ, pedagog i ravnateljica ženske gimnazije u Sofiji (1880-1884).

Za vrijeme drugog svjetskog rata hrvatski poslanik u Bugarskoj bio je dr. Vladimir Židovec. Dobri odnosi s Bugarima nastavljaju se i danas. U travnju 1994. u zgradi našeg veleposlanstva u Sofiji otvoren je hrvatski dom *Lijepa naša domovina.* To je prvi i jedini hrvatski dom u zemljama bivšeg istočnog, komunističkog bloka.

BILJEŠKE

1 Dr. fra H. Borak: *Splićanin fra Robert Menini, apostol Bugarske.* Zbornik Kačić, Split, god. XIV, 1982, str. 243-260.

2 O hrvatsko-bugarskim vezama najviše je pisao dr. Franjo Bučar. Spomenut ću samo dva njegova rada s tog područja: *Bugari i Obzor.* Obzor, spomen-knjiga, Zagreb 1936, str. 252-253; *Hrvati i Bugari. Njihovo kulturno zbliženje i bratska zajednica.* Zagreb-Sofija (časopis), Zagreb 1942, str. 23-32. O Juriniću vidi još: Adalbert Georgijević: *Zaboravljeni znameniti Samoborac prof. S. Jurinić.* Samoborski godišnjak 85/86. Samobor 1986, str. 80-82.

3 Podaci iz nepotpisanog članka *Račenica u Zagrebu.* Novosti, 29. XI. 1938, s fotografijom Ivana Hinkova

4 U drugoj knjizi Enciklopedije Jugoslavije (II. izdanje, Zagreb, 1982) nalazi se članak *Bugarsko-jugoslavenski odnosi.* U njemu je i poglavlje *Kulturni odnosi. Hrvatska* koje je napisao književnik i akademik Marijan Matković. Iz tog su poglavlja podaci o broju studenata u Zagrebu godine 1940. Matković ni riječju ne spominje najvažnije Hrvate u Sofiji: Meninija, Jurinića i Verkovića. Na kraju svojeg članka nije dao literaturu, dok je dana literatura na kraju članka o bugarsko-slovenskim odnosima na primjer.

5 Š. Jurišić: *I. Milarov. Svetislav Milarov.* Iz kazališne i novinarske povijesti. Split 1987, str. 14-15.

6 Vidi bilješku 5.

7 Vidi članak nepotpisanog autora *Hrvatski umjetnici i bugarsko kazalište.* Nova Hrvatska, 27. VIII. 1944, str. 10 (cijela stranica).

8 Ivo Balentović: *Hrvat je osnovao katoličku crkvu u Bugarskoj.* Nova Hrvatska, 27. VIII. 1944, str. 8

9 Ivo Rubić: *Po Bugarskoj. Impresije prilikom IV kongresa sveslavenskih geografa i etnografa.* Sedam opširnih članaka. Jadranski dnevnik. Split, od 19. IX. do 31. X. 1936.

10 F. Bučar: *Pedesetgodišnjica osnivanja prvog Hrvatskog družtva u Sofiji.* S fotografijama S. Jurinića i I. Lovrića. Nova Hrvatska, 14. IV. 1943, str. 11

Blago VRANKIĆ

Kamenike

Kroz
prosinulo
sunce
iz sklupčasta
kamena
rosom, okupane
klijaju
krunaste
kamenike

uz sumorne
stećke
zrače mirom
i čistoćom
poslanstva
baršunaste
metlice
bolom
omotane

kad bučići
oplićaju
rane prebiru
brdu se
propinju
pletere
spliću
i rukoveti
rastu

Nioba

Trajno
suzi
hrid
to nioba
pretače
ljubav
u sjaj
rođenja

Diana DOBRAN

Proljetna kiša

Znam, u meni skriveno
negdje duboko u duši
sniva nada.

Otvori se
nađi se
neka se tvoja duša
ogleda u meni.

Ti si jutro
možda proljetna kiša
koja razbuđuje u meni...
Zašto si tako ozbiljan i hladan
zašto si tih,
zašto se ne bi nasmiješio
pa makar tvojim ironičnim pogledom?

Zdravko MUŽINIĆ

Osebujni pjesnik primorskih ugođaja

uz 40. obljetnicu smrti Ante Cettinea (1898-1956)

Zacijelo smo mu odavno oprostili. Naš je narod zapravo i poznat po tome što lako i brzo oprašta pa i zaboravlja. Oprostili smo i zločincima koji su nas trijebili, palili kuće, pljačkali, otimali. A Cettineo nije bio nikakav zločinac. Naprotiv, bio je to plemenit i dobar čovjek koji nije nikome napravio zlo. Samo bješe zanesenjak, preemotivan čovjek koji nije znao "smiriti" emocije, a usto se lako i povodio za "strujom". Obmanut talijanskim prezimenom, vjerovao je da je Talijan, pa je koketirao s Talijanima, pače pomalo i s fašizmom (i Francom!), a krećući se u krugovima "više" klase i kulturne elite Splita, među kojima bješe više njih koji su smatrali da je "nobl" ne biti - Hrvat, i naš se pjesnik okretao Srbiji, "bratskom" i "herojskom" srpskom narodu, srpskoj kulturi, prihvaćao srpski jezik. Stara južnohrvatska bolest. Ksenofilija, bolje jugofilija pa i srbofilija.

Svoje je zanose i zablude Cettineo platio, slano platio. Za "Banovine Hrvatske" bio je po kazni premješten u Šibenik, poslije tzv. "oslobođenja" pod stražom je (iz Beograda) doveden u Split gdje je bio suđen i osuđen na "nerad" pa i javni prijezir. I godinama je živio bez zaposlenja i plaće, upućen na pomoć, milostinju prijatelja.

Treba mu zaista oprostiti! A valjda smo mu već i oprostili.

Bio je i velik romantičar. Volio je prirodu, more, sunce, borove, masline, smokve, zapad sunca. Posebice zapad sunca. Zna se da se svakog predvečerja penjao na Marjan da opet doživi zapad sunca, prizor koji nije mogao "apsolvirati" cijeloga života.

Neizmjerno je uopće volio prirodu i često šetao osamljenim uvalama, ambijentima splitskog polja.

Veliki su mu prijatelji bile i - ptice.

Zadnje što je gledao u životu bio je - tić, grdelin.

Sjedio je u Bellevue s prijateljem slikarom Tolićem. I pričali su o "tićima", grdelinima, verdunima, frzelinima ... A onda najedamput, zagledao se u jednu točku. "Eno ga, doša je ...". Bio je to jedan grdelin koji je stao na ogradu štekata. I pao je mrtav.

No, volio je i čovjeka, kao nevoljni prosvjetar posebice malog, težaka, ribara, konopara, fakina ... Sa svakim bi se zaustavio, popričao, bacio šalu ... voljeli su ga đaci jer nije puno tražio i rado se i s njima šalio. Neki su mu od njih, kad su kasnije postali pisci, posvetili svoje pjesme i poetske zapise. Evo nekoliko stihova iz pjesme "Pisnik" D. Ivaniševića:

Ka da su mu škure joči zaškurile obraze i cilu kožu o' tila.
Jema je ništo o' cvita i o' noćnega kukca.
Ka' je govori, pritvori bi se u ticu.
Očiman je razgovora s dicon, s divojkan i starin mirinan.
Cili su ga život iskale nike daleke lastavice.
Nikad ga nisu našle, nisu ga mogle nać ... On je to zna. Ma
jopet se zaludu suši
na vitru i suncu uvala oko Splita...

Evo i nekoliko rečenica iz zapisa "Od zvjezdanih do zemaljskih staza" O. Delorka u kojima poznati književnik evocira uspomenu na svog profesora:

" ... Njegova osjetljiva narav nerijetko se u tim danima znala ispoljiti na poseban način. Vidim ga i sada kako ulazi u razred, pun nekog svog doživljaja koji ga je potpuno zaokupio i kako je očito zbog njega nestrpljiv da dočeka svršetak sata. Trepćući nemirno očima i prelazeći s jedne teme na drugu, bez osobite veze, svaki čas zapitkuje jednog od đaka koji je posjedovao uru koliko još treba da se oglasi školsko zvono. A kad hodnikom zabruji to blaženo zvono, onda mu se više poveseli on nego mi đaci, odlazeći žurno iz razreda ...".

U svojim je pjesmama Cettineo pisao pretežito o prirodi, primorskoj prirodi, primorskim ugođajima, borovima, maslinama, smokvama, moru, maistralima, južinama ... Ali i ljudima, posebice malim, težacima, ribarima i ostalim siromasima. U nekim je pjesmama, štoviše, inventivno povezivao prirodu s ljudima, izražavajući pri tome ljubav prema ljudima. Čujmo nekoliko stihova iz pjesme "Smokva":

Kad nas pod jesen sve napusti:
i grožđe, i maslina, i rogači,
na smrznutoj, upola šupljoj grani smokve
ostane po još koji plod.
Ako na nj nabasa prosjak,
premlaćen burom, ispijen glađu,
još izdaleka
skida on svoju iscijepanu kapu,
baca štap... torbu... krsti se
i pognute glave, kao da ulazi u crkvu,
šulja se pod krošnju ...

Kao istinski i duboko pobožan čovjek, u pjesmama je izražavao i svoju pobožnost, klanjao se Gospodinu i molio Više nego za se, za svoje težake, ribare i ostale trudbenike i siromahe koji znojem privređuju kruh, ali i za biljke i životinje (čak i za - mrave), molio je i za uvale, hridi, more I za sve što još ne ... U tim je pjesmama izražavao često neku sveobuhvatnu pa i kozmičku ljubav prema svemu što postoji. Čujmo nekoliko stihova iz pjesme "Molitva za moju uvalu":

Prođi, o Gospode, danas sa mnom kroz moju uvalu
da zajedno pohodimo drage znance iz djetinjstva,
da uz pomoć vjetra probudimo u svima vjeru zaspalu
u Tvoje nebo, u Tvoje more: u Tvoja dobročinstva.
Molim Ti se, o Gospode, osnaži Tvoje sunce, mog jedinog druga,
da cvrčci sa mnom zajedno ispjevaju iskonski očaj ovog stijenja,
ne daj da sitnoga mrava satre slamka teška i duga
na tvrdoj stazi ljubavi i uznesenja.

Prospi dvije-tri kapi kiše u ove do dna presahle bunare
što vjekovima zjape žeđu loze i beznađem težaka ...

Ušao je Cettineo u antologije hrvatske lirike, u povijesti književnosti, a nedavno je privukao i pozornost pjesnika, kritičara i povjesnika književnosti dr. Luka Paljetka koji ga je temeljito obradio u opsežnoj monografiji.

Uz liriku, napisao je Cettineo i dva romana, među kojima je jedan, "Meštar Ivan", ako i ne spada baš u veliku literaturu, svakako zanimljiv i čitak (i tu obrađuje male ljude), usto je i prevodio s romanskih jezika, sudjelovao u nekim kulturnim akcijama.

Zaključimo s konstatacijom da Cettineo nastavlja "liniju" hrvatske lirike primorske tematike i primorskih ugođaja, koju je započeo, da ne idemo još dalje, svakako V. Nazor, a eto s uspjehom nastavio taj simpatični splitski pjesnik i s nekolicinom pjesma zauzeo vrlo ugledno mjesto u našoj lirici.

Ivo BALENTOVIĆ

A lišće vene

Tmina. Tišina. Fijuk bure.
Sjenke i jesen. Lišće vene.
Koraci plahi sve nekud žure.
I susret neki. Čovjek se prene.

Oko neko. I ruka. I osmijeh mek i mio.
I riječ što zvoni nadom i užge zjene.
Kročiš i ne znaš što si htio.
Tumaraš. Jesen. Lišće vene.

Jesenja skica

Suhi list se igra po tlu.
Cvrčak se iz krošnje glasa.
Jesen je tu.
Jesen i sjeta. Polje vene
i tone u laki drijem.
Sjene
šutljivo se otegle po tlu.
Stari hrast zamišljen, nijem.
Jesen posvuda. I u meni.
Suza se vrti u zjeni.
Cestom posrće ostarjeli konj.
Jesen korača, a za njom se ćuti
prolaznosti vonj.

Miron RAJSKI

Trag u nestajanju

Nitko neće plakat zbog mene
Ni sin, ni žena, ni kćer.
Dan, dva sjetit će se prijatelji
I to je sve.
Sve jasnije i groznije to vidim
I svjestan sam tog;
To je sudba mnogih
Na zalasku života.
Jer svak živi svoj život
Mimo mene.
Dok sam u bolnici
Posjete me moji dragi
Jedva sam preživio operaciju
No to je tako suđeno.
Ja nisam Hrvat,
Ali ostavljam hrvatski trag
Za sobom,
Duboko zarezanu brazdu
U povijesti i kulturi.
Neka moje djelo bude kamenčić
U mozaiku Hrvatske.

Bijeg od smrti

U ranu zoru je zapucalo, zaprskalo, pa i zagrmjelo. Nebo se zamračilo od strašnih požara koji su bezmilosno gutali selo. Što je ovo? Propast svijeta? Sudnji dan? Tako su pitali starci obuzeti grozom. U očima strah, nemoć i jeza, groznica crnog očaja. Očaj i propast. Eto, smrt se šepiri selom, između njih, preostalih, a sotona čuči pokraj gladnih topova koji su upravljani automatskim figurama, tobože ljudima, a u stvari tek nazovi-ljudima, neljudima, stvorovima u kojima je uništena moć rasuđivanja...

Gori planinska kosa. Kuće, hambari, šupe, sve se to pretvara u stravične baklje. Strašno, krvavo jutro. A sve se zbilo učas, u samome razdanju. Troje djece, unučadi, u kući babe Ike, koja je zaostala, zakasnila, ne očekujući tako iznenadnu opasnost. Ona je svoje mlađe ukućane još sinoć nagovorila da odu pred mrak, da ponesu u kolima kolikogod mogu suhe hrane, te najnužnije odjeće. Ostavili su Iki i djeci samo jedan domaći kruh, a dogovoriše se da ona krene s djecom u cik zore brdskim prečacima i uskim šibljikama obraslim stazama, kroz šiprag, do njihova sabirna mjesta.

Počela je sipiti proljetna kišica, zora već sviće, a Ika je budila i oblačila pospanu djecu. U to se začuše i strašni praskovi u obližnjem selu odakle je neprijatelj nadirao. I u njihovu selu ima sažganih domova i nad njima se motaju crni dimovi. Osjeća se i vonj nečeg izgorjelog, valjda seoskih staja koje planuše ponegdje skupa sa stokom u njima. Kišica sipi sve jače, a Ika mrmljajući zbori kako i priroda plače nad nezamislivim zlom koje im stiže u selo.

- Sad ćemo krenuti - reče baba djeci skutrenoj u kutu mračne odaje. Zatim vodeći za ruku jedno po jedno, odvede ih u dvorišnu zgradu da još malo počekaju, a onda će krenuti.

- Bako! - progovori jedno od djece - što će biti ako bomba padne na nas?

- Ma kakvi, sinko, na nas. Bog će pomoći sirotama, pa ćemo se izvući. A kad bi bomba pala i pokraj nas, ne znam što bi se moglo sve desiti...

Djeca se drže za ruke i s čuđenjem osluškuju daleki grohot topova. Šute. Ne plaču. A oči im ozbiljne. I nisu to više dječje oči, jer su iste kao i u odraslih.

- Pa što ćemo sad, bako? - pita devetgodišnji Smiljan.

- Šuti i budi strpljiv. Čim malo utihne, odmah ćemo krenuti.

I doskora, bombe zaista počeše padati narijetko, pa zatim i utihnuše.

- Eh, sad bi se mogla u selu pojaviti i ta neprijateljska horda. - Promrmlja baba Ika. I odmah raspusti kokoši, mačkama ostavi lonac obijeljenog krumpira što je ostao od jučer, zaključa kućna vrata i prekriži se drhtavom rukom, promrmljavši: - Oni će sve opljačkati, ali možda i neće, jer naši bi, kako smo čuli, morali udariti s druge strane, pa ove odagnati! Bože daj! Hajde, brzo za mnom, ali idite jedno za drugim.

- Ova planinska kosa sada nam je i otac i majka i anđeo čuvar, to jest njena šuma će nas zaštititi i biti nam spas. A ja, luda, nikako nisam vjerovala da će ti gadovi krenuti i na nas. I gle ti sada zla i pokore.

Krenuše. Ali i projektili se opet oglasiše i počeše dolijetati na već izranjeno selo.

- Trebali bi ići malo brže, bako! - opet se javi Smiljan.

- Ništa ne govori, nego pružaj korak i - naprijed.

Išli su brdskom usjeklinom, što dalje, to sve sporije, a baba Ika je uzdisala i umjesto da ide ispred njih, počela je sve više zaostajati. Naprijed je išao Smiljan, a za njim njegove dvije sestrice. Dječak za tren zastade, i obrati se starici: - Bako, ti si se umorila. Da ti nije prizlilo?

- Nije. Malo mi nestaje sape, tu me nešto boli, u prsima, ali mogu ja. Hajdemo dalje.

I krenuše, sve tako - jedno iza drugoga. Bili su već umorni i uznojeni. Na jednom zavoju baba Ika ih zaustavi. - Malo ćemo predahnuti - reče. I dade iz torbe svakome po odrezak kruha.

Smiljan malo zaostade, i primakavši se babi Iki, pogleda je nekako stužen i zabrinut. - Je li ćako uzeo jučer sa sobom našega ćuku Garu?

- Jest - potvrdi Ika. - Uzeo ga je, ali ga je morao nositi u prtenoj torbi, jer mu je, kanda, slomljena noga. Jadni pas. Ćako ga je našao na kraju našeg vrta, tamo je ležao i cvilio. Neki je dušman nemilo udario jadnu životinju.

- Ih, jadni moj ćukac! Što je on kome skrivio? - i dječaku se na oku pojavi suza.

- A što mu bude, bude. I on jadan mora patiti. Pate ljudi, pate životinje, a i priroda eto trpi i tuguje. Svi moramo patiti.

- Pa zašto svi moramo patiti?

- Zato, što je rat. Crni, najcrnji rat o kojem se i na radiju toliko govori, a pun je strahota i propasti.

Bili su već blizu zaselka, koji je bio njihov cilj. Tu se sretoše s mladim vojnikom koji je išao njihovim prečacem u selo, da izvidi bi li se moglo izvući još dva tri starca koji su ondje ostali.

Baba Ika prepozna momka. Bio je iz njihova sela. - Je li tu, u zaselku, naš svijet? - upita ga. - Možda si ih vidio?

- Tamo je mnogo naroda, ali opazio sam i njih, čekaju vas u strahu da niste stradali, jer je napadaj na selo bio veoma žestok. Idite polako dalje, i eto vas brzo kod njih. - I vojnik brzo krene vijugavom stazicom.

Baba Ika i troje unučadi spuštahu se u široku udolinu kroz šiblje i drveće. Ubrzo stigoše i pomiješaše se među narod. Tu je bila vreva, galama, dozivanje, a čuo se i plač nad leševima nekolicine staraca koje mrtve dopremiše iz sela. Baba Ika opazi svoje, a i oni njih, pa se za tren sretoše i izgrliše sa suzama u očima.

Baba Ika osjeti vrtoglavicu, a i bol u grudima, klone i polegne po travi, smiri se i sklopi oči, a njeni je motre u nesnalazici.

- To je zbog uzbuđenja i pretrpljena straha - reče njezin sin. Snaha se prigne babi i stavi joj ruku na srce.

- Srce joj radi. To je strah i klonulost zbog puta i neizvjesnosti. Iz gomile naroda odjednom izroni njihovo pseto, dječji miljenik Garo, kako ga je nazvao Smiljan zbog njegove tamne dlake. U to i baba Ika otvori oči. - Bolje mi je - prošapće.

- Majko - reče joj sin - dobro da ti je odlanulo i da ti se vratila svijest. Budi čvrsta, nekako ćemo se snaći.

Starica je uspravila gornji dio tijela. Garo je spazi, priđe joj i vukući ranjenu nogu, stade joj lizati ruku. Baba Ika ga nježno pomiluje, prinudi ga da legne, a tada mu pažljivo razgleda nogu i znalački reče:

- Sreća njegova, nije mu noga prebijena, ali ima ranu od udarca, donesite mi platna od nosne krpice da mu omotam nogu, pa nek i on živi dok ga ne zadesi kakvo još gore zlo.

Tada se uz snahinu pomoć diže, pogleda oko sebe, pa prozbori:

- Selo nam je teško stradalo. Tko zna kako je prošla i naša kuća. Ali ja sam uvjerena da ću dočekati i dan povratka, pa da na našem novom ognjištu ispečem još koju pitu zeljanicu.

Dubravko MARIJANOVIĆ

klečiš i moliš
križaš se i klanjaš-

s nebom i morem
u očima
s morem i vjetrom
u školjki uha
s vjetrom i soli
u kosi
sa suncem i vjetrom
na koži
sa sladom vina
u ustima i nosu
s dimom tamjana
u nosu i očima

klečiš i klanjaš
križaš se i moliš-
ravna leđa
savijene noge
pružena stopala
puštena ramena
sklopljene ruke
prepleteni prsti
prate miran dah

dugo mirovanje
tišina traje
nema te

* * *

U dubini drveta rodio se crv.
Izvukao se iz kukuljice.
Počeo je gristi deblo.
Čeljustima je otvarao put u svijet.
Za sobom je ostavljao izmet.
I tako stalno sto crvljih godina.
Stigao je pod koru.
Progrizao je i nju.
Ugledao je svjetlost.
Doleti ptica i pruguta ga.

Eugen KUMIČIĆ

Dva akvarela bez okvira

I d i l a

Ležim na livadici. Predamnom se prostro pokošen travnjak, a iza njega požnjeto polje. Snopovi klasja neke žuto-sive boje složeni u kupove, a ostaci strše uvis kao oštre igle. Par cvjetića modre i ljubičaste boje oživljuju prirodu.

Na suprotnom se obronku uz ljeskovo grmlje natisla bukova šumica. Desna je strana brežuljka gola, obraštena tek rijetkom niskom travom, samo mjestimice protkana oskudnim grmečcima. Prema dnu izrovala je kiša jake brazde i isprala crvenu zemlju sve do kamena koji je tijekom vremena pocrnio.

Odasvud me opkoljavaju šumoviti vrhunci iz kojih pri vrhu izviru sivkaste nazubljene stijene. Crnogorica se izmiješala sa svijetlim zelenilom bukovine.

Boje se svaki čas mijenjaju. Oblaci tjerani vjetrom šaraju krajem. Što je još svijetlo, za tren pada u tamnu sjenu koja, kanda pred nekim nevidljivim goničem, bježi i ustupa opet mjesto suncu.

Godi debeli hlad što ga veliki stari orah baca. Lišće tiho šušti a lagan vjetrić podrhtava granama. Ležim nauznak i gledam u nebesku vedrinu. Neopisivo je lijepe svijetle prozirne modre boje. Prema obzorju je nešto svjetlija. Oblaci se otegli u duge bijele vlati, a tamo negdje daleko još su gromade sa sivim primjesama.

Jedan kobac kruži zrakom. Malim nagibom, skoro nepomičnih krila, iskorištava svaki dah vjetra. Najednom se poput kamena ruši nekuda u polje da se snažnim zamasima krila čas poslije opet vine u zrak i nestane sa svojim plijenom.

Odnekale dopire zvonak glas pile pomiješan s odsječenim tupim udarcima sjekira. Dalek žamor glasova povremeno prekida mukli lavež pasa što se javljaju iz svojih dvorišta.

P r e d v e č e r j e

Smaragdna boja Mrežnice lijepo se stapa sa svježim zelenilom travnate obale. Modrikast dim vijuga između naših šatora koji se sa starim krošnjatim hrastom odrazuju među šašem u vodi.

Predvečer je. Čitavo se društvo skupilo i uz veseli žagor prepričava dogodovštine dana.

Ležim podalje u čamcu i gledam u nebo. Oblačići na zapadu poprimiše boju prezrelih malina, dok se na vedrom dijelu neba pomaljao blijedi mjesec.

Postaje tamnije, a voda dobiva duboke tamno zelene nijanse. Zahladilo je. Ustanem. Čamac uzbiba vodu, a odraz šatora i okoline uzdrhti, da se opet polako smiri.

Iz nedaleka grmlja javlja se nekoliko cvrčaka u pravilnim razmacima. Tu i tamo neki lepet krila, no ptice ne vidim.

Iz šatora dopire žućkast odsjev svjetiljke, a tiha pjesma praćena svirkom gitare i harmonike širi se čitavim krajem. Neko me voljko, ugodno i zadovoljno čvrsto zaokupilo. Sve je tako lijepo i skladno.

Stanislava ADAMIĆ

Opterećenje

Kako izreći puninu sadržaja! Sve! Sve se događa u dan. I dan je san. Zaborav. Privid. Jutro i njegovo trajanje. I opet se događa i s t o. Do zadnje granice trajanja.

U meni je čudni, zamršen talog. Ukrštavaju se opet ljudi i stvari - u sjećanju. I priviđenju.

Danas nije bilo susreta. Osim sa samom sobom. Je li monolog?

U samoći, bez prividne nazočnosti sugovornika, ja se suočujem s projekcijom same sebe, ja sebe zapažam, dodirujem, istražujem. Razgovaram. Postoji, bez moje volje, jedan odnos sa svime i svima. To je pjesnički...

Ona ukrasna lampa se svijetli. Ne odgovara svojoj namjeni. Umjetno cvijeće u vazi na starom očevom klaviru - suvišan je dekor. Opterećuje. Gomila novina, knjiga (što sve ne!) na podu - negdje kad se razgrne, rasplete mreža slova - ima jedan smisao. Poruku za mene.

Listajući, pronaći ću jednu pouku. Novo saznanje. Jedan davni pjesnički zapis. Ili podatak u stilu dnevnika, usputno razmišljanje koje može objasniti jednu sadašnju činjenicu.

Nebesa! I gomile i mrtva papirnata hrpa, imaju dušu. Opis. Ljudski dodir uvijek ostavlja trag. Treba ga samo otkriti.

U svemu - talog, opterećenje. I nekakvo, barem djelomično rješenje...

Odnekud, iz hrpe, ispadne, rastvori se jedno - starog datuma - službeno rješenje. U suvremenom životu opterećeni smo i sapeti podacima, pečatima, službenim potraživanjima, zakonskim razglabanjima. Dobit, uspjeh. Zahtjev, dobit, uspjeh..... Zamršeni...

Sve skriveno, dozirano, izloženo - birokratski mjereno. Dileme volje i savjesti. Obziri, nesigurnosti... Osjećaj zapostavljenosti...

Gubitak - trezveno zaključujem - i na kraju krajeva, bez duhovnog mjerila. S v e je, u konačnici, raspad. I smrt.

Ž i v i m poslije svojih fizičkih ostataka. S otiskom svoga duha u drugima. Na utjehu svom neraspadljivom dijelu bića... N e g d j e - sada meni neznano - gdje i kako...

Malkica DUGEČ

Cvijet badema

Dopire li eho bola
Do kamena odronjena
Od planine naslućene?
Čini li se tek u snima
Da je bezdan ljudskog vijeka
Riječ nakazna, mutna rijeka
I da ima
Utjehe i melem-lijeka
Za zvijer, bilje
I čovjeka?
Ćuti li se tek pri kraju
Bezumnog ništavila
Da su podle varke bile
Rodna gruda, ruke mile
Što su cvijećem okitile
Grobove i uspomene
I što su se nježno svile
Oko breze i bagrema,
Mahovine, oko gljive?
(Možda traju, možda žive
Riječi krvlju zapisane?)
Sa dna krika,
Sa dna zbilje
Pitam sjene,
Pitam mijene:
Da li ima
Melem-lijeka
Za zvijer, bilje
I čovjeka?
Da li ima
Cvijet badema
Kad nas nema?
Kad nas nema....

Dodir prolaznosti

Zagrli me! Ošamuti...
Poljupcima raspameti!
Igrom duga onesvijesti.
Tek pri svijesti
Da ne budu na pameti
Krhkost trena,
Nemoć tijela
Ili sanja razbijena.
Zanesi me varkom mijena!
Opsjeni me sutonima...
Uljuljaj me pjevom ptica
I sirena
Sa dna mora!
Budi tat i varalica
Sa tisuće ljudskih lica,
S mačem mira,
Krinkom zlosti...
Al ne budi
Glasnik hudi
Jednog srca što poludi
Od dodira prolaznosti.

Nitko i netko

Zaviriti
U živo blato
Ljudskih tjelesa
Nitko
Se nije
Drznuo.
Fatamorganu
Savjesti
Netko je
Tek naslutio
Kad ga je
Oštricom zbilje
Krvavi
Vjetar
Okrznuo.

Nada CRNOGORAC

Na drugu obalu

Za prvomajske praznike uvijek smo odlazili roditeljima u Županju. Bili su to dani druženja, posjećivanja rodbine i prijatelja iz djetinjstva, dugih razgovora o gimnazijskim danima, prvim ljubavima; dani nostalgije. Roditelji su ostali sami čekajući uvijek željno nove praznike kada ćemo doći s unucima. Za tu priliku pripremali su brda hrane, šarenih kolača kojima su nas naprosto šopali kao što se šopaju bijele, masne slavonske guske. Spremajući stvari tako sam i prvi puta u godini pakirala ljetnu odjeću, kremu za sunčanje, kape i sunčane naočale. Ponekad je bilo sunčano i toplo, pravo ljetno vrijeme pa smo se skidali i sunčali na didinoj klupi u dvorištu, neki su se i ispekli. Odlazili smo i do Poloja, pješčane "plaže" uz Savu na kojoj su uz nas svoja tijela grijale i krave, a svinjari gonili debele crne svinje. Veliki i mali dečki skakali su po vrbacima u potrazi za dobrom granom od koje se može načiniti pištaljka, frulica ili barem nešto slično. Natjecali su se čija će bolje svirati i ljepše izgledati. Stare vrbe već su ozelenjele i progovorile jezikom proljeća prelistavajući na suncu svoje lakirano lišće, zrak je mirisao na radost buđenja i rasta.

Već s kapije pogled u bakino dvorište i vrt mamio je uzdahe i divljenje. Pred nogama se prosuo šareni svijet ranog proljetnog cvijeća, ovim botaničkim vrtom vladali su tulipani, a iznad svega lebdio je i dizao se miris đurđica. Zelene glave salate okretale su svoje okruglo lice u nebo. Ležeći pod trešnjinim malim zelenim plodovima, u očima su mi treperile boje, uzbibani vrući proljetni zrak, a pogled mi odnosili komadići bijelih oblaka koji su hitali nebom. Proljetni dan. Mirisi i sunce. Bilo nam je lijepo i uživali smo.

Jedne godine je Ž. (koji je uvijek bio za akciju s mišlju kako potrošiti suvišne kalorije zarađene tih dana) predložio da odemo pješke svi nasipom u Orašje, susjedni gradić na drugoj obali Save, s kojim nas je povezivao napeti bijeli most. Procijenili smo udaljenost na oko šest kilometara, kombinirali koliko nam treba sati s djecom, kada krenuti i kako natrag. Nakon dugih razgovora i nazivanja autobusne postaje, dogovoren je polazak u devet sati ujutro nakon doručka, a autobusom se vraćamo kući na bakin ručak. Svi smo bili pomalo nestrpljivi i uzbuđeni, posebno djeca pred tu novu pustolovinu. Pratili smo vremensku prognozu. Bit će lijepo vrijeme.

Bistar sunčan dan. Jasno plavo nebo bez oblačka. Gotovo bez vjetra. Toplo. Oblačimo trenirke i tenisice. Nosimo sendviče za djecu, kape i štitnike protiv sunca, naočale. Pokret. U centru kod stare škole, na slavnoj pumpi uzimamo vodu, kažu najhladniju i najbolju vodu u Županji. Djeca trčkaraju ispred nas. Penjemo se na nasip. Pred nama beskrajan horizont. Nigdje kao u Slavoniji oku se ne daruje ta širina. Nebo i zemlja u dodiru, vječno sljubljeni, vječno zaljubljeni jedno u drugo, jedno bez drugoga ne mogu i ne puštaju nikoga između, ne postoji ništa drugo ni itko drugi osim njih. Sava teče mutna i blatna. Vrbe se ljeskaju. Desno nam pogled seže do šećerane i još dalje uz vijugavu, oštro oderanu, nepristupačnu strmu obalu.

Bosanska je blaža i nepregledna u zelenim vrbama, često poplavljena daleko u unutrašnjost.

Nasip je sav obrastao u gustu, čvrstu i nisku travu. Sredinom vijuga uska smeđa staza i kao crta proteže se u daljinu, gubeći se u zelenoj liniji nasipa. Izviruje sitno poljsko cvijeće, a ponegdje se uzdižu šumarci. Sava je u svome koritu.

Zimi je uvijek prijeteća, do samoga nasipa, a ljeti se povuče u korito, ostavljajući za sobom čudne močvarne površine neobična izgleda, čvrste osušene kore i meke unutrašnjosti; pustoš svemirskog pejzaža nepoznata sadržaja i oblika, raslinja koje bi nabujalo.

Pokazujemo djeci nešto što se zvalo Kupalište, iako baš puno ne sliči na to. Oni stalno trče s nasipa tražeći čvrste štapove na koje će se putem oslanjati da im bude lakše, mašu njima, krive se i šepesaju oponašajući umorne i slabe. Pjevušimo. Neki su nabrali puno cvijeća. Putem susrećemo šetače koji se čude kamo idemo. Nije to tako blizu. Iako smo se plašili spornog napredovanja uz djecu (četvero odraslih i četvero djece), idemo dosta brzo. Ponekad se i utrkujemo, a zatim odmaramo ležeći u travi. Slikamo se. Ž. priča svoje doživljaje s kupanja, kako su nekada preplivavali Savu i preko, na drugoj, bosanskoj strani brali kukuruze pa se s njima vraćali natrag. Junaci.

Save sam se uvijek plašila, budila je u meni neku jezu, strah i užas svojim mutnim vrtlozima, nepredvidivim dnom punim iznenadnih rupčaga. Ne vidiš i ne znaš što te čeka kada joj se podaš. Nekada je bila čišća, a kako sam rasla i bivala starija i ona je mijenjala svoj izgled, plivalo je njenom površinom svakakvo smeće, a ponekad i uginule životinje. Svakoga ljeta odnosila je i svoje žrtve. Plaćali su joj kupaći danak. Uz njeno ime kolale su priče i tragedije i dopirale do nas svakoga ljeta s naše ili bosanske strane. Pamte se samo najveće i najtužnije kao ona kada su nepoznati ljudi, njih trojica u kombiju, došli u nepoznato mjesto, u Županju, i tražeći neku svoju ulicu pošli glavnom cestom koja je vodila ravno na vrh nasipa. Bilo je rano proljeće i dječaci su pod nasipom u vrbama pecali ribe. S vrha nasipa kombi se sjurio ravno u Savu. Samo jedan se spasio. Nakon te nesreće stavljena je brklja na cestu ispred nasipa.

Sava je uvijek nudila dva lica svoga sjajnog ogledala: svijetlo lice ljeta i sunca, razbibrige i odmora i tamno lice opasnosti, teško lice smrti.

Kod Ciglane na bunaru uzimamo novu vodu, peremo ruke, umivamo se, prskamo. Smijeh. Trčimo dalje u susret mostu. Tu je pred nama, čistih ravnih obrisa. Tko će prije na drugu stranu? Tamo nas čeka Bosna. Rijeka koja nas dijeli ponekad nam se učini nepotrebna, bezazlena i neprimjetna, sada kada je most tu sve je lakše. Nekada su ljudi teško prelazili rijeku. Sjećam se maminih priča o kompi, o tome kako je jedne jeseni (ili zime?) puklo uže i kompa puna ljudi i konja divlje pojurila rijekom. Potopili se. Slike izbezumljenih ljudi i konja koji vrište zajedno s njima i bijesno lupaju nogama vrte se u mom filmu. Filmu o tužnoj Savi.

S mosta se spuštamo u Orašje, maleno mjesto poleglo po ravnici, šetamo rasutim prašnim ulicama. Dečki odlaze na ćevape u lepinji. Zatim sjedamo na sunčanu terasu hotela s pogledom na vodu koja teče gotovo pod našim nogama, slikamo se i odmaramo diveći se mjestu i kritizirajući Županju što ona nema jedno

takvo mjesto za odmor uza samu rijeku. Prolaze žene u dimijama. Neke druge i iste riječi. Neke druge i iste boje. Isto i različito se miješaju. Zatim razgledamo izloge. Što ima? Bolje? Jeftinije? Isto ili drugačije? Već smo umorni i bole nas noge, žedni i pomalo gladni. Kod parka čekamo autobus.

Prelazimo most, sada smo visoko nad vodom i pogled je drugačiji, zastrašujući kroz prozor autobusa. Kloparaju limeni spojevi mosta pod nama. Sava izgleda jako široka, oduljila se i čini mi se kao da joj nema kraja. Smeđa, mutna, brza. Ipak se vraćamo.

* * *

Mosta više nema. Nema puno toga. Ostale su fotografije s izleta. Divan sunčan svibanjski dan pun nasmijanih mladih lica. Više nismo tako mladi. Ni djeca nisu tako mala. Ni Bosna nije tako blizu. Sada je sve tako daleko. Preko se opet ide kompom ili čamcem. Već godinama nisam bila u Orašju i pitam se kako sada izgleda. Sigurno porušeno i tužno kao i Županja. Dozivam sjećanja, sada svi praznici miješaju svoje slike i stapaju se u jednu, svi izleti pješke nasipom u Orašje postaju jedan jedini izlet.

Kada ćemo opet pješke nasipom u Orašje? Tko zna hoćemo li uopće? Danas je to opasna šetnja, zona rata i pogibelji, starom stazom hodaju vojnici, rijekom patroliraju ratni brodovi. Daljine preko Save siju opasnost i strah. Više se nitko ne šeta nasipom ni danju, a kamoli noću. A nekada je vrvio od ljubavnih parova koji su se ljeti tako mogli skriti u najdublji mrak. Ljubavne šetnje završavale su na nasipu. Ili su tamo počinjale. Kada će se opet nasipom šetati ljubav?

Boris NAZANSKY

Buđenje

(haiku)

u izmaglici
navrh vitkog jablana
zaspalo jutro

* * *

umiven rosom
budi se stari Zagreb
sunce ga briše

ušlo je krišom
sunce na stari tavan
lutke spavaju

* * *

šištavim mlazom
poljevači ulica
bude ... koga li?

* * *

s jutarnjim suncem
raste iz pukotine
čarobni štapić

kraj tobogana
nepomične ljuljačke ...
jutarnja šetnja

* * *

na Medvedgradu
tako tiho nečujno
puknula zora

* * *

uzalud sanja
grančica u bedemu
da bude drvo

Ante STARČEVIĆ

Znak

Jato crnih vrana
sjelo je na susjedni jablan.
Čudna je to slika
na sivom zimskom nebu.
Umorne su,
Jedva se drže i spavaju
otvorenih očiju.
Ne čuju ni buku ni zvuk
tramvajske lire.
Nebo je postalo još tamnije,
A crne vrane vise kao zrele kruške
i po danu spavaju umorne.
Nije to dobar znak.
Netko će umrijeti,
no došlo je još jedno jato
i sjelo na jablane i bor.
Na tlu snijeg, na nebu crne ptice.
Tko će prvi?
Ti susjedu, što me toliko mrziš
ili ja što te samo gledam?
Vrane nestadoše i on s njima
kao da ništa nije ni bilo.
Samo je to više snijeg padao i padao....

Strijela

Ples vampira pred mojom kućom.
Lanterna u noći svijetli,
a oni plešu u transu;
sve ih je više i više.
Ritam je brži a krug veći.
Samo je jedan bljesak
proletio kroz ples.
Opijeni u noći
nestaju jedan za drugim.
Hitra lastavica ih guta
lijepkom jezika.
Noć je, sve spava.
Jato je postalo malo,
gotovo pusto
u istom transu plešu i dalje,
sve brže i brže,
ne vide ništa.
Dani se, svjetlo se gasi,
sada se bude pravi vampiri,
lastavice pobjegoše na more
a oni počeše pucati, rušiti sve prd sobom.
Ništa im sveto.
I proleti strijela kroz njih,
i njih sve manje i manje,
plešu i dalje isti ples
i ne vide ništa i ne čuju.
Radost mi danas dođe na vrata,
pojavile su se opet
lastavice i lijepe si gnjezdo....
u letu.

Nevenka NEKIĆ

Kuća pod Modrušem

Netko će noćas spavati
licem na mirisnoj postelji
u koju se uvukla plava rosa s Modruša grada
i raspletene kose Beatrice Frankopanke
rasut će se po mjesečevoj postelji
u usamljenoj kući
Netko leži s hladnim čelom nauzgor
i ne zna da na njega silazi povijest
teška i tamna
i pritišće mu grudi
poput kamenova s drevnog Modruša
gdje lutaju duhovi gospodara
izgubljeni u kliktaju
sokola

Ivan PEKLIĆ

Prilozi za biografiju dr. J. Šimraka (II.)

Djelatnost dr. Šimraka kao profesora na zagrebačkom sveučilištu

Želja mi je u ovom radu prikazati nastavni rad dr. Šimraka kao profesora Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. Nakon stečena obrazovanja i rada u arhivima, Šimrak se 1924. g. odlučio natjecati za upražnjeno mjesto na Bogoslovnom fakultetu. U prvom dijelu rada izložit ću ukratko događaje koji su vezani uz profesorsku karijeru od natjecanja za mjesto suplementa do umirovljenja 1944. Dok sam u drugom dijelu rada naveo sve kolegije koje je profesor Šimrak držao na fakultetu.

Dr. Šimrak se je 1924. g. natjecao za mjesto suplementa na Bogoslovnom fakultetu. Međutim Ministarstvo prosvjete svojim rješenjem br P-4465 od 16. svibnja donijelo je odluku da ne može plaćati mjesto suplementa na fakultetu. Zato je dekan Bogoslovnog fakulteta uputio molbu Akademičkom zboru "da poradi na nadležnom mjestu da se ne stavlja zapreka za postavljanje suplemanta za upražnjeno mjesto profesora"[1] Ukazom Njegova Veličanstva (kralja Aleksandra) br. 5873. od 19. lipnja 1924. dr. Šimrak postavljen je izvanrednim profesorom istočnog bogoslovlja na Bogoslovnom fakultetu. Protiv te odluke profesorski zbor rimokatoličkog bogoslovnog fakulteta uložio je žalbu Državnom savetu kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Profesorski zbor ovako opisuje cijeli slučaj: "Početkom naučne godine 1923/24. nije profesorski zbor stavljao predloga za popunjenje te stolice (misli se na stolicu dr. Aurelija Palmierija dodao I. P.) zato što je očekivao obnovu habilitacijskog postupka sa dr. Jankom Šimrakom, koji je dne. 7. VI. 1923. pod brojem 193. sam povukao predanu već habilitacionu radnju u tu svrhu, da je s naučne strane dotjera i onda opet podnese. Budući da dr. Janko Šimrak nije održao svoje obećanje, da će uskoro ispravljenu i nadopunjenu radnju podastrjeti, a uz to nije ni inače naučnim publikacijama zasvjedočio potpunu spremu to je prof. zbor prinukan bio, da zamoli odjeljenje za raspis natječaja za tu stolicu do konca septembra 1924. što je i učinio svojim podneskom od 24. IV. 1924. br. 102.

Istodobno je prof. zbor predložio dr. Janka Šimraka za suplenta za istočno bogoslovlje na tako dugo dok se stolica ne popuni profesorom. Profesorski zbor

odlučio se na raspis natječaja iako je u raspravi bilo govora o popuni te stolice s dr. Jankom Šimrakom, jer ovaj nije pružio dokaza o svojoj spremi za to mjesto, a i za to, što je prof. zbor računao da će se u slučaju raspisa natječaja javiti spremni kandidati za tu stolicu. Kako Odjeljenje nije raspisalo natječaja do polovice juna 1924. to je prof. zbor iz svojē sjednice podneskom do 25. VI. požurio raspis natječaja. Iz rečenog je očevidno, da prof. zbor nije dr. Janka Šimraka predložio za izvanrednog prof. is. bogoslovlja na rkt. bog. fakultetu sveučilišta S. H. S. u Zagrebu. Unatoč tomu imenovan je dr. Janko Šimrak vanrednim profesorom ist. bogoslovlja na ovom fakultetu. ...Na osnovu svega toga moli prof. zbor ugledni Državni Savet da donese odluku o poništenju ukaza kojim je dr. Janko Šimrak imenovan vanrednim profesorom istočnog bogoslovlja na rkt. bog. fakultetu."[2] Na kraju je dr. Šimrak sam podnio ostavku 7. studenog 1924. na imenovanje za izvanrednog profesora.

Slijedeće godine raspisan je natječaj za prazno mjesto profesora. Na natječaj se javio dr. Šimrak: "Povodom Natječaja, što ga je Dekanat Teološkog Fakulteta univerziteta Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu raspisao 14. januara 1925. za upražnjenu profesorsku stolicu Istočnoga Bogoslovlja, dobio sam dne 18. janura 1925. od nekoje gospode profesora na pomenutom fakultetu pismeni poziv, da u smislu istoga Natječaja Naslovu dostavim molbu."[4] Molbi su priloženi uobičajeni dokumenti koji su potrebni za takve natječaje: Curriculum vitae, Krsni list, Domovnica, Liječnička svjedodžba, Školske svjedodžbe i dr. Dr. Šimrak također je priložio svoje radove.

U životopisu Šimrak navodi biografske podatke o sebi do 1925. g.[5] Nakon toga saznajemo i podatke koji su zanimljivi za dolazak dr. Šimraka na bogoslovni fakultet. Ovako to opisuje sam Šimrak: "U početku 1921. godine pozvao me je sveučilišni profesor G. Dr. Stjepan Zimermann, tadašnji dekan na bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, da predam svoje radnje bogoslovnom fakultetu radi habilitacije. Ja sam ga u tomu poslušao. Moji su radovi bili dati pojedinim profesorima na ocjenu. Dvojica profesora određena su kao stručni izvjestitelji o tom predmetu. Kad je došlo pitanje moje habilitacije u raspravu na bogoslovnom fakultetu, bili su moji radovi od imenovanih izvjestitelja dobro ocijenjeni, ali je prekinut daljni postupak u tom pravcu." Na žalost ne saznajemo koji su bili razlozi što je prekinut taj postupak i zašto dr. Šimrak nije imenovan izvanrednim profesorom 1924. g.

Za habilitaciju dr. Šimrak je predložio slijedeće svoje radove:

1) De impedimentis uniones graeco-orientalium cum sede Romana in regno Croatiae et Slavoniae

2) Marčansko-Svidničko vladičanstvo i crkvena unija u hrvatskim zemljama

3) Monumenta nondum edita historam Marčansis-Svidnicensis episkopatus et unionis in regno Croatiae illustrantia, praecipue ex arhivo almae Ecclesiae Zagrebiensis desumpta

4) Disseratio iuridico-historica de indissolubilitatis principo et divortiis in ecclesia Graeco-Orientali

Šimrak je također priložio svoje znastvene i književne radove i dao je njihov kratki sažetak:

1. Disseratio iuridico-historica de indissolubilitatis principo et divortiis in ecclesia Graeco-Orientali

2. Brak pođakona poslije ređenja prema pravu istočne crkve.

3. Sveti Ignacije Antiohijski i primat Rimske crkve

4. De impedimentis uniones graeco-orientalium cum sede Romana in regno Croatiae et Slavoniae

5. Povijest Marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije u jugoslavenskim zemljama - Historia episkopatus greaco-catholici Marčansis-Svidnicensis et unionis ecclesiasticae in Jugoslavija

Također je naveo neobjavljene radove koje je poslao u dodatku molbi.

1. Povijest Žumberka od najstarijih vremena: od vremena hrvatske narodne dinastije do seobe Uskoka.

2. Vlasi u Hrvatskoj u 14. i 15. stoljeću: Turske provale i naseljavanje Vlaha; Život narodnost i vjera Vlaha"

3. Poslanica Pavla Zorčića

4. Crkvena povijest Žumberka u osamnaestom vijeku i odnosi Žumberka prema gornjokarlovačkom vladičanstvu.[6]

Dana 2. IV. 1925. Rektorat Sveučilišta u Zagrebu podnio je prijedlog prema zaključku akademičkog senata Ministarstvu prosvjete u Beogradu da se dr. Šimrak imenuje profesorom istočnog bogoslovlja.[7] Ministarstvo prosvete Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca je 15. travnja potvrdilo da je primilo dokumente Janka Šimraka.[8] Isto ministarstvo je 17. kolovoza poslalo obavijest rektoratu sveučilišta:

"Ukazom PBr. 10486 od 10. kolovoza ove godine postavljen je na Bogoslovskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, za redovnog profesora Istočnog bogoslovlja, sa pravima činovnika 2. grupe I. kategorije Dr. Janko Šimrak, kanonik eparhije Križevačke činovnik 4 grupe I. kategorije."[9] Kasnije je to dopisom od 16. studenog ispravljeno jer je došlo do greške u prepisivanju i kaže se da ima prava činovnika 3. grupe I. kategorije.[10]

U međuvremenu je dr. Šimrak morao podnijeti dokumente kojima je dokazao svoj radni staž koji je proveo u skupštini.[11] Godine 1928. Rektorat sveučilišta je podnio molbu Ministarstvu prosvjete da se dr. Šimrak unaprijedi u 2. grupu I. kategorije.[12] To je potvrdio i kralj svojim ukazom od 26. II. 1929. U veljači 1929. g. Šimrak je otputovao u Beograd zbog crkvenih poslova križevačke biskupije te tih dana nije bio na fakultetu.[13] U veljači 1938. dr. Šimrak se nalazi na dopustu zbog bolesti.[14] U ljetnom semestru 1939/40. i u zimskom semestru 1940/41. dr. Šimrak je tražio dopust da bi mogao vršiti istraživanja u Rimu.[15] Dopust mu je odobrio ban Šubašić 6. ožujka 1940.[16]

Dr. Šimrak je prekinuo dopust zbog smrti vladike Njaradija i započeo svoja redovita predavanja 1. svibnja 1940.[17] Godine 1944. dr. Šimrak odlazi u mirovinu: "Odlukom Poglavnika od 3. kolovoza 1944. br. 46058-1944. a na temelju &-a

104. točka 15. činovničkog zakona od 31. ožujka 1931. &-a 21. zakonske odredbe CDXXXII-2115-Z1941. od 27. studenog 1941. umirovljeni ste kao činovnik IV. činovnog razreda, 3. plać. stupnja pravom na mirovinu koja Vam pripada prema godinama službe."[18]

Profesor istočnog bogoslovlja dr. Janko Šimrak drži sljedeća predavanja na Sveučilištu u Zagrebu:[19]

U proljeće šk. godine 1925/26.

Dogmatsko bogoslovlje istočne crkve: Nauka o crkvi o primatu	2 sata
Sveta stolica i Južni slaveni u 2 pol XVII. vijeka	2 sata
Izvori crkvenog prava istočne crkve	1 sat
Istočna liturgija	1 sat
Seminar za istočno bogoslovlje	2 sata

U jesen šk. godine 1926./27.

O crkvi s obzirom na nauku istočnih bogoslova.	2 sata
Pećanski patrijahe i rimski pape. Marčanski vladike Gabre Miakić, Pavao Zorčić i njihovi sljedbenici	3 sata
O nerazriješivosti ženidbe prema pravu istočne crkve	1 sat
Seminar za istočno bogoslovlje	2 sata

U proljeće godine 1926/27.

Crkvi s osobitim obzirom na nauku pravoslavnih bogoslova	3 sata
Odnos rimskih papa prema pećanskim patrijasima u prvoj polovici 17 vjeka	2 sata
De constituone Ecclesiae et de Ecclesia magisterio	1 sat

U jesen šk. godine 1927/28.

O crkvi s osobitim obzirom na nauku pravoslavnih bogoslova	3 sata
Odnos bugarske crkve prema Sv. stolici	1 sat
Seminarske vježbe	2 sata

U proljeće šk. godine 1927/28.

O crkvi s osobitim obzirom na nauku grčke i ruske crkve	4 sata
Epifanije Stefanović i unija sa Svetom Stolicom u sredini XVII st. u Dalmaciji	1 sat
Seminar za istočno bogoslovlje	1 sat

U jesen šk. godine 1928/29.

Osnutak crkve. Apostolska crkva i primat sv. Petra	3 sata
Uvod u grčko rusku teologiju: o nazivima i odnosu orijentalnih pravoslavnih crkvi prema katoličkoj crkvi. O uzrocima bizantskog raskola, i o nauci patrijaha Fotija. O primatu sv. Petra.	1 sat

De processione Spiritus Sancti	1 sat
Pokret za crkvenim jedinstvom u Crnoj Gori u prvoj polovici 17 vjeka	
Seminarske vježbe	1 sat

U proljeće šk. godine 1928/29.

O crkvi s osobitim obzirom na nauku grčku i ruske crkve	4 sata
De processione Spiritus Sancti	1 sat
Seminarske vježbe	1 sat

U jesen šk. godine 1929/30.

Osnutak crkve. Apostolska crkva i primat sv. Petra.	3 sata
De processione Spiritus Sancti	1 sat
Seminarske vježbe	1 sat

U proljeće šk. godine 1929/30.

O crkvi s osobitim obzirom na nauku grčku i ruske crkve	4 sata
De processione Spiritus Sancti	1 sat
Seminarske vježbe	1 sat

U jesen šk. godine 1930/31.

Osnutak crkve. Apostolska crkva i primat sv. Petra.	3 sata
De sacramento ordinis	1 sat
Seminarske vježbe	1 sat
Uvod u grčko rusku teologiju	1 sat

U proljeće šk. godine 1930/31.

De Romano Pontifice et de infallibilitate magisterii ecclesiastici	2 sata
Grčko ruska teologija	1 sat
De sacramento ordinis	1 sat
Seminarske vježbe	1 sat

U jesen šk. godine 1931/32.

Osutak crkve. Apostolska crkva i primat sv. Petra.	3 sata
Uvod u grčko-rusku teologiju	1 sat
De sacramento matrimonii	1 sat
Seminarske vježbe	1 sat

U proljeće šk. godine 1931/32.

De Romano Pontifice et de infallibilitate magisterii ecclsiastici	2 sata
Grčko ruska teologija	1 sat
De sacramento matrimonii	1 sat

Seminarske vježbe 1 sat

Od tog semestra dr. Šimrak predaje i crkvenu povijest, zaključkom fakultetskog savjeta i odobren dodatni honorar za 6 sati predavanja na tjedan, te ove kolegije:

Crkvena povijest: Od seobe naroda do Grgura VII, krštenje slavenskih naroda; procvat srednjovjekovne crkve (1073-1307.) 3 sata
Od reformacije do francuske revolucije (1517-1789), od francuske revolucije do najnovijeg doba (1789—)
Srpska i ruska crkvena povijest 2 sata
Povijesni seminar: tumačenje izvora povijesti slavenskih naroda 1 sat

U jesen šk. godine 1932/33.
Osnutak crkve. Apostolska crkva i primat sv. Petra. 3 sata
Uvod u grčko-rusku teologiju 1 sat
Seminarske vježbe

Povijest Kristove Crkve: Od dolaska Krista do Konstinova milinskog edikta (313. doba dogmatskih borbi od Konstantina do seobe naroda; od Grgura VII do Bonifacija VIII (1033-1303) 2 sata
Ruska i srpska crkvena povijest 1 sat
Povijest Kristove crkve: Križarske vojne razvoj redovništva (1037-1307), unutarnji crkveni život
Od Bonifacija do reformacije (1303-1517) 1 sat
Bugarska crkvena povijest 1 sat
Srpska crkvena povijest od patrijaha Gavrila (1648 do najnovijeg doba) 1 sat

U proljeće šk. godine 1932/33.
De Romano Pontifice et de infallibilitate magisterii ecclsiastici 2 sata
Grčko-ruska teologija 1 sat
Crkvena povijest Crne Gore 1 sat
Seminarske vježbe 1 sat

U jesen šk. godine 1933/34.
Osnutak crkve. Apostolska crkva i primat sv. Petra. 3 sata
Uvod u grčko-rusku teologiju 1 sat
O tajni euharistije u istočnoj crkvi 1 sat
Povijest srpske crkve 2 sata

U proljeće šk. godine 1933/34.

De Romano Pontifice et de infallibilitate magisterii ecclsiastici 2 sat
Grčko-ruska teologija 1 sat
Crkvena povijest Srbije 1 sat
Marčanska biskupija 2 sata
Seminar za istočno bogoslovlje 1 sat

U jesen šk. godine 1934/35.
Osnutak Crkve: Apostolska crkva i primat sv. Petra (De institutione Ecclesiae: de apostolatu eiusque auctoritate et de primato beato Petro collato) 3 sata
Grčka crkva i svovenske crkve i vrhovno poglavarstvo u crkvi 2 sata
Istočno bogoslovski seminar 1 sat

U proljeće šk. godine 1934/35.
De Romano Pontifice et de infallibilitate magisterii ecclsiastici 2 sata
Od Focija do Cerularija 2 sata
Seminar za istočno bogoslovlje 1 sat

U jesen šk. godine 1935/36.
Grčka crkva i svovenske crkve i vrhovno poglavarstvo u Crkvi 2 sata
Istočno bogoslovski seminar 1 sat
Osnutak crkve: Apostolska crkva i primat sv. Petra 4 sata

U proljeće šk. godine 1935/36.
O crkvenom učiteljstvu 3 sata
Ruska i srpska crkvena povijest 3 sata
Seminar za komparativno bogoslovlje 2 sata

U jesen šk. godine 1936/37.
Dr. Šimrak postaje dekan Bogoslovnog fakulteta.
Uporedno bogoslovlje 4 sata
Seminar za uporedno bogoslovlje 2 sata

U proljeće šk. godine 1936/37.
Uporedno bogoslovlje 4 sata
Seminar za uporedno bogoslovlje 2 sata

U jesen šk. godine 1937/38.
Uporedno bogoslovlje 4 sata
Seminar za uporedno bogoslovlje 2 sata

U proljeće šk. 1937/38.

Uporedno bogoslovlje 4 sata
Seminar za uporedno bogoslovlje 2 sata

U jesen šk. godine 1938/39.
Dr. je prodekan Bogoslovnog fakulteta
Uporedno bogoslovlje 4 sata
Seminar za uporedno bogoslovlje 2 sata

U proljeće šk. godine 1938/39.
Uporedno bogoslovlje 4 sata
Seminar za uporedno bogoslovlje 2 sata

U jesen šk. godine 1939/40.
Uporedno bogoslovlje 4 sata
Seminar za uporedno bogoslovlje 2 sata

U proljeće šk. godine 1939/40.
Dr. Šimrak se nalazi u Rimu zamjenjuje ga suplement Gračanin
Uporedno bogoslovlje 4 sata
Seminar za uporedno bogoslovlje 2 sata

U jesen šk. godine 1940/41.
Uporedno bogoslovlje 4 sata
Seminar za uporedno bogoslovlje 2 sata

U proljeće šk. godine 1940/41.
Uporedno bogoslovlje 4 sata
Seminar za uporedno bogoslovlje 2 sata

U jesen šk. godine 1941/42.
Uporedno bogoslovlje 4 sata
Seminar za uporedno bogoslovlje 2 sata

U proljeće šk. godine 1941/42.
Uporedno bogoslovlje 4 sata
Seminar za uporedno bogoslovlje 2 sata

U jesen šk. godine 1942/43.
Uporedno bogoslovlje 4 sata
Seminar za uporedno bogoslovlje 2 sata

U proljeće šk. godine 1942/43.

Uporedno bogoslovlje 4 sata
Seminar za uporedno bogoslovlje 2 sata

U jesen šk. godine 1943/44.
Uporedno bogoslovlje 4 sata
Seminar za uporedno bogoslovlje 2 sata

U proljeće šk. godine 1943/44.
Uporedno bogoslovlje 4 sata
Seminar za uporedno bogoslovlje 2 sata

BILJEŠKE:

1 Dosje J. Šimraka dokument br. 158/1924. Dosje se čuva u Rektoratu Sveučilišta u Zagrebu i ovom prilikom zahvaljujem Rektoratu što mi je omogućilo uvid u dosje.
2 Dosje J. Šimraka dokument br. 198/1924.
3 isto, dokument br. 378/1924.
4 isto, ovaj dokument nema nikakav broj pa ću takve dokumente navoditi prema datumima. Ova molba nosi datum 26. II. 1925.
5 Vidi o biografiji dr. Šimrak. I. Peklić, Prilozi za biografiju dr. Janka Šimraka, Marulić, XXIX/1996. br. 2 str. 335-346.
6 Curriculum vitae koji je priložen molbi za mjesto profesora.
7 Dosje, dokument br. 572/25.
8 isto, dokument br. 747
9 isto, dokument br. 1973.
10 isto, dokument br. 3106.
11 isto, dokumenti, br. 2297/1925; 306/25; 300/25.
12 isto, dokument od 26. XI. 1928.
13 isto, dokument br. 542.
14 isto, dokument br. 1025.
15 isto, dokument br. 1190.
16 isto, dokument br. 2354.
17 isto, dokument br. 5672.
18 isto, dokument br. 46058.
19 Red predavanja u Sveučilištu Kraljevine S. H. S. u Zagrebu, ova serijska publikacija koja izlazi na zagrebačkom sveučilištu mjenjala je naziv prema promjeni državno pravnih odnosa, pa tek od šk. godine 1930/31. nosi naziv Red predavanja u univerzitetu Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu, a od šk. godine 1941/42. Rad predavanja u Hrvatskom sveučilištu.

Stjepan BABIĆ

Na Božjim putovima - XI

Salezijanski pitomac

Ne znam je li otac otišao u Zagreb u Omišku 2 (danas Omiška 8) ili smo im pisali, samo znam da su nas salezijanci iz Omiške 2 uputili u Donji Miholjac. Budući da sam bio željezničarski sin i imao režijsku kartu, nije se bilo teško odlučiti na put. Pod kraj travnja 1942. odem sam u Miholjac. Tu su salezijanci imali zavod za tzv. zakašnjela zvanja, za one mladiće koji su željeli biti svećenici, bili malo stariji, petnaest, šesnaest i više godina, a imali su samo osnovnu školu, koja se tada sastojala od četiri razreda. Zgrada je bila zadužbina gospođe Celestine Roscher. Tada sam se prvi put svjesno susreo s riječju zadužbina i odmah saznao da znači dar za dušu i da nije od zadužiti. Kad se počeo primjenjivati korienski pravopis, neki su đaci govorili da bi trebalo izmijeniti natpis na zavodu u ZADUŠBINA. Njezin sin Alfred Roscher često je dolazio u zavod da vidi kako se u njemu živi i što mu još treba. U mojem je sjećanju ostao kao naočit gospodin, podebeo, rekao bih okruglast, inteligentna i zaista gospodskoga lica sa zlatnim naočalama. Platio je dogradnju zavoda, uvođenje vodovoda pa i struju i vodu čak i u staju.

Dođoh dakle u salezijanski zavod u Donjem Miholjcu sa šesnaest i pol godina i jednim razredom gimnazije i željom da budem svećenik, ali razumijevanja za moj položaj nije bilo. Nisu me odbijali što bih bio propali đak, kako je pisalo u oglasu, nego što je kasno. Sada je kraj travnja, a ostali su đaci učili prvi razred od rujna 1941. do veljače 1942., od veljače dotad drugi razred, sad je gotovo kraj polugodišta, ispiti su pred vratima, kasno je za ovu godinu. Neka dođem na jesen.

Ne znam s kojim sam poglavarima razgovarao, ali sam razgovor završio s ekonomom Josipom Kostanjevcem. Još se i sad sjećam da smo razgovarali stojećki, živo se sjećam i njegova lika iako inače lica baš ne pamtim dobro: visok, vitak, mirna pogleda, blaga lica ispod naočale, ali kao Slovenac hladan, a prema meni tada i tvrd: Nema ništa, kasno je! Dotad sam bio dijete, a u tome sam trenutku odrastao, čak sam preskočio i mladenaštvo i odmah postao zreo, odlučan muškarac, u meni se javio samosvjesni Babić i ja kažem odlučno:

- Nije kasno. Ja sam već učio drugi razred, mogu ja. Samo vi mene primite pa ćete vidjeti.

Kad je Kostanjevec vidio moju odlučnost, popusti, ali samo malo. Iz njega je progovorio ekonom:

- Uostalom to se plaća, pa ako tvoj otac hoće plaćati, dođi, ali bez naše odgovornosti.

Malo kad sam bio sretan kao tada. Konačno se otvoriše vrata moga svijeta, moga pravoga puta.

Vratim se kući, spremim stvari u veliki drveni kovčeg koji mi je tetak napravio za tu priliku, drveni čvrst okvir, a sa strane šperploča i ja se sa žutozelenim kuferom

punim stvari uputim u Miholjac i na samom početku svibnja uključih u nastavu drugoga razreda.

Sve je nekako išlo, osim talijanskoga i njemačkoga. Talijanski je bio lakši, a do njega ionako malo tko što držao, ali s njemačkim je bilo teško. Oni su bili već na drugoj knjizi, a ja nisam znao ni beknuti njemački osim mnoštva onih germanizama koji su se govorili u Oriovcu, ali to mi sada nije ništa pomagalo.

Dadoše mi kolegu Marijana Pešića za instruktora. Počeli smo od prve vježbe prve knjige, ali nismo daleko dotjerali. On je mogao biti koju godinu stariji, osamnaest-devetnaest godina, seljački mladić iz Potočana kod Tešnja, natprosječno inteligentan, zato su mi ga najvjerojatnije i dali za učitelja, ali putovi njegova shvaćanja bili su neobični. Kad smo npr. učili matematiku, on je često prvi rješavao zadatke, davao točne rezultate, ali kako je do njih došao, najčešće nije znao objasniti, išao je nekim prijekim putem. Bio je bistar, ali sirov, pedagogija ga nije nimalo liznula. Samo se iščuđavao kako ja to ne znam, to je bar lako, to se zna, on to zna, a ja ne znam. Bio je nagao, gotov udariti. Došli smo do šeste vježbe i morali prekinuti, uvidio sam da se s njime ne može. Nisu mi dali nikoga drugoga i ja sam učenje njemačkoga nastavio s ostalima u redovitoj nastavi, a ono što mi je nedostajalo sam u slobodno vrijeme.

Učio sam od pet u jutro do deset na večer. Đaci su ustajali kasnije, ali je jedan klerik, Petar Hammes, ustajao u ranu zoru, otišao na krov, dom u Miholjcu imao je ravan krov, i svirao. Ne znam više na čemu je svirao, ja sam mislio na violini, ali mi kažu da je svirao na harmonici. Svirao je divno i bilo je lijepo ležati u krevetu i slušati ugodnu glazbu, ali ja sam to rijetko kad činio, možda samo nedjeljom kad nisam učio, jer sam radnim danom s dopuštenjem poglavara učio od rane zore. Molio Hammesa da me budi kad ustaje. Sjećam se: tiha glazba, vedro jutro, ptice lijeću i cvrkuću, a ja učim. Sjenica sam, jutro je moje doba, sve mi tada lako ulazi u pamet kao svjež jutarnji zrak u pluća.

Navečer su đaci išli na spavanje, a ja u učionicu na učenje. Negdje do deset sati, dok ne bi i posljednji poglavar išao na spavanje ili se povukao u svoju sobu da više ne izlazi van, a mene opomenuo da je vrijeme za spavanje.

Ispiti te godine bili od 1. do 6. srpnja pa sam imao dva mjeseca vremena. Salezijanci su svoje učenike slali na državnu gimnaziju da polažu pojedine razrede kako bi imali prave svjedodžbe i priznate razrede državne škole. Mi iz Miholjca išli smo u Osijek na Državnu mužku realnu gimnaziju u Osieku, kako mi je 30. srpnja 1942. napisala prof. Maria Ličof. Zanimljivo je da mi točno godinu dana poslije, 31. srpnja, predsjednik komisije Branko Živančević, vjerojatno Srbin, napisao na svjedodžbi za III. razred *muška,* a istoga dana na svjedodžbi za IV. razred Luka Melkus *mužka*. U petom razredu B. Živančević je napisao kako je tada trebalo: *mužka*. Kolega Lojzo Buturac mi piše da je bio profesor matematike i da smo se u siječnju 1945. sreli u partizanima i da mu je rekao da ga se sjeća, da je dobro znao matematiku. Poslije rata bio je u Osijeku predstojnik neke prosvjetne ustanove za ondašnju osječku oblast.

Sve mi je svjedodžbe potpisivao upravitelj Jakov Šeb o kojem ne znam ništa osim toga potpisa. Opet mi priskače u pomoć kolega Lojzo. "U šematizmu iz 1939. stoji da je tada bio profesor i kateheta u Osijeku i začasni prisjednik pa je oslovljavan s prečasni. U šematizmu iz 1974. vidimo da je duhovnik časnih sestara svetoga križa u Đakovu i da je počasni kanonik. Inače je rođen 1895. u Sv. Jeleni župe Sv. Ivan Zelina, a za svećenika je zaređen u Zagrebu."

Nakon mnogo godina uzeo sam za ovo pisanje ponovno svjedodžbu II. razreda u ruke i sam sam se iznenadio ocjenama: izvrstan samo jedan, ali iz matematike, vjeronauk, povijest, zemljopis - veoma dobar, crtanje, pjevanje i tjelovježba - dobar, a dovoljan jezici: hrvatski, njemački i talijanski. Matematičar sam bio dobar kad sam imao dosta vremena za rješavanje zadataka, ne radi vremena, nego radi mira u radu, crtač i pjevač nikada nisam bio, a tjelovježbu nikada nisam volio. Potanje je potrebno prokomentirati samo ona tri dovoljna.

Još se i danas sjećam jednoga pitanja iz hrvatskoga, a to je bio drugi razred gimnazije, danas šesti osmogodišnje škole. Pitali su me razliku između određenih i neodređenih pridjeva srednjega i ženskoga roda. Ono srednjega umjesto muškoga bilo je zato da pitanje bude teže. Kao sveučilišni profesor nikada to pitanje nisam smio postavljati svojim studentima jer sam znao da na njega najčešće neću dobiti odgovora.

Postavljao sam ga tek kad bih se kolebao između dviju ocjena, najčešće između vrlo dobar i odličan. Zato je i moj dovoljan, jer mislim da mi ipak nije poklonjen iako se ne sjećam svoga odgovora, sjećam se samo da sam nešto znao, koliko, ne mogu danas reći. Jasno je da uz takva pitanja i nisam mogao briljirati, ali da sam dobio i nedovoljan, ne bih propao, nego bih bio upućen na popravak te bih sigurno za dva mjeseca učenja samo jednoga predmeta ipak položio.

Koliko sam znao talijanski, teško mi je danas reći. Meni je drag jer je lijep, rado sam ga učio i podosta naučio. Njemački, to je tuđi, težak jezik, a talijanski je gladak i lagan kao hrvatski. Prvu vježbu, *Lezióne prima,* jednom čuješ i odmah ju znaš:

Buòn giórno, signóre.
Buòna séra, signóra.
Buòna nòtte, signóri.
Buòn ripòso, signóre.

To je hrvatski, zaista zvuči kao hrvatski, glasovi su hrvatski samo im je raspored drukčiji i ne pišu se kao što se izgovaraju. Gotovo sve što sam onda naučio i danas znam. Nije to sve iz ona dva mjeseca jer sam ga učio još godinu dana u dva razreda. Možda i nisam znao mnogo na tom ispitu, ali do talijanskoga ionako tada nitko nije držao ništa, jer su nam Talijani bili neprijateljski saveznici, pa su učenje talijanskoga u školama svi jedva trpjeli, i profesori i učenici, pa što ako neki momčić ne zna dobro talijanski, nešto ipak zna. Sigurno sam znao napamet Pascolijevu pjesmu *Néve* jer su mi još i danas u pamćenju ostale krhotine.

Lenta la neve, fioca, fioca
Senti una dondola zana.

Kad sam to napisao, sjetio sam se da imam obje Roićeve vježbenice iz kojih sam učio, nađem ih i ta se pjesma nalazi u *Lezióne nòna.*

Tako je lijepa da ne mogu, a da je ne prepišem:

Néve

Lènta la nève fiòcca, fiòcca:
sènti: una zana dòndola pian piano.
Un bimbo piange, il piccol dito in bócca;
canta una vècchia, il ménto sulla mano.
La vécchia canta: »Intorno al tuo lettino
c'è ròse e gigli, tutto un bèl giardino«.
Nél bèl giardino il bimbo s'addorménta.
La néve fiòcca lènta, lènta, lènta.
Giovanni Páscolî

Zamislite u devetoj vježbi već vas dočeka pjesmica koja tako lijepo zvuči i kad ne razumijete što znači, a čim znate da neve znači snijeg i čim naučite malo više, već vas zapljusne val zvučno-sadržajne ljepote. S tako malo učenja, tako velik dobitak. Toga nema nama ni u jednome bliskome neslavenskome jeziku. Za one koji ne znaju talijanski, evo je u prijevodu Vladimira Nazora:

Siroče

Polako snijeg pada, pada, pada.
Čuj: jedva njiše kol'jevka se laka.
Djetešce plače s prstićem u ustma;
Podlaktila se pjevajući baka.
Starica pjeva: »Do sitna kreveta
I krin i ruža u vrtu ti cvjeta.«
Sred l'jepa vrta čedo u snu diše.
A snijeg pada tiho, tiho, tiše.

Nazor ju je preveo sa *Siroče* jer je u njegovu prijevodu zabilježeno da je u talijanskome izvorniku naslov *Orfano* pa je naslov *Neve* stavljen vjerojatno iz pedagoških razloga, ali se mora reći da bolje odgovara i naslovu i sadržaju. Iako je Nazor vrstan pjesnik, iako je dobro znao talijanski, ne bih rekao da se ne može i bolje prevesti ako se ta ljepota talijanskoga izvornika uopće može istozvučno prevesti. Nije čudo da sam te vježbenice pažljivo čuvao sve do danas. Kako sam marljivo učio talijanski, vidi se po tome što sam u vježbenicama našao svojom rukom ispisanu tablicu padeža, vremena u aktivu i pasivu, indikativu i konjuktivu, a za *Lezione ventesima terza* tablicu *Dipedenza dei tempi in proposizioni col congiuntivo,* a za rječnik ulijepio oznake kod A, N i S, što pokazuje da sam bio praktičan i mnogo se služio rječnikom.

Rekoh, njemački je već nešto drugo, to je težak, tvrd jezik. Sjećam se: tada mi je bilo teško naučiti cuzamen, ja sam kao dobar štokavac to prebacivao u *cùzamen.* Iako sam uporno učio, sigurno sam malo naučio i za početnika, a kamoli

što sam morao znati kao drugoškolac. Ispit je bio težak, a ispitivala me neka mlada profesorica. Najprije mi je dala čitati štivo s naslovom: *Unsere Hund und unsere Katze*. Čitam ja *unzere hund und unzere kat'ze*. Pita me profesorica kako se čita *tz*, a ja kažem *c*.

- Pa zašto ne čitate tako?

Kad je takav bio početak, kako li je tek bilo dalje jer da sam što bolje znao, bilo bi premalo i za prvi razred, a ja sam trebao znati i drugu vježbenicu. Sva jadna, profesorica me pita pa znam li ja uopće što dobro, a ja se nisam zbunio ni pokunjio, nego joj odgovorim samouvjereno:

- Znam.
- Pa što?
- Pjesmice.
- Hajde da čujem.

Njemačke sam pjesme dobro učio napamet jer sam desetljećima znao Goetheova *Erlköniga* napamet, a nikada nisam zaboravio početne stihove:

Wer reitet so spät durch Nacht und Wind.
Er ist der Vater mit seinem Kind.

Kad sam za ovu priliku uzeo tu pjesmu, prisjećao sam se i ostalih stihova, bili su mi poznati, ali ih napamet ne bih znao ponoviti bez posebnoga učenja.

Vjerojatno *Erlkönig* nije iz drugoga razreda, ali joj odrecitirah ono što sam znao napamet, vjerojatno s dosta dobrim izgovorom jer to sam učio za vrijeme nastave. Nastavnik iz njemačkoga bio nam je rođeni Nijemac Petar Hammes. Uz njemački nam je predavao i pjevanje, vodio tamburaški zbor i svirao u zavodskoj kapelici. Kasnije je otišao od salezijanaca i studirao je kemiju na Tehničkome fakultetu u Zagrebu. Njegov nasljednik bio je također Nijemac Josip Haubert. Nije dakle nevjerojatno da sam pjesmicu odrecitirao dobro, a znao sam i što znači i tako dobijem dovoljan i iz njemačkoga.

Kad su nam nakon ispita pročitali ocjene i kad mi je doprlo do svijesti da sam prošao, shvatio sam da sam spašen, da sam preskočio najvažniju prepreku u svome životu i kao bez duše potrčah u dom gdje smo stanovali da javim velečasnome Tušeku, školskomu savjetniku, koji je bio s nama u Osijeku, da sam položio. Ja sam polagao samo jedan razred pa sam bio prvi gotov. Strčao sam niz poluokrugle stube zgrade u kojoj smo polagali ispite. Dobro da nisam opet slomio nogu, tako sam bio izvan sebe od radosti! Trčim Osiekom i ne pomišljam što će Osječani misliti o jednom mladiću koji juri kao bez duše, a nitko ga ne tjera; trčim u visokim cipelama potkovanim šuneglama, a one odzvanjaju od asfalta kao topot kònja. Taj mi trk i danas odzvanja u ušima, a pokreti lebde u živom sjećanju kao filmska slika koju uvijek možeš odvrtjeti kad god zaželiš.

Pod kraj sedamdesetih godina tražio sam s osječkim prijateljima zgradu te gimnazije, ali je nismo uspjeli naći. Nigdje nema onih poluokruglih stuba. A tko zna je li to i bila gimnazijska zgrada, u njoj je mogla stanovati i vojska, a mi polagati gdje drugdje. I opet mi svojim sjećanjem pomaže Lojzo: "U Osijeku smo svake godine polagali ispite na drugom mjestu. Jedne godine u zgradi Suda, a

jedne smo trebali u Donjem gradu u Učiteljskoj školi, koja je dan prije bila bombardirana."

Tko bi mislio malo kritički, mogao bi zapitati odakle visoke cipele sa šuneglama u pol ljeta. Da pravo kažem, ne znam ni ja. Kad sada o tome mislim, bit će da drugih nisam imao, ne zato što bismo bili tolika sirotinja da mi otac ne bi mogao kupiti, nego zato jer mi nisu trebale. U Oriovcu smo ljeti išli bosi, a zimske su cipele zimske. U Miholjcu smo u zavodu vjerojatno imali papuče, a u kakvim smo cipelama išli van, to poglavare vjerojatno nije zanimalo, a ako i jest, zar su se usudili da od sirotinje traže da imaju cipele po njihovoj želji. Marijini sinovi većinom su bili seoska sirotinja. Lojzo se prisjeća: "Svi smo u zavodu morali hodati u papučama. Vidim iz jednoga pisma da sam u jesen 1941. kupio u Miholjcu papuče za 99 dinara."

Tako sam iduće školske godine, 1942./43., mogao s ostalima na redovitu nastavu. Te smo godine učili dva razreda, u prvom polugodištu treći, a u drugome četvrti, ali čini se ne svi. Oba smo razreda polagali početkom srpnja. U četiri dana položio sam dva razreda, a obje su moje svjedodžbe bez dovoljnih, u trećem razredu jedan dobar (crtanje i talijanski), a sve ostalo bolje: 12 vrlo dobrih i 8 izvrstnih. Oba sam razreda prošao s vrlo dobrim.

Ne bih to komentirao osim jedne ocjene: dobio sam odličan iz pjevanja, i da je još od koga, nego od o. kapucina Anzelma Canjuge, hrvatskoga skladatelja, glazbenika, orguljaša, velikoga promicatelja glazbene kulture, a na osječkoj gimnaziji nastavnika glazbe. Pita on mene teoriju, a ja sve znam. Oduševljen je. Rijetko sreće đaka koji sve zna.

- Sad još samo zapjevaj!

A ja ne znam pjevati. Mislim, sad ću pokvariti sve lijepo što sam u njegovim očima stekao pa pognem glavu i šutim. Pater je mislio da se ne usuđujem pa mi kaže:

- Ne boj se, zapjevaj bilo što, mogu i seoske, i koja bećarska.

A ja šutim, neugodno mi zbog njega. Bit će razočaran kad vidi da nikakvoga pjevačkoga dara kod mene nema, da je to sve konstrukcija. Ako nije išlo drukčije, a ja mnemotehnički: **FACE** u prazninama, a **E**j **G**azda **H**arambaša **D**eder **F**ićukaj na crtovlju.

Budući da me nije uspio nagovoriti, mislio je: stid ga i trema sapeli, ne može biti da takav znalac teorije ne zna pjevati pa odustane od nagovaranja i dade mi odličan. Tim sam se odličnim dugo šalio u dokaz mojih pjevačkih sposobnosti.

Od svih profesora na ispitu zapamtio sam samo njega jer je bio tako blizak čovjeku, ispit je uzeo kao vedru kolegijalnu stvar, a takav je čovjek tragično završio. U poratnim je godinama odbijao svaku suradnju s komunističkim vlastima, odbijao svaku ponudu glazbeničkoga mjesta na državnim i društvenim zbivanjima i dobiva etiketu "nepodobnoga druga". U proljeće 1947. namještena mu je stupica s tobožnjim križarom koji od njega traži lijekove za križarske ranjenike. Malo lijekova i mnogo samilosti za stradalnike bio je dovoljan razlog da bude osuđen na šesnaest godina zatvora i pet godina gubitka svih građanskih prava. Teški zatvorski dani u

Staroj Gradiški pogoršali su njegovo načeto zdravlje i on 19. prosinca 1952. u 59. godini umire od raka na želucu. Bio je pokopan na zatvorskome groblju, a tek nakon potpunoga isteka kazne, 27. svibnja 1965. njegovi su posmrtni ostaci preneseni u Zagreb na Mirogoj u kapucinsku grobnicu. Gunčević je ubijen u pedesetoj i tako je Canjuga drugi moj profesor svećenik koji je svoj život prerano i tragično završio. K tome mogu dodati i trećega. Vjeronauk nas je ispitivao kateheta Josip Šokičić i on je poginuo u bombardiranju Osijeka 1945. u 53. godini. I sudbina četvrtoga, J. Šeba, bila je teška. Kolega mi Nikola Zubović reče da je od komunističkih vlasti osuđen na smrt, a onda pomilovan na 20 godina zatvora.

Otac se vjerojatno radovao mojem uspjehu. Tako lijepe svjedodžbe, i to dvije u jednoj godini, bile mu sigurno velikom zadovoljštinom za prijašnje neuspjehe i za novac koji je žrtvovao, ali uvijek se nađe jedan ali koji radost kvari. Bio sam u 18. godini i dobio poziv za vojsku. Da nije rata, sve bi lijepo bilo. A ja uz to radostan: domovina je bila u opasnosti, treba je braniti, a tko će ju bolje nego ja. Sav sretan što je došao poziv i meni da se uključim u taj veličanstveni zadatak, idem na stavnju poletan, a zdrav, da mi para treba tražiti. Jedva da ga je i bilo, samo je jedan u redu za stavnju bio visok kao ja, a ostali sve niži, sve neki žgoljavci, tako mi se tada učinilo. Kad sam došao na red, liječnik kucka, sluša, sve je u redu. Pita me da li mi što fali.

- Ne fali mi ništa - kažem ja.

- Samo tri kruha na glavu - reče kao da je znao moju potajnu boljku, a u zapisnik će:

- Opća tjelesna slabost, godinu dana nesposoban.

Moje je oduševljenje bilo pofureno kao koprive u kropu. Izašao sam sa stavnje kao ošamućen. Što je to sad? Zašto me neće?

Zavidio sam onim žgoljavcima jer su sada trijumfirali preda mnom, a ja kao posran golub. U selu je bila sramota kad bi tko na viziti bio proglašen nesposobnim, taj bi se teško i oženio, a kako li je tek bilo meni koji sam s toliko poleta išao na stavnju. Ostalo mi je to zagonetkom sve do poslije rata. Tada mi je otac rekao da je otišao liječniku i zamolio ga da me proglasi nesposobnim. U povjerenstvu je bio liječnik koji je liječio moju majku od pomanjkanja kiseline u želucu, a ona imala rak želuca i kad je drugi liječnik to otkrio, bilo je već kasno.

- Krivi ste mi za ženu, sad mi spasite sina - molio je otac.

Na jesen dakle opet Miholjac. Učili smo cijelu godinu samo peti razred. Bio je teži pa za nj nije bilo dovoljno jedno polugodište. Kad sam ovo pisao, saznao sam da neki pitomci nisu ni prije učili po dva razreda u jednoj školskoj godini.

Te je jeseni Italija kapitulirala pa se prestao učiti talijanski, ali je umjesto njega došao latinski, u hrvatskome smo učili i osnove staroslavenskoga. Koliko se sjećam, to je već znatno približilo današnjemu studentskomu učenju.

Peti sam razred položio kao i prošla dva: ni jedan dovoljan, jedan dobar (crtanje), tri izvrstna (vjeronauk, zemljopis i - njemački!), a sve ostalo vrlo dobar. Istakao sam ocjenu iz njemačkoga jer je potrebno da je posebno spomenem. Mislim

da zbog ratnih prilika za praznike u veljači 1944. nismo išli kućama, a ja željan učenja, nisam se mogao zadovoljiti da cijele praznike potratim u igri i zabavi pa se prihvatih najtežega predmeta, njemačkoga. Nisam mogao učiti samu gramatiku, već sam ih imao dosta: hrvatska, talijanska, njemačka, latinska, staroslavenska, a književnosti malo. Kao što će se vidjeti poslije, kad s učenjem jezika dođem do čitanja, onda prelazim na učenje drugoga, na učenje nove gramatike. Učit ću njemački. (Njemački će imati još značajno mjesto u mojem životu pa neka ovo bude kao uvod.) Ali kako ću izdržati kad mi nedostaje tako mnogo gramatike i rječnika. Da imam dobar motiv, neću uzeti beletristiku, nego kriminalni roman. (Za riječ krimić tada se još nije znalo.) Možda je to bio i Detektivroman, kako piše na jednom takvom djelcu koje sam slučajno sačuvao. Zaboravio sam sve o pročitanome, samo se sjećam da se zvao *In eigener Schlinge (U vlastitoj zamci)* i da je zaplet bio u tome što je zločinac nanosio otrov na ljepilo na kuvertama pa su umirali oni koji su zatvarali pisma vlaženjem ljepila ustima. Dugo je trebalo dok se to otkrilo.

Upotrijebio sam način kojim se i danas najčešće služim. Kad imam pred sobom kakav veći posao koji se ne može lako savladati, odredim rok do kojega moram biti gotov, podijelim na onoliko dijelova koliko ima radnih dana i nastojim da dnevna norma bude svaki dan gotova. Kad je cijeli posao preda mnom, tada ne bih imao mira, a ovako svaki dan dođem kraju i opravdanomu odmoru. Tako i tada. Čitao sam uporno svaki dan njegov dio i do kraja praznika pročitao cijelu knjižicu s rječnikom u ruci. Bila je mala i tanka, ali za mene teška kao knjižurina, ali je nisam pustio iz ruku dok je nisam savladao.

Svršivši četiri razreda za dvije godine, nešto sam naknadio svoj zaostatak, a uz to dobio i solidnu podlogu na kojoj se moglo podosta sagraditi jer se kod salezijanaca dobro učilo.

U sjećanju školskih drugova

Moja sjećanja na život kod salezijanaca dao sam prije objavljivanja na čitanje nekim svojim školskim drugovima da mi kažu ako imaju kakve napomene, a još prije toga zamolio sam ih da mi napišu kako me se sjećaju iz onih dana.

Kad sam ja došao u zavod, oni su već bili stari znanci, a ja sam za njih tada bio novi pa su me bolje zapamtili negoli bi inače. Rekli su mi da sam bio veseljak, da sam odmah počeo pričati šale. Ali to samo kad smo bili sami. Kad je uz nas bio koji poglavar, ja sam odmah ušutio. Zbog autoritativnosti svoga oca imao sam uvijek tremu kad bi u mojem društvu bio tko od autoriteta.

Evo dijela pisma koje mi je uputio kolega Buturac 9. IV. 1995. »Želiš da Te podsjetim na neke događaje iz đačkoga života koje si Ti možda zaboravio, a ja ih se još sjećam. Stvarno se sjećam tih nekih zgodica, koje možda i nisu baš one prave, ali evo ukratko ću ih iznijeti.

Došao si u Donji Miholjac negdje o Uskrsu 1942., s tim da se do kraja školske godine spremiš za polaganje drugog razreda gimnazije. Mi smo ti govorili da je to

nemoguće, jer smo mi do Božića prešli gradivo za prvi razred i sada do Uskrsa za drugi razred, a sada do kraja imamo samo ponavljanje. Ti si se hvalio da to tebi nije nikakav problem. A kad smo Ti rekli da mi učimo i latinski, Ti si odgovorio da Ti latinski već znadeš, da se na latinskome kuća kaže kućacius, a krava kravacius i tako dalje.«

Tu zakratko moram prekinuti navođenje jer u osnovi počiva jedan vic koji je pričao moj otac. Mislim da će biti dobro da ga ispričam.

Poslao otac sina u grad na školovanje, a sin umjesto da uči, bančio i očeve novce trošio na zabave. Primijetio otac da sa sinom nešto nije u redu pa kad je jednom došao kući, upita ga otac kako ide učenje.

- Dobro, oče, napredujem - odgovori sin.
- Pa što učite? - upita otac.
- Pa tako, pravo, pa latinski... - oteže sin.
- I latinski učite?! Jesi li što naučio?
- Jesam - kaže sin.
- A što znaš?
- Sve, pitaj pa ćeš čuti.
- Kako se latinski kaže kuća?
- Kućacius.
- A kola?
- Kolacius.
- A vile?
- Vilacius.
- A đubre?
- Đubracius.
- A tako - reče otac. To je zaista lako, evo i ja sam već naučio. Čuj, sine: uzmi vilacius u rukacius i bacaj đubracius na kolacius i vozi ga na njivacius.

Duboki su korijeni tomu vicu. Rabelais u svome romanu Gargantua opisuje kako je meštar Janotus de Bragmardo tražio od Gargantue da vrati zvona koja je uzeo s Bogorodičine crkve u Parizu. Meštar je govorio:

"Dakle, de parte Dei, date nobis zvonas nostras. Gle, dajem vam uime fakulteta *Sermones de Utino* da vi nama, *utinam,* udijelite naša zvona. *Vultis etiam oprostos?* Per diem, vos habebitis et nihil platibitis.

(...)

Evo dokazujem vam da mi ih morate dati. *Ego sic argumentor:*

Omnis zvono zvonabilis, in zvonerio zvonando, zvonans zvonativo zvonare facit zvonabiliter zvonantes. Parisius habet zvonas. Ergo gluc."

(U prijevodu Mate Marasa, Zagreb, 1996.)

U nastavku Buturčeva pisma piše:

»U Miholjcu smo se doista bijedno hranili. Ali na Uskrs smo dobili svako po dva kuhana jaja. Netko je rekao da se ne može pojesti puno jaja, naročito kuhanih žutanjaka. Ti si se odmah javio kako Ti to možeš, pa smo Ti mi dali svako iz jednog jajeta žutanjak. Čini mi se da si ih pojeo 17 komada.

Gospodin Hammes je osnovao tamburaški zbor i silom je htio da Ti sviraš u tom sastavu treći brač. Ti si se svakako izgovarao da to tebi ne leži, ali je bilo uzalud. Ali nakon nekoliko proba, na Tvoju radost, isključio Te iz sastava.

Kad već govorim o glazbi, ispit iz glazbe si polagao u Osijeku kod poznatog našeg crkvenog skladatelja Anzelma Canjuge, redovnika kapucina. Kako vašoj grupi nije baš išla teorija, pitao vas je da li znate otpjevati koju pjesmu. Rekao si mi da ste otpjevali "Zdravo Djevo", koja pjesma i nije baš laka. Canjuga je kasnije umro u zatvoru u Staroj Gradiški."

Dok se ono s g. Hammesom u potpunosti podudara, ovo s g. Canjugom pomalo odudara od onoga što sam ja napisao. Nesklad ne mora biti velik jer sam ispit iz glazbe u Osijeku polagao četiri puta s ocjenama: dobar, izvrstan, vrlo dobar, vrlo dobar.

"Crtanje Ti također nije baš išlo. Dobili smo zadatak u Miholjcu da nacrtamo neki prizor iz Smail-age Čengića i ispod slike da napišemo stih iz toga epa. Ti si nešto crtao, mučio se, a da na kraju valjda nisi bio s tim zadovoljan, pa si olovkom sve zacrnio i ispod napisao stih "Ne vidi se pred očima prsta". Nakon toga si u par poteza nacrtao lik čovjeka, koji treba predstavljati agu, ispod si napisao stih "planu aga ognjem živim", pa si nas sve pozvao da vidimo kako će aga planuti, jer si tu sliku bacio u peć. Tako si nas zabavljao raznim Tvojim dosjetkama.

Međutim u Osijeku nije bila šala kad smo polagali ispit pa smo dobili da nacrtamo neku figuru. Nakon položenih svih predmeta profesori su se sastali da nam zaključe ocjene. Pozvali su profesora iz crtanja i rekli mu kako Babić ima sve vrlo dobre i odlične i zaslužuje opću ocjenu vrlo dobar, ali to ne može dobiti jer iz crtanja ima ocjenu dovoljan. Tražili su od njega da ispravi tu ocjenu. Onda je profesor uzeo Tvoj crtež, nešto na njemu brisao i crtao pa ocjenu ispravio na dobar. Tebi je i tada bilo do neke šale pa si rekao kako je on sada sebe ocijenio sa dobar pa otkuda bi onda Ti mogao nešto nacrtati za više od dovoljan.

Sjećam se da si bio veliki protivnik komunizma i da smo svi uživali dok su nam čitali u blagovaoni knjigu *Junaci Alkazara,* koji su se junaci branili od španjolskih komunista.

Sjećam se da si već tada u Miholjcu čitao neke knjige iz jezika, čini mi se knjigu Nikole Andrića, pa si nam već tada tumačio razliku između posuditi i pozajmiti."

Na politiku ćemo doći nešto kasnije, a sada bih nešto dodao o crtanju. Jest da mi crtanje nije išlo, ni danas ne znam ama baš ništa valjano nacrtati, ali kad smo učili crtanje, učili smo i tehniku crtanja tušem. Pred nama je bila neka slika i onda smo crtali. S mnogo strpljivosti u povlačenju sitnih crtica moj je puran izašao veoma lijepo. Ne bih to zapamtio da se nije svidio Franji Crnjakoviću, a on nije imao vremena, ili strpljenja pa me zamolio da i za njega nacrtam jednu sliku. Nacrtao sam je i tako sam bio i slikar.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Georges Hubert**: **MOJ ĆE ANĐEO IĆI PRED TOBOM,** HKD Sv. Jeronima (Sv. Ćirila i Metoda), Zagreb 1996.
2. **Jure Karakaš**: **KNJIŽEVNI VELEBIT,** Senjsko književno ognjište, Senj 1996.
3. **Jasna Popović-Poje: LJETNA NOSTALGIJA JEDNE UČITELJICE,** Novska 1996.
4. **Josip Lončar: HRVATSKA SVITANJA ZA LEGENDE,** Novska 1996.
5. **Mirko Vidović: HAIKU POEZIJA,** Daruvar 1996.
6. **DVATISOČ, 92/96, KRITIKA NEOLIBERALIZMA,** Društvo 2000, Ljubljana 1996.
7. **GODIŠNJAK NJEMAČKE NARODNOSNE ZAJEDNICE,** Njemačka narodnosna zajednica, Zagreb 1996.
8. **MATICA,** 10/96, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 1996.
9. **BILTEN FRANJEVAČKE TEOLOGIJE SARAJEVO,** Samobor 1996.
10. **OGNJIŠČE,** 11/96, Tiskovno društvo Ognjišče, Koper 1996.
11. **SRCE BOSNE,** I/96., Hrv. zavičajni student. klub "Bosna", Zagreb 1996.
12. **GLASNIK HRV. KAT. LIJEČNIČKOG DRUŠTVA,** 3/96., Zagreb 1996.
13. **NAŠ GLAS,** 2 (110) 96., glasilo hrv. kat. misija u Francuskoj, Paris 1996.
14. **SV. NIKOLA,** 8/96., list mladih Barske nadbiskupije, Bar 1996.
15. **POLITIČKI ZATVORENIK,** 55/96., glasilo Hrvatskog društva političkih zatvorenika, Zagreb 1996.
16. **DRUŠTVENE OBAVIJESTI,** 76/96., Hrvatska kulturna zajednica u Švicarskoj Zürich 1996.
17. **Ante Jagar: VRAČANJE I GATANJE,** pretisak, itd. Gradsko poglavarstvo grada Novska, Novska 1996.
18. **Sv. Toma More**: **KRISTOVA ŽALOST,** itd. Symposion, Split 1996.
19. **Svevlad Slamnig**: **ČIOPA**, Školska knjiga, Zagreb 1996.
20. **USPONI,** povremenik za književnost i kulturu, 12/96, Senjsko književno ognjište, Senj 1996.
21. **MATICA**, časopis Hrv. matice iseljenika, 11/96, Zagreb 1996.
22. **REPUBLIKA HRVATSKA,** 193/96, Zagreb 1996.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove njihovih autora s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

O diskusiji Vidmarović-Znidarčić

U svezi s diskusijom koju u Hrvatskoj književnoj reviji "Marulić" vode gospoda Đuro Vidmarović i Lav Znidarčić, rekla bih nekoliko riječi, obzirom da je spomenuto moje ime.

Kao prvo, želim izjaviti da sam sve podatke, bilješke, izreske, novine i časopise dala poslije smrti Jakova Ivaštinovića (po njegovoj želji) gospodinu Đ. Vidmaroviću. On je bio dugogodišnji Jačin prijatelj i suradnik u Građevinskom školskom centru, pa on ima usmene i pismene vjerodostojne podatke o tom razdoblju života moga supruga.

Budući da mi se g. Vidmarović dugo ne javlja, koristim ovu priliku da ga zamolim neka mi se javi.

Znam da je gospodin Vidmarović cijenio J. Ivaštinovića kao čovjeka i pisca te kao pedagoga i direktora Građ. škol. centra. Isto tako mi je poznato da je gospodin L. Znidarčić poznavao Jakova još od studentskih dana.

S tim u vezi želim izjaviti da daljnja diskusija u "Maruliću" nema smisla. Oni koji mu nisu pomogli za života, neće ni sada, ali usprkos tome čvrsto vjerujem da će to učiniti "Netko" u skoroj budućnosti. J. Ivaštinovića su za njegova života mnogi cijenili kao dobrog pisca, a o njemu se govori i piše, nažalost tek sada poslije smrti, osim velikog intervjua u listu mladih "Mi" od Ive Čuvalo te onoga što je u Maruliću br. 4. 1993. godine pisao Tomislav Dorotić. Spominjem to zato što je Jakov pisao o mnogim pjesnicima i piscima s kojima je bio prijatelj, ili se samo poznavao.

Žalosno je da uz svoje dugogodišnje pisanje u mnogim časopisima i revijama nije dočekao da mu bude objavljena bar jedna knjiga, a bilo bi dovoljno materijala i za više njih, da ne spominjem desetak rukopisa koje posjedujemo djeca i ja.

Sve je to Jakov sredio za svog života, nadajući se do zadnjeg časa da će bar jedna biti objavljena, jer je već napola gotova tj. na disketama. To je putopis "Hrvatskom uzduž i poprijeko" koju mu je trebalo tiskati poduzeće "Azur" s kojim je imao ugovor.

Nije dočekao, iako mu je iz godine u godinu obećavano, a čini se da neću dočekati niti ja, jer i dalje imam samo obećanje.

Da imam materijalne mogućnosti učinila bih to sama, jer sam sama sebi postavila to kao zadatak nad njegovom urnom. Uz taj sam rukopis posebno vezana, jer sam mu pomagala dok ga je korigirao. To je putopis s mnoštvom zanimljivih i istinitih podataka koji bi danas trebali biti poznati, a mnogi bi ih rado čitali.

Smatram da je J. Ivaštinović zaslužio da mu naša sadašnja Hrvatska, za koju je živio i u koju je vjerovao, pruži zadovoljštinu pa makar post mortem.

Još bih ovom prilikom dodala da je prva knjiga J. Ivaštinovića pod nazivom "Tragovi" tiskana u "Privlačici" tek poslije njegove smrti.

U "Maruliću" br. 4./1996. nalazi se iscrpni prikaz te knjige od gospodina Mladena Jurčića pod naslovom "Duboki tragovi J. Ivaštinovića". Zahvaljujem se u svoje ime (kao i u ime kćerke i sina) gospodinu M. Jurčiću na tom prikazu. Sam naslov kao i

način prikaza zaista nas je ugodno iznenadio i uvjerio da će se o J. Ivaštinoviću još čuti i pisati.

Iako to Jakov nije doživio, ipak time on traje i dalje, kao što traje u sjećanju njegovih najbližih, prijatelja i istomišljenika, tako će trajati i u hrvatskom narodu i u njegovoj slobodnoj Hrvatskoj u koju je vjerovao, iako nije dočekao oslobođenje svog rodnog mjesta Borovca kraj Okučana.

Nadam se da će se knjiga "Tragovi" J. I. moći uskoro nabaviti u knjižari Društva Sv. Jeronima, kao što mi je obećano, tim više što se ta knjiga (kao i ostale tiskane u "Privlačici") ne može kupiti pojedinačno, nego u kompletu od 100 komada.

U vjeri i nadi da će cijenjeni gospodin Radovan Grgec uvrstiti moj dopis u sljedeći broj "Marulića", unaprijed se zahvaljujem.

Ela Ivaštinović

Gospićki spomen zbornik

Izdavač: Ogranak Matice Hrvatske Gospić, 1995.
Pokrovitelj Grad Gospić
Odgovorni urednik: Ranko Šimić

Već na prvi pogled zapažamo da *Gospićki spomen zbornik* — knjiga od 360 stranica — daleko nadilazi okvir ustaljenog pojma "zbornik", jer tri četvrtine njegova teksta obuhvaća dokumentarna građa o hrvatskim žrtvama velikosrpskog terora iz doba Kraljevine Jugoslavije te za vrijeme i nakon II. svjetskog rata na području današnjeg grada Gospić i općina Karlobag, Kosinj, Pozarište i Perušić. Objavljivanje te dokumentacije predstavlja temeljnu vrijednost ovoga izdanja, koje po samom nazivu "spomen zbornika" ne odaje značenje koje mu daje upravo ova dokumentarna građa o hrvatskim žrtvama velikosrpskog terora.

Utvrditi i popisati žrtve određenog područja s osnovnim osobnim podatcima i naznakom mjesta, vremena i načina njihova ubojstva, mislim da je po prvi put, u tom opsegu, ostvarena zamisao u Hrvatskoj. Važno je naglasiti da ova dokumentarna građa nije ostvarena koristeći neodređene i neprovjerene postojeće informacije, nego temeljem istraživačkog programa i stručne metodologije. Osnovan je ponajprije posebni Odbor za evidentiranje i popis žrtava, što ga je imenovao Krizni štab tadašnje općine Gospić Rješenjem br. 149/92 od 2. ožujka 1992. Odbor je bio sastavljen od petnaest članova sa spomenutog područja na čelu s Rankom Šimićem, kao predsjednikom. Organiziran je *popis* žrtava, koji je izvršen do 30. kolovoza 1992., a zatim je provedena *provjera* podataka tijekom slijedeće tri godine, do srpnja 1995., koju su vršile po Odboru imenovane osobe posebno za svako područje i ulice.

Svako od pet područja razdijeljeno je po mjestima, a Grad Gospić po ulicama i svaka od tih jedinica označena je s poimeničnim i ukupnim brojem žrtava. Sumarni rezultat je slijedeći:

I.	GOSPIĆ, 8 ulica, ukupno:	295 žrtava
	29 područnih sela. ukupno:	1.459 žrtava
II.	KARLOBAG, mjesto i 10 sela, ukupno:	246 žrtava
III.	KOSINJ, 3 sela, ukupno:	225 žrtava
IV.	PAZARIŠTE, 27 sela, ukupno:	436 žrtava
V.	PERUŠIĆ, mjesto i 15 sela, ukupno:	792 žrtava

Sveukupno: u 94 mjesta 3.453 popisanih žrtava

Priložena je i Tabela prema raznim kategorijama za svako od pet područja evidentiranih žrtava:

a) Prema godinama ubojstva	(do 1945., es 1945. i nakon II. svj. rata)
b) Prema zvanju i staležu	(vojnici, časnici, civili muški, ženske, djeca, učenici)
c) Prema načinu pogibije	(poginuli u borbi, samoubojstvo, zaklani, spaljeni, obješeni, strijeljani, umrli u zatvoru, ubijeni, od granatiranja, od aviona, u povlačenju, u inozemstvu, nepoznato)

Kao primjer kako su zabilježeni podatci o udesu svake pojedine od 3.453 evidentirane žrtve, navodim nekoliko primjera:

Hećimović Mate, (Mateša), 60 god., službenik u mirovini, civil. Odveli ga od kuće susjedi Srbi i zaklali u šumi Imovina kod gospićke željezničke stanice 5. travnja 1945.

Pavičić Mica Fabina, 27. god., kućanica. Ubili je partizani u Velebitu nakon mučenja 1947.

Vojvodić Ivan Antin, 17 god., dječak, civil. Ubili ga partizani kod široke Kule 1942. god.

Ovaj kratki prikaz dijela Gospićkog spomen zbornika, posvećen hrvatskim žrtvama, vjerujem da dovoljno pokazuje značenje ovoga pionirskog pothvata, ostvarenog po skupini ličkih političkih i kulturnih djelatnika, prvenstveno Ranka Šimića. On naglašava, u uvodnom izlaganju, da je to djelo djelomično ispunjenje našega duga prema onima koji su bili "50 godina prekriveni povijesnim mrakom, krivi zato što su Hrvati". "Sada su, naglašava, na ovom popisu ponovno pred očima svojih rođaka, potomaka, znanaca i prijatelja, hrvatske i svjetske javnosti, ali i svojih neprijatelja i njihove djece i njihovih potomaka". I zaključuje: "Sve to bez poticaja na osvetu, bez raspirivanja šovinističkog sljepila, a samo s namjerom iznošenja istine i kroz nju odavanja dužnog poštovanja hrvatskim žrtvama, jer su baš oni, njih tisuće zajedno sa stotinama svježih grobova hrvatskih vitezova, branitelja domovine Hrvatske u domovinskom ratu, uz nebrojene hrvatske žrtve kroz povijest Hrvata, monumentalno i vječno svjedočenje o kontinuitetu hrvatstva u ovom nam dragom, ličkom, hrvatskom kraju".

Završnu četvrtinu Zbornika sačinjavaju članci mr. Nikole Bićanića "Hrvatski stražar s Nehaja" (iz monografije o dr. Franu Biničkom), također jednoj od žrtava velikosrpskog terora; dr. Manje Kovačević "Dan Grada Gospića, 22. srpnja", te tri priloga o Ogranku Matice Hrvatske u Gospiću: Ranka Šimića, predsjednika Ogranka, Grge Rupčića i Branimira Šimunića. Zaključno, In memoriam Anti Rukavini. Proslov Zborniku je napisao gradonačelnik Grada Gospića Ivan Blažević.

Rad Nikole Bićanića, posvećen dr. Franu Biničkom, vrlo je značajan ne samo po iscrpnu prikazu i analizi osobe ovoga općenito slabo poznatog hrvatskog svećenika, znanstvenika, književnika, neumornog prevoditelja, pisca brojnih knjiga i članaka i, nadasve, nepokolebiva borca za hrvatska prava, jedne od onih tragičnih hrvatskih sudbina kojoj je bilo dosuđeno da svoj život, umjesto na sveučilišnoj katedri, završi u "najzabitnijoj i najsiromašnijoj župi, Bogu iza leđa, u Širokoj Kuli", prošavši u svojim šezdesetim godinama strahote srpskog žandarskog nasilja i robijanje u zloglasnoj Srijemskoj Mitrovici (1934-1935.).

Opisujući život Frana Biničkog pisac nam pruža vjernu sliku patrijarhalnog obiteljskog života koji je oblikovao bitne značajke ličkog čovjeka. Vrijedno je zabilježiti događaj koji spominje sam Binički u svojim uspomenama. Prema Bićaniću, "govoreći o mučenju i ponižavanjima koja je doživio u tamnici u Srijemskoj Mitrovici, koju je, uvijek sklon alegorijama, Fran Binički nazivao svojom ćirilskom školom, Fran se dotiče i svojih pučkoškolskih dana ...". Kao mnoga lička djeca onoga vremena morao je i on pješačiti kilometre do škole i "kad se jednog zimskog jutra povratio s puta u školu od straha da će ga u mraku prije svitanja na praznoj vjetrometini između Mušaluka i Osika susresti vukovi, strogi ga je otac istukao i potjerao u školu". A kad se nakon položena ispita zrelosti 1896. našao u Zagrebu, "kao pravi Ličanin, bilježi Bićanić, prenoćio je na pragu iznad stubišta zgrade Hrvatskog sveučilišta"!

Lička upornost bila je jedna od osnovnih crta Frana Biničkog. "Od mladosti, kaže sam za sebe, naučio se krstiti dijete pravim imenom, pa popu pop, a bobu bob! "Ipak, ističe Bićanić, "ni u svojim najžešćim okršajima s ljudima nije pucao na čovjeka, nego na ideju ...Borio se protiv načela za koja je držao da su kriva i opornost svoga kritičkog ličkog duha nije usmjeravao prema ljudima".

Prikaz Ranka Šimića o Matici Hrvatskoj u Gospiću donosi niz nepoznatih zanimljivih podataka, napose da je počela djelovati već 1843. i da je 1888. imala 115 članova. Razvoj MH bio je podvrgnut političkim promjenama. Nakon što je 1945. bilo zabranjeno njezino djelovanje, Ogranak u Gospiću obnovljen je 1966., da bi nakon pet godina, 1977., opet bio dokinut. Konačno, 13. svibnja 1990. ponovno je uspostavljeno djelovanje Ogranka MH Gospića, koji je "prvi put u svojoj povijesti dobio prostorije i sve ostale uvjete za rad, nesumljivo, zahvaljujući i činjenici što prvi put u svojoj povijesti djeluje u suverenoj, slobodnoj, Republici Hrvatskoj. U prethodnim, protuhrvatskim režimima u Gospiću bi to bilo doslovno nezamislivo".

Grga Rupčić naglašava da je "Ogranak MH u Gospiću imao svoju uzlaznu liniju, skoro okomicu, a onda strmoglav pad ... mrak je bio sveopći, a opiranje riskantno do potiranja fizičke opstojnosti. Dovoljno je prisjetiti se na kakve je kušnje stavljen Ogranak od strane vlasti, kada se pojavila Deklaracija o hrvatskom književnom jeziku 1967. godine". U zadnje vrijeme, "zaslugom Julija i Zlate Derossi tiskano je pet knjiga s ličkom tematikom i postavljeno pet spomen-ploča poznatim književnicima".

Branimir Šimunić u svom izlaganju ističe da "MH nije više elitistička već masovna organizacija" i da je stoga, "između ostalog, zadaća MH da razvija kulturu demokratskog dijaloga". "Rad MH, ističe Šimunić, ima, prije svega, nacionalnu i prosvjetiteljsku dimenziju, što implicira datume, ličnosti i događaje, značajne za povijest i kulturu hrvatskog naroda. Stoga će se i naš ogranak naći pred velikim izazovima".

Odgovor na jedan od ovih "izazova" je i ovaj Gospićki spomen zbornik.

Radovan Latković

Izgovor latinskog jezika

Prvih mjeseci ove godine u "Vjesniku" su se neki predstavnici "zadarske škole" klasične filologije prilično oštro sporili s nekim predstavnicima istovrsne "zagrebačke škole", a jedan od predmeta sporenja bilo je i pitanje izgovora latinskog jezika. Budući da sam i sam više puta pisao o tom pitanju (najviše u "Maruliću"), bio sam se poveselio što se nakon nekoliko godina opet piše o izgovoru latinskog jezika, ali način na koji se o tom pisalo nije me baš previše oduševio. Najviše mi je zasmetalo (i smeta) što su obje strane prestale pisati, a da se ni o čemu nisu složile. Tako, na žalost, i sada mogu citirati kao činjenicu prvu rečenicu članka od 9. veljače: "U izgovoru latinskog jezika danas u Hrvatskoj vlada zbrka".

Nije dobro da u ičemu u Hrvatskoj vlada zbrka, pa se valja nadati da će nestati zbrke i u izgovoru latinskog jezika, ali ovaj put ne namjeravam više pisati o toj zbrci, već mi je glavni povod za ovo javljanje taj što sam uočio da sam u žaru dokazivanja nešto krivo zaključio kad sam u "Maruliću" broj 5, 1990. pisao o klasičnom i tradicionalnom izgovoru latinskog jezika.

Nakon što sam uz citate prepričao što je prof. dr. Veljko Gortan u "Živoj antici" 1952. godine napisao o izgovoru latinskog jezika, na stranici 694. nastavio sam ovako: "Listajući nekoliko dostupnih godišta "Žive antike" nisam zapazio da je još netko pisao o istom predmetu, ali je zanimljivo da u isto vrijeme još mnogo odlučnije zastupaju klasičan izgovor latinskog jezika autori poznatog "Pregleda rimske književnosti" dr. Milan Budimir i dr. Miron Flašar. Kažem u isto vrijeme jer oni u Predgovoru svojoj knjizi pišu: 'Rukopis je bio završen kad se pojavio Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika koji je sastavila Pravopisna komisija', a to znači da je njihovo opsežno i vrijedno djelo bilo završeno već 1954...".

Mislim da nikomu neće biti čudno što sam pomislio na povezanost članka dra Veljka Gortana iz 1952. s onim što o istom pitanju piše u jednom vrlo opsežnom rukopisu za koji sam tada zaključio da je završen dvije godine kasnije. No, činjenica je da rukopis "Pregleda rimske književnosti" nije bio završen 1954., već istom 1960. godine!

Naime, pročitavši u Predgovoru spomenutog "Pregleda rimske književnosti" kako je rukopis tog udžbenika bio završen "kad se pojavio Pravopis srpskohrvatskoga jezika koji je sastavila Pravopisna komisija" brzopleto sam pojavu tog Pravopisa povezao s godinom u kojoj se dogodio tzv. novosadski dogovor, a on je bio održan 1954., no, kako sam naknadno provjerio, baš od 8. - 10. prosinca, i na njemu je tek odlučeno da Pravopisna komisija sastavi pravopis. Naknadno sam se, eto, sjetio i toga da je prilično jasno kako nije moguće da bilo kakv pravopis bude sastavljen i objavljen u istoj godini, a da je upravo nezamislivo da se to dogodi u pola mjeseca. Sad mi je ipak drago što mogu sam ispraviti barem tu jednu svoju pogrešku.

Dakle, iako je vrlo vjerojatno da su pisci "Pregleda rimske književnosti" i pedesetih godina zastupali isto mišljenje o izgovoru latinskog jezika (mada je dr. Miron Flašar znatno mlađi i od dr. Milana Budimira i od dr. Veljka Gortana), ipak se pisanje i zauzimanje za klasični izgovor latinskog jezika dr. Veljka Gortana u "Živoj antici" iz 1952. godine ne može povezivati s onim što su beogradski profesori o latinskom izgovoru napisali 1960. godine. A je li ipak bilo kakvih poticaja sa strane da dr. Veljko Gortan 1952. godine u "Živoj antici" piše o pitanju izgovora latinskog jezika, to meni

nije poznato. Onaj komu je to možda poznato može to negdje i objaviti, no mislim da se time danas i ne moramo previše baviti. Naprotiv, o pitanju izgovora latinskog jezika doista bismo se morali čim prije dogovoriti.

Zlatko Vidulić

U vezi s Dinamom

Pokušao sam Vam nekoliko puta pokazati da dinamovci nisu bili nikakvi hrvatski borci. Očito uzalud!, očito iz Vjesnikove rubrike "Zašto volim Zagreb", gdje ste, koliko se sjećam, stavili da je to bio jedini način pokazivanja hrvatstva ili borbe za Hrvatsku. Nije mi jasno da vi kao katolik smatrate da su galama i demonstracije jedini način da se nešto učini za NEŠTO. Što je s molitvom? Molitvom za nekoga ili nešto. Domovina je nešto, ispravno ponašanje je također nešto. Mogao bih vam nabrojiti neke načine rada za domovinu, ali neću. S moralnog je gledišta već "nešto", ako čovjek nastoji za dobru stvar, makar to bio i Sizifov posao.

Vama se je svidjela galama protiv tuđih klubova, zar nisu galamili i protiv klubova iz drugih hrvatskih gradova?

Vama, je, izgleda, stalo da se verbalno, riječima ili drugačije pokazuje stav. Stav nije ništa, pogotovo ništa nije pokazivanje stava. Krist je rekao odprilike: "Ne vrijedi vam govoriti 'Gospodine, Gospodine' ako ne vršite moja djela". Što se pak tiče demonstracija u širem smislu, Krist je rekao svoje, samo makar ste to čuli iks puta, ne znate za to, kao što ne znaju ni oni koji su učili teologiju i dobili takve diplome. Ne vjerujem da ćete zato dobiti bolje mišljenje o meni, a ni da će od toga biti koristi. Krist je rekao, u priči, da im tko od mrtvih ustane ne bi mu vjerovali. Radi se naime o onome što je Krist rekao "Dajte dakle caru carevo a Bogu Božje!" To nije trebao ni reći, ta rečenica, rekao je tko bilo, a ne baš Krist, uvijek vrijedi, ispravan postupak pokazuju upotrijebljeni pridjevi "Božje" i "carevo". Što je bilo? Namjestili su mu klopku, a on im je odgovorio smicalicom. Tražio je da mu pokažu porezni novac, pitao je čija je slika na novcu. Ono što je Krist rekao, a nisam vidio da su teolozi i slični shvatili bilo je: "Upotrebom novca priznali ste cara, što sad hoćete? Priznali ste cara, nemate pravo brundati!" Dakle, samo tako se ne smije ni vikati ni demonstrirati.

Vi očito mislite da za vas ne vrijedi ono agitaciono načelo "Panem et circenses". To je vrijedilo onda, a onima koje vi niste mogli "smisliti" bilo je dosta i to su izdašno upotrebljavali samo davanjem "circenses". Izživljavali su se protiv drugog kluba, samo zato jer je drugi, bio on i hrvatski, u koliko je onda uopće bilo hrvatskih klubova. Ti su radili i pokorno radili što je Partija tražila i očekivala.

Očito Vam nije palo na pamet kada se je pjevala hrvatska himna nakon osvajanja Titova pehara, da to znači biti sretan da se dobilo Titovo odlikovanje i da je to značilo da će taj klub igrati u inozemstvu kao jugoslavenski klub pod jugoslavenskom zastavom s crvenom zvijezdom.

Zlatko Živković

Legende o svjetskom potopu

Jedan od najznačajnijih događaja u ljudskoj povijesti i civilizaciji bio je svjetski Potop o kojemu je Biblija Staroga Zavjeta donijela opširni izvještaj u "Knjizi Postanka", gdje piše kako je Bog (hebrejski: Jahve) stvorio prvoga čovjeka Adama i prvu ženu Evu, pa se čovječanstvo razmnožilo i pokvarilo. Zbog pokvarenosti ljudi odluči ih Bog istrijebiti i uništiti. Jedino je pomilovao pravednika patrijarha Nou, koji je imao 600 godina i bio pobožan i pošten. (Hebrejska riječ Noa znači "mir"). Stoga ga Bog pozove i obavijesti da će, potopom, uništiti pokvareno čovječanstvo zbog velikih opačina. Njega će poštediti jer je pravedan i bogobojazan te mu naloži da sagradi veliku lađu, u koju treba unijeti od svake životinje muško i žensko, a od ljudi samo njegovu ženu, sinove Šema, Hama i Jafeta i njihovu djecu, unuke i praunuke. Lađu treba snabdjeti hranom za ljude i životinje.

Kad je Noa izvršio Božji nalog, pusti Bog kišu koja je padala 40 dana i 40 noći, no lađa je sigurno plovila po dubokoj vodi koja je pokrila čitavu Zemlju i sve planine. Sve živo, ljude i životinje voda je potopila u roku od 150 dana.

Kada su vode jenjale, lađa se napokon zaustavi na brdu Ararat u Armeniji. Nakon 40 dana Noa pusti gavrana, no on se uvijek vraćao na lađu, jer je svuda bila voda. Zatim pusti golubicu, koja je donijela maslinovu grančicu. Nakon trećeg puštanja golubica se više nije vratila, jer se pojavilo kopno, i voda je potpuno opala.

Bog naloži Noi i njegovima da izađu iz lađe i izvedu sve životinje. Nakon toga žrtvovao je Noa Bogu žrtvu paljenicu u znak zahvalnosti. To se Bogu jako dopalo pa je obećao da nikada više neće biti Potopa, što će zajamčiti krasnom dugom. (Biblija. Stari i Novi Zavjet. "Stvarnost" 1968).

O Potopu je pisano u brojnim raspravama i navodilo da je legenda o Potopu biblijskoga porijekla, i tek pred stotinjak godina je otkriveno da je već prije nekoliko tisuća godina bio takav Potop u zemlji Sumeru, između rijeka Eufrata i Tigrisa.

Spomen o svjetskom potopu nalazi se u usmenoj predaji o sumerskom junaku Gilgamešu, koja je prerađena u asirsko-babilonskoj književnosti u 7. st. pr. Krista.

Sumerski Noa zvao se Ziusudra, a babilonski Utnapištim, pradjed Gilgamešov. No, i od sumerske legende starija je legenda zabilježena u Vedama, svetim knjigama Brahmanaca i u Avesti, svetoj knjizi Iranaca. Ovaj se Potop zbio nekoliko tisuća godina prije sumerskog, što je objavio indijski povjesničar B. G. Tilak (1856-1920) u knjizi "Arktička pradomovina Veda". (Beograd, 1987), u kojoj opisuje razvitak ljudske civilizacije na sjeveru Europe u blizini Sjevernog pola, te iznenadno zahlađenje i propast tamošnje civilizacije.

O starosti svetih knjiga Veda i Aveste mišljenja se razilaze, pa su neki znanstvenici navodili da su spomenute knjige iz 12. stoljeća pr. Krista, no Tilak se s time ne slaže te je dokazao da su svete knjige Vede nastale 4.500 godina prije Krista, i da su, u njima, zabilježeni podaci o počecima europske civilizacije i kulture, koja je cvala 8000 godina pr. Kr. u zemlji Airyan Vaejo ("Arijevski raj"). Ova je država propala nakon dolaska snijega i leda (ledeno doba), koji su pokrili čitavu Zemlju nakon blage i povoljne klime.

Legenda o Potopu zbog nadolaska snijega i leda razlikuje se od biblijske u tome što Biblija spominje beskrajne kiše 40 dana i 40 noći i poplave, a u Vedama i Avesti Potop nastaje od snijega i leda.

Prema zapisima u Avesti, zli bog Angra Mainy odluči poslati jaku zimu i uništiti Zemlju. Vrhovni bog Ahura Mazda upozori pobožnog kralja Jimu, da će Zemlja propasti, pa mu savjetuje da napravi jednu "varu" ili sklonište u kojemu treba pohraniti sjemenje svih vrsta biljaka i skloniti u njoj sve vrste životinja, da prežive. Jima posluša boga i načini spomenutu "varu", u kojoj su ljudi bili zaštićeni i sretni. Ova "vara" istovjetna je Noevoj lađi.

Upozorenje boga Ahura Mazde vrlo je značajno pa ćemo ga donijeti u izvacima: "Ovako govoraše Ahura Mazda Jimi: Jima, lijepi sine... U tjelesni svijet doći će zla zima... odakle će pasti snijeg u izobilju na vrhove planina..." Bog, ujedno, traži da Jima skupi stoku i da je skloni u "krug veličine konjskog trkališta s 4 ugla". Ovamo treba donijeti "sjemenje stoke, tegleće marve, ljudi, pasa, ptica..." i vatru.

Spomenuta legenda o razaranju Zemlje Airyan Avejo može se usporediti i s onom o Potopu, koja je obrađena u indijskoj književnosti i u epovima "Mahabharati" (4. st. pr. Kr.) i "Ramayani" (3. st. pr. Kr.). Ovdje se Noa zove Manu. On je uhvatio jednu ribu koja ga molila da je pusti pa će ga spasiti od Potopa, koji će uništiti čitav svijet. Kada ju je Manu pustio ona mu savjetuje da sagradi veliku lađu (navam).

Manu posluša i sagradi lađu, pa kada je došao Potop priveže je za ribine peraje i zaplove prema velikoj planini Himalaji. Budući da je bio sam u lađi i žalostan, bog mu stvori ženu po imenu Ida s kojom je imao veliko potomstvo.

Prema tome, povijest svjetskog Potopa je arijskog porijekla, a ne hebrejskog koju su Hebreji donijeli iz babilonskog robstva. Povijest o Potopu nalazi se i u drugim indoeuropskim mitovima, među kojima se ističe već spomenuta sumerska legenda.

Zemlja Sumeraca prostirala se između rijeka Eufrata i Tigrisa u današnjem Iraku s brojnim utvrđenim gradovima i grado-državama. Povijest toga indoevropskog naroda sačuvana je na glinenim pločicama klinastim pismom, koje su izumili Sumerci u 4. tisućljeću prije Krista.

Prvo klinasto pismo bilo je slikovno, a služilo je, uglavnom, za potrebe administracije. Tijekom stoljeća, slikovno pismo prelazi u fonetsko. Pred 3000 godina pišu se njime već i književna djela, mitovi, bajke, tužaljke, basne i rasprave, što se, prije, predavalo samo usmenim putem. I ova su djela sačuvana na glinenim pločicama i pronađena u iskopinama starih gradova i hramova (zigurata).

Klinastim pismom napisan je i prvi sumerski ep "Enmerkar i gospodar Arate" u kojemu se opisuje rat sumerskog junaka Enmerkara i države Arate u Iranu. Južno od današnjeg Bagdada bio je sumerski grad Nipur, duhovno i kulturno središte drevnog Sumera. U Sumeru izdao je zakone kralj Ur-Namu, koji su stariji od babilonskih Hamurabijevih. Sumersko klinasto pismo prvi je pročitao engleski časnik Henry Rawlinson 1839. godine.

U Sumeru bile su naročito razvijene kozmologija, astronomija i filozofija. Sumerani su Zemlju zamišljali kao plosnatu ploču, a Svemir su zvali an-ki ("nebo-zemlja"). Iznad Zemlje bio je kruti okrugli svod, a između njega i Zemlje bila je tvar koja se zvala lil (vjetar, zrak), što bi bila naša atmosfera. Zemlju je opkoljavalo beskrajno more, koje je bilo "prvi uzrok" Postanja.

U atmosferi (lil) bila su sjajna nebeska tijela Mjesec, Sunce, planeti i zvijezde. Sve su to stvorili bogovi, koji su imali ljudski oblik. Ujedno su stvorena i ljudska bića te životinje i biljni svijet. Svi bogovi bili su nevidljivi i besmrtni. Na nebu je bilo 57

bogova, a glavni bog (dingir) bio je Enlil, "otac bogova", "kralj neba i Zemlje" i "kralj svih zemalja".

Sumerska književnost i kultura utjecala je i na hebrejsku preko Asiraca i Babilonaca i prastanovnika Palestine Kanaanaca. Veliki utjecaj vršili su Sumerci i na Asirce, Babilonce, Hetite i Aramejce. I priča o zemaljskom raju (Dilmun) potječe iz Sumera, kao i stvaranje prve žene Eve iz rebra sumbiskog boga voda Enkija, što je u Bibliji zapisano da je stvorena iz Adamova rebra.

I u sumerskoj legendi bogovi odlučuju da treba uništiti pokvareno čovječanstvo Potopom. Pravedni i bogobojazni Ziusudra (biblijski Noa) doznao je, od jednoga boga, zaključak bogova pa je sagradio lađu da se spasi. Poplava je bjesnila 7 dana i 7 noći, dok se bog Sunca Utu nije pojavio i obasjao Zemlju.

O Potopu nalazi se puno podataka otkrivenih u knjižici kralja Asurbanipala iz 7. st. pr. Krista. To je ciklus od 12 pjesama na 12 glinenih pločica. Na 11. pločici zabilježena je priča o svjetskom Potopu u epu "Gilgameš", koju su preuzeli i preradili osvajači Sumera Asirci i Babilonci (1. hrv. izdanje 1936).

U spomenutom epu navodi se da je junak i kralj Gilgameš vladao u sumerskom gradu Erehu kao nasilnik. Njemu se suprotstavio div-čovjek i pastir Enkidu i u dvoboju ga pobijedio, pa su sklopili prijateljstvo i vršili junačka djela, a kada su ubili "nebeskog bika", koji je pustošio Zemljom, bogovi su usmrtili Enkidua.

Prema babilonskoj verziji u spomenutom epu Gilgameš traži vječni život i dolazi k pobožnom junaku i pradjedu Utnapištimu, od kojega doznaje mit o svjetskom Potopu. U sumerskom spjevu poplava traje 7 dana i 7 noći, a u babilonskom 6 dana i 6 noći, kada je lađa pristala na gori Nissir (S. N. Kramer: *Historija počinje u Sumeru.* Zagreb 1966).

Slična legenda o svjetskom Potopu nastala je i u antičkoj Grčkoj, u kojoj se spominje da je na Zemlji vladalo veliko bezakonje. Kad je bog Zeus posjetio Zemlju nitko ga nije htio primiti osim bogobojaznih Deukaliona i Pire. Stoga je bog odlučio da sve uništi Potopom osim ovih spomenutih pravednika.

Silne kiše poplavile su čitavu Zemlju osim vrhova planina i sjedišta bogova Olimpa. Od smrtnih ljudi spasili su se samo Deukalion i Pira u lađi, koju je sagradio po savjetu svoga oca titana Prometeja, prijatelja ljudi. Deukalion je lutao 9 dana po beskrajnim vodama, dok nije pristao na planini Parnas. No, budući da su Deukalion i Pira bili osamljeni i čeznuli za ljudima, bog Zeus im naloži da bacaju kamenje iza sebe, pa su od Pirinoga kamenja postale žene, a od Deukalionova muškarci. Deukalion i Pira imali su sina imenom Helen, koji je postao praotac naroda Helena (Grka) (Grote: *Histoire de Grèce,* t. I).

Sličnost mita o Deukalionu i Piri sa sumerskim, asirsko-babilonskim i hebrejskim je očigledna i ako usporedimo te legende s prastarim zapisima u svetim knjigama Vedama i Avesti, vidimo da imaju zajedničko porijeklo od vremena prve ljudske civilizacije na sjeveru Europe do biblijskih vremena.

M. O.

Portreti biskupa

Krajem 1995. godine, u studenom, predstavljena je javnosti monografija "Zagrebački biskupi i nadbiskupi" u izdanju Školske knjige iz Zagreba. Knjiga je bila predstavljena u dvorani "Vijenac" na Kaptolu, a predstavljanje se odigralo uz najveću pompu: nazočan je bio ne samo kardinal Franjo Kuharić nego i nuncij Giulio Einaudi i mnogi drugi. Kardinal Kuharić predložio je 1987. godine, da se to djelo napravi no to je ostvareno tek sada.

U knjizi je obrađeno sedamdeset i šest zagrebačkih biskupa i nadbiskupa te posredstvom opisa njihova života i rada knjiga postaje dokument nacionalne povijesti.

Inače, za knjigu je osebujno da je gotovo svako poglavlje obradio po jedan stručnjak, znanstveni aparat s navođenjem izvora redovito prati povijest biskupa i nadbiskupa, a ličnosti su sređene po načelu podjele na vjersku, kulturnu, političku i drugu djelatnost svake od njih.

Počeci

Zagrebačka biskupija počinje svoj život s biskupom za kojega znamo da se zvao Duh i navodi se da je bio Čeh, a čini se da je djelovao kratko, počev od 1094. No, prvi pravi značajni biskup u srednjem vijeku bio je Stjepan II. (1225. - 1247., razdoblje djelovanja). "Prvi je Hrvat koji s uspjehom završava studij na Pariškom sveučilištu"... "U želji da unaprijedi prosvjetu, u Zagreb i veća mjesta na području svoje biskupije (Čazma, Virovitica, Ivanić) poziva dominikance, fratre i pavline, koji unutar svojih vjerskih zajednica organiziraju škole..." (str. 43)

Nema nikakve sumnje da je Stjepan II. time učinio temeljni zahvat za duhovni razvoj Hrvatske, jer su nakon benediktinaca ovi, tada novi, redovi bili ključni nositelji duhovnog razvoja Europe kao cjeline.

Nakon Stjepana II. po svojoj djelatnosti i svetosti života istakao se Mihalj (1296.-1303.). U pavlinskom samostanu na Jasnoj gori u Poljskoj Mihalj je svrstan u tri najznačajnija zagrebačka biskupa srednjega vijeka uz bl. Augustina Kažotića i Volfganga Gjule. Iz Mihaljeva vremena potječe i žig s najstarijim prikazom zagrebačke katedrale s dva tornja.

Bl. Augustin Kažotić u svojim je zaslugama prikazan daleko temeljitije nego li Mihalj, ali i tu nije rečeno sve što treba. Kažotić je rođen oko 1260./62. u Trogiru, a umro je u Luceri 3. VIII. 1323. Biskupovao je oko 1303. do 1322, a slovio je kao "vrstan propovjednik, teološki pisac, prosvjetitelj. Isticao se dobrotom, s istančanim osjećajem za potrebe siromašnih. Kao blaženik univerzalne Crkve, na poseban se način upisao u život Crkve u Hrvata, utkavši evanđeoske vrednote u društvene i kulturne odnose svoga vremena. Povijest ga prati kao zaštitnika obespravljenih, progonjenih, siromašnih i onih koji na bilo koji način trpe, pa nam (danas) svojom pastoralnom zauzetošću i čovjekoljubljem može biti uzor i poticaj" ... (str. 95) Dr. Šanjek opširno opisuje prosvjetnu djelatnost s katedralnom školom s odsjekom za studij slobodnih vještina (artes liberales) i teologije, te spominje ustrojstvo "... posebnog zagrebačkog obreda s misnim obrascem preuzetim iz domovinske liturgije ..." (str. 96), ali ništa ne kaže o Kažotićevoj glazbenoj djelatnosti, iako je na tom polju Kažotić također bio

zaslužan. Općenito, čini se da sastavljači knjige ne drže mnogo do likovne i glazbene umjetnosti, jer te umjetnosti ili ne spominju, ili vrlo malo spominju, ne shvaćajući često važnost koju je umjetnost imala kod raznih biskupa, dovoljno kulturnih da je podupiru. Da ih podsjetimo: u knjizi "Stoljeća hrvatske glazbe" na str. 18 dr. Lovro Županović navodi da je Kažotić "prvi Hrvat koji se ozbiljnije dovodi u vezu s glazbenom umjetnošću..." To znači da ne navođenje ovakvih informacija mnogo govori o autorima knjige.

Masonstvo

Govoreći o djelatnosti biskupa Maksimilijana Vrhovca (r. 1752. - umro 1827.). Kolarić kaže: "Budući da je još 1785. godine M. Vrhovac bio član masonske lože, i to u službi zamjenika starješine, i očito je da svoje članstvo nije smatrao nečim što se protivi vjeri..." (str. 432). Kolarić bi morao znati da je papa Klement XII. 28. travnja 1738. izdao encikliku u kojoj je masonerija proglašena sotonizmom, a to nije mogao ne znati niti biskup Vrhovac. Uči u takvu tajnu organizaciju u ono vrijeme značilo je svjesno se suprotstaviti papinstvu. Barem to je jasno.

Kolarić zatim tvrdi da je "slobodno zidarstvo "dijete prosvjetiteljstva"! Zar zaista ne zna da je prosvjetiteljstvo dijete masonerije? Upravo obratno! Kolarić navodi da je to bilo "kršćanstvo bez Krista, bez objave i bez spasenja, bez Crkve, svedeno na humanitarni cilj obrazovanja..." (str. 433) No, nema kršćanstva bez Krista! Takav način predstavljanja masonerije vrlo je blizak ublažavanju stavova prema toj organizaciji; to je jaki otrov u malim dozama.

Nema sumnje da je Vrhovac učinio i mnogo dobra te utro puteve kulturnom razvoju i političkom jedinstvu Hrvata, ali i on je to činio nazivajući hrvatski jezik ilirskim u svome "Pozivu" svećenstvu, u svom prvom javnom dokumentu te vrste. Time je i sam davao temelje zabludama kasnijeg ilirizma. Pohvalno je što prikaz Vrhovca uključuje potankosti iz njegove glazbene i druge djelatnosti.

Juraj Haulik

Slovak podrijetlom, a Hrvat srcem Juraj Haulik (1788. - 1869.) biskupovao je u Zagrebu između 1837. - 1869. Nakon Vrhovca to je bio najznačajniji hrvatski biskup, koji djeluje kad i Strossmayer, ali protivno Strossmayeru. Haulik je bio širitelj ortodoksnog katoličkog odgoja i zagovornik Hrvata pred austrijskom krunom, što mu se kasnije uzimalo za višestruko zlo.

"Haulik se u mnogim stvarima crkvene politike oslanjao na najkatoličkiji i antijozefinistički biro sa središtem na Teološkom fakultetu u Innsbrucku i Seminaru u Brixenu. Ondje je potražio svećenike, a Tirol će otvoriti vrata ukrašavanju crkava po cijeloj Hrvatskoj... (str. 468)... Nadbiskup je više puta nastojao dovesti isusovce u Zagreb, ali mu se svaki put odlučno suprotstavio Sabor, pogotovo nakani da ti redovnici otvore škole... Na poticaj dalmatinskih misionara V. Basilea i A. Ayle Haulik je 1868. godine osnovao "Književno društvo Sv. Jeronima"..... (469) Naravno da mu se Sabor suprotstavio kada je to doba ilirizma i jugoslavenstva koje pokreću masonske lože, a u Saboru je vrlo glasan i biskup Strossmayer, i njegova Narodna stranka. Godine 1863. "zametnula se i oštra novinska polemika između Haulika u *Agramer Zeitungu* i

Strossmayera u *Prozoru,* koji tada podržava uniju s Ugarskom i protiv je ulasku u Carevinsko vijeće..." Godine 1867. Haulik svećenstvu upućuje i pastoralno pismo kojim upozoruje na pogubno širenje panslavističkih ideja iz Austrije. "U stalnoj obrani Crkve osvrće se i na agitacije liberala protiv konkordata", sporazuma s Rimom. Haulik je i zaslužni pokrovitelj likovne i glazbene umjetnosti.

Čitajući ovu knjigu imamo dojam da su rečene važne stvari, ali i da je mnogo toga propušteno, pa će biti poželjno da dobijemo i drugo korigirano izdanje.

Emil Čić

KNJIŽEVNE VEČERI SV. ĆIRILA I METODA (SV. JERONIMA)

7. XI. 1996. - prof. dr. Dragutin Rosandić: "Nedopjevana pjesma" Stanislava Vitkovića.

14. XI. 1996. - Uspomene na posjet HKD-a Slovačkoj

21. XI. 1996. - Hrvatski katolički pokret

5. XII. 1996. - Predstavljanje knjige "Tragovi" Jakova Ivaštinovića

12. XII. 1996. - Predstavljanje knjige Radovana Grgeca "Reći ime"

USPJEŠNI POVRATAK "MAČKE" U "GAVELLU"

("Mačka na vrućem limenom krovu" Tennesseeja Williamsa u dramskom kazalištu "Gavella")

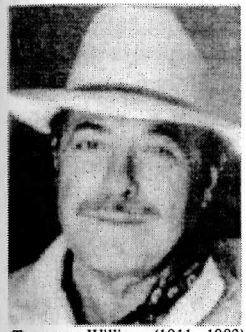

Tennessee Williams (1911 - 1983)

Zanimljivo je napomenuti da je danas već klasično djelo "Mačka na vrućem limenom krovu" znamenitog (i kontroverznog) američkog autora *Tennesseeja Williamsa* u zagrebačkom kazalištu "Gavella" prvi put izvedeno 1956. godine, samo godinu dana poslije praizvedbe u New Yorku, a Bricka Pollitta igrao je mladi *Boris Buzančić,* koji danas igra njegova umirućeg oca. U ono su vrijeme, dakle, u "Gavelli" pokazivali zavidnu ažurnost, a danas pokazuju isto tako zavidnu sklonost dobrim dramama, jer "Mačka" spada u najzanimljivije predstave zadnjih nekoliko godina u Zagrebu, pa taj događaj svesrdno preporučujemo.

A da to doista bude izniman kazališni događaj zdušno su se potrudili odlični glumci, koji su (kao uvijek kad je riječ o dramama Tennesseeja Williamsa) imali zahvalnu, ali i posebno tešku zadaću, jer gledatelji su ih imali prilike uspoređivati s poznatim američkim glumcima koji su te uloge igrali u kazalištu, a i u poznatom filmu (gotovo sve Williamsove drame prenesene su na filmsko platno).

Boris je *Svrtan* ulogu Bricka Pollitta (u kojoj se inače proslavio poznati *Paul Newman*) tako ozbiljno shvatio i razradio, da je (što je već ušlo u svojevrsne manje legende našeg kazališnog života), na premijeri, u realističkom padu na pod, slomio ruku, pa je Bricka odigrao s gipsom ne samo

Boris Svrtan i Anja Šovagović

na nozi, kao što zahtijeva uloga, nego i na ruci, no to je sasvim pristajalo karakterizaciji neurotičnog i "divljeg" Bricka. Svrtan je majstor svih preljeva glume, od onoga što se na engleskom zove "understatement", tj. suptilnih naznaka, pa sve do maestralnih strastvenih izljeva, a sve te kvalitete dolaze do izražaja upravo u predstavi "Mačke", jer Brick je najprije u sebe zatvorena osoba koja gledatelju mnogo toga mora prenijeti bez riječi (ili kratkim, jednostavnim replikama), pa je vrlo važno da u toj ulozi glumac zna "potvrditi" svoju tjelesnu nazočnost na pozornici, da se ne izgubi među ostalim likovima zbog svoje karakterizacije osjećajna, neurotična i pretežito šutljiva čovjeka, koji se "otvara" i dojmljivo "plane" tek u drugom činu. Svrtan međutim zna da se glumi cijelim tijelom, dominantnom nazočnošću na pozornici i svojevrsnom glumačkom "karizmom", što je on posjeduje u dovoljnoj mjeri. Zato je njegov Brick odlično odigran u

svim pojedinostima, pa je isto tako dojmljiv u "šutljivim" (a značajnim), trenucima, kao i u prizorima slikovita rasplamsavanja. Taj je glumac, dakle, još jedanput dobio izvrsnu priliku da se potpuno potvrdi, a ruka u gipsu djelovala je posebno simpatično, kao dokaz njegova istinskog glumačkog žara.

Anja Šovagović-Despot nedvojbeno je bila svjesna da će je u ulozi samosvojne, hrabre i odlučne Mačke Maggie, jednog od najboljih Williamsovih likova, uspoređivati ni manje ni više nego s legendarnom glumicom u više Williamsovih drama, *Elizabeth Taylor,* koja je tu ulogu glumila u filmu. U vrijeme kad je film snimljen "Taylorica" je bila na vrhuncu ljepote, a kao sjajna glumica unijela je posebnu "psihofizičku auru" u lik Mačke Maggie. Anja Šovagović je, kao i njezin kolega Svrtan, imala dvostruko, pa i trostruko tešku ulogu, jer morala je sjajno glumiti, sjajno izgledati u "kombineu" što ga je u spavaćoj sobi Pollittovih proslavila onda prekrasna Elizabeth Taylor, a k tome je morala ući i u svojevrsno natjecanje s legendarnom glumicom. Anja je Šovagović prihvatila i uspješno riješila sve te (brojne) izazove, pa je, kao i Svrtan, na pozornici zablistala fascinantnom "psihofizičkom aurom". (Uopće Williamsove drame poznate su po svojoj značajki da izvuku najbolje u glumcima). Sama njezina pojava na pozornici plijeni pozornost, a ljepota se spaja s pomnom razradom uloge, pa je gledatelju prenijela sve psihološke preljeve, odlučnost, ljupku žestinu, upornost, ali i osjećajnost i ženstvenost tog lika. U ovoj je predstavi istodobno zamamno senzualna, dominantna, oštroumna, majčinski posesivna, senzibilna - ukratko prava glumica, a njezina će se Maggie pamtiti.

Boris je *Buzančić* (nekad Brick, a sad tata Pollitt) imao posebno zahvalnu ulogu (koju je u filmu odigrao odlični američki karakterni glumac *Burl Ives*), jer je tumačio širok, bučan, no kao i uvijek u Williamsa, u biti senzitivan lik, koji se potkraj života mora sučeliti s gorkim i gotovo nepodnošljivim istinama, kako o svojoj bolesti, tako i cijelom svom promašenu postojanju, pa tata Pollitt glumcu zaista pruža priliku da se "razmaše". Dakako, iskusni je veteran

Boris Buzančić

Buzančić tu priliku u potpunosti iskoristio, pa je dao jednu od najdojmljivijih kreacija na daskama zagrebačkih pozornica u posljednje vrijeme. Buzančić je zahvatio i prenio sve brojne, nekad i proturječne, značajke lika, od bučne, površinske vulgarnosti pod kojom se skrivaju zapretana osjećajnost, mnogi egzistencijalni strahovi, istinska ljubav prema sinu, ali i gotovo ljubavna posesivnost prema svojoj imovini i materijalno usmjerenje bogata veleposjednika, koji je stalno u sukobu sa svojom inače ne baš plitkom unutrašnjošću. Boris Buzančić učinio je da osjetimo svu tragičnost i ranjivost tog lika, izgubljena kako u životu, tako i u smrti, jer je ne može prihvatiti. Ovaj se već legendarni zagrebački glumac suvereno kreće cijelim dijapazonom, od bučne šaljivosti kojom tata Pollitt prikriva duboku tjeskobu, do tenzije "trenutka

istine" među likovima, pa u "Mački" (kao i u drugim predstavama u kojima se ima prilike u potpunosti istaknuti), daje pravu sažetu i dojmljivu školu glume i razrade lika. Iako se pojavljuje samo u drugom činu (u sredini drame), Buzančić se nameće kao žarište predstave (a to tata Pollitt i jest) i još jedanput potvrđuje da veličina uloge ne zavisi od dužine, niti od vremena pojavljivanja glumca na pozornici, nego samo od glumačke nadarenosti i "aure", što je Buzančić u izobilju posjeduje, a godine su samo dodale dojmljivosti njegove glume.

Boris Buzančić i Boris Svrtan

Jednako zahtjevan i težak posao imala je i još jedna svijetla točka predstave (pune svijetlih točaka) - glumica *Ingeborg Appelt,* jer glumi složeni lik mame Pollitt, žene koja je u laži proživjela površnu i praznu egzistenciju, premda je, kao i ostali likovi, zapravo bila tragično (i duboko) osjećajna, no svoju ljubav prema često vulgarnom i okrutnom mužu nikad nije mogla ni znala, a niti se je usuđivala izraziti. Ingeborg Appelt snažnom je, potresnom glumom, prikazala trenutke u kojima desetljećima prigušivani osjećaji te požrtvovne žene naposljetku izbijaju na površinu, u kriznu trenutku kad ona dozna da joj je muž osuđen na smrt. Tad ona pokazuje pravo lice odlučne, odrješite žene, pune ljubavi prema mužu, koji tu ljubav zapravo ne zaslužuje i sinu koji je odbija. U svom živom i snažnom glumačkom ostvarenju i Ingeborg Appelt prolazi dojmljivi dijapazon -od šaljiva lika koji drugima služi za podsmijeh, dosadne majke-zanovijetala, koja ulazi kad je nitko ne treba, do duboke i čvrste žene koja, poslije muževljeve tragedije, u svoje ruke preuzima kormilo nesretne i rasute obitelji. Ingeborg Appelt kao glumica posebnim blistanjem obogaćuje nagle, čuvstvene proplamsaje mame Pollitt, koja nam tek postupno otkriva svoju dubinu, pa se posve uklapa u glavni glumački "četverolist" te vrlo zanimljive predstave.

Svatko od te četvorke na poseban način dominira pozornicom, pa zahvaljujući činjenici da su svi izvrsni glumci, sjajno prenose žestinu sukoba četiri zapravo jake osobnosti, od kojih se svaka čini ranjiva i izgubljena, a da bi se tako što uspješno prenijelo i da bi se "držalo korak" s drugim jakim likovima predstave, doista je potrebna posebna glumačka nadarenost.

Ostala petorka, premda sadržajem izrazito podređena glavnim protagonistima, ima svoje čvrsto mjesto u temeljima drame, jer stvara ozračje i pruža svojevrsno ogledalo tragičnom raspadu obitelji. *Goran* se *Višnjić* pobrinuo za šaljivu stranu izvedbe, jer je tumačio dobronamjernoga, ali priglupoga i netaktičnoga velečasnog Tookera, *Goran Grgić* i privlačna *Barbara Nola* s potrebnom su dozom zlobe dinamično odigrali pohlepne "negativce", Brickova prozaičnoga i materijalistički orijentirana brata Goopera i njegovu iznimno plodnu, ali ispraznu ženu Mae. *Filip* je *Šovagović* bio prikladno ravnodušni i hladni dr Baugh, a u ulozi poslužitelja Sookeya pojavio se i veteran *Emil Glad.*

Redateljica *Snježana Banović* još je jedanput potvrdila svoju vještinu i nadarenost, jer vrlo je uspješno postavila

sve sukobe u drami, s potrebnim je uvidom zahvatila u tenzije, frustracije i najprije prikrivene, a onda eruptivne tjeskobe likova, a bila je svjesna da u takvoj drami mora obratiti pozornost na njihove pojave i kretanje na pozornici, na potrebu njihova cjelokupnog "isijavanja", pa je ostvarila vrlo dinamičnu i zanimljivu predstavu i sigurnom je rukom vodila glumce, usmjeravajući njihovu nadarenost i žar. Dobro je i to što je ova izvedba beskompromisna. Naime, "Mačka" je izvedena onako kako ju je Williams prvobitno napisao, a odbačena je u Americi popularnija preradba trećeg čina, koja je "ušla" i u filmsku verziju, a nastala je pod utjecajem primjedbi redatelja Elie Kazana, s kojim se je Williams možda previše spremno složio. No "Gavella" nam donosi izvorni tekst drame, što također treba pohvaliti.

Goran Grgić, Ingeborg Appelt i Barbara Nola

"Mačka" je pravo osvježenje u prilično "suhim" i ispraznim sezonama zagrebačkih kazališta, pa su u "Gavelli" napravili izvrstan potez stavljajući na repertoar taj Williamsov "evergreen", čije poruke o ljudskoj ranjivosti, o nemogućnosti istinske komunikacije i bitnoj usamljenosti senzitivna pojedinca u svojim tjeskobama i egzistencijalnim strahovima, ne zastarijevaju, nego na gledatelje i danas ostavljaju snažan dojam. Uostalom, u didaskalijama za tu dramu Williams piše:

"Ono što sam pokušao dobiti u tkanju ovog komada nije rješenje psiholoških problema jednog jedinog čovjeka. Pokušao sam dobiti istinsku kvalitetu iskustva u skupini ljudi, taj tmurni, drhtavi, prolazni, žestoko opterećeni međusobni utjecaj živih bića u olujnom oblaku opće krize. Nešto zagonetno bi moralo ostati u otkrivanju karaktera u komadu, kao što mnogo zagonetnog ostaje u otkrivanju osoba u životu, čak i u otkrivanju osobe pred samom sobom. To ne oslobađa pisca od njegove dužnosti promatranja i prodiranja toliko jasno i duboko koliko po zakonitostima može, ali bi ga trebalo odvratiti od "olakih" zaključaka i lakih definicija, koje čine iz komada samo komad, a ne zamku za hvatanje istinitosti ljudskih iskustava."

Williams nam toliko toga govori, u njegovim dramama možemo naći mnogo svojega i zato, jer nikad nije pisao "olake" komade, nego je u svojim najboljim djelima (od kojih je jedno i "Mačka") zaista "u zamku umjetnosti hvatao istinitost ljudskih iskustava". Tema njegovih najuspjelijih drama i pripovjedaka neprolazna je: izopćenost, usamljenost, tragičnost, ali često i junaštvo posebno senzitivna, ili posebno nadarena pojedinca u hladnom i okrutnom svijetu jednoobraznosti, u kojemu nema mjesta za "krhku ljepotu", ni razumijevanja za individuume koji se izdvajaju po svojim traženjima nečeg višeg i smislenijeg. Izolacija i usamljenost neizbježna je sudbina takvih osoba, no iako Williams kaže: "Moja najveća kušnja je možda najvažnija tema mojeg pisanja, kušnja samoće koja me slijedi poput sjene, glomazne sjene, koja se teško povlači za mnom svih mojih dana i svih mojih noći", ipak, duboko raščlanjujući vlastite tjeskobe, uzdigao ih je na univerzalnu razinu, gdje više nije bio usamljen, jer obratio se svim

osjećajnim ljudima svugdje, a njegovi su uvidi u ljudsku unutrašnjost odjeknuli u srcima mnogih gledatelja diljem svijeta.

Williams je umro 1983. godine, no njegove se drame još izvode pred do zadnjeg mjesta punim dvoranama (u "Gavelli" su se unosile pomoćne stolice), a čitatelje će "Marulića" možda zanimati činjenica da je taj vrlo popularni dramatičar, zajedno sa svojim bratom Dakinom, prešao na katoličanstvo i da se posebno oduševljavao ljepotom i smislenošću Euharistije u Katoličkoj Crkvi. Kao književnik izvršio je velik utjecaj na mlađe pisce, pa ovaj prikaz možemo završiti stihovima njegove pjesme "Priviđenje", u prijevodu *Zvonimira Mrkonjića:*

"Hoće l' se vratit?/ Oh, to je moguće, /opet ćete čuti/ što ne reče jučer." Jer najvažnije teme Tennesseeja Williamsa, što ih je čitatelju i gledatelju uspio prenijeti u desetak svojih najboljih djela, ne umiru.

Mladen Jurčić

PROBNI OTISCI ZAGREBAČKIH NOVČANICA IZ 1919. GODINE

Stjepan Srkulj je zagrebački gradonačelnik 1917. - 1919. u prvom mandatu, te 1928. - 1932. u drugom mandatu. Rodio se 3. XII. 1869. u Varaždinu. Škole je pohađao u Varaždinu i Zagrebu, gdje je učiteljevao. Radi politike bio je razriješen službe. Suradnik je mnogih stručnih listova te pisac historijskih djela i udžbenika.

Za prvog mandata u Zagrebu, kad je Austro-Ugarska bila na izdisaju i kad je uzmanjkalo sitnog novca, je stiglo odobrenje ministra financija 1919. da Zagreb za svoje potrebe tiska sitan novac od 10, 20 i 50 filira. Zagreb je tada brojio 92.912 stanovnika. Tako je Zagreb za prvog mandata S. Srkulja dobio svoj novac, koji je zbog popularnosti narod prozvao - *srkuljčići*. Za drugog mandata S. Srkulja, koji je pokrenuo stanogradnju, izgrađeno je 20.000 stanova, te je broj stanovnika porastao na 185.581 stanovnika. Za grad Zagreb je S. Srkulj učinio mnogo toga - tržnicu na Dolcu, klaonicu u Heinzelovoj ulici, uređenje novih tramvajskih linija, rušenje Bolnice milosrdne braće na Jelačićevu trgu, obavljanje komunalnih poslova. U Povijesnom arhivu u Zagrebu, Opatička ul. 29, pregledao sam Zapisnike o skupštini zastupstva slob. i kr. glav. grada Zagreba za 1919. g. te našao niz odluka o tiskanju zagrebačkih novčanica.

Posjedujem nekoliko probnih otisaka tih novčanica, što je velika rijetkost u numizmatici. Novčanice sam nabavio od gradskog senatora dr. Zlatka Herkova, našeg uvaženog pisca za područje financija i mjera, kao i istraživača hrvatskog novca (Denarius Croaticus). Donosim prijepis zapisnika:

Zapisnik

o skupštini zastupnika slob. i kr. glav. grada Zagreba od 14. lipnja 1919... str. 48 "čl. 117 (Broj 562-Prs.-1919) Grad. rač. nadsavjetnik Milan Lamza na ime samoupravnog odbora predlaže, da se zaključi: Zastupstvo slob. i kr. glav. grada Zagreba, uviđajuć poteškoće, koje su nastale u novčanom prometu uslijed pomanjkanja sitnog novca zaključuje, da općina grada Zagreba stavi u promet vlastite papirnate novčanice sitnog novca do iznosa od 200.000 K slovima dvijestotine hiljada kruna. Od novčanica izdat će se

a) 300.000 komada po 10 fil.
b) 600.000 komada po 20 fil. i

c) 100.000 komada po 50 fil.

Platežna sposobnost izdatih novčanica vrijedi samo za područje slob. i kr. glavnoga grada Zagreba. Gradska općina obvezuje se donosiocu ovih novčanica na grad. blagajni isplatiti odgovarajuću zakonsku krunsku vrijednost. Za sigurnost plateža ovih, po grad. općini izdanih novčanica, obvezuje se grad. općina položiti po odredbi ministarstva financija u državnu blagajnu jamčevinu u iznosu do 200.000 K.

Uvučenje iz prometa ovih novčanica zaključiti će gradsko zastupstvo posebnim svojim zaključkom, čim nestašica državnog sitnog novca u novčanom prometu prestane, odnosno i prije, ako to ministar financija odredi. Rok uvučenja novčanica iz prometa, imade se 30 dana unapred općinstvu putem službenog dijela "Narodnih Novina" oglasiti.

Ovlašćuje se grad. poglavarstvo, da može preduzeti sve nužne predradnje oko izdanja tih novčanica i iste nakon što stigne dozvola izdanja novčanica od nadležnih oblasti odmah u promet staviti. Troškovi izdanja novčanica do visine od 29.000 K imadu se predujmiti od grad. blagajne, koji se predujam imade konačno obračunati nakon uvučenja novčanica.

Grad. zastupnik dr. Šurmin predlaže, da se rok uvučenja novčanica iz prometa u Zagrebu proglasi i običajnim načinom.

Predlog samoupravnog odbora sa dodatkom g. zastupnika dr. Šurmina prima se jednoglasno."

Zapisnik

o skupštini zastupnika slob. i kr. glav. grada Zagreba od 28. srpnja 1919... str. 62 "čl. 157/1p (Broj 30003 - II - 1919). Otpis delegata ministra financija u Zagrebu od 14. srpnja 1919. broj 12146, kojim je priopćio, da je g. ministar financija naredbom 1 broj 1750 od 6. srpnja 1919. na temelju referata generalnog inspektorata odobrio izdanje sitnog papirnatog novca za grad Zagreb, zaključenog skupštinskim zaključkom od 14. lipnja 1919. čl. 117."

Zapisnik

o skupštini zastupnika slob. i kr. glav. grada Zagreba od 16. listopada 1919.... str. 87 "čl. 221 (Broj 45223 - II - 1919). Gradski financijski savjetnik Milan Lamza predlaže na osnovu predloga financijskog odbora putem samoupravnog odbora - da slavno gr. zastupstvo izvoli stvoriti slijedeći:

Zaključak

Zastupstvo slob. i kr. glavnoga grada Zagreba uviđajući poteškoće, koje još uvijek vladaju u novčanom prometu uslijed pomanjkanja kovanog sitnog državnog novca, zaključuje, da općina grada Zagreba stavi u promet i drugu emisiju vlastitih papirnatih novčanica sitnog novca do visine od 600.000 K (slovi: šeststotina hiljada kruna).

Ovih novčanica izdalo bi se:
a) 900.000 komada po 10 fil.
b) 1,800.000 komada po 20 fil.
c) 300.000 komada po 50 fil.

Platežna sposobnost izdanih novčanica vrijedi samo za područje slob. i kr. glavnoga grada Zagreba do 30. lipnja 1920.

Gradska općina obvezuje se donosiocu ovih novčanica na gradskoj blagajni isplatiti odgovarajuću zakonitu krunsku vrijednost.

Za sigurnost plateža ovih po gradskoj općini izdanih novčanica, obvezuje se gr. općina položiti po odredbi ministra financija u kr. državnu blagajnu jamčevinu u iznosu od 600.000 K.

Rok izmjene novčanica ustanovljuje se do 31. srpnja 1920. a biti će općinstvu putem službenog dijela "Narodnih Novina" kao i na običajan način oglašen 30 dana unaprijed prije roka izmjene.

Ovlašćuje se gradsko poglavarstvo, da može poduzeti sve nužne predradnje oko izdanja tih novčanica, te iste nakon što stigne dozvola izdanja od nadležnih oblasti odmah u promet staviti.

Troškovi nužni za izdanje novčanica imaju se predujmiti iz gr. blagajne koji se predujam imade konačno obračunati nakon uvučenja novčanica.

Prima se jednoglasno."

Opis novčanice od 10 filira

Av. U sredini gore natpis SLOB. KR. GLAVNI GRAD ZAGREB, ispod: GRADSKA BLAGAJNA ISPLAĆUJE NA OVU NOVČANICU U ZAKONITOJ KRUNSKOJ VRIJEDNOSTI FILIRA 10 FILIRA. ZAGREB. 14. LIPNJA 1919. Desno dole: GR. NAČELNIK SRKULJ (potpis).

Desno i lijevo pri vrhu ukrašeno girlandama 10 FILIRA.

Ovaj natpis je smeđe boje, na plavkastoj podlozi. Veličina: 70 x 44 mm. Rv. Veduta Zagreba: Umjetnički paviljon na Trgu kralja Tomislava - pogled sa željezničkog kolodvora. Ispred paviljona park s vodoskokom. Sve u smeđoj boji. Okolo vedute cvjetni ukrasi u svjetlo plavoj boji. Po uglovima novčanice brojka 10. Dolje natpis PATVORENJE SE KAZNENO PROGONI.

Novčanica od 20 filira

Av. Isto kao novčanica od 10 filira samo s brojem 20 na narandžastoj podlozi. Rv. Slike u crnoj boji. Cvjetni ukrasi naranđasti.

Novčanica od 50 filira.

Av. Isto kao novčanica od 10 filira, samo s brojkom 50 na zelenkastoj podlozi.

Rv. Slika u plavoj boji. Cvjetni ukrasi okolo, zelenkaste boje.

PRIMJERCI S PROBNIM OTISCIMA

I. faza izrade. Na debljem papiru, s jedne strane bijelom s druge narandžaste boje, svi crteži u crnoj boji. Vidljivo su označene kutnicima granice veličine novčanice na averu, a s križićima na reveru. Cvjetnih ukrasa nema.

II. faza izrade. Data je kompletna slika avera i revera u crnoj boji (crtež i natpisi) s cvjetnim ukrasima i girlandama.

III. faza izrade. Daju se odgovarajuće boje, te se dobiva prikaz prave izvorne novčanice, koja se stavlja u promet.

Sve ove novčanice nose datum 14 lipnja 1919. Nisam naišao na novčanicu s datumom 16. listopada 1919. (druga emisija), iako je zaključkom skupštine grada usvojeno da se tiska. Treba istražiti razloge netiskanja, ukoliko stvarno nije otisnuta.

LITERATURA:

1. Zapisnici gradskih skupština grada Zagreba od 14. lipnja, 28 srpnja i 16. listopada 1919.
2. Grupa autora: *Znameniti i zaslužni Hrvati 925 - 1925.* Hrvatski štamparski zavod d. d. Zagreb 1925.
3. Zvonimir Milčec: *Plaćalo se srkuljčićima* Večernji list 31. V. i 1. VI. 1986. Zagreb.

Gjuro Krasnov

Vidi likovne priloge na st. 1194. i 1195.

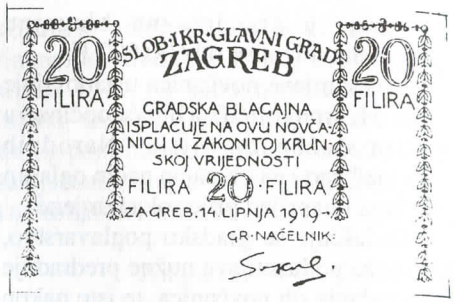

I. faza izrade probnih novčanica

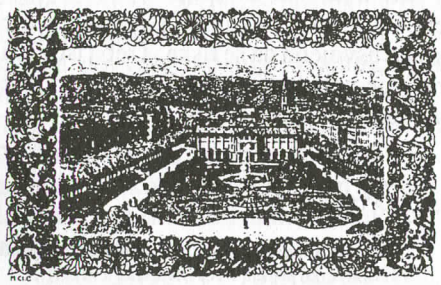

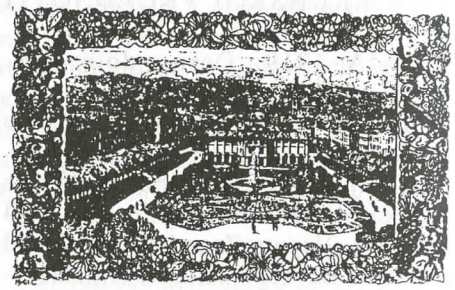

II. faza izrade probnih novčanica

III. faza izrade probnih novčanica

OBILJEŽENA 120. GODIŠNJICA "ČITAONIČKOG DRUŠTVA U NOVSKOJ"

Pod pokroviteljstvom Gradskog poglavarstva grada Novske u prostorijama Gradske knjižice i čitaonice "Ante Jagar" Novska - u utorak 15. listopada 1996. obilježena je 120. godišnjica osnutka "Čitaoničkog društva u Novskoj".

U sklopu obilježavanja ovog značajnog jubileja Novljana, u prijepodnevnim satima organiziran je susret novljanske mladeži s književnicima *Mirom Gavranom i Hrvojem Kovačevićem* a tijekom poslijepodneva, nakon kraćeg predavanja o "Čitaoničkom društvu u Novskoj" koje je održao ravnatelj novljanske knjižnice i čitaonice *Željko Voborski*, predstavljen je pretisak knjige Ante Jagara "Vračanje i gatanje" iz 1898. godine i prva zbirka poezije *Jasne Popović - Poj*e "Ljetna nostalgija jedne učiteljice" te otvorena izložba starih i rijetkih knjiga koju je priredio prof. *Franjo Horvat*. O Jagarovu "Vračanju i gatanju" govorio je prof. dr. *Stipe Botica*, dekan Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a o "Ljetnoj nostalgiji jedne učiteljice" Jasne Popović - Poje urednik Željko Voborski. Izdavač ovih dvaju knjiga u povodu 120. godišnjice novljanske knjižnice i čitaonice bilo je Gradsko poglavarstvo grada Novske - pokrovitelj cijele manifestacije.

Svečanost obilježavanja 120. godišnjice osnutka "Čitaoničkog društva u Novskoj" završena je klavirskim koncertom prof. *Nenada Kačara* u dvorani Osnovne glazbene škole u Novskoj.

Poslijepodnevni mnogobrojni skup pozdravila su gospoda *Zlatko Kos*, gradonačelnik Novske i pokrovitelj obilježavanja ove godišnjice, *M. Pešorda*, hrvatski pjesnik i osobni izaslanik ministra kulture mr. *Bože Biškupića*, te *Tito Bilopavlović*, izaslanik Društva hrvatskih književnika.

U programu obilježavanja 120. godišnjice osnutka "Čitaoničkog društva u Novskoj" bilo je najavljeno i predavanje prof. dr. *Josipa Bratulića* predsjednika Matice hrvatske, na temu "Rad čitaoničkih društava u Hrvatskoj nakon osnutka Matice Hrvatske 1842. godine" - ali nije održano zbog predavačeve obveze na proslavi 600. obljetnice Generalnog učilišta dominikanaca u Zadru.

Uoči ove godišnjice novljanske knjižice i čitaonice konačno je uređeno i posljednje počivalište Ante Jagara, pjesnika i pisca duhovnih razmatranja, na novljanskom gradskom groblju.

Željko Voborski

BLAGDAN BOJA I DUHA

Svećenički poziv je sigurno težak. Pored vjere i znanja traži žrtve i odricanja, pa ipak mnogi svećenici bljesnu svojom darovitošću i na drugim poljima djelatnosti: po prirodi stvari, uz filozofiju i povijest najčešće u književnosti, nešto rjeđi su oni koji se bave slikarstvom. Zato nekoliko riječi o *Petru Vidiću*, franjevcu vezanom uz

samostan i crkvu sv. Ante na Bistriku, jednoj od najstarijih sarajevskih četvrti.

Fra Petar Vidić rođen je 7. IV. 1938. g. u Sarajevu. Već tijekom pohađanja franjevačke klasične gimnazije u Visokom odlučio se za duhovni poziv. Filozofsko-teološki studij završio je u Sarajevu. Njegova nadarenost za slikarstvo, međutim, nije prošla nezapaženo. Od 1965. do 1967. g. radi u ateljeu akademskog slikara *Stane Kregara* u Ljubljani, odakle odlazi na Akademiju likovnih umjetnosti u Beč. U klasi prof. Melchera studira na grafičkom odsjeku do 1970. g. kada se vraća u Bosnu. Prvo predaje likovnu umjetnost a zatim i povijest umjetnosti na Franjevačkoj gimnaziji u Visokom. Od 1991. g. gvardijan je Franjevačkog samostana sv. Ante na Bistriku. Tu je cijeloga rata zajedno s pokojnim fra *Ljubom Lucićem* okupljao i krijepio puk Božjom riječju.

Fra Perica, kako ga svi u Sarajevu zovu, pomagao je ljudima u najtežim danima. Može se slobodno reći da mnogi ne bi preživjeli dane opsade bez njegove pomoći. I što je još važnije, bio je uz njih. Rijetko, i tada teška srca, napuštao je svoj rodni grad. Ne samo za Božić, Uskrs, Antunovo, vladala je neizreciva blagdanska atmosfera mira i dobra u krugu samostana i crkve, potpuno nemjerljiva sa zbivanjima u okolini. Ni uporna granatiranja koja nisu poštedila sakralna zdanja na Bistriku nisu mogla spriječiti ljude svih dobi da dođu i iz zajedništva crpe nadu i utjehu.

U ekspresionizmu fra Petra Vidića neki otkrivaju vangogovske poteze, drugi pak sezanovski vatromet boja, no čini se da on izvan pomodnih utjecaja u likovnoj umjetnosti samosvojno iznosi svoje viđenje svijeta. Izlagao je više puta na zajedničkim izložbama u zemlji i inozemstvu, a samostalno u Visokom, Sarajevu, Zagrebu, Beču i Münchenu. 24. listopada 1995. g. izabran je za dopisnog člana Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine u Odjeljenju za umjetnost.

U ranijoj fazi slikarstva zadržava svjetlost što njegovim izmaštanim pejzažima daje pečat prirodnosti i prepoznatljivosti. Zanimljivo je da najveći broj zima asocira na znane

bosanske krajeve. "Rano Sunce" kao da je ukradeno s Bjelašnice. Tu su još "Na svojoj zemlji", "Zimski krajolik", "Zima", ali i "Zima odlazi", "Tri jablana", te "Krajolik s vodopadom". Rado slika i cvijeće, osobito u vazi. Ništa manje ne privlači ga ni Jadran, hrvatska obala s brojnim uvalama, otocima, Velebit, te svi prijelazi zapamćeni na dodiru kontinentalnog i mediteranskog okoliša. Vidi se to već od "Traženja neba", "Crveno, modro, zelenog" preko "Mediteranskog motiva" do "Smorca" i "Uvale".

Na novijim ostvarenjima boja se potpuno oslobađa vodeći nas u područje sasvim nove spoznaje. Dominiraju plava, terakota i zelena, što se najbolje vidi iz "Molitve". Slikar postupno napušta figurativnost prepuštajući se sve razigranijim nanosima boje. Njome on izražava ljubav prema lijepom i humanom. I mada na njegovim platnima nema ljudske figure, nazočnost čovječnosti nazire se na svakoj slici. Duh autora kao da zrači iz njih.

Kada odloži kist i boje, fra Petar Vidić susretljiv je domaćin, zanimljiv sugovornik, dobrotvor potrebnima i prije svega - svećenik, koji zapravo svakom svojom gestom slavi Stvoritelja.

Leona Sabolek

SVE ČOVJEKOVE DVOJBE I ISTINE U SFUMATU EKOLOGIJE

Samostalna izložba "Razigrani konji" Kire Vinokića u Zaprešiću

Četrdesetu samostalnu izložbu slikara *Kirila Vinokića-Vikija,* koju je 11. listopada 1996. u Zaprešiću otvorio zaprešićki gradonačelnik mr. *Vinko Morović,* treba promatrati i prosuđivati u kontekstu umjetnikova svjetonazora i bezbroj puta potvrđenih estetskih afiniteta. Izložba u zaprešićkoj galeriji "Razvid" na prvi je pogled monotematska (tema je čovjekov prijatelj iz životinjskoga svijeta, koji, kako kaže *Kiro Vinokić,* raspolaže "snagom, odvažnošću, određenošću i ljepotom") na što upućuje i naslov ("Razigrani konji"), ali će pozorniji gledatelji steći mnogo složeniji dojam. Takvi će gledatelji naslovni sadržaj izložbe doživjeti samo kao puki okvir ovoga likovnog događaja (zlobniji će možda reći da umjetnik kao važan član ekoloških udruga plaća svoj dug ekološkoj retorici, ističući konja kao najveći kapital čiste prirode), a u umjetnikovim varijacijama konjske tematike (kako u pogledu slikarskih tehnika, tako i s pozicije stvaranja određenih ugođaja) oni će naći mnogo više nego je slikar svjesno htio reći: naći će, pod krinkom konjske metafore, čovjeka, ljude, ljudske odnose, tegobe ljudske komunikacije, ljubav, mržnju, oklijevanje, stid, vječni povijesni ritam i puls čovječanstva, koje ne uništava naš planet zato što se još nije sjetilo da ga nije zgodno uništavati, nego zato što ne može drugačije. U naše je doba, naime, civilizacija došla u slijepu ulicu, mržnja i ustroj života pogodan za razvoj mržnje u premnogim su dijelovima svijeta postali nažalost najtočnije zrcalo suvremenosti. Dakle ni Kiro, baš zato što je pravi umjetnik, ne može biti programski umjetnik nego nužno mora odslikavati, makar u kompleksu onoga što on zove ekološkim slikarstvom, intimne preokupacije bića zvanog čovjek, pa makar na slici bio samo konj, jer Kirini konji nisu uvijek odvažni, određeni i lijepi, znaju se i zaplesti u apsurdni i bolni grč i krenuti u lebdeći dvoboj u golemome kadru oblaka, u kojima su konji doduše "razigrani" ili, točnije, uhvaćeni u nezadrživu pokretu, ali ne znamo koje je vrste emocionalni

zamašnjak te "razigranosti", pitanje je zna li to i slikar, a nije mu ni dužnost znati. Umjetnost je rezultat estetske energije, koja je bez ostatka smještena unutar emocionalne klijetke ljudske duše.

Pred važnom slikom "Trojka juri", koja je u istinu *lijepa* i po kriterijima *Herbartove*, pa čak i *Pavlovljeve* estetske teorije (ovo naglašavam zato jer Kiro zna reći da namjerno slika i ružne slike, kako bi pokazao ljudima što rade kada zagađuju podneblja u kojima im je dano živjeti, kao da ih negdje čekaju nekakva rezervna obitavališta) ostajemo dugo, nalazeći se u stanju bliskom hipnotiziranosti. Unatoč slikarevu odricanju od nadrealizma (prema kojemu je od samog svog stvaralačkog početka prije dva-tri desetljeća osjećao snažan afinitet) ova je slika po svojoj gordosti i nezadrživu trijumfalizmu s onu stranu svagdanje realnosti, srednja je figura neodoljivo sugestivna, ali i čudesno višeznačna. Oči, a još više nozdrve, tjeraju nas da mislimo na osvajače i zulumćare, ali i na plemenite i svete vladare.

Od veoma rijetkih ljudskih likova na slikama ove izložbe vidimo bana Jelačića, koji je predstavljen na način što više objašnjuje nepokolebljivo štovanje koje prema banu u hrvatskome narodu do danas traje, negoli *Fernkornov* konjanički lik. Vinokić je, naime, više elaborirao banovo lice, koje svjedoči o čovjeku što je u vlasti svojih plemenitih poriva. Oči su mu fascinirane nekom neodoljivom vizijom, pa je zaboravio na konja, premda ga automatski drži vrlo čvrstom rukom. I konjsko je "lice" umjetnik elaborirao da gotovo dürerovske skrbi za najsitnije pojedinosti, ali izraz nema druge objave osim nestrpljenja i vjernog čekanja. Glede kostima, umjetnik je opremio bana svim prerogativima visokoga vojnog uglednika (pojas, mnoga odličja, srebrom obrubljena lenta, plašt s raskošnom podstavom — a sve je to simbolika "prerogativa" nedvojbene i neopozive banove obljubljenosti u hrvatskome narodu, prosto zbog ljubavi, bez obzira na zasluge, bez obzira na činjenicu da se radi o ugledniku, kojega je u jednoj pjesmi *Nazor* nazvao čovjekom mana i vrlina.

Ne želim time osporavati kritičarima i publici pravo da i ovu izložbu shvate prvenstveno kao ekološku, ali uzimam slobodu da umjetnika shvatim univerzalnije. Mislim, naime, da bi prezentiranjem "doslovnog" konja kao živog spomenika čiste prirode Vinokić bio lišen umjetničke obveze traženja gotovo rafiniranih sfumata, gotovo akademske koloristićke proporcionalnosti (crno-bijelo-tirkizno-žuto), što je pretpostavka za mnogo zamršenije umjetničke poruke. Jer što ako je hod čovječanstva po nizbrdici nezadrživ? Što ako je zelenilo fatamorgana? Što ako je propast civilizacije poroka, laži i smrti već upisana u zvijezdama? U tome bi slučaju ekološka komponenta izgubila snagu idejnoga zamašnjaka ove umjetnosti, pa bi se postavilo pitanje njezina *raison d`êtrea*. Zato mi je draže taj *raison d`être* vidjeti u istini koju ova umjetnost odražava, makar samo kao jedna golema metafora, kojoj je sklon umjetnikov nadrealistički estetski tonus.

Dajmo na kraju skicu umjetnikova života i opusa. Rođen je 1927., a u Zagrebu djeluje od 1963. Radi slike velikih formata, koje asociraju na meksičke murale ili na makedonske srednjovjekovne freske, ali je i slikar angažiranog ekološkog nadrealizma u navedenim i drugim tehnikama. Izlagao je u Austriji, Bugarskoj, Češkoj, Francuskoj i Italiji, a laureat je brojnih nagrada i diploma u Hrvatskoj i u inozemstvu.

Svevlad Slamnig

VJEČNO VRAĆANJE ISKONA

Makar je Zvonimir Mrkonjić u pogovoru knjizi "Drvodjelja & Riba" dao temeljne naznake Rabarove poezije, usuđujem se ipak dodati svoje razmišljanje, to više što mislim da pjesnikov tekst nudi i druge mogućnosti čitanja.

Sam naslov meni je vrlo konotativan, suznačan jer, mislim, aludira na dvije biblijske zgode: na sv. Josipa drvodjelju a potom i na Svevišnjega, zatim na ribu kojom je nahranjeno mnoštvo u materijalnoj oskudici. Unutar tih konotativnih datosti, zbiva se Rabarov pjev koji je snažnim poetskim intenzitetom dosegao svoju svrhu: poeziju.

Znameniti francuski književni i jezični teoretik Roland Barthes tumači književnost kao jezik, kao sustav znakova kojega biće nije u poruci nego u sustavu. Ali, ne isključivo u sustavu, dodali bismo slavnom teoretiku.

Već je Paul Valéry u svojim intimnim bilješkama govorio o "pluralitetu značenja", a Roman Ingarden o "polifonijskoj arhitektonici književnih tvorevina". Za Umberta Eca "pluralitet značenja osnovno je obilježje modernoga književnog izraza". Višeznačnost je dakle ona otvorenost koja omogućuje pobliža određenja. Konotacija ili konotativni jezik jest onaj "neznanstveni jezik kojemu su razine jedan ili više jezika". To je "drugotni, parazitski jezik subjektivnih primisli dodanih prvotnom *objektivnom* jeziku", kako Z. Mrkonjić određuje *konotaciju*. U tim određenjima obrće se i R. Barthes, a gotovo je identična i misao L. Hjelmsleva. Takvo "parazitstvo" vjerujem da će nam Sanko oprostiti, to više što svaki jezik govorom o drugom jeziku, navlastito umjetničkom, eo ipso biva metajezikom s pretenzijom da i sam postane sustavom značenja. Međutim, Rabar može biti siguran u svoje djelo jer ni jedan "komentar ne može iscrpsti smisaono obilje originala", a kamoli - nekmoli ovaj skromni zapis.

Prvi dio knjige - "Drvodjelja" - podijeljen je na "Pet rana" Vrta zemaljskoga u kojem je bilo najpogodnije tlo za stablo, oblik drvenaste biljke koja daje tvar za razne proizvode. Jedna od prvih funkcija drveta jest njegova služnost. Dok mirno i pasivno promatramo drvo, nikada ne ćemo iskusiti što ono uistinu jest. Tek zahvatom u njegovu *služnost* sa svrhom umjetničkog oblikovanja, možemo potvrditi sebe u amorfnoj tvari i dati joj oblik po vlastitoj mjeri. Međutim, Rabar nije likovni umjetnik, kipar ili arhitekt; on je pjesnik, što će reći svoj "bitak začinje riječju". On drvo unosi u pjev pazeći pritom da "bol ne potekne iz rezbarenog debla". Ako je već riječ o vrtu, onda moraju postojati ulazna i izlazna vrata. Kružni tokovi povijesti tako se naslućuju, o čemu nećemo, jer su to bolje obradili F. Nietzsche, O. Spengler, A. J. Toynbee, W. Dilthey, P. Sorokin, G. Georgel, A. L. Kroeber, N. Berdjajev, M. Šufflay i toliki drugi. Rabar povijest spasa drukčije zamišlja: u njegovu podtekstu sluti se Augustinova teologija povijesti pa drvo, kako izvrsno reče Z. Mrkonjić, raste u metonimiju spasa. Pritom su nebitna pitanja: ponavlja li se povijest ili ne ponavlja. Temeljna je upitnost: postiže li ona svoju svrhu? Mudrost je ono u čemu Apsolutni Duh postiže svoj totalitet, zabugario je Hegel. I čovjek je "događanjem spasa" na to pozvan. Pravo i istinsko događanje u povijesti jest: borba između *Civitas Dei* i *Civitas terrena*, ili stalni sukob između vjere i nevjere. To nedvojbeno stvara *rane* koje najdublje sluti pjesnik. Drvo je potamnjelo u Vrtu zemaljskome pa je njegova služnost počela varirati. Ono može izrasti u neman i potom okrutne tesare izazvati da postanu "drvodjelje noža". Ali, gdje je "opasnost raste i ono spasonosno", tako i nekralj postaje kralj i, jer je izvršio povijesni zaokret, taj nekralj postao je kralj a "Judeja opasala svijet". U tom zaokretu treba tražiti Rabarov odnos spram riječi i mogućnost drva da svoju služnost i podatnost usmjeri prema "metonimiji spasa." *Rane* stoga i završavaju izlazom: a *usred vrta vrata.*

Svjetska povijest da bi bila, mora biti umna. Njezino tlo je isključivo duhovno. Rabarovo drvo u rukama ravnodušna drvodjelje može dosegnuti obje strane ljudskoga puta u izvornu zavičajnost: slobodu zla ili metafizičku strukturu svojega opstanka. Na osramoćenu drvu "proslavila se čak i sramota", jer je dvostruki žig udaren na ljudsko čelo, jedan veličanstven zbog Njega a drugi sraman zbog čovjeka (Bossuet). U tom dvojstvu Rabar će čovjeku ponuditi izlaz. Ali, da bi se spojile "nebeska i zemaljska povijest", mora se dokinuti *vrijeme*: iz vrta ulaziti u vrt u kojem "stablo istine" žubori posvuda. Kružni tok je tako ostvaren. Mitsko ili metafizičko osjećanje svijeta, teško bi bilo sada prosuditi, ali je bitno da se ono zbiva u pjesniku kao slutnja koja ima svoje uporište u mogućnosti drva da preuzme sve konotacije. Za neke kao ludost i sramota a za druge kao vertikala spasa.

Strukturom modernog stiha Rabar je uspio pojedinačnu fragmentarnost okupiti u cjelinu, ponekad i "negativnim kategorijama" ili "rasprskavanjem predodžbi" i tako je prispio u nepoznato, kamo je zapravo i smjerao. Oksimoronskim oprekama i asocijativnim spletovima postigao je da se njegova poetska istina "smjesti u djelo". Katkada Rabar spaja i nespojivo ("deblo gvozdeno", ali teško pjesniku "koji nema hrabrosti spojiti dvije riječi koje nikada nisu bile združene". U poeziji jezik nadilazi svoje sementičko obzorje; biva vlastitom utopijom. "Drvodjelja" je Rabarova ostvarena utopija.

Poema "Riba" ujedno je "tjelesna i metafizična", jer je, prema biblijskoj zgodi tjelesno nahranila mnoštvo, a opet, budući da se to zbilo Učiteljevim nadnaravnim posredovanjem, ona je metafizična kao i Rabarov zapis o tim sretnicama što uživaju "vodene svečanosti". Zapis XII. u tom je vrlo znakovit:

Trčim u zatvorenoj sobi
za rubom pjesme

Pusti snovi
ostaju u rukama.

Uvjeren u višu "realnost nekih oblika asocijacija", Sanko se prepušta pjesmi da ga vara prostorom a zadovoljan je i pustim snovima ako su nadohvat.

Ako se već poezija "upinje" da pretvori znak u smisao, Rabar razbija znak što tvori "cjelinu označitelja i označenoga" da bi ostao samo smisao kao "prirodno svojstvo stvari". Riba, kao i čovjek, izmiče sama sebi da bi se upecala. Sve ostalo su usputne dosjetke. A njih je u Rabara obilje. U susretu svjetla i tame, najprikladniji posrednik svakako je mjesec. On se unosi u noć kako bi i sâm bio.

Baladični zapis XXXIII. bježi od svojih sedam pečata i svoje obzorje svodi na *otvorenost*. Time je izbjegnut semantičko-semiološki sustav ali je zadržano obzorje pjesme. Po svom

asocijativnom spletu, pjev XXXVII. nalik je na nadrealističko snatrenje pretočeno u "gorke snove riba". "Logikom kontradikcije", izmičući stvarnosti, makar koliko ona bila potkom njegovih spoznaja, Rabar se ipak ujezgruje u pjesan kao bit istinitoga. Premda su noć, mjesec, sunce njegova mjera za vrijeme, ipak je ono najintenzivnije ugrađeno u samoga pjesnika koji ga osjeća "kao momenat sebe, a sebe kao momenat otjecanja". *Izraz* kao drugo ime za cjelinu njegova bića, mislim da se ovdje s razlogom može primijeniti. Nakon svega ipak ostaje ljubav. "Potonuli svjetionici" izgovarajući urušeno vrijeme otvorenošću plutaju dalje. Tako pjesnik "obavlja jedno čineći drugo". Vazda dakle s onu stranu sementike. U tome je moć poetske istine što Rabar nije predvidio. Nove antologije stoga počinju "cvjetati" Sankovim imenom.

"Drvodjelja" i "Riba" izmiču tako biblijskoj zgodi i susreću se u prividu "što je u funkciji života". Vrijeme je pritom nebitno jer se iskon unjedrio u svoju vlastitost.

A: *Kako je moguće izaći iz vrta*
kad ničega nema osim vrta?

Gazimo dakle stazom poetske varke jer smo na pravome putu!

Ivo Pandžić

VIZITACIJE POLJIČKIH ŽUPA U XVIII. ST.

U povodu 75. godine svoga života i obljetnice svoje ZLATNE MISE, Danko Vlašić izdao je knjigu (407 stranica) pod naslovom *Vizitacije poljičkih župa u XVIII. st.* (Split 1995.). Knjigu je posvetio "uspomeni poljičkih svećenika glagoljaša". Izdavači knjige su *Crkva u svijetu* i *Poljica-Godišnjak Poljičkog dekanata.*

Vizitacija ili posjet je službeni pregled biskupija, župa, crkvenih ustanova i samostana, koji obavljaju crkveni starješine sami ili po njima ovlašteni zamjenici. Takav se posjet naziva kanonska vizitacija, jer se obavlja po odredbi i u duhu crkvenih propisa ili kanona. Evo što sam pisac Danko Vlašić razumijeva pod vizitacijama: "Jedan od važnih izvora crkvene, a, nema sumnje, i hrvatske svjetovne povijesti, jesu sačuvana izvješća o pastirskim pohodima splitskih nadbiskupa po župama njihove nadbiskupije, koje su u povijesnim vrelima poznata po kratkom nazivu VIZITACIJE."

Na obavljanje ovih posjeta ili vizitacija biskupe i nadbiskupe osobito su obvezivali zaključci crkvenoga sabora održana od god. 1545. do 1563. u talijanskom gradu Tridentu, na kojemu se razpravljalo o potrebnim reformama u Katoličkoj crkvi. Nu odluke Tridentskoga sabora nisu se mogle provesti na području splitske nadbiskupije sve do god. 1699., jer se veći dio njezina područja već od početka XVI. st. nalazio pod turskom vlašću. Tek kada je god. 1699. sklopljen s Turcima mir u Karlovcima, mogli su splitski nadbiskupi slobodno i redovito dolaziti u svoje župe.

Seljačka Poljička Knežija sa svojih 18 župa nalazila se u XVIII. st. pod duhovnom vlašću splitskih nadbiskupa, koja je uzpostavljena još u doba hrvatskih narodnih vladara. U doba turskoga vrhovništva nad Poljičkom Knežijom splitski su nadbiskupi duhovnu vlast u poljičkim župama obavljali "preko postavljenih izvanjskih vikara, tj. poljičkih svećenika koji su, uz redovitu službu u nekoj poljičkoj župi, savjesno obavljali i ovu povjerenu im dužnost".

Izvješća o pastirskim pohodima splitskih nadbiskupa sačuvala su se u Nadbiskupskom arhivu u Splitu samo iz god. 1711., 1745., 1748., 1752., 1754., 1760., 1769. i 1791. Ni u tim godinama splitski nadbiskupi nisu mogli posjetiti sve poljičke župe, nego samo veći ili manji broj tih župa. "Izvješća o tim vizitacijama nisu sva jednako detaljna i duga, niti sva imaju istu vrijednost, premda su po svome obliku više ili manje slična." Tekstove vizitacije pisali su svećenici, koji su pratili nadbiskupe. Oni su u tim tekstovima "prikazali duhovno i materijalno stanje župa, i to ne samo na temelju zapažanja delegiranih nadbiskupovih pratilaca, nego i prema kazivanju ispitanih župnika, crkvenih starješina, pa i drugih uglednijih osoba u selu".

U ovoj Vlašićevoj knjizi skupljene su sve sačuvane vizitacije poljičkih župa u XVIII. st. i to prevedene s talijanskoga a one iz god. 1767. s latinskoga na hrvatski jezik. "Na taj način one postaju pristupačne širem krugu znanstvenih radnika, ne samo onih koji se zanimaju za crkvenu i poljičku povijest, nego i ostalih povjesničara koje interesiraju crkvene i društvene prilike u ovom dijelu hrvatske domovine poslije njegova oslobađanja ispod turskog jarma". Auktoru je žao što zbog velikih troškova nije mogao uzporedno tiskati i njihov talijanski odnosno latinski tekst. "Usprkos toj manjkavosti treba se nadati da će i sâm prijevod ostvariti svoju svrhu, tj. da će bar donekle ispuniti jednu od praznina na području objavljivanja crkvenih povjesnih dokumenata."

U *Dodatku* su objavljene *Bilješke u tekstovima vizitacija, Tumač bogoštovnih službа, predmeta i naziva, Mjere i novci u Poljicima u XVIII. stoljeću, Abecedni popis imena osoba i mjesta.* Na kraju je dodana Karta poljičkih župa u 18. stoljeću, koju je izradio dr. Filip Racetin.

U *Recenziji knjige* dr. Radoslav Tomić piše: "Posebna je vrijednost Vlašićeva rada što je na jednom mjestu prikupio sve zapise o poljičkim župama: upravo je teritorijalna zaokruženost i iscrpnost temeljna značajka ove građe, jer se njome predaje stručnjacima i širem krugu čitatelja, cjelokupni inventar što su ga iza sebe ostavili biskupi-pohoditelji. Autor je prijevode popratio kratkim ali stručno sastavljenim bilješkama i rječnikom u kojem se tumače manje poznati pojmovi spominjani u tekstu."

Danko Vlašić je bio dekan Biokovskoga, Omiškoga i Splitskoga dekanata, ekonom i odgojitelj u splitskim sjemeništima, bilježnik u Nadbiskupskoj kancelariji i dekan Prvostolnoga kaptola u Splitu. Sada je predsjednik Crkvenoga interdijecezanskoga suda I. stupnja u Splitu. Osim knjige o kojoj govorimo u ovomu prikazu, napisao je i knjigu *Prošlost Podstrane.* Priredio je još životopise don Petra Cara i Martina Vlašića (Zlatni Martin).

Tomislav Heres

RAT I BAŠTINA U PROSTORU HRVATSKE

Matica Hrvatska-Ogranak Petrinja izdala je nadasve vrijednu i poticajnu knjigu prof. dr. Ive Maroevića *Rat i baština u prostoru Hrvatske* (Zagreb 1995.). U uvodnoj riječi glavni i odgovorni urednik Davor Salopek kaže: "Kao ogranak Matice Hrvatske, imamo svoj poseban nacionalni i kulturološki razlog za knjigu, koja govori o mogućnostima obnove kulturne baštine, što su

je srbo-hegemonisti razorili u onom rubnom prostoru Hrvatske, koji se uobičajilo nazivati provincijom. Nisu li upravo ljudi i institucije iz tog prostora pozvani, da sami posvjedoče istinu o tim razaranjima i tako uspostave onu nužnu ravnotežu između periferije i centra, kakova je potrebna u svim stvarima, želimo li cjeloviti razvoj Hrvatske."

U knjizi su objavljeni ovi Maroevićevi eseji: O vrijednostima hrvatskog prostora i baštine u njemu, Značajke rata u Hrvatskoj, Ratne štete u kulturnoj baštini, Mogućnosti i zamke obnove. "Eseji koje sam zamislio - veli Maroević u Uvodu - trebali su biti oslobođeni statistika i brojki o ratnim razaranjima. Trebali su upozoriti na srž problema i putove kojima treba krenuti u saniranju posljedica. Ideja mi je bila najprije u kratkim crtama oslikati vrijednosti hrvatskog prostora i ljudskom rukom stvorenih vrijednosti u njemu, s posebnim naglaskom na arhitekturi i strukturi sela i malih gradova. Zatim krenuti u opis značajki rata koji se vodi u Hrvatskoj, s kratkim opisom dimenzija i vrsta oštećenja diljem gradova i sela Hrvatske."

Autor se, kako sam kaže, priklonio ideji da se ovaj skup njegovih eseja objavi u istoj knjizi na hrvatskom i njemačkom jeziku - što je ostvareno u ovoj knjizi o kojoj govorimo. "Iako je ovakav način manje vjerodostojan za njemačkog čitatelja, to je ipak pokušaj da dio europske javnosti upoznamo s razaranjem hrvatske kulturne baštine u prostoru i s teškoćama u obnovi koje nas čekaju i s kojima se još nismo ozbiljno suočili. Jer obnova krova nad glavom nije obnova baštine u prostoru. To je tek elementarna predpostavka života, dok spoznaja važnosti baštine i njezine obnove za sudbinu prostora i čovjekova života postupno sazrijeva i teško pronalazi putove ostvarenja."

Knjiga je trebala biti objavljena na njemačkom jeziku za njemačku stručnu javnost, ali do toga nije došlo. "To mi je čak i draže - veli auktor - nego da su je objavili njemački istraživači arhitekture za svoju stručnu publiku. Ovako će ona biti vezana uz sjećanja na Petrinju, Hrastovicu, Goru ili Brest Pokupski i sve one znane i neznane krajeve naše domovine u kojima su u Domovinskom ratu stradali neponovljivi i značajni povijesno-prostorni međaši koji su dugotrajnošću svojega postojanja bili urasli u srž hrvatskoga narodnoga identiteta i koje valja obnoviti."

"Rat koji je bjesnio Hrvatskom i koji se još uvijek osjeća na njezinim rubnim područjima bio je rezultat vojnog nastojanja za očuvanjem Jugoslavije i agresivne velikosrpske politike za proširenjem teritorija. On je... razorio ili trajno oštetio mnoge vrijednosti hrvatske kulturne baštine, gospodarske, prometne, stambene i prirodne resurse na području gotovo jedne trećine hrvatskog teritorija, uzrokovao bijeg i odlazak iz svojega doma stotine tisuća, smrt tisuća i ranjavanje desetaka tisuća ljudi... To je nenajavljeni osvajački rat u kome su dominantni elementi genocida, urbocida i kulturocida (ako se smije tako reći), gdje se u nastojanju da se ostvare etnički čista područja uništavaju i spomenici i drugi tragovi kulture u prostoru, koji svjedoče o kulturnom biću ljudi i naroda što su od davnina živjeli i djelovali na tim prostorima... Kako protumačiti razaranje crkava i palača, muzeja i nepreglednog niza seoskih aglomeracija ako ne kao pokušaj uništavanja hrvatskog nacionalnog identiteta i u prostoru, u krajevima u kojima je srpski agresor namjeravao uspostaviti svoju vlast, svoj ideološki kod" (str. 21.).

Posljedice ovoga rata trebat će "liječiti posebno oprezno, sustavno i promišljeno, da se ne bi ostvarilo ono što je agresor htio, da ostane pusta zemlja bez identiteta. Opustošenoj zemlji valja vratiti identitet." Morat će se "usporedno provoditi postupak kategorizacije i rekategorizacije kulturne baštine i procjena ratne štete, kako bi se visina ratne štete mogla svrstati i predočiti u nas i u svijetu po kategorijama vrijednosti kulturne baštine koje danas važe u svjetskoj praksi". Popis i procjena ratnih šteta "igraju nezaobilaznu ulogu poslužiti konačnom cilju, elimininiranju namjera i pokušaja neprijatelja da kulturnim ratom pretvori određena hrvatska područja u pustu zemlju, bez povijesti, kulture i tradicija, na kojoj će se naseliti neki novi nomadi koji će tvrditi da je to njihova zemlja od pamtivijeka. Jedino pametna i dosljedna kulturna politika može ostvariti taj cilj i istovremeno onemogućiti drugog, za sada pritajenog neprijatelja koji se sprema i približava, da logikom prvobitne akumulacije kapitala započne takvu pustu zemlju smatrati otvorenom za neposrednu gospodarsku eksploataciju, pri čemu eksploatacija prostora nije na posljednjem mjestu."

Obnova baštine je, ističe Maroević, "proces u kojem se nastoji vratiti dio izgubljenog povijesnog identiteta sredini koja je srasla s baštinom, a cjelovitost predmetima i cjelinama baštine koji su razoreni ili propali". Na prvom mjestu "treba čuvati sliku mjesta i to onu povijesnu sliku mjesta koja je egzistirala prije rušenja i prije strahotnih ratnih razaranja". "Tako će se, primjerice, obnova Pakraca, Lipika, Osijeka, Slavonskog Broda, Županje, Vukovara ili Vinkovaca, najoštećenijih gradova Slavonije ili istočne Hrvatske, nužno morati voditi idejom obnove slike mjesta, obnove unutrašnjosti grada ili pročeljnih izgleda ulica i trgova, obnove takve prostorne strukture koja će moći govoriti i svjedočiti da su ti gradovi historijski rasli i došli do nas u takvom stanju u kojemu je moguće očitati njihov povijesni rast." "Ukoliko prihvatimo ili omogućimo obnovu u kojoj će određene intervencije bitno promijeniti strukturu i identitet povijesnih naselja, bilo sela ili gradova, tada ćemo i nehotice postati sudionicima onih procesa koje su agresori i destruktori baštine započeli ovim razornim ratom."

U Zaključku Maroević ne krije da će biti problema u obnovi Vukovara ili Pakraca, Kostajnice ili Petrinje, Lipika ili Gospića, Drniša ili Nove Gradiške, Vinkovaca ili Slavonskog Broda, Karlovca ili Daruvara. Međutim ostaje i nepodijeljeno htijenje "da se razoreno obnovi, da razorene cjeline prestanu biti pusta zemlja, da se u njih vrati čovjek i da snagom svojih kreativnih sposobnosti učini sve da tim gradovima vrati dušu". Daleko više problema izazivat će hrvatsko selo, "selo koje je razoreno, koje je ostalo bez ljudi, koje je ostalo bez kuća, u kojima ljudi žive i u kojima je život ona spona koja se u prostoru manifestira". Hrvatski će prostor u svojim obnovljenim oblicima "svjedočiti da smo svjesni izgubljenih vrijednosti, da smo ih htjeli obnoviti, da nismo htjeli pristati na to da ih je rat zauvijek odnio i time ih žrtvovati, nego s njima i dalje živjeti, ustrajati i agresoru usprkos i na njima graditi kontinuitet svoga identiteta, svoju kulturnu prošlost i svoju vezanost uz Europu, uz zapadni svijet". "Obnovljena garišta, popravljene i opet uspostavljene ruševine, neuništive simboličke vrijednosti hrvatskog prostora trajat će i dalje. One će... svjedočiti o neuništivosti naroda koji je bio svjestan da mu je kulturna baština u prostoru, od najmanjeg detalja u selu, preko urbane kulture na čitavom

području, do vertikale zvonika katedrale u metropoli, dokument opstojnosti, trag u kamenu, neuništivi zapis u vječnosti trajanja."

Slikovni prilozi na kraju knjige donose potresne slike uništene i ranjene baštine: Vukovar, Sarvaš, Osijek, Nuštar, Vinkovci, Pakrac, Lipik, Bjelovar, Brest Pokupski, Petrinja, Farkašić, Pokupsko, Lički Osik, Gospić, Otočac, Zadar, Dračevac Zadarski, Razori (pokraj Šibenika), Mali Ston, Čilipi (pokraj Dubrovnika), Pridvorje (u Konavlima).

Tomislav Heres

IMOTSKI ZBORNIK 3

Pred nama je već treći svezak *Imotskoga zbornika* (Imotski 1995., 391 str.), koji je izdao Ogranak Matice hrvatske u Imotskomu. U ovomu su svezku objavljeni ovi radovi: Petar Oreč, *Hrvatski državni ustroj — glede toponomastike u Imotskoj krajini*, Krunoslav Zujić, *Prezimena i porodični nadimci u Imotskoj krajini*, dr. Ivan Petričević, Prilog poznavanja stećaka zapadnog dijela Imotske krajine, dr. fra Karlo Jurišić, *Hrvatski ćirilski natpis na crkvi Svih Svetih u Zagvozdu*, Zorica Šimunović-Petrić, *Svilogojstvo u Imotskoj krajini*, dr. Stanko Piplović, *Hidrološki radovi u Imotskoj krajini tijekom XIX st.*, dr. Mijo Milas, *Uhićenje hajdučkog harambaše Andrije Šimića i njegovih hajduka*, S. Marija od Presv. Srca (Anka Petričević), *Narodne pjesme iz Lovreća i okolice*, Branka Buljan, *Krasota duhovnoga, mističnog i pjesničkog sjaja u pjesmama s. Marije od Presv. Srca - Anke Petričević*, Mato Marčinko, *Bosna i Hercegovina u hrvatskoj historiografiji*, Slavko Đuzel, *Geomorfološke osobine zavale Imotskoga polja*, Ante Vučemilović, *Makrozoobentos i suprobiološka obilježja rijeke Vrljike*.

Petar Oreč prikazuje "osam katastarskih općina, koje su proučavane odnosno iz kojih je izvršio ispis svih toponima iz zemljišnih knjiga i iz planova katastarskih općina iz Ureda za katastar zemljišta Imotski, i to: Aržano, Imotski, Proložac, Ričice, Runovići, Studenci, Vinjani i Župa... kao prvi prilog iz ove oblasti, iako bi bilo uputnije da su doneseni cjelokupni nalazi iz doline rijeke Neretve o hrvatskom državnom ustrojstvu". Proučavajući starohrvatsku županiju Imota Orač je došao do spoznaje da postoji jedna područna (teritorijalna) podjela koja se ne uklapa u poznate područne podjele županija u Hrvatskom državnom ustrojstvu, pa je uvjetno takvu organizaciju nazvao "ratarsko-vojnička zajednica". Oreč prihvaća mišljenje izneseno u Akademijinu Rječniku "da je vrhovni vladar Hrvata iz doba tih najstarijih listina nosio svagda hrvatski naslov bana, što se u listinah prevodio: dux ili comes". O podrijetlu hrvatskih vladarskih naslova ban, knez i kralj Oreč iznosi samo starija mišljenja (Vladimir Mažuranić i Petar Skok), dok prešućuje novija mišljenja (Stjepan Krizin Sakač, Dominik Mandić i dr.).

Dr. Ivan Petričević ističe da se najbrojnija nekropola stećaka nalazi oko crkve Sv. Spasa ("njih preko 700 vidljivih"). Ono što zaslužuje posebno proučavanje "jesu ljiljani na našim stećcima". Kotromanići su na svoj grb stavili ljiljane po ugledu na Anžuvince. "No i prije Anžuvinaca uklesan je na pročelju starohrvatske crkve u Priku iz XI. stoljeća križ nalik malteškom, ali iz njegova rascijepljena korijena izbijaju dva prekrasno stilizirana ljiljana."

Bosanski krstjani su po svoj prilici bili "posebna kršćanska organizacija, izolirana od tuđih utjecaja, s kolektivnim pamćenjem na pretke u pradomovini, a u stalnoj borbi da se održe pred pretenzijama osvajača, koji su tražili razloge za podjarmljivanje". Još prije crkvenih sabora u Splitu početkom X. st. Hrvati su u službi Božjoj rabili staroslavenski jezik i "ta je praksa bila na području splitske Metropolije, koja je sezala od Raše u Istri, pa do Kotora na moru, a u unutrašnjosti do Dunava, pa je tako bilo i u staroj Bosni gdje je bio vladar jedan od Hrvatskih banova". U dokazivanju etničke pripadnosti stećaka neki lukavo zaobilaze govor odnosno jezik nadpisa na stećcima, proglašujući stećke "autothotnom bosanskom umjetnošću" bez sveze s Hrvatima. "U Bosni i Hercegovini izuzev njen krajnji istok, svi su nadpisi ikavicom... Ikavica je međaš hrvatskih prostora srednjovjekovne Bosne. U Bosni su njome govorili Hrvati, a nakon pada bosanske Države i Muslimani, pogotovo oni, kojima školovanje nije pokvarilo materinski jezik. Prema svemu iznesenom jasno je da su naši stećci autohtoni, da nije bilo ugledanja na bosanske stećke, nego je prema novijim istraživanjima smjer utjecaja bio obrnut... Prema novijim istraživanjima prosječni dominantni antropotip u većine Hrvata (i Bosanaca) jesu Dinaroidi. Ovaj tip čini većinu stanovništva od srednje Slovenije kroz srednju i južnu Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu do Sandžaka. Druga još veća koncentracija takvih Dinaroida nalazi se izvan Europe u prednjoj Aziji gdje izrazito dominira kod Kurda i Armenaca. Etnogenetska istraživanja započeta zadnjih godina vjerojatno će nam dati nove dokaze o podrijetlu Hrvata."

Dr. fra Karlo Jurišić piše o hrvatskomu ćirilskomu nadpisu na crkvi Svih Svetih u Zagvozdu, "koji svojim postojanjem na istome mjestu i danas svjedoči o duboko ukorjenjenom hrvatskom identitetu zaobiokovskog žiteljstva. Nadpis sadržajem, pismom, jezikom, stilom i punim datiranjem jest najopširniji, najljepši i najznačajniji stariji hrvatski nadpis u Zabiokovlju, koji ima i šire kulturno i nacionalno značenje". Do sada je taj nadpis pogrješno i nepodpuno pročitan, pa dr. Jurišić donosi svoje "pravilno čitanje iz 1961. godine": "Mi fra Pava Posilović iz Glamoča, biskup skradinski, posveti crkvu i o(l)tar ovi na poštnie (poštenje) Svih Svetih i posvetilišta postavi svtih (svetih) mučenikah (mučenika) kako e (je) u o(l)taru upisano, na 1644. sična (sičnja) na 20." Šteta je što su se u objavljenu transliteriranu tekstu nadpisa (str. 178., desni stupac, redak treći odozgo podkrale dvije tiskarske pogrješke: umjesto SKRADINSKI tamo je SKARDINSKI, a umjesto CARKV tamo je CAKRV. "Nastao u doba teške turske okupacije, pisan čistim hrvatskim jezikom i klesan davno napuštenom hrvatskom ćirilicom ili 'bosančicom'... i danas poslije 350 godina nadpis, dobro sačuvan i jasan, ima naročitu vrijednost: on je povijesni, vjerski, kulturni, jezični i narodni spomenik, simbol hrvatske izdržljivosti u biokovsko-dalmatinskom kršu... Nadpis je nastao i ostao u glagoljaškoj župi, koja se pod imenom Zagvozd spominje već 1411. god., tj. mnogo prije turske okupacije... Nadpis, doduše, nije pisan glagoljicom, ali ni latinskim jezikom upravo zbog zagvoških glagoljaških svećenika, koji latinski redovito nisu ni razumjeli. Naši su glagoljaši u srednjoj Dalmaciji misu i časoslov čitali na starohrvatskom jeziku i glagoljskom pismu, dok su se u

dnevnom životu služili hrvatskom ćirilicom već od 12. st. (povaljski prag!), a možda i odprije... Biskup Posilović kao svećenik-latinaš mogao je nadpis o posvećenju crkve napisati i na latinskom jeziku, kao što je to bio redoviti običaj u Katoličkoj crkvi, ali ga je dao uklesati narodnim jezikom i bosaničkim pismom u prvome redu zbog domaćina-glagoljaša u Zagvozdu... Poslije imena i prezimena (Posilović) kazuje svoje podrijetlo, da je rodom 'iz Glamoča', tj. iz starodrevnog grada, koji je u ranom srednjem vijeku bio u sastavu Kraljevine Hrvatske, a od 1325. u sklopu Banovine Bosne. God. 1357. gospodari Glamoča bila su hrvatska vlastela Hrvatinići. Prije Turaka u Glamoču je bio franjevački samostan i crkva Sv. Marije." Zagvoški nadpis je, kaže u Zaglavku svoga članka dr. Karlo Jurišić, "Spomenik jednoga od povijesnih hrvatskih pisama...Spomenik početaka hrvatskoga književnog standardnog jezika...Simbol hrvatske izdržljivosti...neka se pobrinu svi oni na koje spada, da se dragocjena crkvica Svih Svetih, taj osobiti spomenik kulture, ili bolje spomenik arhitekture, jezika i pisma, i dalje brižno čuva s cijelim svojim povijesnim sadržajem nepromijenjena, te da se takva preda novim pokoljenjima...".

Dr. Anton Zakarija podržava mišljenje da je glagoljica izvorno hrvatska, ali ipak smatra da "temelj hrvatske pismenosti i kulture čine latinica i latinski od devetoga stoljeća, pa latinica i hrvatski od četrnaestoga stoljeća" ("Vjesnik", god. LVI., br. 17200., Zagreb, 28. kolovoza 1995., str. 26.). Da je istočnu hrvatsku granicu činio latinski, veli on, "Turci nikada ne bi prešli Drinu. Danas bi Hrvatska bila gospodarska država, ravna Francuskoj i Italiji..." ("Marulić", god. XXVIII., br. 3., Zagreb, svibanj-lipanj 1995., str. 520.). A evo što o tome misli dr. fra Karlo Jurišić u svomu članku *Hrvatski ćirilski natpis na crkvi Svih Svetih u Zagvozdu:* "Činjenica je da je latinski jezik kroz stoljeća rodio pet 'sinova', od kojih se četiri nalaze u prostornom kontinuitetu: talijanski, francuski, španjolski i portugalski. Latinski jezik, koji se u Katoličkoj crkvi upotrebljavao isključivo, sve je narode, koji su se u brojnim seobama doselili na Apeninski i Pirenejski poluotok jednostavno romanizirao, pa je od germanskih Franaka u Galiji učinio Romane. Peti 'sin' latinskog jezika je rumunjski. Zašto Hrvati između Apenina i Rumunja kao najbliži Rimu nisu bili romanizirani? Samo zato, jer su u crkvi imali svoj jezik, a u dnevnom životu svoje pismo. Da nije bilo glagoljice, nadpis na crkvi Svih Svetih bio bi ili na latinskom, ili na njegovu šestom 'sinu', dalmatskom jeziku, koji je u pojedinačnim romanskim naseljima na hrvatskoj obali Jadrana životario kroz stoljeća, dok nije konačno izdahnuo 1898. godine smrću zadnjega čovjeka, koji je govorio tim jezikom, a zvao se Tone Udina Burbur s otoka Krka." (Imotski zbornik, 3, str. 189.).

O s. Mariji od Presv. Srca (Anki Petričević), auktorici članka *Narodne pjesme iz Lovreća i okolice* (str. 243.-284.), Branka Buljan u svom članku piše: "Anka Petričević snažna pjesnička osobnost, s golemim poetskim i proznim (filozofsko teološkim i književnim) opusom, iako se o njoj mnogo pisalo i zborilo, čini se da u poetskome svijetu nije dovoljno poznata i priznata: vjerojatno zbog svoga životnoga opredjeljenja - ta stupila ja na blagdan Svijećnice godine 1956. u strogi, klauzurni samostan Reda sv. Klare, gdje i danas - u Splitu - živi i radi... Možemo ustvrditi da je S. Marija od Presvetoga Srca - Anka Petričević, uistinu zadužila

našu kulturnu stvarnost i svrstala se svojim opusom u red naših najvećih pjesnika."

Mato Marčinko, iznoseći u svomu članku dokaze "da je Bosna i Hercegovina i povijestno i narodnostno (etnički) i geopolitički zaista bila hrvatska djedovina", kaže: "Recimo na kraju još i to, da Hrvate i Muslimane zajednički interes upućuje jedne na druge. Oni su osuđeni na suradnju, ako žele spriječiti prelazak Srbije preko Drine. Jer, prijeđe li Srbija preko Drine, nestat će Bosne, a bez Bosne nema Hrvatskoj mirnoga i dugoga života."

I ostali članci i razprave u ovomu trećemu svezku Imotskoga zbornika zavrijeđuju pozornost i stručnjaka i čitatelja. Zbornik je veoma lijepo likovno opremio glavni urednik Zbornika Milan Glibota.

Tomislav Heres

SVJEDOČENJA STANJA DUŠE

("Oholost je ženska tvrdi kamik", zbirka pjesama Dine Franin)

Dina Franin se drugom zbirkom poezije "Oholost je ženska tvrdi kamik" priključuje grupaciji književnica kojima je pjesnički izraz bliži pripovjednoj prozi, ali ona time pomiče mogućnosti "ženskog pisma" dalje od žanra. Dinino će nas introspektivno putovanje u sebe podsjetiti npr. na samoispitivanje Irene Vrkljan, ali tek na razini prepoznavanja zajedničkog nazivnika, ispovjedne poezije (i proze) u prvom licu, što je jedna od konstanti "ženskog pisma". Dina Franin se zapravo udaljava od osvještenog čavrljanja. Ona ne zavodi čitatelje gibljivom ženskom elokvencijom, tako pogodnom za medijske probitke i dobitke. Metodom introspekcije autorica postupno destruira jezik samodopadljiva prepoznavanja, te minimalističkim postupkom bez metaforičkih spektakularnosti hladno identificira poredak. Riječ je o obiteljskom (bračnom) poretku koji se ženi nameće kao poredak u svijetu. Zbirka "Oholost je ženska tvrdi kamik" izražava egzistencijalističku rezignaciju, ona je nešto kao dijagnoza o ubijanju radosti, iako se na razini izražajnosti kreće na tragu minimalizma, zbog čega na nekim mjestima doseže začudnu ekspresivnost.

"Pjesme patetične mojoj jedinoj ljubavi i dragosti" rezultat jedne strasne krize, javljaju se kao zasebna zbirka ljubavnih pjesama. Kao takvom, radu nije potreban nikakav komentar, budući da je totalna ljubav (koja se svojoj žrtvi uspostavlja istovremeno kao bolest i poziv) u svim vremenima činjenica iskustva i jedna od najpročešljanijih tema književnosti. Najviše na što se može podsjetiti jest da svaka življena ljubav, poput one iz koje je proizašla ova knjiga, nastaje, zatim se raspada, unutar neke dane situacije, uz pomoć složene mješavine osjećaja i okolnosti koja u pjesmi sazdaje polazište pjevanja. U ovoj zbirci se ti osjećaji i te okolnosti izražavaju čas neposredno, ali dosta kritički, preko izdvojenih "misli" koje kao da su bile bilješke u intimnom dnevniku, čas posredno, preko stila pisanja "starih pjesnika".

Dina je svojom zbirkom pokazala da pokraj ovog makrosvijeta (koji je istodobno i makrokaos) uvijek supostoji i jedan mikrosvijet i mikrokaos, koji za čovjeka i pisca nikada nije predstavljao manju zagonetku od onoga čime je čovjek okružen. Dina u svijet, a time i u svijet poezije, ulazi preko svojega vlastitoga ljudskog poetskog bića.

Kao i drugi pjesnici, u trenucima inspirativne depresije, i ona je katkad tražila utočište u naraciji i retorici, koje su se u pjesničkim plovidbama uvijek pjesnicima nudile kao svespašavajući pojas života. Karakteristično je za ovu pjesnikinju da u svojim pjesmama ispisuje svjedočenja specifičnog stanja duše, pokreće pitanja koja se odnose na čovjeka samog, na moralnu suštinu i dileme egzistencije, te je svojevrsni pretres, osuda i krik da se prevlada "mučnina" građanske egzistencije.

Majska Ćevanić

PUTOVANJA, PUTNICI I PUTOPISI SKRADINSKIM KRAJEM

(Krešimir Čvrljak, Znameniti putnici u Skradinu i na Krki, Poglavarstvo grada Skradina, Hrvatska Matica iseljenika, Hrvatski informativni centar, Zagreb - Skradin 1995., 387 str.)

Sredovječni hrvatski grad Skradin i kraški biser Krka, vjekovima su u očima prolaznika i putnika pobuđivali osjećaje divljenja i naklonosti. Vodeni tok Krke, Skradinski buk, Roški slap, Prukljansko jezero, ali i bogata povijesna baština Skradina, zapamćeni su u svjedočanstvima uglednika i državnika, istraživača i umjetnika, slučajnih namjernika i turista. Knjiga Krešimira Čvrljka, višegodišnjeg istraživača hrvatske kulturne prošlosti i putopisa znamenitih ljudi po hrvatskim krajevima, donosi 23 ogleda o posjetima viđenih putnika Skradinu i rijeci Krki. Vremenski je zahvaćen širok raspon od prikaza posjeta rimskog cara Trajana Skradinu na Trajanovu stupu u Rimu do suvremenog skradinskog književnika Nikole Pulića. Skradinom i rijekom Krkom prošle su istaknute ličnosti hrvatske i europske povijesti: polihistori, književnici i putopisci (G. Rosaccio, G. Concina, M. Kažotić, J. G. Kohl, I. von Düringsfeld-Reinsberg, L. Passarge, G. B. Shaw, N. Pulić), likari (L. F. Cassas), prirodoslovci (A. Fortis, E. F. Gremar, D. Hirc), glazbenici (F. Krežma), povjesničari i arheolozi (F. Cusani, J. G. Wilkinson, G. Urlić-Ivanović), ali i vodeći europski državnici i političari (car Franjo Josip I., saksonski kralj Fridrich August II, generalni providur Dalmacije V. Dondolo, poljski knez A. Sapieha, mletački sindik G. B Giustiniani).

Svaki je ogled popraćen životopisom putnika-putopisca, opisom djela te čitateljstvu korisnom analizom podataka o Skradinu i Krki. Na kraju svake cjeline su bilješke i literatura.

Razmatranje putopisa otkriva motive putovanja, znatiželju i interese putnika, širinu njihovih nadzora, obzore saznanja, ali i predrasuda. Većina se putnika biranim riječima oduševljava ljepotom rijeke Krke, veličanstvenim bujicama slapova, bistrinom jezera i netaknutom divljinom kraške prirode. Zapažaju se i marno bilježe drevni tragovi antičke Scardone, rimski kameni natpisi i hramovi, arheološki lokaliteti i povijesni zapisi. Tijekom boravka u Skradinu putnici, posebice oni viđeniji, gosti su gradskih uglednika. Cilj posjeta Skradinu je i stolna crkva, a skradinski biskup i kler nazočni su svečanim dočecima državnika i uglednika. Najznamenitijega od njih - cara Franju Josipa I. - veličanstvenim dočekom pozdravlja čitav grad, a u ime žiteljstva riječi dobrodošlice na hrvatskom jeziku upućuju skradinski župnik i starješina visovačkog samostana.

Svjedočanstva putnika-putopisaca, izuzmemo li nerijetku subjektivnost i nepoznavanje osnovnih povijesnih činjenica, značajan su izvor za proznavanje svakodnevna života skradinskog kraja u prošlosti, ali i pokazatelj viđenja i stava zapadnoeuropske elite spram hrvatskog kraja i baštine. Knjiga Krešimira Čvrljka, upotpunjena korisnim tumačenjima, zasigurno doprinosi boljem poznavanju hrvatsko-europskih kulturnih veza i prožimanja tijekom prošlih stoljeća.

Lovorka Čoralić

FRANJEVAČKI REDOVNICI U SJEVERNOJ DALMACIJI

(Fra Stanko Bačić, Franjevci u Zadarskoj nadbiskupiji i Ninskoj biskupiji, Šibenik 1995., 311 str.)

Nastavljajući se na dosadašnja istraživanja prošlosti franjevačkog reda na prostoru sjeverne i srednje Dalmacije, fra Stanko Bačić u svojoj najnovijoj knjizi predstavlja pastoralno djelovanje franjevaca na području tri župe (Kožulovo Polje, Županovići, Bukovica), koje su tijekom povijesti bile podjeljene između Zadarske nadbiskupije i Ninske i Skradinske biskupije. Djelovanje franjevaca u tim biskupijama započinje osmanlijskom vlašću u pojedinim dijelovima biskupija u prvoj polovici XVI. stoljeća. Služeći se dosadašnjim rezultatima historiografije te koristeći neobjavljena vrela iz arhiva pojedinih (nad)biskupija i samostana, autor za naselja rečenih župa donosi povijesni pregled od najstarijih vremena do danas. Poklanjajući posebnu pozornost pastoralnom djelovanju franjevaca i njihovoj ulozi na očuvanju katoličke vjere na ovim prostorima u vrijeme osmanske vladavine, autor pomno bilježi i opisuje sakralne objekte (crkve, kapele), kao i ostalu tamošnju starohrvatsku baštinu (kameni natpisi, stećci, groblja, arheološki lokaliteti i dr.). Naglašena je važnost razdoblja mletačko-turskih ratova u XVII. stoljeću, posljedice kojih su višestruka demografska kretanja i promjene u etničkoj i vjerskoj strukturi žiteljstva. Na osnovi nekrologa franjevačke zajednice autor iznosi kratak pregled života i djelovanja franjevaca koji su u navedenim župama obnašali duhovna zvanja (župnici, kapelani). Pažnje vrijedan je i autorov kritički osvrt na ukorijenjene teze srpske historiografije (ponajprije Nikodama Milaša) koja je drevne katoličke crkvice sjevernodalmatinskog zaleđa proglašavala sakralnim zdanjima doseljenog pravoslavnog življa.

Na kraju knjige se nalaze brojni prilozi (katastarski popisi o stanju obitelji u nekim selima iz XVIII. st.; popis žrtava drugog svjetskog rata i domovinskog rata; popis porušenih crkvenih objekata tijekom srpske agresije, itd.).

Od najstarijih vremena pa sve do najnovijeg doba, prostor sjevernodalmatinskog zaleđa imao je značajnu ulogu u povjesnici hrvatskog naroda. Istraživanje djelovanja franjevačkog reda, kao jednog od niza fragmenata bogate crkvene prošlosti toga kraja, prinos je više boljem upoznavanju višestoljetnih procesa i promjena koji su karakterizirali dalmatinsku i hrvatsku prošlost tijekom svih proteklih vjekova.

Lovorka Čoralić

TRAGOVI PROŠLOSTI U SADAŠNJOSTI

(Nevio Šetić, Istra između tradicionalnog i modernog ili o procesu nastanka suvremene hrvatske nacije u Istri, Naša sloga, Pazin 1995., 160 str.)

Knjiga mr. Nevija Šetića, povjesnika po struci (doktora na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zadru) i političara po zanimanju (pomoćnik savjetnika predsjednika Republike za unutrašnju politiku):

"ISTRA IZMEĐU TRADICIONALNOG I MODERNOG ILI O PROCESU INTEGRACIJE SUVREMENE HRVATSKE NACIJE U ISTRI", koliko znanstvenim toliko jednostavnim i lako razumljivim jezikom govori o složenom, dugotrajnom i mukotrpnom procesu preobrazbe hrvatske tradicionalne etničke zajednice u Istri u suvremenu naciju. Radi se zapravo o zbirci radova nastalih u raznim prigodama i objavljenih na raznim mjestima u razdoblju između godine 1982. i 1995. To je razdoblje autorova intenzivnog znanstvenog rada, obijanja pragova biblioteka i arhiva, čitanja i otčitavanja povijesnih vrela i literature, nastupa na znanstvenim skupovima. U tom vremenu postaje zapažen kvalitetom i novim iskoracima u tumačenju zgnusnutih, u pravilu ispolitiziranih zbivanja istarskog 19. st., mada nije zanemariv ni broj stranica izišlih iz Šetićeva pera.

Ako prihvatimo onu latinsku da "nomen est omen" da je ime znak, možemo kazati da je u naslovu sadržana središnja problematika s kojom se Šetić hrabro hvata u koštac: Raspetost istarskog hrvatskog društva između etničke svijesti obilježene teritorijalnom ograničenošću, tradicionalnošću i statičnošću i nacionalne svijesti koja se temelji na obavijestima sa širokog područja i na težnji za promjenama. Pjesnik bi kazao da je to "fina preja" koja se provlači kroz čitav sadržaj.

Evo kako Božo Milanović prikazuje to tradicionalno društvo: "Dok nije bilo u Austriji ustavnog života (do 1861. op. moja) živjeli su istarski Hrvati mirno sami za se, po svojim običajima obavljajući svoje poslove i okupljajući se jedino oko svojih ognjišta u kući i oko svojih svećenika u crkvi. Pobune god. 1848. radi ustava nisu ih se dotaknule." (B. Milanović, Istra u 20. st. 1. knjiga, Juraj Dobrila, Pazin 1992, str. 9).

I ovaj ruralni, inertni svijet nakon dugog hrvanja i odolijevanja pomalo popušta pred naletom kapitalističkog načina gospodarenja, novih ideja i novih vrijednosnih sustava. Stisnuti u seoske sredine, bez jačeg kulturno-političkog centra, bez razvijenih društvenih struktura, a izloženi pritisku talijanaško-talijanskog kapitala i propagandi talijanske liberalne buržoazije, koja je smatrala da za istarske Hrvate talijanizirati se znači civilizirati se, činilo se da su istarski Hrvati osuđeni asimilirati se s brojčano inferironijim, ali gospodarski i organizaciono superiornijim susjedima-Talijanima.

Na temelju modela češkog povjesnika Miroslava Hrocha, što ga je hrvatska povjesničarka Mirjana Gross prilagodila hrvatskim prilikama, mr. Šetić nastanak hrvatske nacije u Istri promatra kao pojavu dugog trajanja i prati je u njenom 150. godišnjem trajanju, te naglađava da se taj proces može objasniti ako ga promatramo u njegovoj cjelovitosti kao dio hrvatskih integracionih procesa. U nekim svojim rubnim pojavama taj se proces proteže sve do naših dana. U tzv. "međufazi" nacionalne integracije koju

stavlja u vrijeme između 1918. i 1943. godine dolazi do nacionalne stagnacije. Tek uspostavljene nacionalne ustanove i organizaciono-materijalne pretpostavke za uspješan nacionalni preporod, bivaju ugušene od talijanskog fašističkog režima. No, iako prigušeni i potisnuti, istarski Hrvati nisu ostali i zagušeni. Duboki povijesni korijeni ili povijesna vertikala, kako voli i običava kazati Šetić, a u što ubraja glagoljicu, tradiciju, običaje, jezik, bili su "zid nosač" očuvanja hrvatske zajednice u Istri. I kad se nakon priključenja Istre matici Hrvatskoj činilo da je napokon stvoren politički okvir za nesmetan i puni nacionalni razvoj istarskih Hrvata, pod srpsko-komunističkim egidom, a po sebi humanog, rekao bih evanđeoskog načela o "bratstvu i jedinstvu" vrši se, po drugi put u novijoj istarskoj povijesti zatiranje svega hrvatskog. I dok je crna plima fašizma to činila agresivno i otvoreno, crvena će to izvoditi suptilnije, igrajući na duge staze. Ovdje se i nehotice nameće pitanje: Što bi bilo s hrvatskim bićem u Istri bez tako duboke i jake povijesne vertikale, ili usporedba: Kako bi tekla nacionalna integracija u drugim našim krajevima/regijama da su tolika stoljeća bile odvojene od matičnog korpusa, te da su posljednjih 70-ak godina doživjele udare dvaju najcrnijih ideologija i političkih praksa našeg stoljeća?

Stranice posvećene Marčani, tipičnoj južnoistarskoj ruralnoj sredini, uvode nas u svijet malog istarskog čovjeka, svjesnog svoje etničke pripadnosti, zaljubljenog u svoju prošlost, jezik, običaje, liturgiju na narodnom jeziku, kojemu je ipak politička borba strana i daleka. Sve do potkraj 19. st. to je još uvijek onaj Milanovićev svijet koji se okuplja oko ognjišta i oltara.

Na temelju pisanja "Naše sloge" autor prati "stresove" koje Marčana proživljava na gospodarskom, demografskom, socijalnom, političko-nacionalnom planu u središnjoj fazi nacionalne integracije (1870.-1907.). Organiziranom političkom pritisku talijansko-talijanaške buržoazije Hrvati Marčane (90 % pučanstva) odgovorit će istim sredstvima, a to je značilo ulazak u političku arenu s jasno istaknutim i prepoznatljivim nacionalnim zahtjevima. To je onaj iskorak - kako bi rekao dr. Bertoša - iz svijeta usmene, tradicionalne kulture u svijet pisane, politizirane kulture. I dok izbori za općinsku upravu godine 1884. pokazuju da taj iskorak nije napravljen, jer hrvatski birači često su bili izmanipulirani od talijanske manjine, u 20. stoljeće Marčanci ulaze svjesni svojih hrvatskih korijena i spremni uzeti sudbinu u svoje ruke. Za ilustraciju navedenih stavova, Šetić donosi šest priloga što ih je učeni Marčanac Benjamin Deprato objavio u "Našoj slozi". U jednom piše: Uzalud Vam trud don Biagio, (tako naziva marčanskog kapelana Blaža Demarina protalijanski orijentiranog op. moja). Vi Marčane nikad ne potalijančite. Prekasno je. Narod je progledao i spoznao svoje prijatelje i neprijatelje, te se ne da već voditi od Vodnjanske gospode, još manje od Vas."

Možemo kazati da prilogom o Marčani autor konkretizira svoje razmišljanje o nastanku hrvatske nacije u Istri, a u određenu smislu provjerava kako model o integraciji malih europskih naroda funkcionira u istarskom mikrosvijetu.

Orginalno je promišljanje o identitetu Istre. Ono je, metodološki gledano na tragu "nove historije" koja ne želi biti puki dostavljač podataka drugim znanostima, nego dati doprinos teoretskom uobličavanju odgovora na najsloženije društvene pojave. Posebno mi se čine vrijednim nastojanja da se pruži odgovor

na pitanje: Zašto je danas istarski identitet, kao dio hrvatskog identiteta, razapet između narodne, etničke tradicionalne svijesti i moderne nacionalne svijesti. Uvažavajući mogućnost i drukčijeg odgovora i ukazujući i na osjetljivost pitanja, posebno s obzirom na povijesni trenutak u kojemu živimo, autor nudi odgovor mimo kojeg se neće moći proći i kad se bude produbljivala ova problematika. Dio toga odgovora glasi: "Svi oni koji izražavaju svoje osjećaje opredjeljenjem za oblik Istrijan ili Istranin, ujedno pokazuju da njihova svijest i osjećaj pripadnosti na razini etničke ili tradicionalne narodne svijesti, odnosno da svoj osjećaj pripadnosti grade uglavnom na usmenoj kulturi i tradiciji koja se prenosi s koljena na koljeno, a na hrvatskoj učenoj, pisanoj kulturi".

I onda kad istražuje veze Istre i kvarnerskih otoka s Dalmacijom, održavanje prvog hrvatskog sabora u Istri ili ulogu svećenstva u narodnom preporodu, autor ostaje vjeran činjenicama, pažljivo ih skuplja i analizira, međutim ne gubi se u goloj faktografiji, ona mu zapravo služi kao zalet za skok prema dubljim slojevima istarske društvene zbilje koja se ne vidi prostim okom. U prošlim činjenicama traži oslonac za objašnjavanje sadašnjeg trenutka istarske stvarnosti. Možda bi i Šetić s prof. Grmekom mogao kazati da se ne bavi prošlošću, nego da otkriva tragove prošlosti u sadašnjosti. Ili parafrazirajući jedno autorovo razmišljanje mogao bih reći da se kao povjesnik Šetić ne kreće na relaciji prošlost-prošlost, nego na relaciji prošlost-sadašnjost, s naznakama kretanja od prošlosti prema budućnosti.

Stipan Trogrlić

REPREZENTATIVNI HAIKU FLORILEGIJ

(Vladimir DEVIDÉ: ANTOLOGIJA HRVATSKOGA HAIKU PJESNIŠTVA Naklada Pavičić, Zagreb 1996.)

Tri i pol desetljeća nakon javne objave prvog hrvatskog haikua, objavljenog po pjesniku T. P. Maroviću u splitskom časopisu "Mogućnosti" 1961. godine, susrećemo se evo i sa prvim cjelovitim i argumentiranim vrednovanjem tog književnog oblika čija je osnova, kao što znamo, tradicionalni japanski pjesnički oblik. Nedvojbeno je dakle da se je kroz to vrijeme baza ovog poetskog oblika proširila do te mjere da je ne samo postala ravnopravna ostalim poetskim formama, već i omogućila selektivan pristup haiku produkciji, točnije rečeno izbor iz haiku baštine, kakav uostalom svaki antologijski projekt po svojoj definiciji nameće i podrazumijeva.

Oslonivši se dakle na svu poznatu hrvatsku haiku baštinu, koju čini oko 120 pjesnika s oko 80-etak objelodanjenih haiku zbirki kao i oni haikui objavljeni unutar pojedinih poetskih knjiga te specijaliziranih časopisa i zbornika, antologičar Vladimir Devidé na najbolji je mogući način opredmetio sav svoj dosadašnji angažman, a može se reći i uspjehe, na polju hrvatskog haiku pjesništva. Ovaj naš nesumnjivo najbolji poznavalac japanske kulture i uspješni popularizator i "ambasador" formi japanske poezije (haiku, haibun, renga i dr.), koji je iz tog područja objavio u nas nekoliko knjiga pri čemu je upravo knjiga "Japanska haiku poezija" doživjela čak četiri izdanja, svoje poznavanje ove materije iskazao je u vrlo kvalitetnom "Uvodu", "Komentarima i interpretacijama" te "Pogovoru" i "Zaključku" ove knjige iznoseći činjenice o haiku poeziji i njenim bitnim osobinama kao i o temeljnim načelima zena koji je mnogo više svjetonazor, način razmišljanja o svijetu u kojem čovjek živi, oblik gledanja na život i doživljaje, suživljavanje s okolinom i prirodom, negoli religija u užem smislu riječi.

Poštujući maksimu da pjesnik pripada prije svega svom jeziku, Devidé je u antologiju uvrstio 80 pjesnika koji pišu štokavskim narječjem hrvatskog jezika (znači li to ujedno, da haiku napisan na čakavskom i kajkavskom dijalektu nema ravnopravan status u književnosti?), uzimajući pritom kao osobni kriterij izbora klasični haiku obrazac, dakle onaj koji je po svojim formalnim i sadržajnim karakteristikama najbliži pravilima izvornog japanskog haikua. Sigurni smo da je pritom svu pažnju, svoje nemalo čitateljsko i proučavateljsko iskustvo usredotočio na prepoznavanje i selekciju svega onoga na što u kontekstu Antologije valja upozoriti.

Prema broju uvrštenih pjesnika u korpus ovog florilegija, možda bi se moglo reći da i nije riječ toliko o antologijskom, koliko o panoramskom pregledu, no izbor i kvaliteta većine uvrštenih haikua svjedoče da je po antologijskim kriterijima Devidé obuhvatio ono što najuvjerljivije svjedoči o kontinuitetu i kvaliteti hrvatskoga haiku pjesništva. Kao temeljni okvir izbora i najmanju kvantitativnu jedinicu, uzeo je sastavljač četiri haikua pri čemu je čak 35 uvrštenih autora predstavljeno sa po četiri odnosno osam haiku pjesama, što na izvjestan način sugerira da skoro polovina zastupljenih autora ipak piše "slabiji", nedovoljno kvalitetan haiku, uzme li se u obzir ono što je razumljivo samo po sebi, a to je - da je broj uvrštenih haikua vrijednosna kategorija koja nužno implicira i veću "specifičnu težinu" pojedinih autora. Prema spomenutim kriterijima najkvalitetniji haiku pišu Dubravko Ivančan (mada upravo on vrlo rijetko poštuje kanonski oblik od 5-7-5 slogova koji propisuje klasični haiku obrazac) i Luko Paljetak koji su zastupljeni sa po 80 odnosno 48 haikua, a potom i Vladimir Devidé, Pajo Kanižaj, Tomislav Maretić i Zvonko Petrović sa po 36 zastupljenih radova. Naravno, antologičarski posao podrazumijeva arbitrarnu samostalnost i subjektivni karakter odabiranja i raspravljati o tome - držim - nema prave potrebe. Ipak, pridržavam sebi pravo na sud da je antologičar, uz određenu dozu samonaklonosti, bio nešto naklonjeniji prema Luku Paljetku i Paji Kanižaju te da je rodonačelnik našeg haikua, Tonči Petrasov Marović morao biti reprezentativnije vrednovan, pogotovo stoga što mi se čini da, sudeći po haiku-bibliografiji navedenoj na kraju knjige, nisu u obzir uzeti njegovi haikui objavljeni u introitusu zbirke "Job u bolnici" kao ni njegova haiku poema "Groblje na Glavičinama", a sličnu konstataciju bilo bi moguće ponoviti i kada je riječ o zastupljenosti Tomislava Marijana Bilosnića i Dragana Vučetića. Pomnijim poznavaocima našeg haiku pjesništva zasigurno upada u oči i izostanak zapaženih haiku stvaralaca Marijana Čekolja (autora triju haiku zbirki i zapažene antologije "Hrvatski haiku o ratu", urednika međunarodnog haiku časopisa "Vrabac") i Marinka Španovića, čijim bi prinosima Antologija zacijelo bila cjelovitija i bogatija i čije je izuzeće moglo biti uvjetovano samo izvanknjiževnim razlozima. Pokoji antologijski haiku vjerojatno se je mogao naći i u haiku zbirkama Rene Matoušeka, Mirka Hunjadija i Mirsada Denje, a vjerojatno i još pokojeg autora.

No, bez obzira na ove, nazovimo to uvjetno - zamjerke potpisnika ovih redova, dobili smo pozornosti i poštovanja vrijednu, dapače reklo bi se i neophodnu knjigu, koja nesumnjivo obogaćuje naš kulturni i književni kontekst. Uz to što nam je nezamjenjiva informacija o tome tko sve kod nas piše haiku, Antologija nudi izbor vrsne haiku poezije, one koja predstavlja najviše i gornje standarde naše haiku produkcije, istovremeno aktualizirajući njenu vitalnost i neprekinuti vremenski kontinuitet u koji je pred tri i po desetljeća malo tko vjerovao.

Boris Vrga

ZAVIČAJ U SRCU

(Ante Dabo: Na domaku zavičaja, Matica hrvatska, Pazin, 1995.)

Još od mlađih dana Ante Dabo se zanosi pjesništvom. Uznemirio ga je prikriven žubor potoka u nutrini, što u smirenim trenucima pjevuši nadjačavajući dnevne brige. *"Vjerna pratilice / od mladićkih dana, / usred mrkle tmice / lučo bogomdana."* Tek u kasnijim danima Dabo je obznanio svoje zapise i omogućio nam da se upoznamo s njegovim pjesničkim preokupacijama, ugodno nas iznenadivši. Već svojim prvim objavljenim pjesmama Dabo je pokazao da nije početnik. Dugo je prebirao po svojim doživljajima i spoznajama i brusio izraz da bi nam prikazao što vjernije pravoga sebe svoju osjećajnu pjesničku dušu.

Dabo je tek pred deset godina, u zreloj dobi, objavio svoju prvu zbirku pjesama *Suhozidi* (1986.). Slijedile su u nizu svake godine po jedna nova: *Svečanost gromača, Onkraj Kamenjaka, Odrazi, Srpanjski soneti, Kaleidoskop i San klesan u kamen.* Najnoviju zbirku *Na domaku zavičaja* nedavno mu je objavio pazinski Ogranak Matice hrvatske.

O čemu može pjevati pjesnik rođen u mediteranskom podneblju, u Novalji, na goletnu otoku Pagu, ali punom sunca i pjesme cvrčaka? Gledan s velebitskih visova otok Pag se doima kao privid bijelog broda u magličastu pa i nestvarnu morskom beskraju. More i sunce proželo je i Dabovu poeziju, a bilo bi čudno da to nije tako. Doživljaji iz mladih dana, slike zavičaja i djetinjstva žive i traju u svakom čovjeku. Većinom su oslikane pastelnim bojama i zamagljene patinom romantike. I Dabo je u tom smislu sjetni romantičar koji je svjestan prolaznosti i nepovratnosti. U njega taj osjećaj utječe na pristup temama, pa i na izbor riječi, sugerira mu tvorbu novih kojima će adekvatno i sugestivno moći izraziti vizije, zvukove i ritmove svoje unutarnjosti. Pjesnici i pišu pjesme da bi napisali sebe, a ljudi ih čitaju da bi pročitali sebe.

Rastanci na duže vrijeme sa zavičajem, s prijateljima i znancima pjesničke su teme sjetna ugođaja. Ali ni povratak rodnom kraju nakon dugog izbivanja nije bez nemira. Slike iz davnih dana žive samo u sjećanju, dok je aktualna stvarnost u mnogo čemu drukčija. Sve je to *"nepovratno vrijeme davno, / bezbroj puta odsanjano."* Svakom čovjeku, a pogotovu pjesniku, težak je osjećaj izdomništva. *"Evo ti se vraćam / polomljenih krila / i suzama plaćam, / uspomeno mila."* Tijek vremena bogat je promjenama, iznenađenjima, ali i obmanama. Najčešće to kasno spoznamo i toga na vrijeme ne postanemo svjesni. A *"varajući sluh i oči / Kronos krišom vrijeme toči."*

U Dabovoj saživljenosti s prošlošću i zavičajem zapljusnu ga i valovi teških trenutaka nepjesničke zbilje. Domoljubni osjećaji zavijore svojim barjacima bunta i otpora. *"Od olujne prijetnje i gràdnih oblaka / jadni stvor se štiti molitvom i plačem, / ali od sotone i paklena mraka / Zavičaj se brani i puškom i mačem."*

U plovidbi kroz vrijeme stalno su prisutna pitanja: kakvi su vidici, gdje su obale, vidi li se horizont... To su životna pitanja, ali i pitanja dubljeg smisla poezije. Pjesnici ih redovito naznačuju, ali nerijetko ostavljaju i otvorenima, bez ohrabrujućeg odgovora, jer svatko od nas ima svoj odgovor. *"Preplivam sinje more, / školju spasa kad ću na te?"* - pita se i Dabo noseći zavičaj u srcu kao orijentir plovidbe.

Umjetnost je posebna istina. Ne obična, prizemna, nego nadzemna. Ona mora biti makar malo iznad zemlje. No ne na oblacima. I Dabova je poezija umjetnička i pjesnička istina. S njom ljubitelji stiha lako komuniciraju jer je misaono jasna, a osjećajno sjetna. I slikovit izraz uz uspješnu primjenu novotvorenica pridonosi tomu.

U ovoj najnovijoj Dabovoj knjizi pjesama autor je ostao i po sadržaju i po izrazu na tragu dosadašnjih svojih poetskih dostignuća koja zaslužuju, u okviru suvremenog hrvatskog pjesništva, punu pozornost.

Ivan Svetić

UNUTAR VLASTITA OBZORA

(Slavko Govorčin: Uljenica moje matere Književni centar Zadar)

"Ja sam plamik, / moja črljenica, ditinjstvo, / pisma moja, / u uljenici moje matere - gori."

Tako nas suvremeni hrvatski pjesnik Slavko Govorčin (rođen 1927. god. u Malom Ižu - Otok Iž.) jednostavnošću i iskrenošću uvodi u magičnost prostora i govora te nam otkriva samosvojan i iskonski put duboke spoznaje bića u kojemu nema mjesta metaforama niti simbolima. U tom jedinstvenom svijetu, u njegovoj povijesti i muci ilustrira se čista svijest koju ne treba preinačavati niti parafrizirati. Govorčinu je najmanje do toga da nas modernom sklonošću do poruke dovede.

Osluškujući svijet i njegovu melodičnost pjesnik će "odigrati na prvu" i odraziti najdublji misaoni i smisaoni učinak. A to je sama realnost koja ne traži ništa drugo osim da se istraje.

Tonovi njegovih pjesama čudesno su stišani, suzdržani i očišćeni od svega onoga što suvremenost današnjem čovjeku pruža.

Pjesnik viđeno, spoznajno i proživljajno živi i stapa u jedno vječno "sada".

Stoga njegova "ULJENICA" i gori za *god / uz pokrop / za pir, za rod... On će i* More i Malinu i Oblak nazvati "Mati".

I za sol će reći "to san ja".

Sklonost je to k jasnoći ali i prigušen krik kao odgovor gašenju života na našim otocima.

Za taj svijet "vezan" je u svakodnevici bilo da se radi o dočeku lađa u luci ili nesigurnosti i osiromašenosti preživljavanja, dakle goloj egzistenciji što mu je bila česti životni pratilac. I to siromaštvo imalo je svoje čari i draži.

Primjetit ćemo, Govorčin nerado govori o cvijeću i travkama, kao da za to nema vremena ali će i preko takve pustoši otkrivati blagotvornu i bogatu oazu.

U pitanju je dakle, svjesna, nostalgična rezignacija svega zbiljskog.

Ako je pjesma čovjeku već prirođeno određenje, onda je ona u njemu i

prepoznatljiv krajolik kojeg više ništa ne može odmeđiti, a to je opet ono nešto što usprkos vremenu ostaje.

Govorčin je sretno pronašao svoj obzor - svoj znak, i u sve to pustio svoje korijenje.

Izvanredne pjesme koje je spjevao već se uglazbljuju i poput balada u narodu pjevaju ("Sušna zikva na školju"), što samo potvrđuje da je Govorčin pjesnik iznikao iz naroda i da mu je u tom narodu i mjesto. Govor je to ponesene duše i emfatičnog izraza.

Stapajući se s bojama zalaska i u pjesmi "Maslina" reći će:

"Rodiš da dojiš. / Muke da satreš, dug, suze...

... a sunce mi krade zlato - / rosu tvoju. / Majo moja...

Pjesnik ne živi više na otoku. Otok živi u njemu.

I kad šuti mnogo govori.

... ...

O, more, mati!
Plač diteta čujin na školju
a draga ozvanja i glas nosi svitun.
Tiho, neka spi!
Sanjan: ča li!?
Oli me gorčina slutnje mori?
Al' ja san živ, s mrtvima živ,
oli mrtve lažimi dojin?
Oli mrtav mrtvimi molitvu kajanja pojin?
Dah moj stine, i pokrop ćutin i zvun,
a školj provun na vetar zove, zove...
I ruke umorne kapi stišću u kamiku
i u kamika kamiku grih išću.
I moje oči išću, išću...
Plač diteta na školju.

(Sušna zikva na školju)

Gojko Polegubić

VELIČINA MALENIH

Uz pjesme Josipa Ćosića

Ta slavna Barčeva sintagma koju netom istaknusmo u naslovu, postala je poslovičnom jer je naprosto dosegla bit svih nesporazuma u pristupu tzv. malim pjesnicima.

Što zapravo znači biti velik ili malen u umjetnosti, navlastito književnosti. Sveta Terezija Avilska govorila je: bez obzira na to kolika je čaša, ako je ispunjena do vrha, ona je ispunila svoju zadaću. Govor o poeziji Josipa Ćosića (1939.) mislim da mora otpočeti od tih spoznaja: je li se on ispunio do vrha, je li njegov izraz dosegao unutrašnji intenzitet. Kako imamo pozitivne odgovore na sve te upite, možemo dakle pristupiti književnoj riječi spomenutog pjesnika.

Sam "Kruh pjesnikove duše" (Zagreb 1991.) daje temeljnu odrednicu toga pjeva: književna riječ kao hrana i obzorje bitka, načelo i počelo svega postojanja, ljudska i umjetnička punina do granica vlastite mjere. I, ako čovjek želi osjetiti zavičaj intime, onda se mora obratiti tzv. malim pjesnicima jer je prisnost postojanja u njih najintenzivnije dosegnuta i izrečena.

Obzorje zanimanja u Ćosića je vrlo raznoliko: od majke, prijatelja pa do općih tema. Majka je nedvojbeno pjesnikovo najintimnije nadahnuće, ishodište svake plemenitosti i dobrote, zavičaj ljubavi i utjehe. Majka u Ćosića iskupljuje "tragično osjećanje života", sva tegobna klonuća koja nameće život u svom napornom hodu. Prisnost s majkom raste gotovo do poistovjećenja:

"Sve su suze tvojih očiju moje suze"
(Mama)

ali i pjesnik je uzvratio mami: dao joj je "smisao postojanja". Kao pjesnik religioznog nadahnuća, Ćosić preko prirodnih raskošja dolazi do Transcendencije i pritom posebice poziva čovjeka da se što više približi izvornoj neporočnosti, a to je Bog. I kada smrt poremeti ovaj zemaljski bitak, za Ćosića to nije kraj već početak novog postojanja. U tom smislu vrlo je znakovita pjesan "Slavuj pjeva na varaždinskom groblju". U opću tugu sletio je slavuj i ljupko otpjevao svoju dionicu kao da "poznaje bolje od nas tajnu života poslije smrti". Stoga nije čudno što je "Predgovor" tom pjesmotvoru napisao baš Milivoj Slaviček jer on baštini dio njegova poetskog iskustva i ujezgruje se u onu ležernost i neposrednost koju posjeduju pjesnici egzistencije. Obogaćena "univerzalnošću" i "antropomorfizmima" Ćosićeva poezija izmiče svim banalnostima i usmjeruje se na ljudsku intimu u kojoj čovjek najizvornije i prebiva. Jer je dio ljudske sudbine, mislim da će s njom dijeliti svoju daljnju sudbu.

Druga zbirka koja je dospjela na moj stol jest "100 haiku" kao "najbolji haiku 1993". Stoga je i nagrađena prvom nagradom. U njoj je zaista zgusnuto pjesnikovo životno iskustvo, iscijeđeno bolom i tegobnom spoznajom. Ali, kada ta riječ ne bi nadilazila obzorje patnje, ne bi ušla u prostor našega zanimanja. Jedan od recenzenata toga "riječju začetoga bitka" jest i Vladimir Devidé, prvi "haiku čovjek" našega podneblja. Njegova riječ nije mi ovdje dostupna, ali kada se zbirka pojavila, ocjena je nesumnjivo bila visoka. Kako dijelim to iskustvo, posvetih se tom "jezeru tinte" iz kojega je poniknuo pjesnik. Počeo bih od spoznaje Tao Te Chinga: "Tko poznaje sebe, taj je prosvjetljen". Jednostavnost haiku poezije zavarava... Haiku predstavljaju čitav jedan svijet, citira Blytha prof. Devidé već na početku svoje poznate knjige "Japanska haiku poezija i njen kulturnopovijesni okvir". U tri stiha od sedam slogova sažimlje se jedan doživljaj neke istine. Ljepote koje se ne mogu iskazati riječima, ali nas mogu potaknuti da sudjelujemo s pjesnikom i naslutimo ono neopisivo. Kako je zen jedan pogled na svijet gotovo nepoznat Europejcu, jer je "zen apoteoza budizma" Ćosić je pošao od svojega metafizičkog iskustva, kršćanske spoznaje svijeta. I dok lijes spuštaju u grobnicu "ptice pjevaju" kao i onaj slavuj na varaždinskom groblju.

Međutim 72. haiku još je razgovjetniji:

Ljubiti Boga -
u sebi umirati
u Njemu živjeti

i tako svoju glad za nepoznatim utažiti Božjom sveobuhvatnošću. Makar je *vrijeme* jedna od tema "100 haiku", ono se ipak zbiva u sjeni Transcendencije jer se pretače u neugasivu svjetlost. Majčina ljubav opet je onaj leitmotiv koji u pjesnikovu izrazu postaje ljepotom. I da ne ponavljamo misli prof. Devidéa kako je nerečeno sastavni dio japanske haiku poezije i *sumi-e* slikarstva, recimo samo to da šutnja koja se sluti nakon svakoga Ćosićeva zapisa njegovu pjevu daje poseban sjaj, "odsjaj ljepote".

I kad se odvažio na umjetničku riječ, mislim da dalje i nije mogao stići.

Ivan Pandžić

DJECA U SLUŽBI SRPSKE PROPAGANDE

Po okupiranim dijelovima Hrvatske kolala je knjiga pod naslovom *Tamo daleko* - Deca u izgnanstvu: svedočenja, misli i poruke.

Već sam podnaslov govori o njenom sadržaju. Profesor Pedagoške akademije iz Beograda dr. Isidor Graovac obilazio je u vremenu od 1991. do 1993. razne škole po Vojvodini i provodio ankete među djecom koju su Srbi povukli iz Hrvatske da bi uz što manje vlastitih žrtava razarali gradove i sela po Hrvatskoj.

Za sve nevolje koje ta djeca doživljavaju i proživljavaju okrivljuju se, naravno, Hrvati-ustaše, Tuđman, kardinal Kuharić, Vatikan i cijeli zapadni svijet. Tu je sve okrenuto naopako: Hrvati razaraju Vukovar, bombardiraju Osijek, ruše i pale sela po Slavoniji, kolju djecu... i rade sto drugih čuda.

Predgovor je napisao, a tko bi drugi nego Matija Bećković. On, što se već unaprijed može znati, govori o građanskom ratu, zločinima nad djecom, "koncentracionim logorima za srpsku decu u NDH..." i tako redom u svom poznatom stilu velikosrpskog ideologa.

U pogovoru autor nadugačko i naširoko obrazlaže kako je i zašto nastala ova knjiga pa se "mudro" ograđuje od toga da bi se neki njezini elementi mogli tumačiti drukčije, vjerojatno misleći na one rijetke zapise gdje se djeca prema Hrvatima i Hrvatskoj odnose nešto tolerantnije, kao npr. kad jedan srednjoškolac piše kako se više neće moći vratiti ni pogledati Hrvatima u oči jer su njihove kuće spaljene a njegova je ostala.

Autoru nikako nije jasno kako se netko usudi negativno govoriti o Srbima kad cijeli svijet zna da su oni mučenički narod pa navodi primjer Mladena Kušeca i citira neke dijelove njegove knjige za djecu *Ubili su mi kuću*. Te rečenice uzima kao vrhunski primjer netolerancije i pogubnog utjecaja, tim više što tako piše "dečji pesnik". I još u tom "umovanju" ima onih tipičnih, stalnih mjesta velikosrpske propagande: Jasenovac, glinska crkva, genocidnost Hrvata, agresija na krajinu, pravljenje ogrlica od prstića srpske djece... Citira se i Biblija, i Dostojevski, i neki srpski patrijarsi, i Dobrica Ćosić, i Milan Pavić, i neki filozofi i psiholozi.

Čovjek koji ne zna pozadinu svih događanja u Hrvatskoj, Sloveniji, Bosni i Srbiji (posebno u Hrvatskoj) ostat će uvjeren da su Hrvati užasan narod, svirep, krvoločan i da je neshvatljivo kako svijet može dopustiti da taj genocidni narod uopće dođe i na pomisao o svojoj državi.

Glavni dio knjige koncipiran je tako da su anketni odgovori i literarni sastavci na zadane teme svrstani u 25 poglavlja, a naslovi tih poglavlja su anketna pitanja, npr. 1. Ko sam ja?... 2. Sreća je... 3. Najveća želja... Nadam se, 5. Lepe reči... 13. Zašto ratuju Srbi i Hrvati... 16. Drugi maj u Borovu Selu... 20. Da sam Supermen... itd.

Na pitanje: Tko sam ja? ima i ovakvih odgovora:

- Ne znam ni ja šta sam, Hrvat nisam.
- Ja sam Srpkinja. Ni u Sisku se toga nisam stidela.
- Ja sam Arkan.
- Srbin iz Savulje
- Jesi li ti Srpkinja? A što ću biti kad sam iz Osijeka?

U odgovorima na pitanja o događajima u Borovu Selu gdje je ubijeno i izmasakrirano dvanaest hrvatskih policajaca pisane su prave slavopojke Vukašinu Soškočaninu koji se hvalio da je ubio dvanaest ustaša i da će ih ubiti još 112, ali se kasnije navodno utopio:

Oj Borovo Selo kraj Dunava,
U tebi je Srbadija prava!
U tebi su odabrani momci
Vukašina Šoše dobrovoljci...

Sami događaji prikazani su tako da su HDZ-ovci napali srpski narod iz čista mira:

"Bio je drugi maj, drugi dan praznika koji se kod Tuđmana, tj. u Hrvatskoj nije praznovao... mama je zadihana i bleda utrčala u kuću gurajući mene u kuhinju... potom je uplakana rekla: HDZ-ovci nas napali. Meni zastade nešto u grlu, a oči se napuniše suzama..."

"... S naše strane poginuo je jedan čovek, a nekoliko je ranjeno. S njihove strane bilo je 102 mrtva. Još i danas (kraj jula 1991) se poneki mrtav specijalac nađe u žitu..."

Oj, ustaše, što ste naumili,
Drugog maja kad ste dolazili?!
Iz Borova peške niste smeli
Prevezli vas vojni transporteri...

Anketom su najviše obuhvaćena djeca iz podunavske Hrvatske, ali ih ima iz Petrinje, Slunja, Karlovca, Zagreba, iz ličkih gradića i drugih mjesta odakle su jugooficiri poslali svoje obitelji u Srbiju.

Puno su militantnija djeca iz Baranje i Srijema od onih djevojčica i dječaka koji su živjeli u gradovima udaljenijima od Srbije, a svima im je zajednička netrpeljivost, nepovjerenje ili mržnja prema svemu što je hrvatsko i uvjereni su da su krajevi gdje su prije živjeli Srbija i da im njihovu zemlju Hrvati hoće silom oduzeti.

Tko je sve neprijatelj u svijesti te djece?

- Hrvat.
- Ustaša.
- Tuđman.
- Hrvatski gardista.
- Koji ubija decu.

Lijepe riječi su:

- Tuđman je mrtav.
- Slobodan Milošević.
- Proterivanje ustaša.
- Srbija, Savulja.

A strašne:

- Kad nas ustaše ubijaju.
- Mupovac, tenk, mržnja.
- Počeće rat, Hrvatska.
- Da Hrvati pobede.
- Pobedio Tuđman.
- Tuđman je zver.
- Zenga, mupovac, SS.
- Masakr, istrebljivanje, koljač.

O lijepim i strašnim riječima pisala su djeca od 2. do 3. razreda osnovne škole.

A kako se osjećaju u novoj sredini:

- Dobro mi je jer sam na svom.
- Ovde sam među ljudima a ne među divljacima.
- Sve što je iz Hrvatske ovde proglašavaju ustaškim.
- Jedva čekam da završi ovaj rat i da idem kući, jer je Novi Sad za mene najodvratniji grad na svijetu.
- Škrti su, pokvareni, hvalisavi, podli...
- Pokvareni su do srži.
- Na sigurnom sam i među svojima.
- Svi smo mi izbeglice, kao i u Hrvatskoj, građani trećeg reda.
- Prave razliku među ljudima kao i u Hrvatskoj, samo što to skrivaju.
- Imaju neverovatno zaostala shvaćanja i principe.

Dok su odrasli muškarci i žene sposobne za borbu ostajali u Hrvatskoj, djeca su organizirano prebacivana u Srbiju, a hrvatska su djeca danima i mjesecima čamila u podrumima trpeći užase pod granatama i bombama. Bombe i granate slali su očevi, braća i druga rodbina te djece koja su otišla na sigurno i iz te sigurnosti se brinu hoće li im netko poginuti:

- Nikad neću zaboraviti kad smo odlazili iz Mirkovaca. Mi odlazimo, a svi plaču.

- Moja najveća želja je da mi tata ostane živ. Prošlo je dve nedjelje kako je otišao na Borovo Naselje i nije se vratio...

Djeci su punjene glave o strahotama suživota s Hrvatima:

- U tom trenutku jedina istina izbegličkog sveta je da svi bežimo od ustaške ruke. Pomisao na Jasenovac i druge logore ubija želju za povratkom... (Ovo piše 14-godišnja djevojčica)

U poglavlju Moj drug Hrvat na dječja usta govore zapravo roditelji ili sredina u kojoj se djeca kreću:

- Nije on kriv, krivi su roditelji.
- Da se ne meša u politiku.
- Teško vama ako se vratite.
- Beži u Zagreb, Hrvatino.
- Nisam znala da ljudi mogu biti tako zlobni i krvoločni kao Hrvati.
- Zašto nisi odvraćao roditelje od zločina?
- Moj druže Hrvatu, ja kad bih te uhvatio, mučio bih te i ubio.
- Nemoj živeti više sa Hrvatima.
- Da mi ne dolaze na oči.
- Oni meni sad psuju majku srpsku, a ja bih im preporučio da se ne vraćaju u Krajinu.
- Svi južnjaci su tamo bili niži stalež. (13-god. djevojč. iz Ljubljane)
- Ne želim da uopće razmišljam o njima.
- Ubio bih prvog koga vidim, ako ikoga vidim, kunem se.
- Dabogda crkli. (15-godišnji dječak iz Ličkog Petrova Sela)
- Demokratija se ne dobiva maljevima.
- Da se ne vraćaju u Republiku Srpsku Krajinu radi svoje bezbednosti.

Hrvati i Srbi ratuju zato:

- Zato što su Hrvati ustaše.
- Zato što Hrvati očedu da uzmu Srbiju i od Srba kuće.
- Zato što su se Hrvati upisali u mupovce.
- Zato što su se posvađali Tuđman i Milošević.
- Jer ustaše mrze Srbe.
- Hrvati ratuju zbog nekih usijanih glava, droge i novca.
- Zbog hrvatske želje da vide srpsku krv, zaklane ljude, opustošena srpska mesta, šahovnicu iznad glave.
- Zato što su Hrvati primitivci.
- Jer su Hrvati koljači.
- Mislim da je glavni krivac crkva, posebno katolička.
- Hrvati ratuju iz zvjerskih nagona i zaluđenosti, a Srbi iz samoobrane.
- Zato što Genšer hoće izlaz na more.
- Ne ratuju oni već velike sile zbog ekonomskih interesa.
- Poludeli.
- Zbog Tuđmana.
- Što su većina Hrvata podivljali i poludili.

Da sam Supermen:

- Rasterao bih Hrvate.
- Ubio bih Hrvate u Vinkovcima.
- Tuđmanu bih izvadila srce a i svima drugim Hrvatima.
- Uništio bih Hrvatsku.
- Napravio bih veliki kavez za Tuđmana i ustaše.
- Uzeo bih Hrvatima oružje i dao našoj armiji; porušio bi im kuće i Banjski dvor, uhapsio bih Tuđmana.
- Uništio bih Zagreb.

Kakve poruke ta djeca šalju svijetu:

- Želim da poručim selom svetu da se Srbi bore za pravednu stvar.
- Platićete nam to kad tad.
- Pustite Šešelja da se obračuna s ubicama, i to zauvek. Ovo su teška vremena kad je teško biti čovek a ponajteže Srbin.
- Sa Hrvatima u Hrvatskoj više nema života i nikakvo bratstvo i jedinstvo ne postoji.

Na natječaju lista Prosvetni pregled prvu nagradu dobio je rad 10-godišnje djevojčice Jelene. Taj rad je najbolji primjer propagandne mašinerije koju je dijete iz Požarevca pozorno pratilo i vjerovalo svemu što je čulo, a "pedagozi" su to nagradili:

"Drugovi moji, nemojte me pogrešno razumeti što vas molim da kažete vašim tatama da je zbog našeg boljeg sutra važno da sve tate budu na istoj strani. Podsetite ih da na samo dva sata vožnje od nas ubijaju decu i nemoćne. Pucaju deci u usta. Deci! Vade im mozak kašikama, spaljuju ih u rerni, prave ogrlice od prstića. Kolju ih dok roditelji gledaju."

Zadnje poglavlje dječjih odgovora ima naslov Želim nekog da pitam.

- Koga više volite: Tuđmana ili Miloševića?
- Ne pitate da li biste se nekome osvetili?
- Vladi SAO Krajine: kad će nas vratiti kući?
- Mom prijatelju Hrvatu: je l ti sada jasno ko je u pravu i ko je jači?
- Da li bi primili Hrvate da se vrate?
- Oni hoće da istrebe Srbe. Zašto?
- Za JNA: zašto nije izvršen vojni udar dok je Jugoslavija postojala?
- Ekonomskoj zajednici: da li ste slepi?
- Zašto smo mi Srbi tako nesretan narod?
- Luki: kretenu, zašto mi ne pišeš? Znaš da te volim bez obzira što si Hrvat?
- Kad će Hrvati shvatiti ko su i šta su?
- Miloševiću, zašto si nas prodao?
- Slobo, ti si nas uvukao u sve ovo, kako ćeš nas izvući?
- Ustaše, što smo vam smetali?
- Ljudi, šta se to s vama dešava? Zar nije bilo bolje dok nam je Broz mazao oči, kad smo ih otvorili, počeli smo da se međusobno koljemo?!
- Ko je započeo ovaj rat?

* * *

Komentar ovoj knjizi ne bi bio ni potreban. Ona zapravo govori sve o ambijentu u kojem su ta djeca odrastala, o ljudima koji su im punili glave grozotama a i o autoru koji se tako zdušno trudio da narodu kojeg mrzi ospori pravo na egzistenciju na svom vlastitom tlu.

Evidentno je već na prvi pogled odgajanje djece u mržnji prema svemu hrvatskom. Barbarsko uništavanje kulturnih i materijalnih dobara koje su Hrvati stoljećima stvarali stavlja se na marginu i kao usput se spominje da su sami tome krivi. O užasima masovnih grobnica punih hrvatskih civila nigdje ni spomena čak ni u najžešćim izljevima mržnje jer ta djeca o tome ništa nisu smjela znati.

Autor vjerojatno spada u red onih srpskih intelektualaca koji su iz udobnosti svojih beogradskih i novosadskih ureda podgrijavali zapretanu mržnju hrvatskih Srba prema hrvatskoj državi i ona se razbuktala do neviđenih razmjera. Živeći u iluziji da ih štiti Velik Brat i danonoćno uvjeravani da se bore za pravednu stvar, sluđeni hrvatski Srbi zaista su povjerovali da im ne može nitko ništa i da rade najpravedniju stvar na svijetu. A to što hoće zatrti jedan narod, nije važno. Pa koga je uopće briga za tamo neke ustaše. I djecu su podučavali da su Hrvati zli, da ih se treba čuvati, biti što dalje od njih. Odrastajući u takvom, ekstremno nacionalističkom, militantnom, šovinističkom ambijentu ta su djeca zaista počela vjerovati da su prije živjela među smrtnim neprijateljima, da su spašena od sigurne smrti kad su

prebačena u Srbiju. I zato ta djeca olako vjeruju da Hrvati razaraju Vukovar, ubijaju ljude u Borovu Selu, bombardiraju vlastite gradove, pale sela... samo zato što u njima ima i Srba.

Strah od ustaša (njihov sinonim za Hrvate) narastao je do te mjere da im ni Veliki Brat više nije mogao pomoći.

Srbijanska propaganda, čiji je sitni kotačić svakako i autor ove knjige postigla je upravo suprotan efekt: umjesto da ohrabri hrvatske Srbe u borbi protiv "ustaša", toliko ih je zastrašila da su pobjegli glavom bez obzira. S tom njihovom podložnošću srbijanskoj propagandi svakako su računali i hrvatski generali kad su planirali Bljesak i Oluju.

Koliko god je Oluja pomogla Hrvatskoj da se za iznenađujuće kratko vrijeme riješi jedan zaista težak politički problem, dobrim dijelom je tome pomogla i gebelsovska propaganda raznih ideologa velikosrpstva. Njima u svakom slučaju treba pribrojiti i "velikog" pedagoga Isidora Graovca koji će vjerojatno i dalje kopati po dušama djece (najvjerojatnije one iz Bosne) i opet će, naravno, prešućivati sva zla koja su tamo napravili Srbi i svaliti svu krivicu na muslimane i "ustaše" i dokazivati kako je nemoguć suživot s njima.

Jure Karakaš

TRAGEDIJA BIBLIJSKIH RAZMJERA

(Luka Pavičić, Kronika stradanja Hrvata južne Like, Zagreb, vlastito izdanje, 1966., tisak D-GRAF d. o. o.)

Nakon dugogodišnjeg mukotrpnog rada na istraživanju i potajnom prikupljanju podataka o stradanjima hrvatskoga naroda s područja južne Like, Luka Pavičić je nedavno objavio rezultate svoga rada u knjizi *Kronika stradanja Hrvata južne Like.*

Knjiga je prvi put javno obznanjena na velikom skupu prognanih Boričevljana u svom rodnom Boričevcu 8. rujna ove godine.

Kronika je lijepo opremljena, tvrdih višebojnih korica, ima četiri karte, osam tabela i 98 crnobijelih fotografija.

Pavičić je u konciznom i lijepo sročenu predgovoru obrazložio kako je nastala ova knjiga i naveo osobe koje su mu pomogle u prikupljanju podataka. Jedan čovjek svakako ne bi mogao obići i istražiti tako veliko područje, pa je autor pronašao dobre poznavatelje određenih krajeva i ti su ljudi, svatko za svoje selo ili župu, pribilježili gdje je tko stradao, kada i kako se to dogodilo. Za one stradalnike o kojima se više znalo ili su bili poznatije osobe, navedeni su i opširniji podaci, a za veliku većinu zapisana je samo godina i mjesto rođenja, zanimanje ili služba u trenutku pogibije, te godina i mjesto smrti. Za neke se nije moglo doći ni do takvih podataka.

Da bi pregled bio što jasniji, popisi su rađeni prema katoličkim župama u određenim općinama i kotarima. Tako je obuhvaćena općina Lovinac sa župama Sveti Mihovil, Sveta Marija Magdalena i Sveti Rok, općine Gračac, Bruvno, Mazin i Zrmanja s katoličkim župama Svetog Petra i Pavla-apostola, Svetog Jurja Mučenika i Rođenja Blažene djevice Marije, te općina Donji Lapac sa župom Blažene djevice Marije-Male Gospe. U svakoj župi navedena su sva sela i zaseoci s brojem stanovnika u vrijeme kad ih je bilo najviše, uspoređenim s popisom iz 1991.

Za svaku općinu i župu napisan je povijesni osvrt s relevantnim podacima iz dalje prošlosti, što svakako pridonosi boljem upoznavanju ovog dijela Like.

Kao poseban dodatak priloženi su i podaci o katoličkim župama uz hrvatsku granicu u zapadnoj Bosni, i to u općinama Bosanski Petrovac, Ključ i Sanski Most.

Karakteristika većine područja koja je Pavičić istraživao je izmješanost katoličkog i pravoslavnog stanovništva, a pravoslavno stanovništvo je brojnije. U nekim mjestima žive izmiješani, a određeni broj sela je čistog etničkog sastava. Neka katolička sela potpuno su očišćena od Hrvata još u drugom svjetskom ratu i više se nikad nitko od njih nije vratio, a 1991. skoro cijelo to područje ostalo je bez katoličkog življa.

Knjiga ima 300 stranica od čega 102 (jedna trećina) otpada na popise poginulih. To su dugačke tužne liste s kojih se čita tragična prošlost hrvatskog naroda s krševitih prostora južne Like.

Ljudski život je u zakonima svih civiliziranih naroda svetinja, maksimalno je poštivan i zaštićen, no kad se radi o Hrvatima s ovih područja, to nije bio slučaj, naročito ne u vrijeme drugog svjetskog rata i srpske agresije 1991.-1995. To najbolje svjedoči ova knjiga.

Zato ovu knjigu treba pročitati, treba zapamtiti sve što se događalo da se ovakve tragedije biblijskih razmjera više nikada ne bi ponovile.

Luka Pavičić je napravio golem posao, a tako nešto mogu napraviti samo istinski zaljubljenici u svoj kraj i u svoj narod.

Jure Karakaš

PAR RIJEČI O "ZORNICI"

Tko ima prigodu držati u ruci "Zornicu", jedini katolički list za Hrvate u Mađarskoj, ni ne pomišlja na koje je sve nedaće nailazio tijekom sedam godina izlaženja, ostao i opstao zadržavajući prepoznatljiv visokoestetizirani izgled.

O listu je par riječi rekla glavna urednica Milica Klaić-Taradija, najzaslužnija za njegovo pokretanje i kontinuirano izlaženje. Bila je glazbena urednica kazete "Lijepa si, lijepa ..." s misnim pjesmama iz Baranje koje izvodi ženski pjevački zbor "August Šenoa" iz Pečuha, uz pratnju Ladislava Matuška na orguljama. Izdavači su Demokratski savez Južnih Slavena i organizacija "Mladost", a producent Ivica Đurok, osnivač "Mladosti". Uz kazetu, gotovo identična formata, tiskana je 1990. g. knjižica s tekstom snimljenih pjesama. Ta knjižica postala je neobično popularna među starijim katoličkim pukom. I sama članica Zbora "August Šenoa", Milica Klaić-Taradija pomislila je kako bi trebalo napraviti list i za one koje ne zanima isključivo politika ili književnost, a s ciljem čuvanja materinskog jezika i tradicije.

Po tadašnjim propisima osnivač nije mogao biti pojedinac pa je ta dužnost pripala Đurokovoj "Mladosti". Prvi broj izašao je za Božić 1990. g. uz pomoć Biskupske konferencije Jugoslavije, Privremenog savjeta prosvjete grada Pečuha i novoformiranog Saveza Hrvata Mađarske. Uz glavnu urednicu Milicu Klaić-Taradiju i odgovornog urednika Ivicu Đuroka djelovalo je uredničko vijeće u sastavu: Stipan Filaković, Stjepan Blažetin i Ladislav Matušek.

Izdavač "Zornice" postaje Savez Hrvata, ali list nema siguran izvor financiranja. Stručnjaci predlažu formiranje zaklade, no Hrvati u Mađarskoj ne mogu priložiti dostatne priloge pa se novac traži na raznim stranama: od Ministarstva prosvjete,

preko Ureda za etničke i nacionalne manjine do Fundacije za etničke i nacionalne manjine u Mađarskoj. U početku je planirano da list izlazi tromjesečno. Do sada su samo u godini Papine posjete Mađarskoj 1991. izašla sva četiri broja. Spas se pronalazio u dvobroju. S financijskim poteškoćama osulo se uredničko vijeće. Ostala je uporna urednica Milica Klaić-Tarađija koja je angažirala gosta urednika kako bi svaki broj mogao donijeti nešto svježije.

"Zornica" izlazi u nakladi od 1000 primjeraka koji se besplatno dijele u crkvi, na proštenjima i drugim prigodama. U početku list je imao svoju cijenu, ali ona je jedva pokrila troškove distribucije pa se odustalo od njegove prodaje. Sada je sigurno da ga mogu dobiti i čitati baš svi koje on zanima.

Prošle godine "Zornica" se zamalo ugasila, no velikim zalaganjem urednica je skupila novac tek za dva svečana broja: uskrsni i božićni. U ovoj godini, nakon uskrsnog, očekuje se kontinuirani izlazak lista.

"Zornica" od samog početka ima korice u boji. Ilustriraju ih domaći likovni stručnjaci ili su na njima otisnute reprodukcije poznatih autora sakralne umjetnosti. Na naslovnici smo tako mogli vidjeti stranicu iz Hrvojeva misala, ali i umjetničke fotografije snimljene u crkvama. Ostale fotografije u listu nisu u boji, ali su pomno birane i ukomponirane u tekst.

"Zornica" je tijekom sedmogodišnjeg izlaženja nastojala očuvati kvalitet i pored nedaća s kojima se susretala. Na njenim stranicama objavljeni su radovi više od stotine autora koji prigodno odgovaraju temi lista. Nešto je svakako preuzeto i iz katoličkog tiska u domovini. Svoje prigodno slovo izrekli su mnogi svećenici od kardinala Franje Kuharića do svećenika-prognanika iz Hrvatske. List je pratio sudbine prognanika suosjećajući sa stradanjima Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Velika pozornost poklonjena je sv. ocu Ivanu Pavlu II. i njegovim porukama mira. S posebnom radošću praćena je njegova posjeta Hrvatskoj, ali i Slovačkoj, te drugi istupi u javnosti. U listu se mogu pročitati životopisi svetaca. Redovito je tu nešto iz povijesti crkava u hrvatskim selima ili o onima u kojima se rado okupljaju naši ljudi u Mađarskoj. Vrijedni su tekstovi preuzeti iz starih molitvenika. Tu su hodočašća, druženja vjernika, portreti, a često i notni zapisi prigodnih pjesama.

"Zornica" je postala list za sve generacije u obitelji. Literarnim i likovnim prilozima u njoj redovito sudjeluju i najmlađi. Svatko nađe nešto za sebe u bogatstvu štiva. Tu je sve: od starih narodnih običaja i pjesama, preko reportaža do djela lijepe književnosti. O listu su se pohvalno izrazili Stjepan Krpan uz božićni broj 1992. g., te Anđelko Novaković koji je na promociji u Zagrebu 16. veljače 1993. rekao: "Drago mi je da su ovdje među nama i urednici te suradnici ovog i likovno vrlo zanimljivo uređivanog lista, za koji bi naravno poželio da izlazi malo češće. On spaja, koliko moji uvidi dopuštaju - prošlo i sadašnje, u obzoru kulture, folklora, usmene književnosti. Tako predstavlja, rekao bih, škrinju pamćenja. Ali paralelno s time list proučava i prožimanje svjetovnog i vjerskog kroz nezanemarljivo jedinstvo narodnog života, nadanja, kreiranja, patnji i svekolikog trajanja. Na taj način se kroz ovaj časopis, koji naravno koristi i suradnike iz Hrvatske, od književnika do svećenika, dokazuje ona temeljna istina, koliko je značila katolička crkva, vjera i tradicija Hrvatima izvan Hrvatske.

Toliko o jednom vrlo lijepom listu koji se zove "Zornica".

List je to koji zaista rado ulazi u svaki dom i čita se od korica do korica. Za nadati se da je preživio najteže trenutke zahvaljujući upornosti glavne urednice. Treba mu poželjeti još dugi niz godina na humanom zadatku objavljivanja novog dana i buđenju nove nade u ljudima, uvijek na putu vječitih vrijednosti humanizma koji je zacrtalo još prvo uredničko vijeće.

Leona Sabolek

IZ POVIJESNE BAŠTINE SJEVERNE DALMACIJE

(Fra Stanko Bačić, Lisičić. Povijesni prikaz, Općina Lisičić, Lisičić 1996, 128 str.)

U nizu nedavno objavljenih knjiga iz prošlosti župa i naselja na području Zadarske nadbiskupije i Ninske biskupije, knjiga o mjestu Lisičić, najnovija je cjelovita studija fra Stanka Bačića. U uvodnoj riječi ističe kako su "naredne stranice pokušaj da se stavi na papir u dostupnim naznakama povijesna prošlost Lisičića od prvih tragova života do najnovijih događanja" (5). Mjesto Lisičić, smješteno istočno do Benkovca na visoravni koja ga spaja s Bukovicom, podijeljeno je u dva dijela (Lisičić i Podgrađe) sa zaseocima koji su u sjevernom dijelu vidno rastavljeni. U antičko doba ovdje se nalazio liburnsko-rimski grad Aseria, o čijoj nekdašnjoj veličini i danas svjedoče ostaci gradskih bedema. Na osnovi bogatih arheoloških nalaza sa šireg područja Aserije, autor predstavlja nekada gospodarski i kulturno razvijen život antičkog grada, kojega je opadanje i propast zadesila u vrijeme seobe naroda. U srednjem vijeku na ovom je području sijelo 12 hrvatskih plemena, a prema nazivu mjesta moguće je da je glavno sjedište i jezgru ondje imalo pleme Lisničića. U doba osmanlijskih prodora u XV. st. stara hrvatska plemena iseljavaju na sigurniji sjever, a život u mjestu zamire sve do pred kraj XVII. stoljeća, kada se selo ponovo naseljava hrvatskim stanovništvom. Na osnovi statističkih podataka iz povijesnih arhiva predstavlja se brojnost pučanstva od početka XVIII. st. ("stanje duša", popisi glavara obitelji, izvaci iz mletačkog državnog katastra, statistike austrijske uprave, popis izumrlih i danas prisutnih obitelji i dr.). Posebno se obrađuje crkva Male Gospe u Lisičiću (sagrađena 1982.), susjedno groblje (1987.) i crkvena zgrada. Teška stradanja pretrpjeli su žitelji ovoga hrvatskoga naselja tijekom i nakon drugog svjetskog rata te za vrijeme srbočetničke agresije 1991.-1995.

U sljedećim poglavljima autor obrađuje prošlost Podgrađa, nastalog pod zidinama rimske Aserije nakon doseobe Hrvata. U srednjem vijeku Podgrađe se u povijesnim vrelima spominje kao sjedište sudbenog županijskog stola i dekanata Ninske biskupije. Kao plemićki suci koji su djelovali u mjestu spominju se članovi iz roda Jamometića, Karinjana, Kukara, Šubića, Tugomerića, Virevića i dr. Od XV. do druge polovice XVII. st. selo je izloženo osmanlijskim osvajanjima, a nakon oslobođenja i dolaska pod mletačku vlast ponovno se naseljava Hrvatima. Kao i u primjeru Lisičića, autor prikazuje demografska kretanja i promjene kroz noviju povijest, crkvene objekte (crkva sv. Duha, samostani templara i dominikanaca, groblje, crkvene kuće) te stradanja žiteljstva u posljednjih pola stoljeća. U

prilozima su navedeni kratki životopisi duhovnih osoba iz Lisičića, postojeća prezimena te izvadak iz putopisa Alberta Fortisa (o ruševinama Aserije). Opsegom nevelika studija vrijednog proučavatelja hrvatske crkvene prošlosti fra Stanka Bačića novi je doprinos upoznavanju cjelovite političke, vjerske i kulturne prošlosti malih naselja sjevernodalmatinskog kraja. Zahvaljujući pomnoj raščlambi bitnih sastavnica bogate prošlosti Lisičića i Podgrađa knjiga pruža vrijedne podatke kako istraživačima regionalne povijesti, tako i čitateljstvu koje je podrijetlom ili rođenjem vezano uz taj drevni hrvatski kraj.

Lovorka Čoralić

O AUTORU I KNJIZI

(Anđelko Mijatović: "Iz riznice hrvatske povijesti i kulture", izdanje "Školske knjige", Zagreb 1996)

Izlazak svake nove knjige doprinos je kulturi. Koliko je velik taj doprinos ovisi o vrijednosnim dosezima i značenju knjige. Najnovija knjiga Anđelka Mijatovića "Iz riznice hrvatske povijesti i kulture" najobimnije je dosad objavljeno njegovo djelo. Historiografsko djelo visoke vrijednosti, podjednako važno i za hrvatsku povijesnu znanost i za hrvatsku kulturu. U ovom osvrtu dat će se najosnovniji podaci najprije o autoru, a potom o knjizi.

Povjesničar Anđelko Mijatović već dugo i plodno doprinosi hrvatskoj povijesnoj znanosti i hrvatskoj kulturi. Taj tihi, nenametljivi čovjek, uvijek skroman, strpljiv, tolerantan, kolegijalan, snažno obuzet svojim radnim preokupacijama i duboko uronjen u svoj posao, primjer je djelatnika kojemu je rad - može se reći - gotovo sav život.

Podrijetlom je iz tradicionalne hrvatske sredine u Hercegovini, koja je - iako odijeljena, izuzev vremena Banovine Hrvatske i NDH, od matične zemlje Hrvatske državnom granicom uspostavljenom, nakon više ratova, godine 1718 - uvijek dijelila svehrvatsku sudbinu i koja je uvijek osluškivala političko, kulturno, gospodarsko i svako drugo gibanje iz Zagreba. Mijatović je, poput mnogih drugih svojih zemljaka i kolega, kroz srednju školu stigao u Zagreb, gdje završava gimnaziju i godine 1962. upisuje studij povijesti na zagrebačkom Filozofskom fakultetu.

Mogao se on upisati i na bilo koji drugi fakultet, čija bi mu diploma osiguravala bolju plaću, a time i bolji život. Ali, želio je studirati povijest prvenstveno zbog šireg upoznavanja prošlosti vlastitog naroda. Na to ga je potakla sudbina hrvatskog naroda kako u ranijim stoljećima, tako i u ovom vijeku, osobito za monarhističke Jugoslavije, koja je stvorena nedemokratski, i za komunističke Jugoslavije, koja je također stvorena nedemokratski i u kojoj je hrvatski narod već u njenom početku 1945. doživio iznimno teška, potresna stradanja. U povijesnoj znanosti Mijatović je htio, dakle, naći odgovore na mnogobrojna pitanja koliko iz opće, toliko i još više iz nacionalne problematike koja su se nametala njegovoj znatiželji.

Vrijeme Mijatovićevih studentskih dana postavljalo mu je i druga, sasvim aktualna politička pitanja. Diktatura komunističkoga jednoumlja gušila je građanski subjektivitet i svaku ljudsku slobodu. U tadašnjoj, komunističkoj Jugoslaviji ponavljalo se - samo u drukčijim uvjetima i na ponešto drukčiji način - ono isto ili slično što je bilo mukotrpno proživljavano i u monarhističkoj Jugoslaviji: centralizam, unitarizam, velikosrpski hegemonizam, gospodarsko i svako drugo iskorištavanje Hrvatske te opće potiskivanje hrvatskoga nacionalnog identiteta. Hrvatski je jezik bio izložen sustavnoj srbizaciji. I sve su ostale hrvatske nacionalne vrednote manje-više bile pritajivane, istiskivane ili zabranjivane. Usporedo s tim naturalo se jugoslavenstvo kao nadnacionalna kategorija, koja je, sa stajališta režima, bila više poželjan i više vrijedan oblik tobože nacionalnog opredjeljenja. Iskazivati se Hrvatom u tim okolnostima značilo je dovoditi se u mogućnost sudskoga i svakoga drugog oblika proganjanja.

Nezadovoljan takvim položajem Hrvata i Hrvatske, Mijatović nije krio svoje nezadovoljstvo. Prokomentirao bi što vidi i kazao bi što misli i osjeća. A to je bilo dovoljno da ga organi komunističkog režima uhite i osude. Kao student osuđen je zbog toga na kaznu strogog zatvora, u kojem je - što u Zagrebu, što u Staroj Gradiški - proveo tri godine i četiri mjeseca. Zna se kako se u zatvoru vrlo okrutno postupalo s političkim zatvorenicima. Mijatović je izdržao i te nedaće. U zatvorskoj otpusnoj ocjeni stajalo je: da izdržana zatvorska kazna nije promijenila njegova politička uvjerenja, da se u zatvoru oformio u pravoga neprijatelja "socijalističkog društvenog poretka", da "podržava samo ono što je hrvatsko", da bi bilo potrebno onemogućiti mu studij i da ga treba držati pod kontrolom.

Takva otpusna ocjena nametnula mu je - po izlasku iz zatvora - stalnu policijsku prismotru, te je, u raznim kasnijim situacijama i povodima, bio više puta na kraće ili duže vrijeme zatvaran, što je, dakako, uvijek za sobom povlačilo neugodna saslušavanja, policijska maltretiranja i stalnu ljudsku nesigurnost.

Svršivši 1970. studij, Mijatović se početkom 1971. uspio zaposliti u Historijskom institutu tadašnje JAZU u Zagrebu kao asistent-pripravnik. Želio se baviti znanstvenim radom, za što je imao sve potrebne uvjete: solidno historiografsko obrazovanje, smisao i volju za znanstveno istraživanje, spisateljski dar, smatrajući da će na tom radnom mjestu moći mnogo raditi i uraditi. I, naravno, radio je marljivo, upravo primjerno. Ali, to mu nije pribavilo trajniju radnu sigurnost. Kad je, nakon sloma "hrvatskog proljeća", započela 1972. najžešća jugokomunistička represija u Hrvatskoj, na udaru se našao i Anđelko Mijatović. Bio je uhićen i poslije kraćega boravka u zatvoru u prvoj polovini srpnja, krajem tog istog mjeseca 1972. otpušten je s posla u Institutu. Njegovo otpuštanje s posla učinjeno je na osnovi dogovora između UDB-e, Partije i uprave republičkog Fonda za naučni rad, koji su zaključili da mu treba onemogućiti daljnji rad u znanstvenoj ustanovi, jer da bi "jednoga dana mogao djelovati nacionalistički kao naučni radnik". Tako ostaje bez posla za koji se spremao i na koji je imao pravo.

Nakon toga slijedilo je mukotrpno i dugo traženje novog zaposlenja. U struci se nije mogao zaposliti ni kao profesor, ni kao arhivist, ni kao bibliotekar, ni kao muzealac. Napokon, uspio je doći do kakvog-takvog zaposlenja izvan struke i to u jednom malom zagrebačkom poduzeću u općim poslovima, a zatim u zagrebačkoj knjižarsko-izdavačkoj kući "Mladost" i to najprije, kroz više godina, u skladištu, a potom u marketingu i na nižim uredničkim zadacima, ponajviše kao lektor ili korektor.

Na sadašnjem radnom mjestu savjetnika Predsjednika Republike

Hrvatske nalazi se od 1. rujna 1990.

Istraživački i spisateljski smisao Anđelka Mijatovića žive u njemu još od njegovih mladih dana. Nakon izlaska iz zatvora, kao student treće godine studija, priredio je 1968. knjigu "Narodne pjesme o Mijatu Tomiću", istraživši i objavivši u toj prigodi svu dostupnu predaju i povijesne podatke o tom poznatom hrvatskom hajdučkom harambaši iz XVII. stoljeća. Posebno u vremenu od završetka studija pa sve do 1990, u vrlo nepovoljnim životnim uvjetima, Mijatović je jedini izlaz nalazio u stvaralačkom radu, pisao je i objavljivao (uglavnom zahvaljujući vrijednosti svojih tekstova i razumijevanju i hrabrosti pojedinaca), o čemu, između ostaloga, svjedoči iz tog razdoblja i njegovih petnaestak objavljenih knjiga.

Zanimljivo je istaći da je u tom vremenu Mijatovićevu pažnju najviše zaokupljala hrvatska usmena književnost. U njoj je on sagledavao svakodnevni narodni život u prošlosti, shvaćanja i emocije njezinih tvoraca, moguće recepcije njezinih poruka u narodu, odnos povijesne stvarnosti i narodnog poetskog kazivanja o toj stvarnosti, te povijesnu pozadinu toga hrvatskoga duhovnog stvaralaštva. Vraćajući ponovno to duhovno bogatstvo u narod kroz knjige, Mijatović je u narodu širio saznanja o njegovoj prošlosti i budio u njemu njegovu nacionalnu svijest i ljudski ponos u vrijeme kad se u komunističkom sustavu sve što je tradicionalno i nacionalno proglašavalo negativnim i opasnim.

U tom razdoblju Mijatovića su posebno zanimali likovi usmene književnosti: hajduci, uskoci i krajišnici, ali i druge povijesne osobe. Njegove knjige: "Narodne pjesme o Mijatu Tomiću", 1969; "Ganga", 1973; "Uskoci i krajišnici", 1974; "Pjesme o hrvatsko-slovenskim seljačkim bunama", 1974; "Narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine", 1976; "Senjski uskoci", 1983; "Obrana Sigeta", 1987; "Ban Jelačić", 1990; "Zrinsko-frankopanska urota", 1992, te monografije o župi Stenjevec, 1985, o Sportskom klubu "Ponikve", 1985, i o župi Tihaljini, 1989, objavljivane su u okviru izdanjâ Zajednice samostalnih pisaca TIN, "Školske knjige", "Spektra", Nakladnog zavoda Matice hrvatske, "Mladosti" i "Alfe" iz Zagreba, "Naših ognjišta" iz Duvna i Zbornika "Kačić" iz Sinja.

Dva su od tih izdanja došla pod udar komunističke represije. Kad se Mijatovićevo historiografsko djelo "Ban Jelačić" nalazilo u tisku biblioteke "Mozaik" Centra za kulturu Narodnog sveučilišta grada Zagreba, izvršen je početkom prosinca 1971. u Karađorđevu po zlu poznati udar protiv hrvatskog nacionalnog otpora, i izdavač te knjige odmah je zatim, uslijed svoga straha i opreza, obustavio njen daljnji tisak. Ovo Mijatovićevo djelo izašlo je tek dvadesetak godina kasnije, 1991, u izdanju zagrebačke "Mladosti". Mijatovićevo djelo "Uskoci i krajišnici. Narodni junaci u pjesmi i povijesti" trebalo je - prema izdavačkom planu "Školske knjige" - izaći 1972. Ali, u ozračju zloglasnog Karađorđeva, to je postalo nemoguće. Isti izdavač je tu knjigu uvrstio u svoj izdavački plan za 1974. i dao je tiskati u toj godini. Kad je ta knjiga bila otisnuta, zagrebačko Okružno javno tužilaštvo je - zbog triju ilustracija poznatog slikara, hrvatskog emigranta Kristijana Krekovića, nastalih još dvadesetih godina ovog stoljeća, kao i zbog spominjanja Petra Grgeca, istaknutog proučavatelja hrvatske usmene književnosti i javnog katoličkog djelatnika - zabranilo njeno raspačavanje. Poslije toga, da knjiga ne bi bila i trajno

zabranjena, nakladnik je zamijenio navedene ilustracije i izostavio spominjanje Petra Grgeca, te je tek potom knjigu mogao pustiti u prodaju.

Zbog ograničenog prostora za ovaj osvrt neću moći dati pobliži prikaz i onog dijela Mijatovićeva znanstvenog i stručnog opusa, koji čine njegove historiografske rasprave i njegovi brojni historiografski članci, tiskani u raznim zbornicima i časopisima, mnogi i pod pseudonimom, kao ni pobliži prikaz njegova obimnog uredničkog rada, popraćenog njegovim znalački oblikovanim predgovorima, pogovorima i komentaritativnim fusnotama, od kojih su neke, bogatstvom fakata i svojom izričajnom fakturom u maloj formi, prave kratke studije koje priopćavaju doista mnogo.

Kad mi je "Školska knjiga" povjerila recenziranje Mijatovićeva rukopisa "Iz riznice hrvatske povijesti i kulture", prihvatio sam to iz dva razloga: prvi je razlog bio u tome što sam već - na osnovi dotadašnjeg poznavanja Mijatovićeva istraživačkog i spisateljskog historiografskog rada - imao povjerenje u njegovo stvaralačko pero, a drugi je razlog što me raznolika historiografska tematika njegova rukopisa doista zainteresirala koliko kao povjesničara, toliko i kao čitatelja.

Bio je to opsežan rukopis. Svojevrsna kronologija događaja na hrvatskom prostoru u pretpovijesnu vremenu, za antičkoga doba, od doseljenja Hrvata i dalje sve do 1918; podsjećanje na mnoštvo ličnosti, koje su se istakle na raznim sektorima javnog života; sve u svemu - hrvatski panoptikum.

Čitajući taj rukopis vršio sam usput i poneke provjere prema ostaloj literaturi iz kulturne, političke i gospodarske povijesti, kao i prema enciklopedijama i leksikonima i to ne s nekakvim razlogom potrebe, već iz vlastite znatiželje. Te su me provjere još više uvjerile u bogatu erudiciju Anđelka Mijatovića, u njegovu svestranu obavještenost i još nešto, što je vrlo bitno: on se ne zadovoljava prvom informacijom; on traga i za drugim mogućim vizurama; svojim spoznajnim uvjerenjem gradi vlastite prosudbe; izvodi, dakle, zaključke na svoj prepoznatljiv, autorski način. Piše, kako treba pisati - faktografski utemeljeno, pouzdano; spisateljski precizno, jasno. Njegovi prikazi pojedinih zbivanja, pojedinih gospodarskih ili kulturnih dosega ili pojedinih ličnosti, dati na lapidaran način, pravi su kratki historiografski eseji, koji, kao takvi, svojom ekspresivnošću, djeluju dovršeno i nema im se što bitno ni dodati, ni oduzeti. Oni funkcioniraju puninom svoje uvjerljive informativnosti, iskazane nadahnuto bogatim rječnikom i vrsnim, izgrađenim stilom više spisateljske razine.

Mijatovićevo kronologijski historiografsko kazivanje je hrvatski ljetopis. To kazivanje, po svojoj formi, nije - niti je, u formalnom smislu, moglo biti - nešto posve novo. Jer, historiografija, kao vrsta spisateljskog izričaja, započela je već davno - prije dvije i po tisuće godina naporom Hekateja iz Mileta - upravo u vidu ljetopisanja. Tijekom daljnjih milenija i stoljeća, logografija se - uz ostale spisateljske vrste - učvrstila kao spisateljski žanr u historiografiji niza naroda, pa, dakako, i u nas Hrvata, primijenjena u novom vijeku osobito u leksikografiji i enciklopedistici. Mijatovićevo djelo "Iz riznice hrvatske povijesti i kulture" novum je ipak i po svojoj formi u toliko što u nas reafirmira tu vrstu kazivanja u samostalnom autorskom obliku).

Autor Anđelko Mijatović je svoj posao obavio temeljito, profesionalno,

savjesno i s uzornom spisateljskom akribijom. Dao je voluminozno djelo od 560 tiskanih stranica. Djelo, koje će dobro doći svim čitaocima historiografske literature - i onima koje na čitanje takve literature pokreće znatiželja, i onima, koje, osim toga, na čitanje takve literature pokreće i profesionalna obveza (kao što su: profesori povijesti, arhivisti, muzealci, bibliotekari, te đaci i studenti).

Ivo Perić

PREPORUČUJEMO !

Radovan Grgec
REĆI IME

DRUGO IZDANJE POPULARNE KNJIGE!

Možete naručiti kod:

HKD SV. ĆIRILA I METODA
(SV. JERONIMA)
Trg kralja Tomislava 21
Te. /Fax: (01) 431-950

Vijesti

* * *

Nobelovu nagradu za književnost za ovu godinu dobila je poljska pjesnikinja *Wislawa Szymborska*.

* * *

U Japanu je 29. IX. 1996. umro poznati japanski književnik kršćanskog nadahnuća *Shusaku Ende*.

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 4. X. 1996. objavljen je esej *Paula Claudela* "Religija i poezija" u prijevodu *Sanje Seljan te* esej *Božidara Petrača* o *Gašparu Bujasu* (1906-1963), gdje autor navodi mišljenja o književnosti kršćanskog nadahnuća *Ljubomira Marakovića, P. Grgeca* i *R. Grgeca*.

* * *

8. X. 1996. predstavljena je u Zagrebu knjiga "Sveci klapci" našeg suradnika *Martina Mihaldinca* uz sudjelovanje dr. *Ive Zalara*.

* * *

Mr. *Josip Grilec* sazvao je godišnju skupštinu Hrvatskog katoličkog društva prosvjetnih djelatnika 12. X. 1996.

* * *

Na tribini u Palmotićevoj ul. u Zagrebu govorio je mr. *Krešimir Cerovac* o temi "Granična područja između znanosti i teologije".

* * *

8. X. 1996. govorio je na tribini Hrvatskog katoličkog zbora "MI" *Đuro Zrakić* o rastavi braka kao rušitelju obitelji, osobnosti i društva.

* * *

"Notes et Documents", br. 44/96, izvješćuju o *Barévoj* knjizi o supruzima *Maritain*, te objavljuju *Sugranyesov* "in memoriam" Don *Luigiju Sturzu* i obavijest o korespondenciji "*Journet-Maritain*".

* * *

"Vjesnik" od 12. X. 1996. donosi više članaka o *Alojziju Stepincu* u povodu 50. obljetnice njegova suđenja, prikaz "Kola", br. 2/96, sa člankom *I. Paića* o strepnji *M. Marulića* pred Osmanlijama, i dopis *J. Čerkeza*, u kojemu se on poziva na svjedočanstvo *P. Grgeca* u knjizi "Dr. Rudolf Eckert" o tom kako je autor pjesme "Do nebesa nek se ori" *P. Perica*.

* * *

U "Veritasu", br. 10/96, *Josip Sanko Rabar* piše o knjizi *Darka Žubrinića* "Biti pismen-biti svoj" (HKD 1995).

* * *

11. i 12. X. 1996. održan je u Zagrebu znanstveni skup u povodu 50. obljetnice sudskog procesa nadbiskupu *Alojziju Stepincu*.

* * *

Léopold Sédar Senghor proslavio je 90. rođendan u Normandiji, gdje sada živi. Žena poznatog pisca i akademika, nekadašnjeg predsjednika Senegala, također je Normandijka.

* * *

U Bukureštu je objavljena knjiga o životu i djelu nekih svetaca (Viata si lucralile): sv. Pavla, sv. Dominika (*Bernanos*), sv. Bonaventure (*Gilson*), sv. Tome Akvinskog (*Maritain*) itd.

* * *

Ovogodišnju Nobelovu nagradu za mir dobio je timorski biskup *Ximenez Belo.*

* * *

Na Tribini grada Zagreba održana je 14. X. 1997. književna večer u povodu predstavljanja zbirke *Branke Jagić* "Ravnica u srcu" i povijesne studije *Jurja Lončarevića* "Hrvatske postrojbe u Srijemu u drugom svjetskom ratu".

* * *

U "Vjesniku" od 16. X. 1996. *Marijan Vogrinec* piše o *Danici 97* pod naslovom "Čuvarica hrvatskog duha".

* * *

Čitav br. 92/96 slovenske revije "Dvatisoč" posvećen je kritici neoliberalizma, u kojoj se iznose neke loše strane tržišnog gospodarstva i liberalizma naročito u zemljama tranzicije (nezaposlenost, nejednakost šansi itd.). U reviji sudjeluju: *Bojan Bugarič, Ciro Gomez, Mark Blaug, Matjaž Nahtigal, Neven Borak, Boštjan Horvat* i dr.

* * *

U "Herder-Korrespondenz", br. 10/96, objavljen je razgovor sa sociologom *Emileom Poulatom* pod naslovom "Frankreich beginnt nicht erst 1789" (Francuska ne počinje istom godinom 1789).

* * *

Unuk *Georgesa Bernanosa Yves Bernanos* snima u Francuskoj film "Madame Dargent" prema istoimenom djelu svojeg djeda.

* * *

U "Zatvoreniku", br. 55/96, *Ivan Mrzljak* piše o našim izdanjima ("Četiri godine u Titovu paklu" *J. Pintara* i "Naše pravice" *S. Sulimanca*).

* * *

U Parizu je izašao iz tiska "Neobjavljeni dnevnik" *Léona Bloya.*

* * *

U "Etudes", br. 9/96, *Anne Mortureux* piše o knjizi "Dernière guerre balkanique" (Posljednji balkanski rat) *Jeana Cota.*

* * *

U "Die Furche" od 17. X. 1996. *Ernst Werner Nussbaum* donosi prikaz knjige "Die Serben-Blüte, Wahn und Katastrophe" (Srbi-cvat, taština, katastrofa) u članku "Das Volk des Himmels" (Nebeski narod).

* * *

U "Mirotvornom izazovu", br. 15/96, *Ljiljana Matković* piše o zbirci pjesama *Mladena Jurčića* "Daljine, blizina" (HKD 1995).

* * *

U Društvu vojvođanskih i podunavskih Hrvata predstavljene su 23. X. 1996. tri knjige o bačkom zavičaju (*Marko Vukov:* Ja, buntovnik s razlogom, *Gabrić-Pokornik*: Kraljičke pjesme te Somborske žetvene svečanosti).

* * *

U "Vjesniku" od 21. X. 1996. *Marijan Vogrinec* piše o zbirci *Radovana Grgeca* "Reći ime" u članku pod naslovom "Akvarel u stihovima".

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 18. X. 1996. *Rafo Bogišić* piše o knjizi *Tome Vereša* "Dominikansko opće učilište u XIV. stoljeću".

* * *

"Lourdes Magazine", br. 55/96, donosi članak *Carmen Moye* o našem suradniku *Ljeposlavu Periniću* ("El Rey de las muñecas" (Kralj lutaka).

* * *

"Veliko križarsko bratstvo" priredilo je svečanu akademiju na Šalati 27. X. 1996. prigodom *Papina dana.*

* * *

Bivši zapovjednik UNPROFOR-a u Sarajevu, general *Philippe Morillon,* rođen 1935. u Casablanci, otac triju kćeri i djed desetero unučadi, nakon umirovljenja ističe se kao jedan od najangažiranijih katoličkih laika u Francuskoj. O svojem vjerskom djelovanju govorio je u listu "La Croix" od 25. X. 1996. s *Bertrandom Révillonom.*

* * *

Austrijski kulturni institut u Zagrebu priredio je 31. X. 1996. izložbu *Marijana Brajinovića* "Spuren der Kroaten in Oesterreich" (Tragovi Hrvata u Austriji) u HNK-u.

* * *

U časopisu MI, br. 11/96, *Kristina Belko-Krsnik* piše o knjizi *Radovana Grgeca* "Reći ime".

* * *

"Vila Velebita" od 25. X. 1996. donosi prikaz Danice 97 iz pera *Nikice Bićanića.*

* * *

Marijan Vogrinec piše u "Vjesniku" od 29. X. 1996. o Maruliću 5/96.

* * *

U "Zvonima", br. 11/96, o Danici 97 piše *Branko Šikić.*

* * *

Predsjednik Republike našem je suradniku *Anti Starčeviću* dodijelio odličje reda Danice Hrvatske s likom Marka Marulića, a odličje mu je, u muzeju Mimara uručio ministar Republike Hrvatske mr. *Božo Biškupić.*

* * *

Dva naša suradnika *Milan Radić* i *Gojko Polegubić* primljeni su u članstvo Društva hrvatskih književnika.

* * *

"Slobodna Dalmacija" od 31. X. 1996. donosi članak *Mirka Tomasovića* "Selca docent" o podizanju spomenika *Marku Maruliću.*

* * *

"La Croix" od 28. X. 1996. objavljuje članak *Jean-Françoisa Bouthorsa* "Franjo Tuđman manipule l'histoire" o podizanju spomenika zajedničkim hrvatskim žrtvama bez obzira na njihovu pripadnost u Omišu.

* * *

U Parizu je kod Plona objavljen u prijevodu *Mireille Robin* roman *Vladimira Arsenijevića* "Feux croisés".

* * *

U "Svetoj Ceciliji", br. 3/96, *Nikša Njirić* piše o "Hrvatskim romarsim popijevkama" *Miroslava Vuka* (HKD 1996).

* * *

Don *Ante Pavlović* doktorirao je 18. X. 1996. na KBF u Zagrebu s disertacijom o *Ferdi Heffleru*, najpoznatijem piscu jeronimskih katekizama.

* * *

U "Glasu Istre" od 4. XI. 1996. *D. Načinović* piše o *Maruliću 5/96.*

* * *

U "Narodu" od 1. XI. 1996. *Ivan Mrzljak* piše o *Grgecovoj* knjizi "Reći ime"

* * *

U "La Croix" od 3. XI. 1996. *Louse Lambrisko* piše o knjizi *Jeanine Matillon* "Les deux fins d'Orimita Karabegović", a u broju od 31. X. 1996. *Bruno Serrou* o operi *Georgesa Boeufa* "Paul Verlaine".

* * *

Tokom studenoga održane su u Parizu i Rimu proslave stote obljetnice rođenja *Ivana Merza.*

* * *

Prigodom 50. obljetnice smrti dr. *Janka Šimraka,* križevačkog biskupa, direktora "Hrvatske Straže" i sveučilišnog profesora, održan je u Križevcima okrugli stol, na kojemu su govorili o životu i djelu pokojnikovu: *Nikola V. Kekić, Jure Zečević, Zvonimir Kurečić Radovan Grgec, Petar Badovinac, Ivan Peklić, Suzana Čepek* i *Mile Vranešić.*

* * *

26. XI. u Društvu Žumberčana održan je također okrugli stol o dr. *J. Šimraku,* na kojemu su uz *Radovana Grgeca* sudjelovali dramski umjetnici *Šarić* i *Zoričić.*

* * *

Prestižna španjolska novinarska nagrada dobila je ime *Luke Brajnovića,* profesora na fakultetu u Pamploni i bivšeg urednika "Hrvatske Straže".

* * *

Glas Koncila od 24. XI. 1996. donosi prikaz jeronimske *Danice* za *1997.* iz pera *Nikole Bićanića.* O Danici 97. piše i *D. Načinović* u "Glasu Istre" od 18. XI. 1996.

* * *

U "Forumu", 10/96, o knjizi *Radovana Grgeca* "Reći ime" piše *Davor Piskač,* a u "Hrvatskom slovu" od 22. XI. 1996. piše *Davor Šalat.*

* * *

U "Zatvoreniku", br. 56/96, *Enver Mehmedagić* piše o knjizi *R. Grgeca* "Reći ime", o *Danici za 1997.* i o *Maruliću 5/96.*

* * *

U "Hrvatskim obzorjima", br. 3/96, naš suradnik *Josip Braenović* piše o svojim robijaškim uspomenama.

* * *

U "Školskim novinama" od 19. XI. 1996. *Božo Stančić* piše o knjizi "Pričanka, pjevanka, crtanka" (HKD 1996).

* * *

18. XI. 1996. umro je u Subotici naš suradnik, hrvatski književnik i bunjevački pjesnik *Jakov Kopilović.*

* * *

14. XI. 1996. održan je u Hrvatskoj matici iseljenika skup o fra *Dominiku Mandiću,* na kojem su sudjelovali *Anđelko Mijatović, Franjo Šanjek, Dionizije Lasić, Ante Beljo* i *Ivan Pandžić.*

* * *

U emisiji "Osjećanje vremena", što je na Radiju Pazin vodi naša suradnica *Smiljana Bertoša,* prikazan je "Marulić" broj 5/96., a iz njega je pročitan i tekst *Predraga Grubića* "Posao intelektualca - izloženost kuturi".

* * *

U listu "Narod" od 15. XI. *Ivan Mrzljak* objavljuje osvrte na zbirku pjesama *Mladena Jurčića* "Daljine, blizina", te na našu reviju "Marulić", pod naslovom "30 godina književne revije 'Marulić'".

NAPOMENA

U broju 6. "Marulića" u 1997. godini donijet ćemo bibliografiju za sva godišta te književne revije. Stoga molimo da nas suradnici koji su u dosadašnjim bibliografijama (a posebno u broju 6/ 1992.) primijetili kakvu pogrešku ili propust o tome obavijeste.

JOŠ MOŽETE NABAVITI:

1. DANICA za 1997. Naš najpopularniji kalendar. Dva priloga na papiru u boji, s nagradnim natječajem.
2. DANICA 1997. - džepni kalendar s likovima hrvatskih velikana.
3. DANICA - zidni kalendar s umjetničkom reprodukcijom.

Narudžbe prima izdavač: HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), 10000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21, tel. 01 / 431-950.

USKORO IZLAZI IZ TISKA

GEORGES HUBERT

MOJ ĆE ANĐEO IĆI PRED TOBOM

HKD SV. ĆIRILA I METODA
(SV. JERONIMA), ZAGREB
1996.

NOVO IZDANJE SVOJEDOBNO UBRZO RASPRODANE KNJIGE U PRIJEVODU RADOVANA GRGECA.

NARUČUJE SE KOD
HKD SV. ĆIRILA I METODA (SV. JERONIMA)
TRG KRALJA TOMISLAVA 21, 10000 ZAGREB
TEL./FAX: 01 / 431-950

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (109) 1033
*** Branimir Žganjer:** Zagrebačka sveta noć; Božićni dar 1038
O Velebitskom ustanku u HKD-u 1039
Tko je bila Štefa Jurkić? 1039
Predstavljanje "Nedopjevane pjesme" u HKD-u 1040
***Marijan Vogrinec:** Gajac; Trenutak; Prošli sve 1041
***Marijan Vogrinec:** Inferno; Stanje; Žigljen; Pjesma 1042
Luka Perinić: Iz moje ladice - IX 1043
***Nevenka Starčević-Kapetanović:** Svijet u meni 1057
***Mate Sušac:** Samo zaspao 1058
***Zvonimir Majer:** J. S. Bach: Sonatas 1059
Benedikta Zelić Bučan: Sumarni pregled povijesti Hrvatskog katoličkog pokreta 1060
***Ivan Tanović:** Jedanaest haiku pjesama 1064
***Predrag Grubić:** Metafizik, ustrijeljen tišinom; Zagovor ljubavi 1065
***Radovan Toljanić:** Nad grobom; Put kroz plamen 1065
Mladen Jurčić: Uz mirne vode ili o sakramentima sv. ispovijedi i pričesti 1066
***Mladen Jurčić:** Studeni 1066
Mladen Jurčić: Popis imovine; Zapjevati 1072
Zlatko Kudelić: Drukčije o II. svjetskom ratu 1074
***Tomislav Maretić:** Latice na vodi 1087
***Ivo Balentović:** Petru Grgecu; Na obali rijeke Mirne 1088
***Dubravka Kabić:** Nešto o meni 1089
***Nikola Bićanić:** Lipota duše dičije 1089
***Rajko Glibo:** Strah od metafore 1089
***Alen Milković:** Uslišena žela 1089
Mato Marčinko: Bila jednom crkva 1090
***Milan Radić:** Vedrina 1099
***Ivana Radić:** Suze i život; Procvala grana 1099
Ilija Pejić: Na braniku hrvatskoga jezika 1100
***Božo Kukolja:** Biti nadomak svemu 1107
***Barbara Tanodi-Kukolja:** Ispraćaj; Sva zemlja svijetli 1107
***Stanislava Adamić:** Pokosit ću livade 1107
***Tomislav Milohanić:** Pjev i zvon; Kad kamen procvjeta 1108
Anto Ćosić: Esej o blesavosti 1110
Anto Ćosić: Briljantan duh 1111
***Ivan Berislavić:** Dva umirovljenička soneta 1112
***Dubravka Kabić:** Samo svoja; Opstanak 1112
Stipan Trogrlić: Katolička i liberalna struja u Istri 1896. - 1914. 1113
***Dijana Dobran:** Posluhni me 1117
***Marija Crvelin:** Pozdravljam Rajnu 1118
Željko Stipić: Alija Nametak 1119
***Ivan Svetić:** Knin; Knjiga; Ruke; Voda 1134
Šimun Jurišić: Hrvati u Sofiji 1135
***Blago Vrankić:** Kamenike; Nioba 1141
***Diana Dobran:** Proljetna kiša 1141
Zdravko Mužinić: Osebujni pjesnik primorskih ugođaja 1142
***Ivo Balentović:** A lišće vene; Jesenja skica 1144
***Miron Rajski:** Trag u nestajanju 1144
Ivo Balentović: Bijeg od smrti 1145
***Dubravko Marijanović:** Dvije pjesme 1147
Eugen Kumičić: Dva akvarela bez okvira 1148

*Stanislava Adamić: Opterećenje 1149
*Malkica Dugeč: Cvijet badema; Dodir prolaznosti; Nitko i netko 1150
Nada Crnogorac: Na drugu obalu 1151
*Boris Nazansky: Buđenje (haiku) 1153
*Ante Starčević: Znak; Strijela 1154
*Nevenka Nekić: Kuća pod Modrušem 1154
Ivan Peklić: Prilozi za biografiju dr. J. Šimraka (II) 1155
Stjepan Babić: Na Božjim putovima - XI 1164
Nove publikacije 1174

Mišljenja i reagiranja

Ela Ivaštinović: O diskusiji Vidmarović - Znidarčić 1175
Radovan Latković: Gospićki spomen zbornik 1176
Zlatko Vidulić: Izgovor latinskog jezika 1179
Zlatko Živković: U vezi s Dinamom 1180
M.O.: Legende o svjetskom potopu 1181
Emil Čić: Portreti biskupa 1184

Mozaik

Mladen Jurčić: Uspješni povratak "Mačke" u "Gavellu" 1187
Gjuro Krasnov: Probni otisci zagrebačkih novčanica iz 1919. godine 1191
Željko Voborski: Obilježena 120. godišnjica "Čitaoničkog društva u Novskoj" 1196
Leona Sabolek: Blagdan boja i duha 1197
Svevlad Slamnig: Sve čovjekove dvojbe i istine u sfumatu ekologije 1198

Knjige

Ivan Pandžić: Vječno vraćanje iskona 1200
Tomislav Heres: Vizitacije poljičkih župa u XVIII. st 1202
Tomislav Heres: Rat i baština u prostoru Hrvatske 1203
Tomislav Heres: Imotski zbornik 3 1206
Majska Ćevanić: Svjedočenja stanja duše 1209
Lovorka Čoralić: Putovanja, putnici i putopisi skradinskim krajem 1210
Lovorka Čoralić: Franjevački redovnici u sjevernoj Dalmaciji 1211
Stipan Trogrlić: Tragovi prošlosti u sadašnjosti 1212
Boris Vrga: Reprezentativni haiku florilegij 1214
Ivan Svetić: Zavičaj u srcu 1216
Gojko Polegubić: Unutar vlastita obzora 1217
Ivan Pandžić: Veličina malenih 1218
Jure Karakaš: Djeca u službi srpske propagande 1220
Jure Karakaš: Tragedija biblijskih razmjera 1224
Leona Sabolek: Par riječi o "Zornici" 1225
Lovorka Čoralić: Iz povijesne baštine sjeverne Dalmacije 1227
Ivo Perić: O autoru i knjizi 1228

Vijesti

Iz domovine i svijeta 1233

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb, Trg kralja Tomislava. Uređuje: Uredničkí odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220